TEMEL KÜLTÜR DİZİSİ - 10

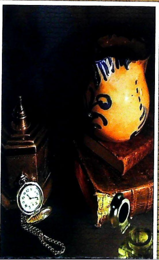
Prof. Dr. Âdem APAK

ANA HATLARIYLA

İslâm Tarihi

(1. Cilt)

[HZ. MUHAMMED (s.a.v.) DÖNEMİ]

ensar

20. BASKI

ensar

ENSAR NEŞRİYAT TİC. A.Ş.

Temel Kültür Dizisi: 10

ISBN: 978- 605-9223-19-5
Sertifika No: 17576

Kitabın Adı
Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 1

Yazarı
Prof. Dr. Âdem APAK

Yayın Yönetmeni
Hüseyin KADER

Editör
Hüseyin KAHRAMAN

Kapak Tasarım
Halil YILMAZ

Sayfa Düzeni
Utku SÖNMEZ

Baskı
ÇINAR MAT. ve YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Caddesi
Ata Han No:34 / 5 Bağcılar - İSTANBUL
Tel: 0212 628 96 00 - Faks: 0212 430 83 35
Sertifika No: 12683

20. Basım
Ekim 2017 / 3.000 adet basılmıştır.

İletişim
Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.
Oruçreis Mahallesi Giyimkent Sitesi 12. Sokak No: 40/42 Esenler/ İstanbul
Tel: (0212) 491 19 03 - 04 Faks: (0212) 438 42 04
www.ensarnesriyat.com.tr siparis@ensarnesriyat.com.tr

Ana Hatlarıyla

İSLÂM TARİHİ

1

Prof. Dr. Âdem APAK

İstanbul 2017

Prof. Dr. Âdem APAK

1970 yılında Bursa'da dünyaya geldi. 1988'de Bursa İmam-Hatip Lisesi'nden, 1992'de Uludağ Üniversitesi ilahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Bir yıl sonra İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'na Araştırma Görevlisi olarak atandı. 1995 yılında "*Hz. Osman Dönemi Emevi İdarecileri*" isimli tez ile yüksek lisansını tamamladı. 1999 yılında "*Amr b. el-As (Hayatı-Şahsiyeti-Devlet Adamlığı)*" konulu araştırmasıyla doktor oldu. 2001-2002 ve 2004-2005 öğretim yıllarında Türkmenistan Mahdumkuli Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyeliği görevinde bulundu. Mayıs 2005'te doçent, 2011 yılında profesör unvanı aldı. 2007-2008 eğitim öğretim döneminde Şam'da alanıyla ilgili araştırmalar yaptı. Halen Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyeliği görevini sürdürmektedir.

Yayınlanmış Kitapları:

- *İslâm Siyaset Geleneğinde Amr b.el-Âs,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001.
- *Hz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti,* İnsan Yayınları, İstanbul 2003. İkinci baskı 2015.
- *Bursa'da İşgal Günlüğü,* (Ortak Sadeleştirme), Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004.
- *Anahatlarıyla İslâm Tarihi I (Hz. Peygamber Dönemi),* Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.
- *Anahatlarıyla İslâm Tarihi II (Hulefa-i Râşidin Dönemi),* Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
- *Anahatlarıyla İslâm Tarihi III (Emeviler Dönemi),* Ensar Neşriyat, İstanbul 2008.
- *Anahatlarıyla İslâm Tarihi IV (Abbasiler Dönemi),* Ensar Neşriyat, İstanbul 2011.
- *Peygamberin İzinde (Ortak Kitap: Ahmet Önkal-Bünyamin Erul)* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013.
- *Hz. Peygamber'in Etrafındaki Çocuklar ve Gençler,* Ensar Neşriyat, İstanbul 2013.
- *Anahatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü,* Ensar Neşriyat, İstanbul 2013.
- *İslâm'ın Örnek Şahsiyetleri ASHÂB-I KİRÂM,* Ensar Neşriyat, İstanbul 2013.
- *Gençler İçin Siyer-i Nebî,* Ensar Neşriyat, İstanbul 2015.
- *Erken Dönem İslâm Tarihinde Asabiyet,* Ensar Neşriyat, İstanbul 2016.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ
İSLÂM TARİHİNİN MAHİYETİ, DOĞUŞU VE KAYNAKLARI

BİRİNCİ BÖLÜM
VII. YÜZYILDA DÜNYA

İKİNCİ BÖLÜM
RİSÂLETİNE KADAR HZ. MUHAMMED

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
RİSÂLETİN MEKKE DÖNEMİ

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
RİSÂLETİN MEDİNE DÖNEMİ

ÖNSÖZ

Müslüman tarihçiler gerek Hz. Peygamber'in (sav) hayatı, gerekse genel İslâm tarihi alanında pek çok eser telif etmişlerdir. Bunlardan bir kısmı ilk elden orijinal çalışmalar olmakla birlikte, pek çoğu başlangıçta yazılmış kitapların şerhi veya muhtasarı nev'inden kitaplardır. Ancak yine de bu eserler, müelliflerinin yaşadıkları dönemin ihtiyaçlarını belli derecede karşılamışlardır. Zamanımızda da farklı anlayış ve muhtevalar dikkate alınarak siyer ve tarih çalışmaları yayınlanmaya devam edilmektedir.

Tarih ilmi en basit anlamıyla geçmişi konu edinen bir disiplin olarak tanımlanır. Ancak, geçmişte kalan hadiseleri incelemekle birlikte tarihin asıl hedefi bu günü aydınlatmak ve gelecek için doğru istikamet tayin etmeye çalışmaktır. Böyle düşünülmediği takdirde tarihle meşguliyet, psikolojik rahatlamanın veya maziyle ilgili övme ve yerme faaliyetinin ötesine geçemez. Bir toplum için belki bunlar da ihtiyaç olarak görülebilir, ancak bu durumda ortaya konulanların tarih ilmiyle pek alakası kalmaz.

Tarihle uğraşanlar geçmişi aydınlatmayı hedeflemekle birlikte, esasında geçmişin bu günden nasıl göründüğünün örneklerini

sunmaktadırlar. Böyle olduğu içindir ki tarih, tarihçinin bulunduğu zamandan geçmişe bakarak elde ettiği izlenimler toplamı kabul edilir. Bu tariften yola çıkarak tarihçinin, incelediği tarihsel dönemle ilgili olarak kanaat ortaya koyarken, aslında kendi yaşadığı zamanın anlayış ve değer yargılarını yansıttığı söylenebilir. Dolayısıyla onun eserlerinde konu edindiği dönem kadar, kendisinin içinde yaşadığı dönemle alakalı mühim ipuçlarını bulmak mümkün olur. Bu durum, tarih ilmiyle ilgili faaliyeti, özde bizzat tarihçinin faaliyeti durumuna getirir. Burada tespit edilmeye çalışılan tarih-tarihçi ilişkisi, esasında tarih ilmine dair bütün faaliyetlerin meşruiyetini ortaya koyar. Buna göre tarihçi varsa, tarihçilik de vardır ve her dönemin tarihçisi geçmişi kendi çevresinin şartlarına göre yorumlamalıdır. Hatta bir tarihçi, kendi ilmî hayatının çeşitli safhalarında geçmişle ilgili görüş ve kanaatlerini yeniden gözden geçirmeli, kısacası tarihle ilişkisini güncellemelidir. Bu değerlendirmeler bizi, tarih araştırmalarının -aynı konuda da olsa- tekrar tekrar yapılması ve herhangi bir konuyla ilgili olarak *"bu çalışılmıştır, öyleyse yeniden araştırmaya gerek yoktur"* anlayışının terk edilmesi sonucuna götürür. Özellikle siyasî tarih konuları için bu husus daha da geçerlilik arz eder. Çünkü siyasî tarih araştırmalarının millî, dinî, ideolojik vb. çeşitli anlayışlara göre çok farklı neticeler vermesi doğal kabul edilir. Tarihte herhangi bir olayın meydana gelmiş olduğu hususunda tarihçilerin ittifak halinde bulunmaları mümkündür; ancak bu olayın sebepleri ve sonuçları, tarihin seyrine tesirleri konusunda onlardan her birinin farklı, hatta birbiriyle çelişen neticelere ulaşmaları da çok rastlanır bir durumdur. Bu sebeple, geçmişteki tek bir hadise hakkında farklı tarihçilerin yapacakları araştırmalar ve elde edecekleri sonuçlar, o hadisenin daha doğru bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Genelde İslâm tarihi, özelde de siyer konuları hakkında pek çok bilgi ve kaynak zenginliğine sahip olduğumuz bir gerçektir. Üstelik yakın zamanda gerek ülkemizde, gerek İslâm dünyasında, gerekse Batıda bu konularda pek çok eser neşredilmiştir. Bizim bu çalışmamız ise Rasûl-i Ekrem'in (sav) hayatını ve yaşayışını ele alan bir siyer araştırması olmanın ötesinde, daha geniş çerçeveli olarak düşünülen ve Rasûlüllah (sav) sonrasındaki İslâm Tarihi sürecini de konu edinmeyi hedefleyen bir araştırma faaliyetinin ilk adımıdır.

"Anahatlarıyla İslâm Tarihi" adıyla neşri hedeflenen bu çalışmanın 6 ayrı kitaplan oluşması planlanmaktadır. Buna göre birinci kitap için "Hz. Muhammed Dönemi", ikinci kitap için "Hulefâ-i Râşidîn Dönemi", üçüncü kitap için "Emevîler", dördüncü kitap için "Abbâsîler", beşinci kitap için "Türk-İslâm Devletleri", altıncı kitap için ise "Endülüs Müslümanları" başlıkları düşünülmekte, bu şekilde İslâm tarihi sürecinin Osmanlı Devleti dönemine kadar getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu planlamada geleneksel olarak tarih araştırmalarında müstakil bir dönem ve alan olarak görüldüğü, ayrıca özel bir ihtisas gerektirdiği için Osmanlı Tarihi dışarıda bırakılmıştır. Bununla birlikte Osmanlı Tarihi'nin de İslâm tarihinin bir parçası ve devamı olduğu hususu şüphesizdir. Çünkü İslâm tarihinin siyasî, kültürel ve kurumsal anlamda zirve dönemleri Osmanlı Devleti devrinde yaşanmıştır. Bu sebeple Osmanlı Tarihi konusunda özet olarak hazırlanacak yeni bir eserle, Anahatlarıyla İslâm Tarihi muhtevasının tamamlanması isabetli olur kanaatindeyiz.

Bizi bu eseri hazırlamaya sevk eden amillerin başında İslâm tarihi konularının yaşanılan zamanın anlayışına göre sürekli olarak yeniden ele alınmasının gereğine olan inancımız gelir. Ayrıca bir bütün olarak İslâm tarihini inceleyen ve günümüz insanına

hitap eden kitapların azlığı ile fakültelerde öğrencilerimize verdiğimiz derslerde kullanabileceğimiz materyale duyulan ihtiyaç da bu kitabın yazılmasında mühim etken olmuştur. Şüphesiz İslâm tarihi sahasında yüksek lisans, doktora ve doçentlik tezleri düzeyinde akademik çalışmalar hazırlanmakta, bunlardan bir kısmı da neşredilmektedir. Ancak bu araştırmalar, tabiatları gereği dar alanda ve derinlemesine yapılan incelemeler olduğu için, İslâm tarihiyle ilgili genel anlamda bilgi edinmek isteyen araştırmacılar için sürekli başvuru kitabı olma özelliği taşımamaktadırlar. Dolayısıyla İslâm tarihinin bütün dönemlerini ana kaynaklardan istifadeyle ele alan çalışmalara ihtiyaç vardır. Siyer sahasında bu türden alternatif eserlerin belli bir sayıya ulaştığı görülmektedir. Ancak Hz. Peygamber (sav) sonrası dönem için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Hâlbuki İslâm tarihinin bu kısımlarını anlama ve anlamlandırmada tarihçilerin yorum ve değerlendirmelerine, daha doğrusu onların fikrî rehberliklerine ihtiyaç duymaktadırlar. Özellikle İslâm tarihi kaynaklarında "fitne dönemi" olarak isimlendirilen Hz. Osman ve Hz. Ali'nin halîfelik zamanlarıyla, hilafetten saltanata geçiş dönemi ve akabinde gerçekleşen karmaşık ve izahı zor hadiseleri buna örnek göstermek mümkündür.

Anahatlarıyla İslâm Tarihi başlığı altında hazırlanan bu çalışmanın hedef kitlesi tarih ve İslâm tarihine sıradan okuyucu düzeyinin üzerinde ilgi duyan ve "okuyan" kişilerdir. Ayrıca İslâm tarihi dışındaki dinî ve sosyal bilimlerle meşgul olan araştırmacıların, inceledikleri dönem ve alanın siyasî tarihle irtibatlı kısımlarını değerlendirmede çalışmamızdan istifade etmeleri mümkündür. Zira ictimaî, ilmî, iktisadî hayatın, siyasî hayattan doğrudan etkilendiği ve bu ilimlerin siyasî hadiselerden bağımsız olarak gelişmedikleri açıktır. Başka bir ifadeyle, siyasî hayat, toplumun her kesimini

bütün yönleriyle etkilemekte, değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Dolayısıyla Tefsir, Kelâm, Fıkıh, Tasavvuf ve Felsefe gibi disiplinlerde araştırma yapanlar, inceledikleri dönemlerin siyasî hayatını özet olarak gözden geçirmede çalışmamızdan faydalanabilirler. Bu projenin diğer önemli ve pratik hedefi ise İlahiyat Fakültesi öğrencilerine İslâm tarihi dersinde kaynak sunmaktır. Hazırlanan kitapların muhtevası, aynı zamanda üniversitelerin Tarih bölümlerinde okutulan ve İslâm tarihine tekabül eden ders içeriklerine de uygun olarak düzenlenmiştir.

Anahatlarıyla İslâm Tarihi projesinin ilk kitabı olan ve *"Anahatlarıyla İslâm Tarihi I (Hz. Muhammed Dönemi)"* başlığını taşıyan bu çalışma, Giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Girişte İslâm tarihinin mahiyeti üzerinde durulmuş, daha sonra bu ilmin doğuşu ve yazılışı ile kaynakları hakkında metodolojik bilgiler sunulmuştur. Kitapta Giriş bölümünün hacimli olmasının nedeni, bu kısmın sadece ilk kitap için değil, bütün bir projeye yönelik hazırlanmış olmasıdır. Esasında girişte dile getirilen görüş ve düşünceler, bu projenin tamamı için bir usul çerçevesi olarak kabul edilmelidir.

Kitabın birinci bölümde VII. Yüzyılda Arap Yarımadası çevresindeki dünya hakkında kısa bilgiler verilmiş, ardından Arabistan ve Araplar özet olarak tanıtılmıştır. Bölümün önemli bahislerinden birini de İslâm öncesi Arap hayatına dair kısmı teşkil eder. Zira burada aktarılan bilgiler ve yapılan değerlendirmeler, Hz. Peygamber'in (sav) tebliğiyle birlikte toplumda meydana gelen değişim ve dönüşümün boyutlarını daha doğru anlamaya yardımcı olacaktır. Birinci bölümün sonunda ise Rasûlüllah'ın (sav) yakın atalarından özet olarak bahsedilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü Hz. Peygamber'in (sav) risâleti öncesindeki hayatına hasredilmiş olup, genel hatlarıyla onun

doğumu, çocukluğu, gençliği, ticaret hayatı ve evliliği üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölüm "Risâletin Mekke Dönemi" başlığı ile sunulmuştur. Burada Hz. Peygamber'in (sav) tebliğ görevini üstlenmesinden, ilk Müslümanlardan, Mekke müşriklerinin onlara karşı faaliyetlerinden, buna mukabil Hz. Peygamber'in (sav) dine davet girişimlerinden bahsedilmiştir. Bölümün son konusu ise Medine'ye hicrettir.

Kitabın dördüncü bölümü Medine dönemine ayrılmıştır. Burada yeni bir toplum oluşturma faaliyetinin tamamlanmasının ardından Hz. Peygamber'in (sav) Mekke müşrikleriyle, diğer müşrik Araplarla, Yahûdîlerle, Hıristiyanlarla ilişkileri ayrı başlıklar halinde incelenmiştir. Bundan sonra Arap Yarımadası'nda siyasî birliğin sağlanmasının işareti kabul edilen Elçiler Yılı faaliyetlerinden bahsedilmiş, Veda Haccı ve Hutbesi ile Hz. Peygamber'in (sav) vefatının ardından kitap sonuç kısmıyla tamamlanmıştır.

Bu çalışmada konular kronolojik anlatımdan ziyade sistematik olarak ele alınmıştır. Tarihî hadiseleri incelemede önceki tarihçiler ve günümüzdeki takipçileri kronolojik anlayışı esas olarak kabul etmişlerdir. Ancak bu tür bir takdim, tarihçiyi birbirinden kopuk ve alâkasız olayları bir araya getirmeye zorlar ki, neticede bu tarz, okuyucuyu olaylar arasında bağlantı kurmada sıkıntıya düşürür. Bunu gidermenin yolu, olayların, birbirleriyle ilişkileri çerçevesinde sistematik bir şeklide sunulmasıdır. Ancak yine de tarih konularının incelenmesinde kronolojinin ehemmiyeti de göz ardı edilmemelidir. Bilinmektedir ki, birbirini etkileyen hadiselerden hangisinin daha önce olduğunun bilinmesi öncelikli şarttır. Bu husus da dikkate alınarak çalışmamızda sistematik anlamda ele alınan konular, kendi içinde kronolojik esasa göre incelenmiş, sistematik bilgi ve değerlendirmeler su-

nulurken olayların meydana geliş tarihleri de verilmek suretiyle kronolojik bağlantının da kurulmasına dikkat edilmiştir.

Kitabın Giriş bölümünde de işaret edileceği gibi, bu eserin hazırlanmasında müracaat edilen öncelikli kaynaklar İslâmî ilimlerin de temellerini teşkil eden Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in (sav) hadisleridir. Bunların ardından Müslüman tarihçilerin en fazla itibar ettikleri İbn İshâk, Vâkıdî, İbn Hişâm, İbn Sa'd ve Belâzürî gibi müelliflerin kitapları gelir. Çalışmada zikri geçen kaynakların yanında konuyla ilgili olarak günümüzde yazılmış kitaplar ve makaleler de referans olarak gösterilmiştir. İncelenen bahislerin ele alınışında muhtevanın tamamı aktarılmayıp, "Anahatları" esprisine riayet edilmek suretiyle teferruata girilmeden daha önemli olduğu düşünülen hadiselere dikkat çekilmiş, ayrıca olayların sebep-sonuç ilişkisi ve İslâm tarihindeki yeri ve ehemmiyetine temas edilmiştir.

Genel İslâm tarihi sürecinde Hz. Peygamber (sav) dönemini konu edindiğimiz bu eserde Allah Rasûlü'nü (sav) takdimdeki esas ölçümüz Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen *"De ki ben de sizin gibi bir insanım; ancak bana ilahınızın tek bir ilah olduğu vahyediliyor"*. (Kehf, 18/111) prensibidir. Kanaatimizce Hz. Muhammed'in (sav) bütün hayatı bu âyetten ilham alınarak yazılmalıdır. Eğer tarihçi bu ve benzeri prensipleri kendisine rehber edinebilirse, şüphesiz eserini Kur'ân esasları ve Rasûlüllah'ın (sav) sahih hadisleriyle bağdaşmayan hurafelerden ve peygamberlik tartışmaları neticesinde ortaya çıkan asılsız haberlerden arındırmış olur.

Anahatlarıyla İslâm Tarihi serisinin başlangıç eseri olan bu kitap, gerek İslâm tarihi, gerekse siyer alanında daha önce yapılmış olan çalışmalara yeni ve mütevazı bir katkı sağlama niyetiyle hazırlanmıştır. Bu çalışmada, gerek metod, gerek bilgi, gerek değerlendirme, gerekse teknik hazırlıklar açısından bir takım

eksiklerin bulunması mümkündür. Bu alanda çalışan meslektaşlarımız ve hocalarımızın tespit, tenkit ve tavsiyeleriyle çalışmanın daha da olgunlaşacağını ümit ediyoruz. Dolayısıyla esere katkı sağlama lütfunda bulunacak ilim ehline ancak müteşekkir olacağımızı ifade ederiz. Eserin birinci baskısını okuyup gözden geçiren ve kıymetli hocalarımıza şükranlarımı arz ederim. Onların görüşleri doğrultusunda bu baskıda harita ve krokilere de yer verilmiştir. Kitapta kullanılan haritaların tamamı Şevki Ebû Halil'in *Siyer Atlası* adıyla dilimize tercüme edilen kitabından alınmıştır. (çev. Enver Arpa, Fecr Yayınları, Ankara 2007)

Bu vesile ile akademik çalışmalarımda kendilerinden büyük yardım ve destek gördüğüm muhterem Hocam Prof. Dr. Hüseyin Algül'e, kitabın müsveddelerini okuyarak faydalı tavsiyelerde bulunan kıymetli hocalarım Doç. Dr. Cağfer Karadaş ve Yard. Doç. Dr. Salih Pay'a, ilk baskıyı okuyup değerli teklifler yapan meslektaşım Doç. Dr. Ahmet Kavas'a, eserin son okumasını gerçekleştiren saygıdeğer eşim İlknur Günay hanımefendiye, yayımını üstlenen değerli Hüseyin Kader Bey'in şahsında Ensâr Neşriyat'ın tüm sorumlu ve çalışanlarına en içten şükranlarımı sunarım.

Âdem APAK
Bursa 2009

GİRİŞ

İSLÂM TARİHİNİN MAHİYETİ, DOĞUŞU VE KAYNAKLARI

I. İSLÂM TARİHİNİN MAHİYETİ

Tarih kelimesi genel kabule göre Sâmî dillerinde ay anlamını da ihtiva eden "arh" kökünden gelmekte olup, bir hadisenin tarihi ve tasviri demektir. Kavram Arapça'ya da aynı anlamda geçmiş olmakla birlikte, bu dilde tarih fikri, daha çok *tarih* ve *ahbâr* tabirleriyle ifade edilmiştir.[1] Avrupa dillerinde ise bu anlama karşılık gelmek üzere *chronologie* ve *historie* kelimeleri kullanılır.[2]

Terim olarak tarihe pek çok sosyal bilimci farklı anlam vermiştir. Bunlardan *"tarih geçmişin ilmidir"* veya *"tarih, geçmişi konu edinen ilimdir"* ifadeleri pek çok tarihçi tarafından kabul edilebilir tanımlar olmakla birlikte, bunlar ne tarihi ne de tarih ilmini tarif edebilecek yeterliliktedir. Müslüman tarihçiler de tarihe farklı bakış açıları sebebiyle farklı tanımlar getirmişlerdir. Meselâ İbn Haldûn, bu ilmi, *"tarih bir zamana veya millete ait olayların anlatımıdır"* ve *"tarih dünyanın mamur olmasının temelini teşkil eden insan toplumlarından, bu toplumlarda meydana gelen değişikliklerden, yani devletlerden, insanların yaşayışından, cemiyette meydana gelen diğer değişikliklerden bahseden ilimdir"* şeklinde tanımlar.[3] Sehâvî ise tarihe, *"olayların zamanlarını tayin ve tespit etmektir, konusu ise*

---

1 Terzi, Mustafa Zeki, *İslâm Tarih Yazarları ve Eserleri*, Samsun, 1995, s. 1.

2 Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 9-10.

3 İbn Haldûn, *Mukaddime*, Lübnan ts., s. 52, 58.

insan ve zamandır" şeklinde bir tarif getirir.[4] Burada örnek olarak verilen tanımlar, bu kavramın ne kadar karmaşık olduğunu açıkça gösterir. Esasında burada zikredilen tarifler, bu ilmi tam anlamıyla tanımlamak yerine, onun belli bir yönüne veya önemine işaret etmektedir.

Tarihi tanımlamanın zorluğu kabul edilmekle birlikte, bu kavram muhtevasında genelde iki farklı anlamın öne çıktığı görülür. Birincisi, geçmişte kalan olaylar bütünü, yani yaşanmış geçmiş; ikincisi ise bu yaşanmış geçmişi inceleyen ilimdir. Başka bir ifadeyle tarih, geçmiş hakkında geleceğe aktarılan bilgiye, tarih bilimi de bu bilgileri kendine konu edinen, yani geçmişten gelen bilgiyi inceleyen ilim dalına ad olarak verilmiştir.[5] Bu açıklamaların ışığında tarihi, tarihçilerin geçmişi incelemeleri sonucunda yazdıkları olarak anlamak da mümkündür.[6]

İslâm tarihi kelime olarak İslâm'ın tarihi, yani İslâm dininin tarihi manasına gelir. Bu anlamıyla, tarihin sanki İslâm dininin tarihini incelediği sonucu çıkarılabilir. İslâm Tarihinin, İslâm dininin ortaya çıkışından başlayarak dünyanın çeşitli bölgelerine yayılış serüvenini konu edindiği düşünülürse, bu tanım yanlış da olmaz. Ancak İslâm tarihi kaynaklarının muhtevası incelendiğinde, İslâm tarihinin İslâm dininin tebliğ, gelişme ve yayılış tarihinden ziyade, o dine mensup olan insanların -yani Müslümanların- genelde askerî ve siyasî faaliyetlerinin ele alındığı bir faaliyet olduğu ortaya çıkar. Bu durumda İslâm Tarihi yerine Müslümanların Tarihi tabirinin muhtevaya daha uygun düştüğü görülür. Üstelik İslâm tarihinin temel kaynaklarından kabul

4 Sehâvî, *el-İ'lân bi't-Tevbîh Limen Zemme't-Târîh*, Beyrut 1983, s. 385. Başka Müslüman tarihçilerin tarih ilmiyle ilgili tanımları hakkında bk. Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 11-12.

5 Özlem, Doğan, *Tarih Felsefesi*, İstanbul 1996, s. 11.

6 Thomson, David, *Tarihin Amacı*, (çev. Salih Özbaran), İzmit 1983, s. 7.

edilen Ebû Hanîfe ed-Dineverî (H.282/M.895), Ya'kûbî (H.292/M.905), Taberî (H.310/M.922) Mes'ûdî (H.345/M.956) gibi tarihçilerden hiçbiri eserlerinin adında İslâm kelimesini kullanmamışlardır. Belki bunun tek istisnası, zikri geçen tarihçilerden çok sonra yaşayan ve İslâm tarihiyle ilgili kitabına *Tarihu'l-İslâm* adını veren Zehebî (H.748/M.1347) olmuştur.

Bazı araştırmacılar İslâm Tarihi ile Müslümanların Tarihi kavramlarının ayrı anlama geldiğini iddia ederler. İslâm tarihini eğer Hz. Muhammed'in (sav) risâlet görevini üstlenmesiyle başlayan ve onun hayatının sonuna kadar süren dönem olarak kabul edersek, bu iki tabir arasında herhangi bir farkın bulunmadığı ileri sürülebilir. Zira bu süreçte ortaya konulan faaliyetler, vahyin murakabesi altında olduğu için hatalı bir uygulamanın gerektiğinde ilahî müdahale ile tashih edilmesi imkânı olmuştur. Ancak Hz. Peygamber (sav) dönemi sonrası için böyle bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla İslâm tarihinin Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonraki dönemi, yani siyer muhtevası dışındaki zamanı için İslâm Tarihi yerine Müslümanların Tarihi tabirini kullanılmak daha yerinde olur.[7]

İslâm tarihi alanında çalışan araştırmacıların bir kısmı idealist bir anlayışıyla, İslâm tarihini hak ile batılın, tevhid ile şirkin mücadele süreci olarak tanımlamışlardır. Bu düşünceye göre tarih, asırlar boyunca tevhidî tebliği temsil eden peygamberler ile şirk üzerine kurulu olan düzen ve hükümdar şahsiyetler arasındaki mücadeleden başka bir şey değildir ve bütün bu mücadele serüveni neticede İslâm tarihini oluşturmaktadır.[8] Dinî gayretlerin

7 Bu konuda değerlendirmeler için bk. *Siyer ve İslâm Tarihi*, (Sor Yayıncılık), Ankara 1991, s. 32, 76.

8 bk. *Siyer ve İslâm Tarihi*, s. 31-32, 112; Yıldız, Abdullah, *Tarih Bilinci*, İstanbul 1994, s. 18-19.

öne çıktığı bu tür bir tanımlama başlangıçta cazip gelebilir. Eğer İslâm tarihi, insanlığın başlangıcından itibaren devam eden ve Hz. Peygamber'in (sav) vefatıyla tamamlanan bir zaman sürecini ele alsaydı, yani sadece peygamberler tarihi olarak anlaşılsaydı tarih için bu tanım kabul edilebilirdi. Ancak İslâm tarihi muhtevası sadece peygamberlerin mücadeleleriyle sınırlı değildir. Öyle olsaydı, İslâm tarihinin Hz. Peygamber'in (sav) vefatıyla sona ermesi gerekirdi. Hâlbuki elimizdeki tarih kitaplarında İslâm tarihi süreci, risâlet görevinin tamamlanmasıyla kesilmeyip sonraki dönemleri de içine almaktadır. Hatta tarih kitaplarında peygamberlerden bahseden kısımlar diğer bölümlere göre çok az yer işgal etmektedir. Misâl vermek gerekirse, on cilt olarak telif edilen İslâm tarihi kitaplarının (Taberî ve İbnü'l-Esîr'in eserleri gibi) en fazla iki veya üç cildi Hz. Âdem'den Hz. Peygamber'in (sav) vefatına kadar geçen zamana tahsis edilmiş, geri kalan kısımları ise Rasûlüllah'tan (sav) başlayarak tarihçilerin yaşadıkları zaman dilimine kadar geçen sürece ayrılmıştır.

İslâm tarihini peygamberler ile onları yalanlayanlar arasında gerçekleşen hak-batıl mücadelesi olarak anlamak, Hz. Peygamber (sav) sonrası hadiselerinin izahını da zorlaştırmaktadır. Çünkü İslâm tarihinde peygamberin yokluğunda meydana gelen olaylarda-özellikle her iki tarafta da Müslümanların yer aldığı mücadelelerde- hakkı kimin, batılı kimin temsil ettiğini tespit kolay değildir. Mûsâ ile Firavun ve Hz. Peygamber (sav) ile Ebû Cehil'in mücadelesinde hak-batıl düalitesinin bir mahzuru olmaz. Ancak, Cemel, Sıffîn, Merc-i Râhıt, Dandanakan, Otlukbeli, Çaldıran, Ridâniye savaşları gibi her iki tarafta da Müslümanların bulunduğu mücadeleleri bu anlayışa göre nasıl değerlendirmek gerekir? Bu önemli tarihî hadiseleri hak-batıl mücadelesiyle açıklamaya kalkmak, tarihçiyi olayları izah ve tasvir etme maka-

mından, hüküm verme makamına (hâkim) taşıması kaçınılmazdır. Oysa tarihçi ne hâkimdir, ne de tarih bir mahkeme sahnesidir. Adalet sisteminin en önemli aktörü olan hâkimin görevi önüne gelen davayı sonuçlandırıp kesin ve bağlayıcı bir hüküm vermek iken, tarihçinin görevi ise sadece geçmişle olanları açıklamaya çalışmaktır. Buna göre tarihçiliği, yani geçmişteki olaylara izah getirmeyi bırakıp hüküm vermeye kalkanlar, rol çalarak kendilerini hâkim yerine koyanlardır. Hâlbuki onların, haklarında hüküm vermeye kalktıkları insanlar çoktan dünyayı terk etmişlerdir, dolayısıyla verilen hükümler anlamsız kalır. Böyle olduğu içindir ki, tarih konusunda mahkeme kuranlar, esasında yargıç olamamakta, sadece belli inancın veya siyasî düşüncenin fanatik savunucusu haline dönüşmektedirler. Böyle bir durum da karşımıza ideolojik tarih anlayışını çıkarır.

Görüldüğü gibi İslâm tarihini peygamberlerin mücadelesinden yola çıkarak tevhid-şirk zıtlığı ile izah etme anlayışı, tarihte bütün rolü ve etkinliği belli şahıslara yükleyen, toplumun geri kalanını ihmal eden bir tarih fikrini gündeme getirir ki, bu bakış açısı artık bilimsel anlamdaki tarih faaliyetlerinde önemini kaybetmiş durumdadır. Artık tarihte kişiler ve yaptıkları üzerine odaklanmaktan ziyade, vak'alara önem vermek gerektiği unutulmamalıdır. Zira tarihçilerin en büyük yardımcıları tek tek şahıslar değil, zamana şekil veren olaylardır.[9]

İslâm tarihi alanıyla ilgili telif edilen ilk eserlerin muhtevası başlangıçta sadece Rasûlüllah'ın (sav) hayatıyla (siyer-i nebî) sınırlı kalmıştır. Daha sonra muhteva genişlemiş, tarihçiler eserlerinin baş kısmına Hz. Peygamber'den (sav) önceki insanlık tarihini –ki bu bir çeşit peygamberler tarihidir (kısas-ı enbiya)-,

---

9 bk. *Siyer ve İslâm Tarihi*, s. 73.

sonuna da Rasûl-i Ekrem'den (sav) sonraki dönemleri de dâhil ederek genel İslâm tarihinin, yani dünya tarihinin ilk örneklerini vermişlerdir. Daha sonraki Müslüman tarihçiler de, eserlerini benzer anlayışla telif etmişler, İslâm tarihini, başka bir deyişle Müslümanların siyasî geçmişini insanlık tarihiyle bir bütün halinde takdim etmişlerdir. Bu sebepledir ki, onlar kitaplarına dinî ve yerel değil, insanî ve evrensel isimler vermişlerdir. Ebû Hanîfe ed-Dineverî *(el-Ahbâru't-Tıvâl)*, Taberî *(Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk)*, Mes'ûdî *(Mürûcü'z-Zeheb)*, İbnü'l-Esîr *(el-Kâmil fi't-Târih)*, İbn Kesîr *(el-Bidâye ve'n-Nihâye)* İbn Haldûn *(Unvânu'l-İber)* İbn Miskeveyh *(Tecâribü'l-Ümem)* vb. eser adlarına bakıldığında, önceki müverrihlerin tarihe günümüz İslâm tarihçilerinden daha genel planda baktıkları açıkça görülür. Hatta ilk Müslüman tarihçiler bu konuda Batılı meslektaşlarına da öncülük etmişlerdir. Nitekim Halîfe b. Hayyât (H.240/M.854) ve Ya'kûbî (H.292/M.905) gibi Müslüman tarihçiler asırlar önce dünya tarihinin ilk örneklerini sunmuşlardır. Hâlbuki Batı dünyasında Hz. Âdem'i insanlığın başlangıcı olarak ele alan evrensel tarih anlayışı ancak 1679 tarihinde Fransız piskopos Bousset tarafından yazılan *Evrensel Tarih Üzerine Nutuk* isimli kitapla başlar.[10] Gerçek böyle olmakla birlikte, Müslüman tarihçilerin evrensel bakışları zamanla içine kapanma sürecine girmiş, onlar ya önceki tarihlerin özetlerini yazmakla yetinmişler, ya da daha çok bölge, şehir veya millî tarih telifine yönelmişlerdir. Bunun yanısıra zamanla tarihin alanı daha da daraltılarak yerel ve bölgesel tarih yazıcılığı başlamış, üstelik tarih, dinî ilimlerden biri olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Anlayış değişikliği kaçınılmaz bir şekilde genel anlamda tarihi, özel anlamda da İslâm tarihini kelâm, fıkıh, tefsir gibi dinî ilimlerden biri haline getirmiştir. Bunun bir neticesi olarak ta-

10 Thomson, David, *Tarihin Amacı*, s. 61.

rih, bir taraftan kelâmın, diğer taraftan hukukun, hatta ahlâkın konusu gibi incelenmeye ve açıklanmaya çalışılmıştır. Nitekim yakın zamana kadar Müslüman âlimlerden bir kısmı İslâm tarihi problemleriyle ilgilenmeyi, itikadî bir mesele olarak telakkî etmişler, bu konularda fikir beyanını İslâm akaidi hakkında görüş açıklamakla bir tutmuşlardır.

İslâm tarihini dinî bir ilim kabul edenler, bunun yansıması olarak tarihî meseleleri bir fıkıh mevzuu şeklinde ele almaya, politik niyetle gerçekleştirilen faaliyetleri ictihad kavramıyla açıklamaya çalışmışlar, başka bir ifadeyle siyasî muhtevalı hadiselere hukuk penceresinden bakmışlardır. Oysa gerek konu, gerek araştırma metodu, gerekse sonuca ulaşma açısında tarihle hukuk birbirinden tamamen farklı disiplinlerdir. Dolayısıyla İslâm tarihindeki olayları fıkhî metod takip edilerek ictihadla açıklamak mümkün değildir. Çünkü fıkhî ictihad bir inşa, bir hüküm ortaya koymak, tarih ise geçmişi ve geçmişte olanları haber vermek, olgu ve olayları takdim ve tasvir etmektir. Öte yandan, geçmişteki hadiselere şu veya bu nedenle iştirak edenler, bu faaliyetlerini bir ictihad konusu değil, siyasî bir tercih olarak gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca yine unutulmamalıdır ki, onların olaylara müdahil olmalarının tek sebebi sevap kazanmak da değildir. Tarihteki kahramanların yaptıkları şey, içinde bulundukları şartlarda siyasî ve şahsî tercihleriyle hareket etmektir. Bütün bunların ötesinde, Müslümanların dâhil oldukları hadiselerin sadece ictihad, sevap-günah anlayışıyla ele alınması, tarihçinin gayretini, geçmişteki olaylarda kim ne kadar sevap aldı çizelgesini tutma ameliyesine indirger ki, böyle bir anlayışın binlerce yılda oluşturulmuş tarih birikimini anlamsız ve faydasız bir malumat yığını haline getireceği açıktır.

Kelâm, fıkıh gibi dinî ilimlerin metodları kullanılarak ortaya konulan tarih yorumlarının bütün insanlığa hitap etmesini

beklemek mümkün olmaz. Bu sebeple İslâm tarihini aynen ilk Müslüman tarihçilerin yaptıkları gibi, sadece Müslümanları değil, bütün insanlığı muhatap alır hale getirmek, yani tarihi yerel ve dinsel olmaktan kurtarıp evrensel boyutta ele almak gerekir. Nitekim tarih felsefesinin kurucusu kabul edilen İbn Haldûn (H.808/M.1406), tarihi dinî bir ilim değil, beşerî, insanî bir ilim olarak görmüş, tarihle ilgili düşüncelerini bu anlayış üzerine bina etmiştir.[11] Eğer Müslüman tarihçiler, İbn Haldûn'un ortaya koyduğu bu tarih anlayışını ihya etmezlerse, onların tarihçilik adına insanlığa hitap eden ilmî eserler meydana getirmeleri mümkün değildir. Bunun tabiî sonucu ise dünyanın, hatta pek çok Müslümanın İslâm tarihini yabancı tarihçilerin ekseriyetle keyfî ve art niyetli değerlendirmelerle yazdıkları kitaplarından öğrenmeye devam edecek olmalarıdır. Müslüman âlimlerin müsteşriklerin eserlerine yazdıkları veya yazacakları reddiye türünden kitaplara gelince, bunlar tepki boyutlarını aşamayacağı için pek bir tesir de icra edemeyecektir. Bütün bunlardan dolayı, İslâm tarihi çalışmalarını içe dönük mesaj kaygıları taşıyan ve menkıbe sınırlarını aşamayan çalışmalar olmaktan kurtarmak, bunun yerine bütün İslâm tarihi konularını bilimsel bir anlayış çerçevesinde yeniden ele almak; gerek siyer, gerekse İslâm tarihi mevzularında sadece Müslümanlara değil, bütün insanlığa hitap edecek eserler meydana getirmek Müslüman tarihçilerin öncelikli görevidir.

II. İSLÂM TARİHİ İLMİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

İslâm tarihini resmî olarak Kur'ân'ın inzâl tarihi kabul edilen M. 610 yılından itibaren başlatmak mümkündür. Çünkü bu

---

11 Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 14.

ilmin ilk kaynağı Kur'ân'dır. Müslümanların tarihle bağlantılı ilk önemli adımları da Kur'ân'ın yazıya geçirilmesidir. Hz. Peygamber'in (sav) söz ve davranışları anlamındaki sünnet, İslâm tarihinin Kur'ân'dan sonraki ikinci kaynağı kabul edilir. Hz. Peygamber (sav), başlangıçta vahiyle karıştırılması endişesiyle hadislerin yazılmasına izin vermemiş[12], ancak bu ihtimal ortadan kalkınca yazıya ruhsat çıkmıştır. Nitekim sahâbeden Abdullah b. Amr b. el-Âs (H.65/M.685), Allah Rasûlü'nden (sav) aldığı izinle *es-Sahîfetü's-Sâdıka* adını verdiği bir hadis risâlesi kaleme almıştır.[13] Daha sonra da Ebû Hüreyre (H.58/M.678), Enes b. Mâlik (M.91/M.709), Abdullah b. Abbâs (H.68/M.687) da hadis kitabetine başlamışlardır.[14]

Müslümanlar ilk dönemde Kur'ân ve hadislerin kaydedilmesinin yanısıra tarih ilmine de ilgi duymuşlardır. Esasında bu ilginin kaynağı yine bizzat Kur'ân ve hadistir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de Müslümanlara geçmiş ümmetlerin hayatlarını öğrenmek ve onlardan ders almak emir ve tavsiye edilmiştir. Ayrıca yine Kur'ân'da Hz. Peygamber'in (sav) en güzel örnek olarak gösterilmiş olması, Müslümanların onun hayatının her detayını öğrenme ihtiyacı duymalarına sebep olmuştur. Bu ve benzeri sebeplerle gerçekleştirilen faaliyetler sonucunda İslâm tarihçiliği adına kıymetli tarih bilgileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Buna ilave olarak Müslümanların farklı din ve kültürlerle karşılaşmaları sonucunda, başka insan topluluklarının, özellikle de Ehl-i kitab mensuplarının tarihe dair malumatı da onların tarih birikimine dâhil olmuş, sonuçta İslâm tarihinin kaynakları çoğalmış, konuları da genişlemiştir. Ehl-i kitaba ait olan ve İsrailiyât adı

12 Buhârî, *İlim* 38; Müslim, *İman* 112, *Zühd* 72.

13 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, Beyrut ts. (Dâru Sâdır), II, 373.

14 Terzi, Mustafa Zeki, *İlk Siyer-Meğâzi Yazarları ve Eserleri*, Samsun 1990, s. 6-7.

verilen bilgiler, bilhassa Yahûdî iken İslâm'a girmiş olan Ka'bu'l-Ahbâr (H.32/M.652) ile Abdullah b. Selâm (H.43/M.663) kanalıyla İslâm tarihi rivayetleri arasında yer bulmuştur.[15] Kaynakları zamanla artan Müslüman tarihçiler, siyer ve meğâzî tetkikleriyle başladıkları tarih yazıcılığını geliştirmişler, Halîfeler Tarihi, Fetihler Tarihi, Tabakât Kitapları, Eski Arap Tarihi, Peygamberler Tarihi, Şehirler Tarihi, Sülâleler Tarihi, Ensâb Kitapları gibi birbirinden farklı muhtevalı özgün eserler meydana getirmişlerdir.

İslâm tarihçiliğinin ilk örneklerini meğâzî ve siyer kitapları teşkil eder. Başka bir ifadeyle, İslâm tarihinin hadis disiplininden bağımsızlığını kazanmaya başlamasının ilk sonuçları meğâzî ve siyer kitaplarıdır, denilebilir. Meğâzî kelimesi *"arzu, istek, savaşmak, savaş yeri"* manalarına gelen *"mağzâ"* kelimesinin cem'i olup, bundan türeyen *"gazve"* ise *"savaş"* karşılığında kullanılmaktadır. Meğâzî *"gâzîlerin savaş menkıbeleri"* anlamında olduğu gibi, gazveler manasındaki *"mağzât"* kelimesinin çoğulu şeklinde de kullanılmıştır. Teknik anlamda ise meğâzî, *"Hz. Peygamber'in (sav) her türlü askerî faaliyetleri"* veya *"bu faaliyetleri konu edinen kitaplar"* demektir. Siyer kelimesi *"sîre"*nin çoğulu olup *"yönelmek, seyahat etmek"* anlamlarına gelir. Istılahî olarak da *"Hz. Peygamber'in (sav) bütün hayatını ele alan hâl tercemesi"* demektir.[16] Tarifinde de ifade edildiği gibi, siyerin alanı meğâzîye göre daha kapsamlıdır. Daha doğrusu siyer, meğâzîyi de içine almaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in (sav) bütün hayatını konu alan rivayetleri bir arada toplayan risâle ve kitaplara siyer veya sîre adını vermek mümkündür.

İlk siyer ve meğâzî çalışmaları sahâbe nesliyle başlar. Fakat onlar bu konuda müstakil kitap yazmamışlar, sadece buldukları

---

15 Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 16-17.

16 Terzi, Mustafa Zeki, *İlk Siyer-Meğâzî Yazarları ve Eserleri*, s. 3.

malzemeleri bir taraftan düzensiz bir şekilde defterlere kaydederken, diğer taraftan da bildiklerini sonraki kuşağa şifahî olarak nakletmişlerdir. Bu sebeple Siyer ve meğâzîye ait ilk eserleri yazmak Müslümanların ikinci nesli olan Tâbiûna nasip olmuştur.[17] Onlar, Hz. Peygamber (sav) zamanına ait bazı yazılı vesikalar yanında, ashâbdan kendilerine sözlü gelenekle intikal eden haberleri, hem nakletmeye hem de kronolojik esasa göre yazmaya başlamışlardır. Bu tür telif faaliyeti Hicretin birinci asrında süratli bir gelişme göstermiş, bilhassa Emevîlerin sonu ile Abbâsîlerin başında ilk büyük siyer ve meğâzî eserleri ortaya çıkmıştır.[18] Zikri geçen dönemin en mühim simaları ise İbn Şihâb ez-Zührî (H.124/M.742) ile yazdığı *Kitâbu'l-Meğâzî* isimli eseri günümüze kadar ulaşan İbn İshâk'tır (H.150/M.767).

Müslüman âlimler, Hicrî II. asırdan itibaren Hz. Peygamber'in (sav) savaşlarından bahseden eserlerin yanında, onun bütün siyasî, dinî, askerî, hatta şahsî faaliyetlerini içine alan siyer kitapları yazmaya da başlamışlardır. Bu tür eserlerin en meşhuru ise İbn İshâk'ın rivayetlerini de içinde barındıran İbn Hişâm'ın (H.218/M.833) *es-Siretü'n-Nebeviyye*'sidir. Bu ve benzeri siyer kitapları, konularını Hz. Muhammed'in (sav) peygamberlik tarihi olan Miladî 610 yılı ile başlatmayıp, onun risâlet öncesi hayatını da eser muhtevalarına dâhil etmişlerdir. Hatta bununla da iktifâ etmeyerek, kitaplarında ilk konu olarak Hz. Peygamber'in (sav) atalarından bahsetmişler, babasından başlayıp önce Adnân'a, oradan Hz. İsmail'e (as) nihayet Hz. Âdem'e (as) kadar soy silsilesini sıralamışlardır. Böyle olunca da teorik olarak siyerin başlangıcı Hz. Âdem'e (as), yani insanlığın başlangıcına kadar

---

17 Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 21.

18 Fayda, Mustafa, "Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları", *Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu*, İzmir, 1985, s. 360.

götürülmüş olmaktadır. Ancak siyer müellifleri, eserlerinde bir peygamberler tarihi faslı açmayıp, sadece Hz. Peygamber'in (sav) Hz. Âdem'e (as) kadar ulaşan şecere silsilesini vermekle yetinmişler, daha sonra da özet bir şekilde onun yakın atalarını, başta Mekke olmak üzere soyunun yaşadığı bölgenin ve çevresinin tarihî ve coğrafî hususiyetlerini aktarmışlardır. Böyle olmakla birlikte, başlangıç noktasını en azından neseb sıralaması yoluyla Hz. Âdem'e (as) kadar ulaştırmış olmaları sebebiyle siyer kitapları daha sonra teşekkül edecek olan umumî tarih eserleri için bir model olmuştur.[19]

Müslümanlar arasında Hicrî ilk üç asırda siyer ve meğâzîden başka iki tür tarih yazıcılığı daha gelişmiştir. Bunlardan ilki, Hz. Âdem'den başlamak üzere müelliflerin kendi zamanlarına kadar geçen dönem olaylarını aktarıp, buna yaşadıkları dönemin hadiselerini teferruatlı olarak ilave etme suretiyle yazdıkları kitaplardır. Bu türün en önemli temsilcisi olarak Taberî'nin (H.310/M.922) eseri *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*'unu göstermek mümkündür. Başlangıç döneminde gerçekleşen diğer mühim tarih yazımı faaliyeti ise biyografi mecmuaları şeklindeki tabakat kitaplarıdır. Bu eserler de umumî tarih kitapları gibi siyer çalışmaları örnek alınarak telif edilmiştir. Zira tabakat kitapları önce Hz. Peygamber'in (sav) hayatını, daha sonra da onun ashâbından başlamak üzere tespit edilen tarihî şahsiyetlerin biyografilerini sunmuşlardır. Bu türün en önemli temsilcisi ise İbn Sa'd'ın (H.230/M.845) *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*'sıdır.

Müslümanların sadece askerî faaliyetlerini ele alan fütûhât kitapları da ilk dönem eserleri arasında yer alır. Bu kitapları muh-

---

19 İlk siyer ve meğâzi müellifleri ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Horovitz, Josef, *İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu*, (çev. Ramazan Altınay-Ramazan Özmen), Ankara 2002.

tevaları itibariyle Hz. Peygamber'in (sav) askerî faaliyetlerini inceleyen meğâzî kitaplarına benzetmek mümkündür. Futuhât kitapları türünün en mühim temsilcileri ise Vâkıdî'nin (H.207/M.822) *Futûhu'ş-Şâm'ı*, Belâzürî'nin (H.279/M.892) *Futûhu'l-Buldân'ı* ve İbn Abdilhakem'in (H.257/M.870) *Futûhû Mısr ve Ahbâruhâ* isimli eserleridir.

İslâm tarihinin erken döneminde yazılan bir başka eser çeşidi Ensâb kitaplarıdır. Araplarda şifahî olarak devam eden soy ilgileri, bu çalışmalar sayesinde kaydedilmiş ve İslâm tarihinin en çok müracaat edilen kaynakları arasında yerini almıştır. Bunlara örnek olarak İbnü'l-Kelbî'nin (H.204/M.820) *Cemheretü'n-Neseb'i*, Zübeyrî'nin (H.236/M.850) *Kitâbu Nesebi Kureyş'i* ve Zübeyr b. Bekkâr'ın (H.256/M.870) *Cemheretü Nesebi Kureyş* isimli kitapları zikredilebilir.

İslâm Hukuku disiplininin önemli müracaat eserleri kabul edilen Harâc ve Emvâl kitapları da İslâm tarihçilerinin başvuru kaynaklarındandır. Bunlar gerek Müslümanların, gerekse İslâm beldelerinde yaşayan gayr-i Müslimlerin malî hak ve sorumluluklarını konu edinen kitaplardır. Özellikle fethedilen bölgelerin hukukî durumları ve buralardan alınacak harac ve cizyenin tespiti gibi konularda bu eserler mühim yer tutar. Bu türün ilk akla gelenleri İmam Ebû Yûsuf'un (H.182/M.798) *Kitâbu'l-Harâc'ı* ile Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın (H.224/M.832) *Kitâbu'l-Emvâl'idir.*

İslâm tarihinin başlangıç döneminde tarih araştırmalarının vazgeçilmez kaynakları arasında kabul edilen şehir tarihlerinin ilk örneklerine de tesadüf etmek mümkündür. Tirmizî'nin (H.255/M.868) *Tarihu Buhara'sı* bu konuda öncelikli olarak zikredilebilir.

Hicrî ilk üç asırda telif edilen eserler, bu tarihten sonraki dönemlerde yazılan kitaplara öncülük etmiştir. Bunların kaynak-

lan da İbn İshâk, Vâkıdî, İbn Hişâm, İbn Sa'd ve Belâzürî gibi ilk dönem müellifleridir. Daha sonra gelen tarihçiler, yukarıda saymaya çalıştığımız türlerde birbirinin benzeri tarih kitapları yazmışlardır. Bunun yanında tarih telifine seleflerinden farklı bir bakış açısı kazandıran ve gelişen olaylara özgün yorumlar getiren müellifler de olmuştur. Sayıları az olan bu tarihçilerin başında (H.808/M.1406) yılında vefat eden İbn Haldûn gelir.

İslâm tarihçiliği İbn Haldûn ile birlikte ilmîlik vasfı kazanmıştır. Onun tarih yazımına getirdiği en mühim yenilik ise, tenkil metodudur. Tarih araştırmalarına tarih felsefesi konularını dâhil eden, olayları aktarmada rivayetin yanında dirâyeti de gündeme getiren ilk Müslüman tarihçi İbn Haldûn'dur. Bu anlamda o, sadece Müslümanların değil, Batılı araştırmacıların da öncüsü kabul edilir. İbn Haldûn'u orijinal hale getiren hususiyetlerinden biri de, yazdıklarını sadece rivayetlere dayandırmayıp, bizzat kendi müşahedelerine eserlerinde yer vermesidir.[20]

İbn Haldûn'dan sonra da Müslüman tarihçiler pek çok eser telif etmişlerdir. Ancak bunlar, genel olarak önceki tarihçileri taklit eden, eskilerin muhtasarı veya şerhi kabilinden kitaplar olmanın ötesine geçememişlerdir. Bu alanda tarih tenkidi hassasiyetiyle yazılan eserler, ancak XIX. Yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Ahmed Emîn, Ahmed Cevdet Paşa, Mevlânâ Şiblî, Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi gibi tarihçilerin kitaplarını buna örnek göstermek mümkündür. Zamanımızda ise akademik çalışma mahsulü tez mahiyetindeki araştırmalar İslâm tarihi alanına nitelikli eserler kazandırmaktadır.[21]

---

20 Bu konuda bk. Özlem, Doğan, *Tarih Felsefesi*, s. 27-34; Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 259-263.

21 Hizmetli, Sabri, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, Ankara 1991, s. 69-70, 92-96. Bu konuda ayrıca bk. Kâşif, Seyide İsmail, *İslâm Tarihinin Kaynakları ve Araştırma Metodları*, (çev. Mehmet Şeker-Rıza Savaş-Ramazan Şimşek), İzmir 1997, s. 21-49

III. İSLÂM TARİHİNİN KAYNAKLARI

Tarihçi, geçmişi ancak geçmişten kendisine ulaşan kalıntılar ve kaynaklar sayesinde inceleyip tasvir edebilir.[22] Kaynak ise araştırmacılara tarihle alâkalı bilgiler veren malzeme demektir. Dolayısıyla insanı doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendiren ve geçmişe ait olma özelliği taşıyan her şey tarihe kaynaklık edebilir. Ancak bir malzemenin kaynak olabilmesi için, ya incelenilen devirde meydana gelmiş olması, ya da o devre yakın bir zamanda veya devrinin kaynaklarından faydalanılarak ortaya çıkarılmış olması gerekir.

İslâm tarihinin kaynaklarını ana kaynaklar ve müracaat eserleri olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. Ana kaynak, incelenmek istenen dönemden kalan veya o dönemle ilgili olarak bize ulaşan bakıyye ve kayıtlar demektir. Bunlar, gözle görülen bir eser, ayakta kalan bir bina, yazılı bir vesika veya telif edilmiş kitap olabilir. Ana kaynaklar da kendi arasında esas ana kaynaklar ve yardımcı ana kaynaklar şeklinde ikiye ayrılır. Esas kaynaklar, müelliflerin belli dönem hakkında kaleme aldıkları ve bu döneme ait olaylarla, zamanın kültürel şartlarını aktarmayı hedefleyerek yazdıkları kaynaklardır. Bunun yanında eser sahiplerinin ilk planda tarihî hadiseleri aktarmak amacıyla yazmadıkları, ancak içlerinde doğrudan veya dolaylı olarak tarihle alakalı bilgilerin dağınık bir şekilde bulunduğu kaynaklar vardır ki, bunlara da yardımcı kaynak adı verilebilir. Şiir divanları, sözlükler, fıkıh ve mûsikî kitapları bu tür eserlerdendir.

İslâm tarihi çalışmalarında ana kaynakların başında Kur'ân-ı Kerîm gelir. Kur'ân, Miladî 610 yılından 632 yılına kadar 23 yıl boyunca nâzil olmuştur. Bu sebeple bilhassa nuzûl dönemi tarihinin en önemli kaynağıdır. Kur'ân'da Hz. Peygamber (sav) döneminin-

---

22 Thomson, David, *Tarihin Amacı*, s. 8.

deki savaşlar, yapılan antlaşmalar, Yahûdî, Hıristiyan, müşrik ve münafıklarla ilişkiler, Hicret, Hz. Peygamber'in (sav) tebliğ sürecinde sosyal va ailevî ilişkileri vb. konularda pek çok bilgi vardır.

Kur'ân, İslâm tarihi araştırmacıları için sadece peygamberlik dönemi değil, aynı zamanda câhiliyye çağına da en yakın yazılı vesikadır. Zira bilhassa ilk inen âyetlerde Arapların geçmiş dönem tarihleri ve geleneklerine çokça atıf yapılmıştır. İslâm tarihinin baş kaynağı şüphesiz Kur'ân-ı Kerim olmakla birlikte, bu kitapta geçmiş ümmetlerin ancak çok az kısmından bahsedilir. Zira Kur'ân bir tarih ve haberler kitabı değildir. Burada anlatılan kıssaların asıl hedefi ise tarih malumatı vermekten ziyade, insanlık düşüncesini yükseltmek, muhatabı devamlı olarak karşılıklı sorular sormaya sevketmek, sürekli hakkı araştırmak, akıl sahiplerini doğru yola ulaştırmak için insanlığın tecrübe hulasasını takdim etmek, nihayet tarih hareketinin geçmişini, geleceğini, şimdiki zamanını kuşatan Allah'ın sonsuz ilmine işaret etmektir.[23]

Kur'ân'da zikredilen konuları açıklamak, teşbih, istiâre gibi kapalı kavramları izah etmek veyahut Kur'ân ahkâmını ortaya koymak amacıyla yazılan tefsir kitapları da tarihe kaynaklık ederler. Tarihçiler için bunların en meşhuru, kendisi de aynı zamanda bir tarih bilgini olan Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (H.310/M.963) *Tefsîrü't-Taberî* ismiyle şöhret bulan *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* isimli eseridir. Esbâb-ı Nüzûl (âyet ve sûrelerden her birinin nâzil olduğu zamanda inişine vesile olan sebeplerden) ve Nâsih ve Mensûh (hükmün geçersiz olması sebebiyle neshedilen ve bunların yerine geçen âyetlerden bahseden eserler) çalışmaları da tefsir külliyatı içinde sayılır. Bunlar da tarihçilerin kaynaklarındandır.

---

23 Kur'ân'ın İslâm tarihine kaynaklık etmesi konusunda bk. Hizmetli, Sabri, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, s. 147-161.

Ana kaynaklar sıralamasında Kur'ân-ı Kerîm'i, Hz. Peygamber'in (sav) sünneti ve sünnetin yazılı şekli olan hadisler takip eder. Hadisin kıymeti, onun, Kur'ân'ın özet olarak kaydettiğini tafsilatlandırması ve açıklamasından gelir. Bundan dolayı Kur'ân'da ortaya konulanlara uygun olduğu takdirde hem din hem de tarih konusunda hadis öncelikli kaynaktır. Hadislerde Hz. Peygamber'in (sav) hayatının tüm yönleriyle ilgili bilgiler, kısacası savaş ve barış zamanındaki tüm ayrıntılar bulunmaktadır. İslâm tarihine kaynaklık eden pek çok hadis mecmuası bulunmaktadır. Bunların en önemlileri İmam Mâlik'in (H.179/M.975) *Muvatta'*ı, Ahmed b. Hanbel'in (H.241/M.855) *Müsned*'i, Dârimî'nin (H.255/M.868) *Sünen*'i, Buhârî'nin (H.256/M.870) *Sahîh*'i, Müslim'in (H.276/M.889) *Sahîh*'i, Ebû Dâvûd (H.275/M.889), Tirmizî (H.279/M.892) ve Nesaî'nin (H.303/M.915) *Sünen*'leridir.[24]

İslâm tarihinin konuları içinde yer alan İslâm öncesi dönemin esas kaynaklarının başında câhiliyye devri eserleri gelir. Câhiliyye edebiyatının çoğu kaybolmuş, ardından birçok kişi bir şiir veya sözü sahibinden başkasına nisbet ederek, ya da şair ve nesir yazıcılarının dilinden bir şeyler uydurarak câhiliyye edebiyatına ilaveler yapmıştır. Buna rağmen câhiliyye şiiri tarih için mühim bir kaynak olma hususiyetini kaybetmez. Mufaddal b. ed-Dabbî'nin (H.170/M.786) *el-Mufaddaleyyât*; el-Asmaî'nin (H.216/M.831) *el-Asmaiyyât*; Ebû Temmâm'ın (H.231/M.844) *Divânü'l-Hamâse*'si bu bahiste zikredilebilir.

Câhiliyye dönemi hayatı ana kaynakları arasında lugat kitapları da bulunur. Arap dili sözlüğü, dilsel ifadelerin anlamları yanında coğrafî, tarihî, ilmî, amelî ve bedîî bilgiler de ihtiva ederler. Bundan dolayıdır ki Arapça sözlükler, dönemleri için mühim kaynaklardır. Büyük Arap kâmusları olan İbn Manzur'un

---

24 bk. Hizmetli, Sabri, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, s. 168-193.

(H.771/M.1369) *Lisânu'l-Arab'ı*, Firuzabâdî'nin (H.817/M.1415) *el-Kâmûsu'l-Muhît'i* ve Murtazâ ez-Zebîdî'nin (H.1205/M.1790) *Tâcu'l-Arûs'u* en fazla müracaat edilen sözlüklerdir.

İslâm tarihinin mühim kaynaklarından biri de coğrafya ve tarih kitaplarıdır. Hemdânî'nin (H.334/M.9045) *Sıfatu Cezîreti'l-Arab*; Makdisî'nin (H.390/M.1000) *Ahsenü't-Tekâsim'i*, Bekrî'nin (H.487/M.1094) *Mu'cem Masta'cem'i*; Yâkût el-Hamevî'nin (H.626/M.1229) *Mu'cemu'l-Buldân'ı* başta gelen coğrafya kitaplarıdır. *Mu'cemu'l-Buldân* aslında çoğunluğu coğrafyaya ait bilgiler içeren bir ansiklopedi olmakla birlikte, içinde tarih ve edebiyata dair bilgiler, kültür ve medeniyete ilişkin değerlendirmeler de mevcuttur.

Araplar nazarında en önde gelen tarih kitabı, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* (veya *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*) isimli eseridir. Müellif, aynen tefsirinde yaptığı gibi ulaşabildiği bütün haberleri toplamış, ancak birkaç istisna dışında rivayetleri herhangi bir tercihte bulunmaksızın aktarmıştır. Kendisinden sonraki genel tarih çalışmalarına da örneklik eden Taberî'nin bu kitabını muhteva açısından üç kısımda değerlendirmek mümkündür. Birinci kısımda dünyanın yaratılması (kozmoloji), ardından da ilk insandan başlamak üzere insanlığın geçmişi anlatılır. Bu şekilde İslâm tarihinin muhtevası insanlık tarihiyle özdeş hale getirilmiş olur. Eserin bu bölümüne Peygamberler Tarihi de denilebilir. Taberî ve takipçilerinin eserlerinin başlangıç kısımlarında Yahûdî ve Hıristiyan kutsal kitaplarından çokça istifade edilmiştir ki, buna İsrailiyât adı verilmektedir. Bu sebeple gerek Taberî'nin, gerekse onu model alan sonraki tarihçilerin kitaplarının tenkide en mukavemetsiz olan kısımları başlangıç bölümleridir.

Târîhu'l-Ümem'in ikinci kısmında Hz. Peygamber'in (sav) hayatı ele alınır. Onun soyu, ailesi, peygamberlikten önceki hayatı, peygamberliği, savaşları bir meğâzî ve siyer kitabı üslubuyla ak-

tanılır. Bu kısımlar umumî tarih kitaplarının en güvenilir yerlerini teşkil eder. Çünkü bu bölümler yazılırken, Kur'ân ve Hadis'in yanında Hz. Peygamber (sav) dönemini konu alan siyer ve meğâzî kitaplarına müracaat edilmiştir.

Taberî ve müntesiplerinin kitaplarının son kısımları, Hz. Peygamber'den (sav) sonraki dönemden başlamak suretiyle müelliflerin kendi zamanlarına kadar geçen dönemi ele aldıkları bölümlerdir. Eserlerin bu kısımları, birinci bölümler kadar zayıf olmamakla birlikte, siyeri konu edinen ikinci bölümler kadar da güvenilir değildir. Ancak ilk kaynak olmaları sebebiyle bu tür kitapların en orijinal kısımları buralardır. Mes'ûdî'nin *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*, *Mürûcü'z-Zeheb* ve *Ahbâru'z-Zaman*'ı, İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil fi'l-Tarih*'i, İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'si de Taberî ile benzer hususiyetler arzeder.

İslâm tarihinin mühim kaynaklarından biri de edebiyat kitaplarıdır. İbn Kuteybe'nin (H.276/M.889) *Uyûnu'l-Ahbâr*'ı Ebu'l-Ferec el-Isfahânî'nin (H.357/M.967) *Kitabu'l-Eğânî*'si ve Şihâbuddin en-Nuveyrî'nin (H.733/M.1332) *Nihayetü'l-Ereb fi Funûni'l-Arab*'ı Arap hayatını edebî ve ictimaî perspektiften tasvir eden edebiyat kitaplarının en önemlileridir. Merzubânî'nin (H.368/M.979) *Mu'cemu'ş-Şuarâ*'sı, İbn Sellâm el-Cümahî'nin (H.231/M.846) *Tabakatu Fuhûli'ş-Şuarâ*'sı, İbn Kuteybe'nin (H.276/M.889) *eş-Şi'r ve'ş-Şuarâ*'sı ve Câhız'ın (H.255/M.868) *el-Beyân ve't-Tebyîn* ile *el-Hayevân*'ı da bu tür eserlere ilave edilebilir.

İslâm tarihi kitapları içinde esas kaynaklardan başka bir de müracaat eseri adı verilebilecek ikinci tür kitaplar vardır ki, bunlar herhangi bir asrı konu edinen, ancak o asır geçtikten çok sonra yazılan metinlerdir. Müracaat eserinin kıymeti, incelediği asra yakın telif edilmesiyle doğru orantılıdır. Bu kaynaklar esas olarak ikiye ayrılır: Birincisi, kaybolmuş kitaplara dayanılarak ortaya çıkarılan eserlerdir. Meselâ *Kitâbu'l-Eğânî* müellifi Isfahânî,

eserinde, nakilde bulunduğu pek çok müellif ve kitabın adını verir. Fakat onun zikrettiği kitapların büyük kısmı günümüze kadar ulaşmamıştır. Bundan dolayı *Kitabu'l-Eğânî* ana kaynak görevi yapmakla birlikte, esasından müracaat eseri sayılır. Daha doğrusu bu kitap, *muhtevası* gereği ana kaynaktır, fakat daha sonra yazıldığı için müracaat eseri sınıfına dâhildir.

Müracaat kaynaklarının ikinci çeşidi ise Corci Zeydan'ın *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-Arabiyye*'si gibi, müelliflerinin elimizde bulunan ana kaynak ve müracaat eserlerine dayanarak yazdıkları derleme kitaplardır.

Câhiliyye döneminin siyasî, ictimaî ve fikrî tarihiyle ilgili müracaat kaynaklarının en muhtevalısı Cevad Ali'nin *el-Mufassal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*'ıdır. Müellif eserinde Yemen, Necid, Hicaz, Irak ve Şam'da câhiliyye tarihi hakkında geçmişte ve günümüzde ne söylendiyse kitabına almaya çalışmış, üstelik müsteşriklerin bu konudaki görüşlerini de bunlara ilave etmiştir. Şüphesiz Cevad Ali'nin kitabı, araştırmacılar için bir çok tarih usûlü ve müracaat eserine başvurma ihtiyacı bırakmamaktadır.

Her ikisi de Corci Zeydan tarafından yazılmış olan *"Târîhu'l-Arab Kable'l-İslâm"* ile *Târîhu Temeddüni'l-İslâmî"* nin birinci cildi de câhiliyye tarihine dair müracaat eserlerindendir. Bunlara Muhammed Şükrü el-Âlûsî'nin (H.1270/M.1853) *Bulûğu'l-Ereb fi Ma'rifeti Ahvâli'l-Arab*'ını da eklemek mümkündür.[25]

---

25 İslâm tarihinin ana kaynakları ve müracaat eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Ömer Ferruh, *Tarihu Sadri'l-İslâm ve'd-Devleti'l-Ümeviyye*, Beyrut 1976, s. 17-34; Günaltay, Şemseddin, *Tarih ve Müverrihler*, (haz. Yüksel Kanar), İstanbul 1991; Kâşif, Seyide İsmail, *İslâm Tarihinin Kaynakları ve Araştırma Metodları*, s. 79-95.

BİRİNCİ BÖLÜM

VII. YÜZYILDA DÜNYA

I. VII. YÜZYILDA DÜNYANIN GENEL DURUMU

Hz. Peygamber'in (sav) yaşadığı Arap Yarımadası, VII. yüzyılın hareketli hayat alanlarından biridir. Her şeyden önce buranın sakinleri olan Araplar, çevrelerinde yaşayan başka milletlerle dinî, ictimaî ve iktisadî münasebetler geliştirmişlerdir. Bu hareketlilikte bölgenin, doğu-batı istikameti ticaretinin kilit noktasında bulunmasının önemli rolü vardır. O kadar ki, Arabistan'a Hindistan, hatta Çin'den tüccarlar gelmişlerdir. Dış dünya ile yoğun ilişkisi sebebiyle Yarımada'da gerçekleşen her hadise, doğrudan veya dolaylı olarak yakın çevre ile aynı anda daha uzak bölgelerdeki ülkeleri de etkilemiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in (sav) yaşadığı bölgenin özelliklerinin zikrinden önce, Arabistan uzak çevresinin belirgin hususiyetlerini ortaya koymak gerekir.

A. ÇİN

Çin'in tarihi milattan önce 2000 yılına kadar ulaşır. Sülale hanedanlıkları tarafından yönetilen ülkede merkezi idarenin zayıfladığı dönemlerde mahallî devletçikler kurulmuştur. Sık sık Türk boylarının hücumlarına maruz kalan ülkede uzun asırlar dâhilî karışıklıklar hüküm sürmüş, Hz. Peygamber'in (sav) doğduğu yılların akabinde iktidarı ele geçiren *kuzeydeki Sui hanedanı di-*

ğer küçük krallıkları yenerek siyasî birliğini tesis etmiştir. Fakat bu hanedan daha hâkimiyetini sağlayamadan M.618 yılında yıkılmış ve yerini T'ang sülalesi'ne bırakmıştır. Bu sülale Türklerle gerçekleşen yoğun mücadelelerden sonra Türkistan'a girmeyi başarmıştır.[1] İslâmiyet'in ortaya çıktığı dönemde Çin'de iç karışıklıklar yeniden kendini göstermiş, ülkede Konfiçyünizm ile birlikte kurulan sosyal sistem çözülmeye başlamış, Hindistan'dan gelen Budizm de bu çözülmeye çare olamamıştır.[2]

8. HİNDİSTAN

Hindistan'ın tarihi MÖ. 7000 yıllarına kadar uzanır. Asya'dan gelen Âriler ve Persler uzun zaman ülkeye hakim olmuşlardır. Daha sonra Maurya krallığı, ardından da sırasıyla Sungalar, Satavahanalar, Batı Hindistan'da Sakalar ve bölgede Budizm'in kuvvetlenmesini sağlayan Kuşanlar yönetimi ele geçirmişlerdir. M. 330-540 yıllarında hüküm süren Grupta İmparatorluğu zamanında eski Hint medeniyeti en üstün seviyesine ulaşmıştır. Bu devlet VI. Yüzyılın başlarından itibaren kuzeyden Akhunlar'ın saldırıları sebebiyle M.540 yılında yıkılınca ülke siyasî birliğini yitirmiş, sonuçta Hindistan topraklarında birçok bağımsız devlet kurulmuştur. Hz. Peygamber'in (sav) yaşadığı dönemde Thanesvar Kralı Harşa (M.606-647) özellikle Hindistan'ın kuzey tarafını kontrol etmiş, ardından da ülkenin tamamını birleştirmiştir. Onun idaresi döneminde Hindistan halkı sükûnet içinde

---

1 Çandarlıoğlu, Gülçin, "Çin", *DİA*, VIII, 321-322.

2 Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), I-II, İstanbul 1990-1991, I, 11-12. Bu konuda geniş bilgi için bk. Didsbury, D. Howard, "İslâm Öncesi Çin Düşüncesi", (çev. Kürşat Demirci), *İslâm Düşüncesi Tarihi*, (ed. Mustafa Armağan), I-IV, İstanbul 1990, I, 65-77.

yaşamıştır. Ancak onun ölümünden sonra siyasî birlik ortadan kalkmış, ardından meydana gelen iç çatışmaların sonucunda Hint toprakları üç ayrı idareye bölünmüş, bu da ülke içinde yeni çatışmalara zemin hazırlamıştır.

Hindistan başlangıçta Hinduizm'in etkisinde kalmıştır. Kast sistemini de yerleştirmiş olan Hinduizm'in inanç esasını oluşturan dünya hayatını terk etme anlayışı Hindistan cemiyetini perişan etmiştir. Daha sonra gelen Buda, Hintlilerin bu anlayışını tashih etmeye çalışmışsa da eski inancı temsil eden Brahmanlık, zamanla Budizm'in getirdiği öğretiyi etkisiz hale getirmiş, bunun sonucunda Hindistan tekrar kargaşa dönemine girmiştir.[3]

C. HABEŞİSTAN

Habeşistan dünyanın en eski yerleşim bölgelerindendir. Ülkedeki krallık, Arabistan'dan gelen Sâmî asıllı Sebeîler tarafından kurulmuştur. Arabistanlı göçmenler zamanla bölgedeki hâkimiyetlerini daha da güçlendirmişlerdir. Habeşliler, Yahûdîliği benimseyen Himyer kralı Zû Nüvâs'ın baskısından bunalan Hıristiyan dindaşlarının çağrısıyla Yemen'e bir ordu göndermişlerdir. Arabistan'ın güney bölgelerini kontrol altına alan Ebrehe komutasındaki Habeşliler, Hz. Peygamber'in (sav) doğduğu yılda Kuzey Arabistan'a doğru harekete geçerek Mekke'yi işgal etmek istemiş, ancak hedefini gerçekleştiremeden geri dönmüşlerdir. Orta Arabistan'daki bu başarısızlık, onların Yemen'deki hâkimiyetlerine de menfî yönde tesir etmiştir. Nitekim kısa süre

---

3 Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I, 12-13; Özcan, Azmi, "Hindistan", *DİA*, XVIII, 75-76. İslâm Öncesi dönemde Hindistan hakkında geniş bilgi için bk. Kadir, C.A., "İslâm Öncesi Hint Düşüncesi", (çev. Kürşat Demirci), *İslâm Düşüncesi Tarihi*, I, 33-63.

sonra Habeşliler, Sâsâniler tarafından Yemen'den çıkarılınca, Arap Yarımadası'yla bağlantıları kesilmiştir. İslâmiyet'in ortaya çıktığı dönemde Habeşistan dâhilinde meydana gelen iktidar mücadeleleri de Habeşlilerin bu coğrafya ile irtibatlarını daha da zayıflatmıştır. Bununla birlikte Habeşistan, Mekkelilerin baskısından bunalan İlk Müslümanların bir kısmı için güvenli bir yurt olmuştur.[4]

D. DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU (BİZANS)

Büyük Roma İmparatorluğu'nun doğu kısmını teşkil eden Anadolu, Kuzey Afrika, Mısır, Suriye ve Avrupa'da Tuna nehri'ne kadar olan bölgede (M.330-1450) yılları arasında hüküm süren Bizans İmparatorluğu, Hz. Peygamber'in (sav) dünyaya geldiği yıllarda Arap Yarımadası'nın doğusundaki Sâsânî İmparatorluğu ile büyük bir rekabete halindeydi.[5] İstanbul merkezli olarak VII. yüzyılda üç kıtada büyük bir coğrafyayı kontrol eden Bizans, merkezde taht kavgaları ve dâhilî karışıklıklar sebebiyle eski gücünü kaybetmiş, üstelik farklı mezheplere mensup vatandaşlarına uyguladığı ekonomik ve dinî baskılar, devletin tebea üzerindeki sosyal meşrûiyetini yitirmesine sebep olmuştu. Kuzeyden gelen Avar ve Slav tehdidi, doğuda da Sâsânîlerin yayılma politikası devleti neredeyse yıkılmanın eşiğine getirmiştir. Nitekim Sâsâniler, M.611 yılında batı istikametinde ilerleyerek Suriye, Anadolu ve Mısır gibi önemli Bizans bölgelerini istila et-

---

4 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (thk. Mustafa es-Sakkâ-İbrahim el-Ebyârî-Abdülhâfız Şelebî), I-IV, Beyrut ts. I, 71, 363-364; İbn Habîb, *Münammak fî Ahbâri Kureyş*, (thk. Hurşid Ahmed Faruk), Beyrut 1985, s. 70-80. Bu konuda bk. Hitti, Philip, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, (çev. Salih Tuğ), I-V, İstanbul 1980, I, 158; Öztürk, Levent, "Etiopya", *DİA*, XI, 491-492.

5 Cevad Ali, *el-Mufassal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*, I-X, Beyrut 1993, II, 626.

mek suretiyle İstanbul yakınlarına kadar ulaşmışlardır. İmparator Herakleios (M. 610-641), bu saldırılardan ancak ağır şartlar altında bir anlaşma imzalamak suretiyle kurtulabilmiştir. Hz. Peygamber'in (sav) Mekke'deki tebliğ faaliyetinin sürdüğü bu dönemde, Sâsânîlerin Ehl-i kitaba mensup Bizanslıları yenmesi haberinden son derece memnun olan putperestler, kendilerinin de Müslümanları aynı şekilde yok edeceklerini dillendirdiklerinde Rûm sûresinin ilk âyetleri nâzil olmuştur:

> *"Elif Lâm Mîm. Arzın yakın bir yerinde Rûm milleti mağlup edildi. Onlar, mağlubiyetlerinden sonra birkaç sene içinde galip geleceklerdir".*[6]

İki büyük güç arasındaki çatışma M.622 yılında yeniden başlamış, nihayet Bizanslılar M.627 yılında meydana gelen Ninova savaşı'nda Sâsânîleri kesin bir mağlubiyete uğratarak, daha önce kaybettikleri toprakları geri kazanmışlardır. Bizans devleti İran karşısında elde ettiği bu başarıya rağmen ülke dâhilindeki siyasî mücadeler sebebiyle dinî problemlerden kurtulamamıştır.[7] O kadar ki, ülke içinde farklı mezheplere mensup gruplar birbirlerinin varlıklarına dahi tahammül edemez hale gelmişler, idareci tabaka ise farklı dinî cemaatler arasındaki çatışmaları durdurmak bir yana, siyasî menfaatleri gereği körükleme yoluna gitmiştir. Bu durumda devlet, dinî ihtilâflarda taraf konumuna geçtiği için, kendisine muhalif gördüğü topluluklar karşısında güven ve itibarını yitirmiştir. Bütün bunların sonucunda, ülkenin resmî mezhebinden olmayan muhtelif Hıristiyan topluluklar, kendi dindaşlarının emri altında yaşamaktansa, yabancı bir hâkimiyeti

---

6 Rûm, 30/1-2.

7 Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1995, s. 86-97; Demirkent, Işın, "Bizans", *DİA*, VI, 230-233.

tercih etmeye, hatta dışarıdan gelecek başka toplulukları adeta bir kurtarıcı olarak görmeye başlamışlardır.[8]

E. SÂSÂNÎ İMPARATORLUĞU

İran'ın devlet geleneği çok eskilere dayanır. Ülkeye MÖ. 708'de Medler, onlardan yaklaşık bir buçuk asır sonra da Persler ve Ahameniler hâkim olmuşlardır. İran'ın yönetimi İslâm'ın ortaya çıktığı dönemde, M. 226 yılında kurulan Sâsânî hanedanının elinde bulunuyordu. Bu hanedan, doğuda Türkler, batıda ise Bizans ile siyasi rekabet halindeydi. Zengin Irak topraklarından yönetilen imparatorluk, bir taraftan Afganistan, diğer taraftan da Amuderya'ya (Ceyhun) kadar uzanıyordu. İranlılar yaklaşık 10 yıl (M.615-626) süreyle Bizans'ın Ortadoğu ve Mısır'daki topraklarını ele geçirmişlerse de daha sonra buraları yeniden rakiplerine kaptırmışlardır. Bizans topraklarından çekilen Sâsânîler, hedeflerini Arap Yarımadası'na çevirmişler, öncelikli olarak Fars Körfez'inde ve Arabistan'ın güney kıyıları boyunca etki sahalarını genişletmişler, sonuçta bölgede bulunan prenslikleri kendilerine bağlamayı başarmışlardır. Ancak ülkede istikrarı sağlayan Nuşirevân'ın (M.531-579) ölümünden sonra iktidara gelen II. Hüsrev Perviz (M.590-628) dönemiyle birlikte Sâsânîler için önce gerileme, ardından da çöküş süreci başlamıştır.

İslâm'ın yayıldığı ilk yıllarda Sâsânî İmparatorluğu'nun resmî dini Zerdüştlük, bu inanç sisteminin en kutsal sembolü ise ateşti. Zerdüştler iyilik tanrısı olarak kabul ettikleri Ahuramazda'yı

---

8 Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I, 15. Bu konuda bk. Apak, Âdem, "Mısır'ın Müslümanlar Tarafından Fethi ve Fetih Sonrası Ülkede Sosyal ve Dinî Alanda Meydana Gelen Değişimler Üzerine Değerlendirmeler", *UÜİFD*, c. 10, sy. 2, Bursa 2001, s. 146-154.

millî ilah olarak kabul ediyorlardı. İran halkının bir kısmı ise yıldızlara, ağaçlara tapıyordu. Altıncı asırda İran'da ortaya çıkan Mazdek, kendisini Zerdüşt'ün halefi ilan etmiş ve toplumda müşterek servet ve aile düşüncesini yaymaya çalışmıştır. Ona göre yakın akraba, hatta kardeşlerin bile birbiriyle evlenmesinde bir mahzur yoktu. Toplumla ilgili bu sapkın görüşleri ortaya koyan Mazdek idam edilmişse de, onun fikirleri İran toplumunda uzun zaman etkinliğini sürdürmüştür. Bütün bunlar sebebiyle İran, İslâm'ın ortaya çıktığı dönemde hem siyasî hem de dinî kargaşa yaşamıştır.[9]

Özetle ifade etmek gerekirse, VII. asırda dünyanın her tarafında bir istikrarsızlık ve düzensizlik hüküm sürüyordu. İnsanlardan bir kısmı materyalist bir anlayışla sırf dünya ve dünya nimetlerinin peşine düşmüşken, geri kalanları ise bunun tam tersi saadeti dünyadan el-etek çekmede aramışlardır. Bu ifrat ve tefrit ortamında insanın ruh ve bedenden oluştuğu gerçeği, her iki anlayışı savunanlar tarafından ihmal edilmiştir. Dolayısıyla insanlık bu şartlarda hem dünyayı düzene kavuşturacak, hem de ruhî/dinî problemleri ortadan kaldıracak bir rehbere ihtiyaç duyar hale gelmiştir.[10]

"Muhammed'in (sav) gönderilmiş bulunduğu âlem bir kurtarıcıya son derece muhtaçtır, âlem, o zamandaki vaziyeti ile

---

9 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 64-76; Hitti, Philip, *İslâm Tarihi*, I, 159; Naskalı, Esko, "İran", *DİA*, XXII, 394-395. İslâm'ın ortaya çıkışının öncesinde İran'daki dinî ve sosyal problemler hakkında geniş bilgi için bk. Bausani, Alessandro, "İslâm Öncesi İran Düşüncesi", (çev. Kürşat Demirci), *İslâm Düşüncesi Tarihi*, I, 77-97; Wiesehöfer, Josef, *Antik Pers Tarihi*, (çev. Mehmet Ali İnci), İstanbul 2003, s. 285-311.

10 Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I, 16-17. Bu konuda ayrıca bk. Nedvî, Ebu'l-Hasen Ali, *Rahmet Peygamberi*, (çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul 2005, s. 17-30.

Rasûlüllah'ın (sav) niçin özellikle o çağda gönderildiğinin sebebini açıklamaktadır. Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim, daha sonra insanlığın bu krizinin boyutlarını şu şekilde dile getirecektir: *"Karada ve denizde insanların elleri ile kazandıkları nedeniyle her yeri bozulma sarmıştır, bu yüzden onlara işledikleri bazı şeylerin acısını tattıracağız, belki dönüş yaparlar"*. (Rûm, 30/41). Miladî altıncı asır yarılandığında bütün din ve mezhepler uğradıkları parçalanmalar, kendilerine yamanan cesetler, tuhaf ve yanlış değerler sebebiyle çağrıldıkları rolü becerecek bir güçten tamamen yoksun bulunuyorlardı. Buradan hareketle bunların yapacakları tek şey, bayındırlık ve medeniyet işlemine önderlik işini omuzlayacak olan "yeni yolcu"ya yolları genişletmekti. Elbette Muhammed (sav) idi bu yolcu. Doğumundan kırk yıl sonra İslâm risâletini alıp onu bütün dünyaya ulaştırdı. Allah'ı yeryüzündeki Halîfe kıldığı ve kendisini âlemlere karşı onurlandırdığı bir insan gibi yaşamak isteyen herkese tek yolu gösterdi".[11]

II. ARABİSTAN VE ARAPLAR

Hz. Peygamber'in (sav) hayatı ve faaliyetleri ile ilgili bahislerin takdimine geçmeden önce, onun içinde doğduğu, yetiştiği, kendisine peygamberlik görevinin verildiği ve İslâm'ı tebliğ ettiği ortamın coğrafî, etnik, sosyal, kültürel, ekonomik ve dinî yapısının genel hatlarıyla ortaya konulması gerekir. Zira Hz. Peygamber (sav), ömrünün büyük kısmını bu şartların geçerli olduğu çevrede tamamlamış; peygamber oluncaya kadar geçen 40 yılını, risâletinin de ilk 13 yıllık sürecini câhiliyye kurallarının câri olduğu Mekke'de geçirmiştir. Ayrıca câhiliyye dönemi

---

11 İmâdüddîn Halîl, *Muhammed Aleyhisselam*, (çev. İsmail Hakkı Sezer), Konya 2003, s. 59-60.

siyasî, dinî ve ictimaî hayatının bütün yönleriyle tespit edilmesi, İslâm'ın ve Hz. Peygamber'in (sav) gerçekleştirdiği değişim ve dönüşümün değerinin ve gerçek boyutlarının ortaya konulmasına da imkân verecektir.

Arabistan Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının kesiştiği bölgede bulunan, doğusunda Basra Körfezi ve Umân Denizi, güneyinde Hint Okyanusu, batısında ise Kızıldeniz ile sınırlı bir yarımadadır. Üç tarafının denizlerle çevrili olması, kuzeyinde yer alan Şam bölgesinin yukarı kısımlarında Fırat ile Âsî nehirlerinin birbirlerine çok yaklaşması sebebiyle Arap coğrafyacıları Arabistan'a Cezîre (ada) adını vermişlerdir.[12]

Arabistan, batıda Kızıldeniz kıyısında Tihâme olarak bilinen dar bir sahilden başlar. Yarımadanın orta kısmında Hicaz, güneyinde ise Yemen bulunur. Yemen'den doğuya doğru gidildikçe Hadramut'a, daha sonra Umân topraklarına ulaşılır. Necid, Yarımada'nın kuzeyinde yer alır. Buradan da kuzeye doğru gidildikçe Nüfûd çölü, Necid'in güneydoğusunda Yemâme, sonra da Hecer yahut günümüzde Bilâd-i Halîc olarak bilinen Bahreyn bölgesine varılır.[13]

Arap Yarımadası'nda iklim, yeryüzü şekillerinin çeşitliğine göre farklılık arzeder. Ancak bölgede genellikle kurak ve hararetin şiddetli olduğu çöl iklimi hâkimdir. Gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farklılıkları çok fazladır. Yağmur nadiren yağar, ancak yağdığı zaman, toprak yapısının sertliği sebebiyle şiddetli seller meydana gelir ki, bu da yöreye bereket getirmek yerine

---

12 Cevad Ali, *el-Mufassal*, I, 140-144; Ömer Ferruh, *Tarihu Sadri'l-İslâm*, s. 35-36.

13 Cevad Ali, *el-Mufassal*, I, 144-145; Hitti, Philip, *İslâm Tarihi*, I, 31-34; Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, (sad. M. Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli), Ankara 1997, s. 26-27.

tabiî afete sebebiyet verir.[14] Bununla birlikte çölde kısa süreli de olsa yağan yağmur hemen oracıkta tabiî hararetin yardımıyla toprağı yeşertir; otlar süratle büyür, ardından aynı şekilde sararır ve kurur. Taif ve Medine gibi verimli toprağa sahip olan az sayıdaki bölgeler ise Arabistan'ın diğer kısımlarına göre yağmur sularından daha uzun süre istifade edebilmiştir.[15]

A. GÜNEY ARABİSTAN

Tarihin en eski dönemlerinden itibaren Güney Arabistan hep bir hayat alanı olmuştur. Bölgede MÖ. 1400 ile 650 arasında başkentlerine nisbet edilen Mainiler hüküm sürmüşlerdir. Bu devlet, bilhassa ticarî faaliyetleriyle tanınmış, hâkimiyet alanı ise Akdeniz, Kızıldeniz ve Basra körfezinin kıyılarına kadar uzanmıştır.[16] Güney Arabistan'da bu devletin ardından Me'rib şehri merkezli Sebe krallığı kurulmuştur. Tarım ve ticaretle meşgul olan Sebelilerin inşa ettikleri Me'rib barajı meşhurdur. M.Ö. 750-115 yılları arasında hüküm süren bu krallık, Himyerliler tarafından yıkılmıştır.[17]

Kahtânî Araplarından olan Himyerliler, Sebe halkını mağlup ettikten sonra Hadramut bölgesini de topraklarına katmışlardır. Tarım ve ticaretle meşgul olan seleflerine nazaran savaşçı nite-

---

14 Cevad Ali, *el-Mufassal*, I, 157-158, 213-214; Hitti, Philip, *İslâm Tarihi*,I, 34-37.

15 Cevad Ali, *el-Mufassal*, I, 214-216;Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*, s. 26; Ömer Ferruh, *Tarihu Sadri'l-İslâm*, s. 35-36; Büyükcoşkun, Kudret, "Arabistan", *DİA*, III, 248-251.

16 Cevad Ali, *el-Mufassal*, II, 73-129, Zeydan, Corci, *el-Arab Kable'l-İslâm*, (thk. Hüseyin Munis), Kahire ts.,s. 136-140; Hitti, Philip, *İslâm Tarihi*,I, 87-88; Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*,s. 41-42.

17 Cevad Ali, *el-Mufassal*, II, 258-495; Hitti, Philip, *İslâm Tarihi*, I, 80-81, 85-87;Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*, s. 42-43.

likleriyle temayüz eden Himyerliler, Güney Arabistan'da hâkimiyeti ellerine aldıktan sonra komşuları olan İranlılar ve Habeşlilerle mücadele etmişlerdir. Tarihte Himyer kralları "tübbâ" olarak isimlendirilmiştir.[18]

Himyerliler Miladî IV. yüzyılın ortalarında yaklaşık yarım asırlık bir süre Habeş hâkimiyetinde kalmışlar, ancak M.375 yılından itibaren tekrar bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bu dönemde Güney Arabistan'da Hıristiyanlık yayılmaya başlamış, ayrıca ülkeye gelen tüccarların faaliyetleriyle Yahûdîlik de güçlenmiştir. Himyer hanedanın da zamanla Yahûdîliği benimsemesi üzerine, dinî ve politik sebeplerle Bizanslılar ve Habeşliler ülkedeki Hıristiyanları himaye etmeye başlamışlardır. Dolayısıyla Himyerliler döneminde Güney Arabistan, siyasî hâkimiyetin yanı sıra dinî mücadelenin ana merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu süreçte Yahûdîliği kabul eden Himyer kralı Zû Nüvâs, pek çok Hıristiyanı dininden döndürmeye zorlamış, buna karşı çıkanları "uhdûd" adı verilen ateş dolu çukurlarda diri diri yakmıştır. Kur'ân'da buna işaret edilmektedir:

> *"Burçlarla dolu göğe andolsun, Va'dedilmiş güne (kıyamete) andolsun. Şâhitlik edene ve şahitlik edilene andolsun ki, (mü'minleri yakmak için) hendek kazıp (içinde) alevli ateş yakanlar lanetlenmiştir. O vakit, ateşin etrafında oturmuş, mü'minlere yaptıklarını seyrediyorlardı. Onlar mü'minlere ancak; göklerin ve yerin hükümranlığı kendisine ait olan mutlak güç sahibi ve övülmeye layık Allah'a iman ettikleri için kızıyorlardı. Allah her şeye şahittir".*[19]

---

18 İbn Habîb, *Kitabu'l-Muhabber*, (thk. Eliza Lichtenstadter), Beyrut ts. (Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde), s. 364-368; Cevad Ali, *el-Mufassal*, II, 510-530; Hitti, Philip, *İslâm Tarihi*, I, 88-90, 94-95;Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*, s. 43-44.

19 Bürûc, 85/1-9; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 37.

Himyer kralının katliamından kurtulabilenler, o dönemde Hıristiyanlığın hamisi durumunda olan Bizans'tan yardım talebinde bulundular. İmparator, ülkesinin Yemen'e uzaklığı sebebiyle bizzat kendisinin o bölgeye ulaşmasının mümkün olmadığını, ancak Habeşistan'da hüküm süren Aksum Krallığı'ndan Yemen'e müdahale etmesini isteyebileceğini bildirdi. Yemen üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen Habeş hükümdarı bu teklifi memnuniyetle kabul ederek M. 525 yılında Eryât isimli komutanın emri altında büyük bir orduyu Arap Yarımadası'na gönderdi. Habeşlilerin gelişiyle birlikte Yemen'deki Himyeriler devleti tarih sahnesinden silinmiş, ülke Hıristiyanların kontrolüne geçmiş oldu. Yemen'e kurtarıcı olarak çağrılan Habeşliler ise zamanla ülkenin yeni istilacısı haline dönüşmüşler, Yemen'i merkezden gönderdikleri valilerle yönetmeye başlamışlardır. Arabistan'ın güneyini kontrol altına alan Habeş Krallığı, bunun ardından Yemen'i Hıristiyanlığın önemli merkezlerinden biri haline getirmek amacıyla Sana'da Kulleys adı verilen gösterişli bir kilise inşa etmiştir. Yemen valisi Ebrehe hem Hicaz'ın tamamını siyasî hâkimiyetine almak, hem de Kulleys'e rakip gördüğü Kâbe'yi tahrip etmek için M. 570 yılında Mekke'ye bir askerî harekât düzenlemiş, fakat hedefini gerçekleştiremeden geriye dönmüştür. Bu arada ülkenin istilâcıları Habeşliler ile yerli halk Yemenliler arasında çatışmalar meydana gelmiş, bu süreçte pek çok Yemenli müstevliler tarafından katledilmiş, bu da ülkedeki iç kargaşayı ve huzursuzluğu had safhaya çıkarmıştır.[20]

20 Fil, 105/1-5. Bu konuda bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 36-59; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, (thk. Muhammed Hamidullah), Jerusalem, 1963., I, 67-68. Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fald İbrahim), I-XI, Beyrut ts. (Dâru's-Süveydân), II, 139. Ayrıca bk. Cevad Ali, *el-Mufassal*, III, 480-520.

Ebrehe'nin ölümünden sonra Habeşistan'ın Yemen üzerindeki etkinliği yavaş yavaş kaybolmaya başladı. Bu dönemde istilacıların halka yaptıklarından rahatsız olan Himyeriler soyundan gelen Seyf b. Zî Yezen, ülkedeki Habeş işgalini ortadan kaldırmak amacıyla komşu devlet Sâsânîlerden yardım talebinde bulundu. Bölgede Bizans devleti ile nüfuz mücadelesi içinde olan İranlılar bu daveti kabul ettiler. Nitekim Kisrâ Hüsrev Nuşîrevân (M.551-579) meşhur komutanlarından Vahriz idaresinde gönderdiği ordusuyla Habeşlileri Yemen'den uzaklaştırdı, ardından da Seyf b. Zî Yezen'i bölgenin idaresine getirdi. Bu şekilde Yarımada'nın güney topraklarının kontrolü Sâsânî Devleti'nin eline geçmiş oldu. Bölgede İran istilâsı yaklaşık olarak 50 yıl kadar devam etmiştir. Yemen'de Sâsânîlerin son valisi Bâzân'ın Hicretin 7. yılında (M. 629) İslâmiyet'i kabul etmesiyle birlikte bölge Müslümanların hâkimiyetine girmiştir.[21]

B. KUZEY ARABİSTAN

Arabistan'ın kuzeyinde bilinen en eski devlet, Filistin'in güneyinde kurulan ve M.Ö IV. ile M.S. II. asır arasında varlığını devam ettiren Nabâtî Krallığı'dır. Devletin başkenti ise günümüzde Ürdün devleti sınırları içinde yer alan Petra şehridir. Nabâtî Devleti, hüküm sürdüğü dönem boyunca Roma İmparatorluğu ile Hicaz çölü arasında tampon bölge görevi yapmıştır. Romalılar çölden gelebilecek muhtemel bedevî saldırılarından koruna-

---

21 İbn Hişâm, *es-Sire*, I, 32-58, 64-70, 71-73. Taberî, *Tarih*, II, 147-148; İslâm'dan önce Güney Arabistan'da kurulan devletler hakkında geniş bilgi için Cevad Ali, *el-Mufassal*, III, 521-531, Çağatay, Neşet, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliyye Çağı*, Ankara 1957, s. 7-22; Çağatay, Neşet, Yemende İran Hakimiyeti, *İran Şehinşahlığının 2500. Kuruluş Yıldönümüne Armağan*, Ankara 1971, s. 91-102; Fayda, Mustafa, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara 1982, s. 7-23.

bilmek amacıyla bu devleti bilinçli bir şekilde himaye etmişlerdir.[22] Ancak iki devlet arasındaki iyi ilişkiler uzun süre devam etmemiş, İmparator *Traianus* (M. 98-117) Nabâtîler devletine son vermiştir.[23]

Nabâtî Krallığı'nın sonlarına doğru (M.Ö. I. yüzyıl) Kuzey Arabistan'da Tedmürlüler (Palmirliler) devleti kurulmuştur. Bu devlet de selefi Nabâtîler gibi Romalıların hem himayesini kazanmış, hem de zaman zaman saldırılarına maruz kalmıştır. Onlar siyasî şartlar gereği, Romalılarla ittifak yapmak suretiyle *Sâsânîlerle* savaşlara girişmişlerdir. Ancak Tedmürlülerin akıbeti de Nabâtîler'den farklı olmamış; İmparator Orelyan (M. 270-275) zamanında Roma orduları Tedmür'ü işgal ederek bu devletin de varlığına son vermiştir. Bölge toprakları İslâm fetihlerine kadar Bizans hâkimiyetinde kalmış, *Hicretin 12. yılında (M. 633) Hâlid* b. Velîd tarafından fethedilmiştir.[24]

M.S. III. yüzyılın sonuna doğru Tedmür devletinin etkisini kaybetmeye başladığı dönemde Kuzey Arabistan'da iki devlet boy göstermeye başlamıştır. Bunlar, Me'rib Seddi'nin yıkılmasıyla güneyden göç eden Araplar tarafından kurulmuş olan Gassânîler ile Hîreliler'dir. Gassânîler, Roma İmparatorluğu'na *bağlı olarak Suriye'de, Hîreliler ise Sâsânîlerin* hükümranlığını tanımak suretiyle Irak topraklarında hüküm sürmüşler ve hâmileri olan devletlerin destekleriyle varlıklarını İslâm'ın doğuşuna kadar devam ettirmişlerdir.[25]

---

22 Cevad Ali, *el-Mufassal*, II, 68-72, 600-627.

23 Cevad Ali, *el-Mufassal*, III, 5-76; Zeydan, Corci, *el-Arab Kable'l-İslâm*, s. 81-97; Hitti, Philip, *İslâm Tarihi*, I, 105-108; Yıldız, Hakkı Dursun, "Arabistan", *DİA*, III, 253-254. Geniş bilgi için bk. Çağatay, Neşet, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, s. 33-36.

24 Zeydan, Corci, *el-Arab Kable'l-İslâm*, s. 98-108; Cevad Ali, *el-Mufassal*, III, 76-155; Çağatay, Neşet, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, s. 37-51.

25 Cevad Ali, *el-Mufassal*, II, 626-629.

Gassânîler, M.III. yüzyılın başlarında Güney Arabistan'dan Suriye topraklarına göç ederek Gassân nehri kıyılarını yurt edinmişler, Roma İmparatorluğu'nun da tesiriyle Hıristiyanlaşmışlardır. Bizans devleti daha önce kurulan Nabâtîler ve Tedmürlüler'de olduğu gibi, ülkenin güney sınırlarını çölde yaşayan bedevîlerden ve Sâsânî saldırılarından koruyabilmek adına bu devletin varlığını desteklemiştir. Miladi 613-614 yıllarında Gassânîlerin yaşadıkları topraklar, Sâsânîlerin istilasına maruz kalmıştır. M.628 yılında Bizans'ın İranlıları mağlup etmesiyle işgalden kurtulan Gassânîler, bu tarihten itibaren yine Bizans himayesinde yarı bağımsız bir şekilde varlıklarına devam etmişlerdir.[26] Hicretin 8. yılında (M. 629) Hz. Peygamber'in (sav) Gassânîlere gönderdiği elçisi Hâris b. Umeyr, bölge valisi Şurahbil b. Amr tarafından Mûte'de öldürülünce, ona karşı bir sefer düzenlenmiştir. Bundan bir yıl sonra (H.9/M.630) Gassânîler tarafından Medine'ye yönelik büyük bir saldırı tertip edileceği haberinin alınması üzerine Hz. Peygamber (sav), Tebük seferine çıkmıştır. Hicretin 15. yılında (M.636) meydana gelen Yermük savaşında Gassânîler'in son kralı Cebele b. Eyhem Bizans ordusunda yer alan Hıristiyan Arapların komutanı olarak Müslümanlara karşı savaşmıştır.[27]

Kuzey Arabistan'da kurulan ve Müslümanların fethine kadar bölgede varlığını sürdüren diğer bir devlet ise Hîrelilerdir. Gassânîler gibi Güney Arabistan asıllı olan ve Lahm kabilesine

---

26 Hitti, Philip, *İslâm Tarihi*, I, 118-123; Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*, s. 44-46.

27 Zeydan, Corci, *el-Arab Kable'l-İslâm*, s. 207-220; Cevad Ali, *el-Mufassal*, III, 387-449; Hitti, Philip, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1980, I, 118-123; Çağatay, Neşet, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, s. 51-54, Schleifer, J., "Gassânîler", *İA*, IV, 710; Ağırakça, Ahmet, "Gassânîler", *DİA*, XIII, 397-398.

mensup olmaları sebebiyle Lahmîler olarak da tanınan Hîreliler, Sâsânîlere bağlı olarak varlıklarını sürdürmüşler ve göçebe Arapların saldırılarına karşı İran'ın Araplarla olan sınırlarını korumuşlardır. Hîre devleti meşhur kralları Numân b. Münzir'in (M.586-613) ölümünden sonra İran'a karşı tüm bağımsızlığını kaybedince doğrudan Kisra'nın tayin ettiği valiler tarafından idare edilmeye başlamıştır. İran'ın kendi yönetimleri üzerindeki mutlak tasarrufundan rahatsız olan Hîreliler, Sâsânîlere karşı isyan ederek onları Zî Kar savaşında mağlup etmişler, ancak yarı bağımsız olarak yine de Fars hâkimiyetini tanımayı sürdürmüşlerdir. Hîre toprakları (H.12/M.633) yılında Hâlid b. Velîd'in seferleri neticesinde Müslümanların hâkimiyetine girmiştir.[28]

C. HİCAZ

Hicaz, Arap Yarımadası'nın Kızıldeniz tarafının orta kısımda Necid yaylalarıyla sahildeki Tihâme ovaları arasında bulunan coğrafî bölgeye verilen isimdir.[29] Hicaz'ın en önemli şehirleri Mekke, Medine ve Taif'tir.[30]

Hicaz toprakları coğrafî bakımdan farklı hususiyetlere sahiptir. Bölgede düz araziler, dağlar, alçak vadiler ve çöller iç içe bulunur. Kızıldeniz'e paralel uzanan alçak, iklimi kuru ve sıcak dar kıyı ovası ile onun doğusundaki dağlık kesimler iki farklı coğrâfî

---

28 İbn Habîb, *Kitabu'l-Muhabber*, s. 358-361; Zeydan, Corci, *el-Arab Kable'l-İslâm*, s. 221-241; Cevad Ali, *el-Mufassal*, II, 649-652, III, 155-315, IV, 233-235; Hitti, Philip, *İslâm Tarihi*, I, 123-128; Çağatay, Neşet, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, s. 54-65; Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*, s. 46-47. Kuzey Arapların Bizans ve İran ile ilişkileri hakkında geniş bilgi için bk. Cevad Ali, *el-Mufassal*, II, 626-660.

29 Cevad Ali, *el-Mufassal*, I, 167-170.

30 Hitti, Philip, *İslâm Tarihi*, I, 154.

özelliği yansıtır. Hicaz'ın hemen her yerinde kuraklık hâkimdir. Bölgede yağışlar umumen sonbaharda görülür.[31]

Arap Yarımadası'nın bu bölümü Kuzey ve Güney Arabistan'ın aksine Bizans ve Sâsânîler gibi güçlü devletlerin işgal maksatlı saldırılarına maruz kalmamıştır. Bunda arazinin çöl ve dağlık yapısı sebebiyle asker sevkinin güç oluşunun, ayrıca işgalci bir devletin elde edeceği ganimet ve vergi gelirinin orduya yapılacak masrafı dahi karşılayamayacak olmasının büyük etkisi vardır. Zira o zamana kadar Hicaz'ın ekonomik anlamda yabancıların ilgisini çekecek bir zenginliği olmamıştır. Bütün bu sebeplerle İslâm'ın doğduğu asra kadar Hicaz, Arap Yarımadası'nın en bâkir ve bağımsız bölgesi olma özelliğini sürdürmüş, nesiller boyunca buradaki hürriyet ortamında yetişmiş olan Hicazlı Araplar neseplerini, geleneklerini ve dillerinin safiyetini koruyabilmişlerdir.[32]

1. Mekke

Mekke, etrafı dağlarla çevrili bir vadide kurulmuş olup Hicaz'ın dinî ve ticarî merkezidir. Şehri Arap Yarımadası'nın diğer merkezlerinden ayıran ve üstün hale getiren en önemli özellik yeryüzünün ilk mabedi kabul edilen Kâbe'nin burada bulunmasıdır.[33] Kâbe, Mescid-i Harâm, Safâ ve Merve adlı kutsal mekanlar Mekke'de bulunduğu gibi, hac vazifelerinin geri kalan

---

31 Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Hicaz", *DİA*, XVII, 433.

32 Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*, s. 29; Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara 2004, s. 28.

33 Bu husus Kur'ân'da şöyle ifade edilmektedir: *"Doğrusu insanlar için yeryüzünde kurulan ilk ev, Mekke'de bulunan, âlemlere doğru yolu gösteren Kâbe'dir. Orada apaçık deliller vardır; İbrahim'in makamı vardır; kim oraya girerse, güvenlik içinde olur; oraya yol bulabilen insana Allah için Kâbe'yi haccetmesi gerekir. Kim inkâr ederse bilsin ki, doğrusu Allah âlemlerden müstağnidir"* (Âl-i İmrân 3/ 96-97). Buhârî, *Ehâdîsü'l-Enbiyâ* 9.

kısımlarının îfâ edildiği Arafat, Müzdelife ve Mina da bu şehrin civarında yer almaktadır. Mekke ayrıca Yemen'den başlayıp Akabe Körfezi'ne ulaşan ticaret yolunun, yani Yemen-Şam hattının kilit noktasında bulunması sebebiyle ticarî merkez özelliğini de kazanmıştır.[34] Şehrin çevresinde yılın belli zamanlarında gerçekleştirilen Ukâz, Mecenne ve Zülmecâz gibi panayırlar şehrin ticari ehemmiyetini daha da artırmıştır.[35] İşte bütün bu hususiyetleri sebebiyle Mekke Kur'ân'da (Ümmü'l-kurâ=Şehirlerin anası) adıyla anılmıştır:

> *"Böylece biz sana Arapça bir Kur'ân vahyettik ki, şehirlerin anası olan Mekke'de ve çevresinde bulunanları uyarasın. Hakkında asla şüphe olmayan toplanma günüyle onları ikaz edesin. Onlardan bir grup cennette, bir grup ise cehennemdedir".*[36]

Kur'ân'da Bekke[37], el-Beled[38], el-Beledü'l-Emîn[39] isimleriyle de zikredilen Mekke'nin tarihi M.Ö. 5. yüzyılın ortalarına kadar ulaşır. Şehri ilk defa yurt edinenler Güney Arabistan asıllı Amâlikalılardır.[40] Daha sonra yine güneyden gelen Cürhüm kabilesi de buraya yerleşmiş; böylece Harem etrafında başlayan iskân

---

34 Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 113; Hitti, Philip, *İslâm Tarihi*,I, 155-156. *"Kureyş'i ısındırıp alıştırdığı; onları kışın (Yemen'e) ve yazın (Şam'a) yaptıkları yolculuğa ısındırıp alıştırdığı için, Kureyş de, kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve onları korkudan emin kılan bu evin (Kâbe'nin) Rabbine kulluk etsin"*. (Kureyş, 106/1-4).

35 İbn Habîb, *Kitabu'l-Muhabber*, s. 263-268. Mekke'nin panayırları hakkında geniş bilgi için bk. Çelikkol, Yaşar, *İslâm Öncesi Mekke*, Ankara 2003, s. 57-65.

36 Şûrâ, 42/7.

37 Âl-i İmrân, 3/96

38 Beled, 90/1-2.

39 Tîn, 95/30. Tarih kaynaklarında ise Mekke şehrinin pek çok isimi zikredilir. Bu konuda bk. Çelikkol, Yaşar, *İslâm Öncesi Mekke*, s. 23-27.

40 Cevad Ali, *el-Mufassal*, I, 345-347.

hadisesi ile Mekke küçük bir yerleşim merkezi haline gelmiştir. Hz. İsmail (as) kabilenin reisi olan Mudad'ın kızı Seyyide ile evlenerek Cürhümlülerle akrabalık kurmuştur. Hz. İsmail (as), bir peygamber olarak Kâbe ve hac vazifelerini yerine getirmiş, kendisinin ardından bu görevler oğulları tarafından yürütülmüştür. İsmailoğulları zamanla şehirde çoğalmışlar ve İsmailîler, Adnânîler, Maaddîler veya Nizarîler adlarıyla anılmışlardır. Yüzyıllar sonra aynı topraklarda peygamberlik görevini üstlenecek olan Hz. Muhammed'in (sav) ataları olan Kureyş kabilesi de, Hz. İsmail'in Cürhümlü kadınlarla evlenmesinden meydana gelen İsmailoğulları soyundan neş'et etmiştir.[41] İbrahim sûresinde bu hususa işaret vardır:

> *"Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler".*[42]

Mekke'de Cürhümlülerin idaresine son verenler, yine onlar gibi Yemen asıllı bir kabile olan Huzaalılardır. Güneyden kuzeye doğru göç eden Huzaalılar kendilerine uygun bir yerleşim yeri buluncaya kadar Mekke civarında kalmak için Cürhümlüler'den müsaade istemişler, ancak talepleri kabul edilmeyince Mekke'ye hücum etmek suretiyle eski sahiplerini şehirden uzaklaştırmışlar, fakat İsmailoğulları'nın burada yaşamalarına müsaade etmişlerdir. Diğer taraftan şehrin idaresini Huzaalılara terk etmek zorunda kalan Cürhümlüler Mekke'den ayrılırken Zemzem kuyusunu işlemez hale getirmişlerdir.[43]

---

41 Buhârî, *Ehâdîsü'l-Enbiyâ* 9.

42 İbrahim, 17/37. Ayrıca bk. Kasas, 28/57.

43 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 116-122; Belâzürî, *Ensâb*, I, 8.

Huzaalılar döneminde liderleri Amr b. Luhay, Kâbe'ye ilk kez putların yerleştirilmesi âdetini başlatmış, bu sebeple kısa zamanda Kâbe bir put merkezine dönüşmüştür.[44] Tevhid inancını zedeleyen bu gelenek, ancak Hz. Peygamber'in (sav) Mekke'yi fethetmesiyle ortadan kaldırılacaktır.

2. Taif

Mekke'nin yaklaşık 120 km. güneydoğusunda Irak-Yemen ticaret yolu üzerinde bulunan Taif, Sakîf kabilesinin yurdudur. Kur'ân'da Zuhruf suresinde bu şehre atıf yapılmaktadır.[45] Serin havası sebebiyle Mekkelilerin sayfiye merkezi olarak tanınmıştır.[46] Nitekim Ebû Uhayha, Âs b. Vâil ve Utbe b. Rebîa gibi pek çok Kureyşlinin burada arazisi bulunmaktadır.[47] Taif; kuru üzüm, deri işçiliği ve şarap üretimi ile meşhurdur.[48] Başta Ebû Süfyan olmak üzere Kureyş tacirleri Taif'te imal edilen ticaret mallarını Arabistan dışına ihraç etmişlerdir. Sakîfliler arazilerinin verimliliği ve şehirlerinin ticaret yolu üzerinde olması sebebiyle zaman zaman zenginlikte Mekke ile yarışabilecek hale gelmişlerdir. Şehir ahalisinin mahallî ve mevsimlik panayırlar sebebiyle Mekke halkıyla sağlam bağlarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak onların siyasî gücü hiç bir dönemde Mekke

---

44 Buhârî, *Menâkıb* 9; İbnü'l-Kelbî, *Putlar Kitabı*, (çev. Beyza Düşüngen), Ankara 1969, s. 26; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I,79.

45 *"(Müşrikler) Bu Kur'ân iki şehrin birinden (Mekke ve Taif) bir büyük adama indirilseydi ya!" dediler"*. (Zuhruf, 43/31).

46 Hitti, Philip, *İslâm Tarihi*, I, 154.

47 İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, (thk. Muhammed Hamidullah), Konya, 1981, s. 245; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 59; Belâzurî, *Ensâb*, I, 139, 142; Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 107-109.

48 Cevad Ali, *el-Mufassal*, I, 208; Hitti, Philip, *İslâm Tarihi*, I, 38.

halkı düzeyine ulaşamamıştır.[49] Özellikle Kureyş ile Sakîf kabilesinin de dâhil olduğu Hevâzin kabileleri arasında gerçekleşen Ficâr savaşlarında Mekkelilerin galip gelmesi Kureyş'in Taifliler üzerindeki hâkimiyetini daha da pekiştirmiştir.[50] Böyle olduğu içindir ki, Sakîfliler, Mekke'nin fethine kadar geçen dönemde Kureyş'ten bağımsız olarak herhangi bir siyasî faaliyete girişme cesareti gösterememişlerdir.

3. Yesrib (Medine)

Mekke'den sonra Hicaz'ın ikinci önemli merkezi Yesrib'dir. Şehrin kuzeyinde Uhud dağı, güneyinde Âir dağı, doğusunda Vâkım harresi (volkanik arazi), batısında ise Vebere harresi bulunmaktadır.[51]

Hz. Peygamber'in (sav) hicretinden sonra Medine adını alan Yesrib'in ilk sakinleri Yemenli Amâlikalılardır. MÖ. VI. Yüzyılın başlarında Babil Kralı Buhtunnasr Kudüs'ü işgalinin ardından Yahûdîleri kendi ülkesine götürünce, onun elinden kurtulanların bir kısmı daha güvenli buldukları Hicaz'a gelerek Yesrib, Hayber ve Fedek gibi şehirlere yerleşmişlerdir. Yahûdîlerin Filistin'den Arabistan'a göç etmelerini zorunlu hale getiren sürgün ve baskılar daha sonra da devam etmiş, özellikle Roma İmparatorlarından Adriyanus'a (M.117-138) karşı gerçekleştirilen ayaklanmanın başarısız olması üzerine Yahûdîlerin bir çoğu Arabistan'a sığınmak zorunda kalmışlardır. Hıristiyanlığın Suriye'de yayılmasının

---

49 Ömer Ferruh, *Tarihu Sadri'l-İslâm*, 48-49.

50 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 195-198; Taif hakkında geniş bilgi için bk. Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 142-157.

51 Buhl, Fr., "Medine", *İA*, VII, 459; Bozkurt-Küçükaşçı, "Medine", *DİA*, XXVIII, 305-306.

ardından Romalıların dinî baskısına maruz kalan Yahûdîler de kendileri için daha güvenli buldukları Hicaz'a gelmişler, buranın bilhassa kuzey bölgelerine yerleşmişlerdir. Yarımada'ya gelen Yahûdîler zamanla Arap kültürünü benimsemişler, hatta Arap isimleri almışlardır.[52] Ziraat, ticaret, kuyumculuk, demircilik, dokumacılık, silah ve ziraî alet yapımı gibi teknik beceri isteyen işlerle iştigal etmişler, bu sayede Yesrib'in iktisadî hayatına hâkim olmuşlardır. Güney Arabistan'da Me'rib seddinin yıkılması üzerine Kahtânî Araplarının Ezd koluna mensup Evs ve Hazrec isimli kabileler de Yesrib'e gelmişlerdir. Onlar ise geçimlerini genelde ziraî faaliyetlerle sağlamaya çalışmışlardır.[53]

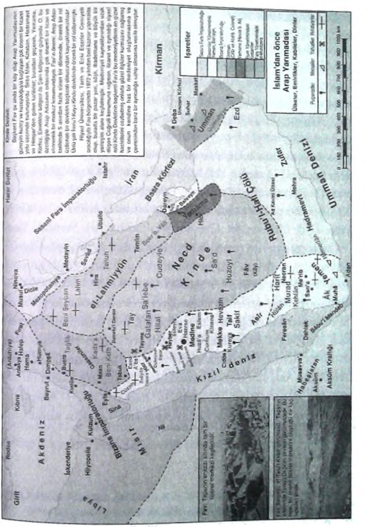
Tebliğin başladığı dönemde Medine'ye önem kazandıran ve onu merkez haline getiren nedenlerden biri de, Şam-Yemen arasında sürekli olarak gidip-gelen ticaret kervanlarının yolu üzerinde bulunmasıdır. Nitekim Allah Rasûlü (sav) hicretten sonra şehrin bu avantajından istifade edecektir. Bedir savaşına sebep olan asıl etkenlerden birisinin de Müslümanların Kureyş kervanlarına müdahale ihtimalinin olduğu bir gerçektir.[54]

---

52 Cevad Ali, *el-Mufassal*, VI, 569-570.

53 Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 128-142, VI, 511-543; Ömer Ferruh, *Tarihu Sadri'l-İslâm*, s. 49; Hitti, Philip, *İslâm Tarihi*, I, 156.

54 Derveze, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, (çev. Mehmet Yolcu), I-III, İstanbul 1998, I, 38.

İslam'dan önce
Arap Yarımadası
Ülkeler, Emirlikler, Kabileler, Dinler
İşaretler
Kirman
İran
Basra Körfezi
Sasani Fars İmparatorluğu
Hazar Denizi
Umman Denizi
Rubu'l-Hali Çölü
Hadremevt
Necd
Kinde
Yemen
Kızıl deniz
Akdeniz
Mısır
Libya
Bizans İmparatorluğu
Habeşistan
Aksüm Krallığı
el-Lahmiyyün
Mezopotamya
Dicle
Fırat
Medine
Mekke
Taif
Sakif
Tay
Gatafan
Kudaa
Beni Kelb
Beni Şeyban
Lahm
Hire
Temim
Yemame
Umman
Mehra
Zufar
Ezd
Aden
San'a
Necran
Hazreç
Evs
Kureyş
Hevazin
Huzeyl
Sa'd
Fav
Tebük
Eyle
Sina
Kulzum
İskenderiye
Hiliyopolis
Kıbrıs
Rodos
Girit
Beyrut
Dımeşk
Busra
Humus
Hama
Halep
Antakya
Musul
Ninova
Medayin
Ubulle
İstahr
Deba
Suhar
Maskat
Bahreyn
Dahlek
Musavva'
Aksüm
Ferasan
Muha
Babü'l-Mendeb
Nil
Hilal
Sa'lebe

D. ARAPLARIN SOYU

Nesep alimleri Arapların tamamının Sâm b. Nûh'dan gelmiş oldukları konusunda hemfikirdirler. Dolayısıyla Araplar Sâmî kavimlerinden kabul edilir.[55] Sâmîler ise genelde üç ana soy grubuna ayrılırlar. Bunlar Arap Yarımadası, Sînâ, Bidâyetü'ş-Şam ve Irak'ın güney bölgelerine yakın yerlerde oturan Araplar; Dicle ve Fırat bölgeleriyle İran ve Horasan civarında yaşayan Ârâmîler ve Irak'ın yukarı kısımları ile Filistin ve Suriye'de sakin olan İbrânîler'dir.[56] Araplar kendi arasında da farklı gruplara ayrılırlar. Yaygın tasnife göre bu millet; el-Arîbe, el-Mütearribe ve el-Müstaribe olmak üzere üç kısımda mütalea edilir. el-Arabü'l-Arîbe nesli tükenen ilk Arap topluluklardır. Âd, Semûd, Tasm ve Cedîs bu grubun temsilcileri olarak kabul edilir.[57] el-Arabü'l-Mütearribe, el-Arabü'l-Arîbe'nin dilini kullanan ve onların yurtlarını mekân tutan Kahtânoğullarıdır. el-Arabü'l-Müstaribe ise aslen Arap olmayan, Arap dilini öğrenerek sonradan Araplaşmış kabul edilen İsmailoğulları'nı içine alır. Onun neslinden gelenler önce İsmailoğulları, ardından da Adnânoğulları şeklinde isimlendirilmişlerdir.[58] Bu değerlendirmelerden sonra nesli tükenmiş olan Arîbe Arapları dışarıda bırakılırsa Arapların esasta iki soy temeline dayandıkları söylenebilir. Bunlar Güney Araplarını temsil eden Kahtânîler ile Kuzey Arabistan'ı mekân tutmuş bulunan Adnânîler'dir.[59]

---

55 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 8.

56 Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, I-XXVII, Kahire ts. (Dâru'l-Kütüb), II, 288; Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*, s. 33-34.

57 Belâzürî, *Ensâb*, I, 8; İbn Hazm, *Cemheretü Ensâbi'l-Arab*, Beyrut 1998, s. 486.

58 Cevad Ali, *el-Mufassal*, I, 375, 433-458.

59 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 8; Cevad Ali, *el-Mufassal*, I, 375, 433-434.

Ensâb bilginleri Adnân'ın İsmail'in (as) neslinden olduğu hususunda ittifak halindedirler. Ancak Adnân ile İsmail (as) arasındaki şahısların gerek adedi, gerekse isimleri konusunda herhangi bir fikir birliği yoktur. Nitekim Hz. Peygamber (sav), Adnan'a kadar ulaşan soy zincirinin doğru, bundan daha sonrasının ise ancak nesebcilerin uydurmaları olduğunu ifade etmiştir.[60] Kahtân'ın nesebi konusunda da ihtilâf vardır. Ensâb ulemasının bir kısmı onun Tevrat'ta adı geçen Yaktân olduğunu ileri sürerken[61], başkaları ise Kahtân ile Yaktân'ın ayrı kişi değil, kardeş olduklarını söylerler. Buna karşılık Adnân ile Kahtân'ın her ikisinin de İsmailoğulları'ndan geldiğini, yani İsmail'in (as) tüm Araplar'ın ortak atası olduğunu iddia edenler de vardır.[62]

III. İSLÂM ÖNCESİ DÖNEMDE SOSYAL VE DİNÎ HAYAT

Arapların İslâm'dan önceki hayatları genel olarak câhiliyye dönemi olarak adlandırılır. Bu kelime "chl" kötünden türetilmiş olup, eski sözlüklerde ilmin zıddı olan "bilgisizlik" manası verilmiştir. Bu durumda câhiliyye çağı "bilgisizlik çağı" anlamına gelir. Çağdaş araştırmacılar ise bu kavrama başka bir anlam yüklemektedirler. Onlara göre eski Arap şiirinde cehl, ilmin zıddı olarak kullanılmakla birlikte bu, kelimenin ikinci anlamıdır. Birinci anlamına göre ise cahil; azgın, arzularının esiri, hayvâni hislerin peşinde koşan, vahşi, şiddet taraftarı ve sabırsız kişidir. Bu şekilde cehl kelimesi ilmin değil, hilmin zıd-

---

60 Belâzürî, *Ensâb*, I, 12; Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, II, 279.

61 Belâzürî, *Ensâb*, I, 4; Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, II, 277.

62 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 8; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 149; Cevad Ali, *el-Mufassal*, I, 355-358.

dı olmaktadır.[63] Dolayısıyla cahillikten bilgisizlik değil, bildiği halde bilgisizce hareket kastedilmektedir. Zira İslâm öncesi dönemdeki Arapların hayatları ve faaliyetleri incelendiğinde onların çevrelerinde yaşayan insanlardan akıl ve bilgi potansiyeli yönünden hiç de geride olmadıklarını gösteren pekçok delil bulmak mümkündür.[64]

Câhiliyye kavramı ve davranışları için Habeşistan kralı huzurunda Müslümanlar adına konuşan Cafer b. Ebû Tâlib'in şu sözleri güzel bir örnek teşkil eder:

> *"Ey hükümdar, Allah aramızdan birini seçip de onu kendisi için elçi olarak gönderene kadar biz cahillerdendik, putlara tapar, ölü hayvan eti yer, fuhuş yapardık. Akrabalık bağlarına riayet etmez, komşuluk haklarını tanımazdık. Güçlü olanlarımız zayıf olanlarımız ezerdi. Biz uzun bir müddet bu halde yaşadık. Sonra Allah aramızdan soyunu, doğruluğunu, güvenilirliğini, namusluluğunu bildiğimiz bir peygamber gönderdi. O bizi Yüce Allah'ın birliğini tanımaya ve O'a ibadet etmeye çağırdı. Ağaç ve taştan yaptığımız putlara tapmaktan, Allah'a ortak koşmaktan uzaklaştırdı. Bize doğru söylemeyi, emanete ve akrabalık bağına riayet etmeyi, komşularla güzel geçinmeyi, haramdan, kan dökmekten sakınmayı emretti. Fuhuştan, yalandan, yetim malı yemekten, namuslu kadına iftira etmekten menetti. Yine o, bize diğer insanlara kötülük yapmaktan çekinmeyi, sadece Allah'a ibadet etmeyi, sadaka vermeyi, oruç tutmayı ve her çeşit iyi ve güzel fiiller işlemeyi öğretti".*[65]

---

63 Tülücü, Süleyman, "Câhiliyye Kelimesinin Mana ve Menşe'i", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 4, Erzurum 1980, s. 279-281.

64 Bu konuda bk. Topçu, Hasan, *En'âm Sûresi Işığında Câhiliyye*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel ÜSBE, Isparta 1999.

65 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 359-360.

Câhiliyye kavramı, genel anlamda gerek Kur'ân[66] gerekse hadislerde İslâm'dan önceki inanç, tutum ve davranışları İslâmî dönemdekinden ayırt etmek için kullanılmıştır. Bununla birlikte câhiliyyenin, yaşanmış ve bitmiş olan bir tarihî süreci değil, bir kültürü temsil ettiği unutulmamalıdır. Böyle olduğu içindir ki, İslâm'dan sonra, hatta Hz. Peygamber (sav) döneminde dahi câhiliyye davranışlarına tesadüf etmek mümkün olmuştur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde bu döneminin belirgin davranışları kan davası, içki, kumar, kabilecilik gibi alışkanlık ve uygulamalar câhiliyye davası olarak kabul edilmiş, bu hususta gayret sarf edenler hem vahiy, hem de Rasûlüllah'ın (sav) diliyle kınanmıştır. Örnek vermek gerekirse, Kur'ân'da insanlar *"câhiliyye zannından"* sakındırılmış[67], Hz. Peygamber'in (sav) hanımları *"câhiliyye devrindeki kadınlar gibi açılıp saçılmamaları"* konusunda ikaz edilmiş[68], ayrıca bütün Müslümanlar *"câhiliyye taassubu"* na düşmemeleri için uyarılmış[69] ve nihayet Müslümanlara *"câhiliyye idaresini mi aradıkları"* sorulmuştur.[70] Benzer şekilde Allah Rasûlü (sav) de *"câhiliyye davasıyla hak iddia eden bizden değildir"*[71] demek suretiyle İslâm'dan sonraki olumsuz tavırları da câhiliyye anlayışı olarak tanımlamış ve ümmetini bu hususta açıkça uyarmıştır. Hatta *"Ümmetimin içinde câhiliyye döneminden kalma dört adet vardır: Asaletle övünmek, başkalarının soyuna dil uzatmak, yıldızları vesile edinerek yağmur beklemek ve ölünün arkasından yüksek sesle ağlamak*[72]*"*, ifadeleriyle Müslümanların bu alışkanlıklardan ko-

---

66 Âl-i İmrân, 3/145; Mâide, 5/50; Ahzâb, 33/33; Feth, 48/26.

67 Âl-i İmrân, 3/154.

68 Ahzâb, 33/33.

69 Feth, 48/26.

70 Mâide, 5/50.

71 Buhârî *Cenâiz* 39.

72 Müslim, *Cenâiz* 2.

layıca vazgeçemeyeceklerini de bildirmiştir. Buradan yola çıkarak câhiliyyeyi sadece İslâm'dan önceki tarihsel dönem şeklinde tanımlamanın hatalı, en azından eksik olduğu ortaya çıkar.[73] Ancak konunun takdimi gereği, burada câhiliyyeden İslâm'ın doğuşundan önceki zaman kastedilecektir.

Arapların İslâm'ın zuhuru evvelinde sergiledikleri câhiliyye davranışları arasında kibir, gasp, içki, fuhuş, kumar, kan davası, riba, hırsızlık, yetim malı yeme gibi kötü alışkanlıkları saymak mümkündür ki, bunlar "Mesâlibü'l-Arab" (Arapların ayıpları) olarak isimlendirilmiştir.[74] Bu adetler toplumda yaygın olarak sergilenmekle birlikte, Arapların tamamı bu davranışları benimsemiş değildir. Genel anlamda câhiliyye kültürü içinde hayatlarını sürdüren insanların da zaman zaman takdire şayan davranışlarına da şahit olunmuştur. "Fedâilü'l-Arab" (Arapların faziletleri) olarak bilinen bu güzel hasletlerin başta gelenleri bağımsızlık ve özgürlüğe düşkünlük, yiğitlik, cesaret, sabır, zayıfı korumak, cömertlik, ahde vefa, misafirperverlik, kendisine sığınanı himaye etmek, kanaatkârlık vb. hasletlerdir.[75]

Araplarda câhiliyye dönemi kültürü şifahî gelenekle aktarılmıştır. Bunun en önemli kaynağı ise câhiliyye şiiridir. Kabile övünmesi (medh) câhiliyye şiirinin en yaygın mevzularından birisidir. Övgüde bir şahsın taşıdığı taç, ziynet gibi arızî yönler değil cesaret, cömertlik ve adalet gibi şahsî vasıflar öne çıkarıl-

---

73 Câhiliyye kavramı hakkında geniş bilgi için bk. Altıntaş, Ramazan, *Bütün Yönleriyle Câhiliyye*, Konya 1996, s. 1-110; Fayda, Mustafa, "Câhiliyye", *DİA*, VII, 17-19.

74 İslâm öncesi dönem câhiliyye kültürü ve alışkanlıkları hakkında geniş bilgi için bk. Sarıcık, Murat, *İslâm Öncesi Dönem Câhiliye Kültürü*, Isparta 2002, s. 11-130, 224-303.

75 Câhiliyye dönemi Araplarının güzel hasletleri hakkında bk. Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 572-589; Kazancı, A. Lütfi, "Câhiliyye Döneminde Müsbet Davranışlar", *UÜİFD*, c.1, sy. 1, Bursa 1986, s. 103-111.

mıştır.[76] Kabile toplantılarında ana mevzu kabile övgüsüdür. Câhiliyye Arabı övgü esnasında bilhassa sahip olduğu nesebin asaletini, soyunun şerefini, kabilesinin savaşlardaki kahramanlığını, imdat isteyene yardıma koşmasını, misafire ikramını, zillete baş kaldırmasını dile getirir. Rekabet gayretiyle ifade edildiği için, câhiliyye övünmesi olarak zamanımıza kadar gelen bu rivayetler, sıhhati konusunda güven vermeyen ve birçoğu da hayal mahsulü olan bilgilerdir.[77] Çünkü kabile mensupları gerek kendi soylarını övmek, gerekse rakiplerini yermek amacıyla başta nesep uydurma olmak üzere, pek çok temelsiz rivayet aktarma, hasımları hakkında yalan haber yayma ve hadiseleri saptırma yarışına girişmişlerdir.

Kabile övünmesi her kabile üyesinin tabiî vazifesidir. Ancak bu görevin asıl sorumluları ve en iyi şekilde gerçekleştirenler, kabile övünmesini bir meslek olarak icra eden kabile şairleri ve hatiplerdir. Kuşkusuz asabiyetin câhiliyye şiirine tesiri büyüktür. Şairin gönlünü coşturan şeyler hep asabiyet ruhunun yansımalarıdır. Câhiliyye şiirinin ana konularının genelde kabileyi övmek ve yüceltmek, düşmanları hicvetmek, hasımlara meydan okumak, soyu intikama teşvik ve düşman kabilelere saldırıya tahrik etmek, kavmin gözünü kırpmadan içine daldığı savaşları aktarmak, savaşta ölenlere mersiye söylemek gibi kabile asabiyetiyle ilgili yahut ondan ilham alan davranışlar olduğu açıktır.[78] Günümüz toplumlarında siyasî mücadeleler esnasında bir demagogun attığı nutuğa benzer şekilde, şairin şiirleri de bir kabileyi toptan ayağa kaldırmaya muktedirdir. Özetle o dönemin

76 Çetin, Nihat, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 67.

77 Nass, İhsan, *el-Asabiyyetü'l-Kabeliyye ve Eseruhâ fi'ş-Şi'ri'l-Emeviyye*, Beyrut 1964, s. 158.

78 Cevad Ali, *el-Mufassal*, I, 477; Watt, Montgomery, *Devlet Adamı*, s. 60.

şairleri *umumî efkâra* hem şekil vermişler, hem de kamuoyunun sözcüsü olmuşlardır.[79]

Câhiliyye şairi söylediği şiirler içinde sadece aşk kasidelerinin girişinde yer aldığı gibi nadir durumlarda kendisinden ve şahsî duygularından bahseder. Onun şiirlerinde hâkim konu ise kabile övgüsü ve kabile kahramanlarının zikridir. Kabilenin şahsiyeti adeta onun şuuruna hâkim olur ve şahsî hislerini devre dışı bırakır. Arap şairine kabilenin tabiatı, yani asabiyet hâkim olduğu için, câhiliyye şiirinin çoğu kabile ruhunun sadası mesa*besindedir.*[80] *Türk edebiyatı* tarihindeki sanat için sanat, toplum için sanat gibi edebî akım tasniflerinden ilham alarak ifade etmek gerekirse, Arap şairinin, kabilesi için sanatı tercih ettiğini söylemek mümkündür. Hatta bunu asabiyet için sanat şeklinde ifadelendirmek de sanıyoruz yanlış olmaz.

Arap şairleri, varlıklarını ve sanatlarını kabileleri uğruna vakfederek bütün güçleriyle kabile lehine çalışmayı kendilerine zorunlu bir vazife sayarlar. Kısacası kabile şairi sanatını asabiyetin emrinde kabul etmesi sebebiyle şiirinde şahsî hislerini izhar etmeyi *kendisine yasaklar. Onun için kabilesinin övünmesiyle* övünmek, gazabıyla gazaplanmak esastır. Eğer böyle davranmazsa şair kınanmaya müstehak olur. Nitekim sanatını kabilesi lehine icra etmeyip şahsî kazanç karşılığında başka kabileleri methetmek, câhiliyye döneminde hoş karşılanmamış, bu durum şairlerin dünyalık karşılığında başkalarına boyun eğmeleri olarak algılanmıştır.[81]

---

79 Hitti, Philip, *İslâm Tarihi*, I, 142.

80 Nase, İhsan, *el-Asabiyye*, s. 163.

81 Demirayak, Kenan-Ahmet Savran, *Arap Edebiyatı Tarihi Câhiliyye Dönemi*, Erzurum 1996, s. 56.

Şair, kabilesine bir zarar dokunduğunda veya soyu kınandığında bu saldırıyı geri püskürtmekle yükümlüdür; bunun için derhal karşı hücuma geçerek kabilesini övmeye ve kahramanlıklarını dillendirmeye başlamalıdır. Kabilesi hezimete uğradığında ise buna mazeret bulmak, ölenlere ağıt yakmak, kalanları teselli etmek ve düşmanlarına karşı yakın zamanda intikam vadetmek de onun öncelikli görevleri arasındadır. Kendi kabilesini övme görevini yerine getirirken, aynı şekilde rakip kabileleri ve onların neseplerini yermek, karşılaştıkları talihsiz hadiseleri kendilerine hatırlatmak da şairin yapması gereken vazifeler cümlesindendir.[82]

Câhiliyye şairinin aslî fonksiyonu asabiyetle aşırı gitmektir. Şair çoğunlukla düşmanlığı barışa, savaşı anlaşmaya, kısası diyete tercih etmiştir. Bu sebeple Arap hayatında şairler adeta savaşın borusu ve şerrin davetçileri olmuşlardır. O kadar ki, barışa çağıran ve savaştan nefret eden kabile şairi bulmak neredeyse mümkün değildir.[83]

Edebiyatta medhin zıddı ise hicivdir. Kendi soyunu öven kabile mensubunun/şairinin bunun karşılığı olarak rakip kabileyi zemmetmesi de icap eder. Burada amaç, rakip şahıs veya kabilenin övgüyle karşılanan hasletlerden uzak gösterilerek korkaklık, cimrilik gibi onlumsuz vasıflarla anılması ve onların toplum nazarında küçük düşürülmeye çalışılmasıdır.[84]

İslâm öncesi hayatının en önemli aktörleri sayılan şairler, Ukaz panayırında şiir yarışmalarına iştirak etmişler, burada en çok beğenilen eserler Kâbe duvarına asılarak ödüllendirilmiştir. Bu şerefe nâil olan kabile şairleri ise İmriü'l-Kays, Tarafe b. el-Abd, Züheyr b. Ebî Sülmâ, Lebîd b. Rebîa, Amr b. Külsûm,

82 Ali Mazhar, *el-Asabiyye 'inde'l-Arab*, Mısır 1923, s. 60-61.

83 Nass, İhsan, *el-Asabiyye*, s. 162, 165.

84 Demirayak-Savran, *Arap Edebiyatı Tarihi Câhiliyye Dönemi*, s. 77.

Antere b. Şeddâd, el-A'şâ, Nâbiğa ez-Zübyânî ve Ubeyd b. el-Ebrâs'dır.[85]

A. SOSYAL HAYAT

Câhiliyye toplumu yaşayış tarzına göre genelde bedevî ve hadarî olmak üzere iki kısımda mütalea edilir. Kısaca tanımlamak gerekirse Bedevîlik, hayatın ihtiyaçlarında zorunlu olanla yetinmektir. Kur'ân'da bedevîlik "bedv" şeklinde kullanılmıştır. Nitekim Yûsuf (as) Mısır'da huzuruna getirilen ailesine şöyle demiştir:

> *"Rabbim beni zindandan çıkararak ve sizi çölden getirerek bana çok iyilikte bulundu. Şüphesiz Rabbim, dilediği şeyde nice incelikler sergileyendir. Şüphesiz O, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."*[86]

Kur'ân'da "el-A'râb" kelimesi de bedevîler için kullanılır.

> *"Çevrenizdeki bedevîlerden birtakım münafıklar vardır. Medine halkından da münafıklıkta direnenler var ki sen onları bilmezsin. Biz onları biliriz. Onlara iki defa azap edeceğiz. Sonra da ondan büyük bir azaba itileceklerdir".*[87] *"Düşman birliklerinin gitmediğini sanıyorlar. Düşman birlikleri (bir daha) gelecek olsa, isterler ki, (çölde) bedevîlerin arasında bulunsunlar da size dair haberleri (gidip gelenlerden) sorsunlar. İçinizde bulunsalardı da pek az savaşırlardı".*[88]

---

85 Bu şairler hakkında bilgi için bk. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-Şuarâ*, Leiden 1902, s. 37-164.

86 Yûsuf, 12/100.

87 Tevbe, 9/101.

88 Ahzâb 33/20.

Bedevîliğin karşıtı olan Hadarîlik ise başta yerleşik hayatı benimsemek olmak üzere yiyecek, giyecek gibi tabiî ihtiyaçlarda zarurî olanın üzeri şartlarında yaşamak, üstelik hayatın imkânlarını çoğaltmak, çeşitlendirmek ve güzelleştirmektir. İklim ve tabiatın bir gereği olarak Arap Yarımadası'nın kuzeyindeki sakinlerin büyük bir kısmı bedevî, güneydekiler ise hadarî kabul edilir. Bundan dolayı Kuzeyliler ile Güneylilerin dünya görüşleri, kültürleri ve hayat tarzları arasında belirgin farklılıklar oluşmuştur. Her şeyden önce Kuzeyliler, himaye ve asabiyetle idare edilen topluluklar iken, buna karşılık Güneyliler kurumsal yönetimler altından yaşamışlardır.[89]

Kur'ân'da bedevîlik ile hadarîlik mukayese edilmekte, ilki diğeri karşısında açıkça tenkit edilmektedir:

> *"Bedevîler inkâr ve nifak bakımından (şehirdekilere göre) daha ileri ve Allah'ın peygamberine indirdiği hükümlerin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Bedevîlerden öyleleri vardır ki, (Allah yolunda) harcayacakları şeyi bir zarar sayar ve (bundan kurtulmak için) size belalar gelmesini beklerler. Kötü belâlar kendi başlarına olsun. Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir".[90] "Çevrenizdeki bedevîlerden birtakım münafıklar vardır. Medine halkından da münafıklıkta direnenler var ki sen onları bilmezsin. Biz onları biliriz. Onlara iki defa azap edeceğiz. Sonra da büyük bir azaba itileceklerdir".[91] "Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanları sana, "Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu; Allah'tan bizim için af dile" diyecekler. Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle*

---

89 Cevad Ali, *el-Mufassal*, I, 288-291; Hitti, Philip, *İslâm Tarihi*, I, 55-56; Ömer Ferruh, *Tarihu Sadri'l-İslâm*, 40.

90 Tevbe, 9/97-98

91 Tevbe, 9/101.

söylerler. De ki: "Allah sizin bir zarara uğramanızı dilerse yahut bir yarar elde etmenizi dilerse, ona karşı kimin bir şeye gücü yeter? Hayır, Allah yaptıklarınızdan haberdardır."[92] *Bedevîler "İman ettik" dediler. De ki: "İman etmediniz. (Öyle ise, "iman ettik" demeyin.) "Fakat boyun eğdik" deyin.*[2] *Henüz iman kalplerinize girmedi. Eğer Allah'a ve Peygamberine itaat ederseniz, yaptıklarınızdan hiçbir şeyi eksiltmez. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."*[93]

1. Kabile

İslâm öncesi Arap toplumu çöl şartlarının ortaya çıkardığı sosyal bir model olan kabile sistemi üzerine kurulmuştur. Kabile, aynı atadan geldikleri kabul edilen ve aralarında nesep irtibatı bulunan insan topluluklarına verilen ortak isimdir.[94] Arabistan bozkırlarında bir erkek, bir kadın ve bir kaç çocuktan müteşekkil basit bir aile hayatı sürdürmek mümkün olmadığı için, insanlar ancak kan bağına dayalı kabile veya aşiret denilebilecek birlikler halinde yaşayabilmişlerdir.[95]

Arap toplumunda kabile, zenginlik ve şeref gibi şahsî meziyetleri ile tanınan ve kendilerine şeyh, reis veya seyyid adı verilen kişiler tarafından idare edilmiştir. Şeyh Arapça'da yaşlı adam anlamına da geldiği için, aynı özelliklere sahip adaylar arasından yaşça büyük olan üyenin riyasete getirilmesi tercih edilmiştir.[96]

---

92 Fetih, 48/11.

93 Hucurât, 49/14.

94 Fîruzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, I-IV, Libya ts., III, 555. Ayrıca bk. Avcı, Casim-Recep Şentürk "Kabile", *DİA*, XXIV, 30.

95 Watt, W. Montgomery, *Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed*, (çev.Ünal Çağlar), İstanbul 2001, s. 54, 58.

96 Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 350-353; Zeydan, Corci, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, (çev. Zeki Meğamiz), I-IV, İstanbul 1970, IV, 46.

Ferdiyetlerine ve özgürlüklerine aşırı düşkünlükleri sebebiyle çöl Arapları, hiç bir zaman kral yetki ve otoritesine sahip kişiler tarafından yönetilmeye razı olmamışlar, kabile reislerini de kendilerinden daha üstün veya kutsal özellikleri hâiz şahıslar olarak görmemiş, onları eşitler arasındaki birinciler konumunda kabul etmişlerdir.[97]

Kabile reisin aslî görevi, sülâle ileri gelenlerinin tabiî üye oldukları istişare heyetini organize etmektir. Reisin sorumluluğuna emretmek değil, kabilesini diğer kabilelere karşı temsil etmek verilmiştir. O, soyu adına savaş ilân eder, barış anlaşması yapar, kabilenin yükümlülüğünde olan diyetleri öder, misafirleri ağırlar, kabile adına elçilik vazifesini yerine getirirdi. Kendi şartlarında demokratik ruhun hâkim olduğu kabilede üyeler, kendileriyle eşit haklara sahip olarak gördükleri ve rahatça tenkit edip hesap sorabildikleri reislerinden barış zamanında servetlerini, savaşta ise hayatlarını ortaya koymalarını beklemişlerdir.[98] Bu sebepledir ki, Araplar arasında kabile reisleri harîs otorite düşkünleri değil, soyunun sıkıntı ve yükünü üstlenen fedakâr âkil adamlar olarak tanınmışlardır.[99] Kabile ileri gelenlerinin bunca az yetkiye sahip olmalarına rağmen pek çok ağır maddî ve manevî sorumluluk altına girmelerini, hatta riyaset görevini üstlenebilmek adına bazen savaşa dahi girişmelerini ancak onlarda yoğun bir şekilde bulunan şeref duygusuyla izah etmek mümkündür.[100]

97 Cevad Ali, *el-Mufassal*, I, 277, IV, 344-345; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 22; Watt, W. Montgomery, *Hz. Muhammed'in Mekkesi*, (çev. Akif Ersin), Ankara 1995, s. 38.

98 Brockelmann, Carl, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, (çev. Neş'et Çağatay), Ankara 1964, s. 4.

99 Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 344.

100 Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 572-573.

Araplar arasında asırlar boyunca hükmünü icra eden bir hayat nizamı olan kabile, esasında rastgele meydana gelmiş düzensiz bir topluluk değildir. Bu kurumun da kendine göre kuralları ve bütünlük içerisinde tutarlılığı olan bir düzeni vardır. Kabile adet ve gelenekleri sayesindedir ki insanlar, soylarının emniyet ve istikrarını muhafaza edebilmişlerdir. Kabile mensubu saf bir ferdiyetçi olmakla birlikte, bu sistem gereği cemaatinin bekası için kendi menfaatini, hatta hayatını feda etmeye her zaman hazır olmuştur. Çünkü bilmektedir ki, o hayat hakkı başta olmak üzere sahip olduğu bütün hakları kabilesi sayesinde elde etmiştir.[101]

Kabileye mensubiyet kişinin var olma garantisi anlamına geldiği için her ferdin, kabilesine gönülden bağlanması ve kabile geleneklerine tereddütsüz tâbi olması gerekir. Çünkü kabilede soyun genel politikası hilâfına hareket eden üye, kabilesi tarafından dışlanmakta, onun üzerinden çöl güvenlik sistemi olan himaye kaldırılmakta, özetle soyuyla tüm bağı kesilmektedir ki, bu bir arabın hayatı boyunca karşılaşabileceği en büyük felâkettir.[102] Çünkü kabile kuralları dışına çıkan üyeler *hal'* denilen ve kabilenin himaye garantisinin iptal edilmesi anlamına gelen uygulamayla sistem dışına atılmaktadır. Bu tür şahıslar uzaklaştırılmış, kovulmuş ve lanetlenmiş anlamlarında *halî', tarîd, la'în* olarak isimlendirilmişlerdir.[103]

Çetin hayat şartları ve geçim zorluğu sebebiyle Araplar arasındaki öncelikli irtibat şekli düşmanlıktır. Buna göre aralarında herhangi bir anlaşma bulunmayan iki kabile tabiî olarak düşman

---

101 Nass, İhsan, *el-Asabiyye*, s. 70; Özaydın, Abdülkerim, "Arap", *DİA*, III, 321.

102 Şevki Dayf, *el-Asru'l-Cahilî*, Kahire 1960, s. 62.

103 Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 410-413, V, 590-591; Zeydan, Corci, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, IV, 33.

kabul edilmiştir. Kabile savaşları o kadar yaygın hale gelmiştir ki, câhiliyye Arapları baskın ve yağmaları adeta bir geçim vasıtası olarak görmüşlerdir. Onlar, yakınlarında yaşayan ve aralarında herhangi bir anlaşma bulunmayan kabilelere sürekli olarak baskın düzenlemişler, saldırıya maruz kalanlar da kendilerine yapılanın intikamını almak için fırsat beklemişlerdir. Bu nedenle Arap câhiliyye hayatında en önemli sosyal hadiseler olarak Eyyâmü'l-Arab adı verilen kabile savaşları kabul edilir.[104] Savaşın devamlı cârî olduğu bu şartlarda Araplar hac ve ticaret gibi zorunlu faaliyetlerini [illegible] için güvenli zaman dilimlerine ve coğrafî mekânlara [illegible] sağlamışlardır ki, onlara bu imkânı İbrahim (as) zamanın-[illegible] olan haram aylar (Zilkâde, Zilhicce, Muharrem R[illegible])[105] ve ticarî panayırlar temin etmiştir.[106]

Araplar Hac ibadetini haram aylarda gerçekleştirmişlerdir. Bu zaman diliminde savaşlar yasaklanmıştı. Arap kabileleri bu sayede her taraftan Mekke'ye gelmişler, bu münasebetle Hac günlerinden önce ve sonra dinlenme yerlerinde kurulan panayırlarda rahatça alışveriş yapmışlardır. Hacılar buralarda birkaç gün konakladıktan sonra, ihtiyaçlarını gidermişler, gece sohbeti ve eğlenceler tertip etmişler, daha sonra da güvenlik içinde yurtlarına dönmüşlerdir.[107]

Arap sosyal hayatında kolektif sorumluluk anlayışı gereği bütün kabile üyeleri kendi mensuplarından birinin malını çalan

---

104 Bu hadiseler hakkında geniş bilgi için bk. Cevad Alı, *el-Mufassal*, V, 341-378.

105 Buhârî, *Bed'ü'l-Halk* 2; Süheylî, *Ravdu'l-Unuf*, (thk. Abdurrahmân Vekil), I-VII, Mısır 1971-1973, III, 29.

106 İslâm öncesi dönemde Arap panayırları için bk. İbn Habîb, *Kitabu'l-Muhabber*, s. 263-268. Bu konuda ayrıca bk. Nass, İhsan. *el-Asabiyye*, s. 80.

107 Bakara, 2/197-198. Ayrıca bk. Derveze, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, I, 60.

veya onu katleden kişiye karşı mağdur kardeşlerinin hakkını aramakla yükümlüdür. Bir cinayet işlendiği zaman, öldürülenin yerine bedel olarak teklif edilen diyetin kabul edilmesiyle anlaşmaya ulaşmak mümkündür. Karşılıklı savaşlarda intikam (kısas) âdetini esas olarak tercih eden kabileler, diyete ancak uzun savaşlar sonucunda bitkin hale düştükten sonra razı olmuşlardır.[108]

Arap toplumunda ilişkilerin sadece düşmanlık ekseninde gerçekleştiğini söylemek doğru olmaz. Kabileler arasında gerek gönüllü gerekse şartların zorlamasıyla kurulan dostluk münasebetlerine de şahit olunur. Bunların başında ittifak antlaşmaları (hilf) gelir. Kabileler muhtelif sebeplerle özellikle yakın komşularıyla antlaşma yapma ihtiyacı duymuşlardır. Çünkü sulh gerçekleşmeksizin güvenlik ortamının sağlanması, hayatın sürdürülmesi kabileler arasında sağlıklı komşuluk ilişkilerinin kurulması ve ticarî faaliyetlerin devamı mümkün olmaz.[109] Diğer taraftan özellikle zayıf kabileler diğer güçlü toplulukların saldırılarından emin olmak için onlardan biriyle antlaşma yapmak ihtiyacı duymuşlardır.[110] Hatta bazen güçlü ve himayeye ihtiyaç duymayan kabileler dahi, diğer kabilelere saldırmak veya onların muhtemel hücumlarına karşı koyabilmek amacıyla siyasî ittifaklar gerçekleştirmişlerdir.[111]

---

108 Watt, W. Montgomery., *İslâm'da Siyasal Düşüncenin Oluşumu*, (çev. U.Murat Kılavuz), İstanbul 2001, s. 22-23. Bu konuda bk. Yenice, Ali Rıza, *Câhiliyye Döneminde Kabelelerarası Kan Davaları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1994.

109 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Beyrut ts. (Dârus-Sâdır), IX, 92; Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, I-X, Beyrut ts. (Dâru Sâdır), VI, 95; Arendok, C.V., "Hilf", *İA*, V (I), 486.

110 Cevad Ali, *el-Mufassal*, I, 514, IV, 370-388; Özkuyumcu, Nadir, "Hilf", *DİA*, XVIII, 29.

111 İslâm öncesi dönemde Kusay b. Kilâb'ın oğulları Abdümenâf ve Abdüddâr arasındaki siyasî rekabet neticesinde, her iki tarafta yer alan Kureyş soyları

Araplar arasında hilflerin yanısıra diğer bir barış ilişkisi icâredir. Bu da herhangi bir sebeple kabilesinden ayrılmak zorunda kalan, dolayısıyla himayeyi kaybeden kişinin veya ailenin başka bir kabileye sığınması durumudur.[112] Arap toplumunda kabilesinden uzaklaştırılanların kendilerini himaye edecek başka kabileler bulmaları zor değildir. Çünkü herhangi bir sebeple kendisine müracaat edeni korumayı üstlenmek bir Arap için onur meselesi, bunun tersi ise kabile adına utanç verici bir durum kabul edilmiştir.[113]

Kabile, müşterek ataya dayanan bir cemaat olarak tanımlanmakla birlikte, yukarıda saydığımız katılımlar veya savaşlar sebebiyle soy gerçek anlamında safiyetini koruyamaz. Bunun sonucunda da zahiren her biri kabilenin eşit üyeleri gibi görünmekle beraber, kabile içinde farklı bir sosyal tabakalaşma ortaya çıkar. Bunlar, aynı atadan gelen öz kabile çocukları, diğer kabilelerden katılanlar (sığınmacılar) ve kölelerdir. Birinci sırada bulunanlar, kabilenin diğer mensuplarından her bakımdan üstün kabul edilen üyelerdir. Asıl soydan gelmeyip de sonradan herhangi bir sebeple kabileye katılanlara ise mâlik, abd, sâhib, ibnü'l-emân, garîb, câr, halîf, nezîl, şerîk ve rab gibi isimler verilmiştir.[114] Bunlar, görünürde hür insanlar kabul edilmekle birlikte, birinci grupta yer alanlarla aynı hak ve sorumluluklara sahip

---

karşılıklı olarak bir ittifak anlaşması yapmışlar, Abdümenâfoğulları'nı destekleyenlere Hilfü'l-Mutayyebîn, rakipleri ise Hilfü'l-Ahlâf adı verilmiştir. (İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 138-140; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 77). Kureyş kendi arasında çeşitli anlaşmalar yaptığı gibi, çeşitli sebeplerle başka kabilelerle de hilfler gerçekleştirmiştir. Bu konuda örnekler için bk. İbn Habîb, *Münammak*, s. 232-273.

112 Cevad Ali, *el-Mufassal*, I, 514-515, IV, 360-365, 391-392.

113 Watt, Montgomery, *İslâm'da Siyasal Düşüncenin Oluşumu*, s. 24.

114 Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, X, 389.

değildirler. Öyle ki, bu temel eşitsizlik kabile hayatının hukuk sistemine de yansımış, buna göre halîfin diyeti asıl üyenin yarı diyeti miktarı olarak takdir edilmiştir.[115] Aynı şekilde himaye etme hakkı da sadece kabilenin asıl çocuklarına tanınan bir imtiyaz olmuş, anlaşmalı veya sığınmacı kabile üyeleri bundan mahrum bırakılmıştır.[116]

Kabilede esas üyelerin altında yer alan ve halîflerle birlikte orta tabakayı teşkil eden ve mevâlî adı verilen farklı bir grup daha vardır ki, bunlar kabile içinde azat edilmiş köle ve cariyeler ile onların çocuklarından meydana gelir. Hem en üstteki hürler, hem de en alttaki kölelerden ayrı statülere sahip oldukları için, tabiî olarak onlar bu iki sınıftan farklı hukukî muamele görmüşlerdir. Buna göre mevâlî, köleler gibi alınıp satılamaz, ancak buna karşılık gerek evlilik, gerekse mirasta kabilenin asıl üyeleri gibi de kabul edilmezlerdi. Meselâ onlardan birinin hür bir kadın ile evlenmesine kesinlikle müsaade edilmez, ayrıca mevâlînin diyeti de hürün diyetinin yarısı kabul edilirdi.[117]

Arap toplumunda kabile dairesinin üçüncü tabakasında köleler yer alıyordu. Kadîm zamanlardan beri bilinen ve uygulanan bu sistemin asıl kaynağı savaşlardır. Çünkü savaşlar sonucunda sağ olarak ele geçirilen erkekler köle, kadınlar da cariye kabul edilirdi. Karı-kocadan ikisi de köle olursa onların doğan çocukları da köle sayılırdı. Toplumda kölelerin ve cariyelerin herhangi

115 Bardakoğlu, Ali, "Diyet", *DİA*, IX, 474.

116 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 20.

117 Zeydan, Corci, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, IV, 38-40; Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*, s. 116-117. Mevâlî hakkında geniş bilgi için bk. Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 366-370; Sarıcık, Murat, *İslam Öncesi Dönem Cahiliye Kültürü*, s. 193-273.

bir hayvandan farkı yoktu; onlar sahiplerinin adeta malı gibi gibi görülür, bu sebeple hiçbir şahsî ve sosyal hakka sahip olamazlardı. O kadar ki, sahibinin onu satmanın yanında, hibe etme, hatta isterse öldürme yetkisi dahi vardı.[118] Bu yüzden her ne sebeple olursa olsun kölesini öldürene hiçbir sorumluluk yüklenmezdi.[119] Köleler içinde azat edilenler ise bir üst tabakaya yükselerek mevâlî statüsü kazanırdı.[120]

Araplarda kabile mensuplarını birbirine bağlayan asıl unsur kabilenin ruhu kabul edilen asabiyettir. Asabiyet, hakikatte nesepleri bir olsun veya olmasın, nesep cetvellerindeki kabile ilişkilendirmeleri ister doğru isler yanlış veya eksik olsun, kabile üyelerinin kendilerinin bir asılda birleştiklerine inanmaları sonucunda, onların her şartta birbirlerine destek olmalarını sağlayan manevî güç ve dayanışma duygusudur.[121] Toplumu meydana getiren çeşitli gruplar arasında bir dengenin kurulmasında, insanların birbiriyle savulmasında, haklarının gözetilmesinde, onurlarının korunmasında ve hayatlarının muhafaza edilmesinde asabiyet, güçlü rol oynayan önemli bir sosyal faktördür. Bu duygu kabile toplumunda o kadar yoğun bir şekilde yerleşmiştir ki, Hicrî III. Asrın sonuna, yani Arap egemenliğinin yıkılmasına kadar olayların akış seyrinde etkinliğini hemen hiç kaybetmemiştir.[122]

---

118 Cevad Ali, *el-Mufassal*, V, 570-574; Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*, s. 115; Nass, İhsan, *el-Asabiyye*, s. 68; Özaydın, Abdülkerim, "Arap", *DİA*, III, 322.

119 Belâzürî, *Ensâb*, I, 158.

120 Cevad Ali, *el-Mufassal*, V, 574-576; Zeydan, Corci, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, IV, 37-38; Derveze, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, I, 223-226. Câhiliyye dönemi kabilesinde sosyal sınıflar ve hakları konusunda geniş bilgi için bk. Sarıcık, Murat, *İslam Öncesi Dönem Cahiliye Kültürü*, s. 133-178.

121 Nasrî, Hâni Yahyâ, *Asabiyye Lâ Tâifiyye*, Beyrut 1983, s. 127.

122 Derveze, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, I, 151.

Kabile toplumunda asabiyet, çöl sosyal hayatının zorunlu ve tabiî neticelerindendir. Zira kabile, ancak asabiyet sayesinde ayakta durabilmekte, varlığını ve güvenliğini sağlayabilmekte ve yine asabiyet sebebiyle hayatta kalmak için mücadele kuralının geçerli olduğu kabileler toplumunda geçim vasıtalarını elde edebilmektedir. Siyasî ve hukukî alanlardaki otorite boşluğunu doldurarak kabile fertlerinin mal, can ve ırz güvenliğinin sağlanması da yine asabiyet sayesinde mümkün olmaktadır.[123] Asabiyete göre kabile üyelerinden biri öldürüldüğü zaman, öldürülenin yakınları *başta olmak üzere bütün kabile maktulün* intikamını almakla mükelleftir. Aynı şekilde kabile mensuplarından biri başka kabile mensubunu öldürürse, katilin kabilesi öldürülen şahsın diyetini ödemek başta olmak üzere öldürme hadisesinin bütün sonuçlarını üstlenmek zorundadır. Çünkü asabiyet anlayışına göre suç ve cezanın ferdîliği olmaz, bütün kabile kollektif sorumlulukla altındadır.[124] Asabiyet ayrıca her kabile üyesine kabile nizamı ve örfüne boyun eğmeyi, başka kabilelerle yapılmış olan anlaşma kurallarına tereddütsüz itaat etmeyi zorunlu kılar.[125]

2. Aile

Câhiliyye dönemi Araplarında bağımsız bir aileden bahsedilemez. Çünkü çöl ortamında müstakil aile hayatı sürdürebilmek

---

123 Nasa, *el-Asabiyye*, s. 108; Câbirî, Muhammed Âbid, *Fikru İbn Haldûn el-Asabiyye ve'd-Devle*, ? 1984, (Dâru'l-Beyzâ), s. 294; Çağrıcı, Mustafa, "Asabiyet". *DİA*, III, 453.

124 Câbirî, Muhammed Âbid, *Fikru İbn Haldûn*, s. 265-266.

125 Asabiyetin kabile hayatındaki yeri hakkında geniş bilgi için bk. Apak, Âdem, *Asabiyet ve Erken Dönem İslâm Siyasî Tarihindeki Etkileri*, İstanbul 2004, s. 17-34.

neredeyse imkânsızdır. Dolayısıyla aileler ancak bir kabilenin parçası olmakla varlık ve anlam kazanabilirler. Kabile içinde bir aile mensubu, aynı anda büyük ailesi olan kabilesinin de mensubu olduğunun bilincindedir. Buradan yola çıkarak Arap toplumunda İslâm öncesi dönemde iki tip aileden bahsedilebilir: İlki soy birliğine dayalı ictimaî ailedir ki, buna kabile veya klan ailesi denilebilir. İkincisi ise bilinen tabiî ailedir.[126]

Arap toplumunda kabilede en küçük birim aile kabul edilir. Bu tür aile, ya aynı ev (dâr) veya çadırda oturan dede, oğullar, torunlar ve bunların çocuklarından oluşan geniş aile (âl), ya da ana-baba ve çocuklardan oluşan dar aileden (ıyâl) meydana gelmiştir. Aileler mümkün olduğu kadar fazla erkek çocuğa sahip olmak istemişlerdir. Zira onlar, güçlerini ancak sahip oldukları erkek çocuklar sayesinde kazanmışlardır. Bunun içindir ki, bedevî kadınlarının öncelikli görevi erkek çocuk doğurmak ve büyütmektir. Buna karşılık esas vazifeleri kabileyi savunmak olan bedevî erkekleri en fazla meşgul eden günlük faaliyet, vakitlerinin büyük kısmında çadırlarında uyumak ve karşılıklı sohbet etmektir.[127]

Arap ailesinde mutlak hâkim erkektir. Dolayısıyla Araplar arasında erkeğin tartışılmaz üstünlüğü vardır. Arapların kız çocuğuna sahip olmaktan duydukları rahatsızlık Kur'ân'da çarpıcı bir şekilde anlatılmıştır.[128] Özellikle göçebe Araplar arasında kız-

---

126 Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*, s. 106.

127 Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 606-607, 616; Fayda, Mustafa, "Bedevî", *DİA*, V, 314.

128 *"Onlar, kızları Allah'a nispet ediyorlar -ki O bundan uzaktır- kendilerine ise, canlarının istediğini. Kendisine verilen kötü müjde (!) yüzünden halktan gizlenir. Şimdi onu, aşağılanmış olarak yanında tutacak mı, yoksa toprağa mı gömecek? Bak, ne kötü hüküm veriyorlar!"*. (Nahl, 16/58-59).

ların aileye yük olduğu düşüncesi vaygındır. Zira kadın, kabileyi koruyabilecek güce sahip olmadığı gibi, esir duruma düşmesi soyun kınanmasına sebep olabilirdi. Hâlbuki, Arap toplumunda güçlü kalmak için pek çok erkek çocuğa sahip olmak gerekiyordu. Tabiatıyla bu sistemde erkek daima kadından daha üstün ve önemli sayılmıştır. Zira fizikî gücün etkin olduğu çöl ortamında kabilenin en önemli dayanağı savaşçı olan erkeklerdir. Bu durum Arap toplumsal yapısı kadına oranla erkeğe daha çok değer verilmesini gerektirmiştir. Kabileye savaşçı olarak katkı sağlayamayan kadınlar, ancak yük olarak görülmüştür. Sosyal itibarı olmayan kadın, ancak erkek çocuk doğurduğu zaman aileden kabul edilmiştir. Çocuk sahibi olsalar da kadınların miras hakları yoktur. Babası ölen bir çocuğun velâyet hakkı ise annenin değil, ölenin erkek akrabasınındır.[129]

Bedevî anlayışa göre dünyaya erkek olarak gelmediği için kız çocuğu suçlu olarak doğmuştur. Bu inanış sebebiyle onlar, ailenin değersiz ve yüz kızartıcı üyesi kabul edilen bu çocuğun öldürülmesinde bir mahzur görmemişlerdir.[130] Kur'ân'da da bu cahilî uygulamaya işaret edilmektedir:

> *"Aralarında birinin bir kızı olduğu müjdelendiği zaman gamla dolarak yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen kötü müjde yüzünden halktan gizlenmeye çalışır; onu utana utana tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün? Ne kötü hükmediyorlar"*.[131]

Araplarda kız çocuklarının öldürülmesinde namus endişesi kadar geçim sıkıntısı da etkindir. Zira çöldeki yiyecek darlığı, ev-

---

129 İbn Habîb, *Kitabu'l-Muhabber*, s. 324; Cevad Ali, *el-Mufassal*, V, 565-567.
130 Aydın, M. Akif, "Aile", *DİA*, II, 197-198.
131 Nahl, 16/58-59.

lat yetiştirme meselesini daha da zor hale getirmiştir. Erkek çocuklar kısa sürede bileklerinin gücüyle karınlarını doyurmakta, hatta aileye katkı sağlayacak duruma gelebilmekteydiler. Oysa kızlar, aileye daha ziyade yük getirdikleri için fazlalık görülmüşlerdir. Kız çocukları hakkında bu olumsuz düşünce ve uygulamalara rağmen onların canlı olarak gömülmesi âdeti Temîm kabilesi dışında diğer Arap kabileleri arasında çok yaygın olarak görülmemiştir.[132] Üstelik Zeyd b. Amr b. Nüfeyl gibi şahıslar öldürülmek istenen kız çocuklarını babalarından alarak onların bakım ve büyütülmelerini üstlenmişlerdir.[133]

Arap toplumunda kadınların ikinci sınıf varlık kabul edildiği açıktır. Ancak başta neslin devamının temini olmak üzere, çölün karşı konulamaz şartlarında kadına her zaman ihtiyaç duyulmuştur. Erkekler yağma ve savaşlarla meşgul olurken, kadınlar çadırlarda çocuklara bakmak, develeri sağmak, giyecek eşyası imal etmek gibi görevleri üstlenmişlerdir. Bunların yanında çarpışmalar esnasında gerek askerleri cesaretlendirmek gerekse cephe gerisindeki yiyecek temini ve tedavi hizmetlerinde kadınlar önemli rol oynamışlardır.[134]

Câhiliyye dönemi Arap toplumunda evlilikler çok farklı şekillerde gerçekleştirilmiştir. Bunların çoğu İslâm'ın gelmesinden sonra ortadan kaldırılan gayr-i meşru birlikteliklerdir. Öncelikli ve yaygın evlilik türü günümüzde olduğu şekilde bir kişinin evlenmek istediği kızı ailesinden istemesi ve mehir karşılığında nikâhın gerçekleşmesidir. Bu evliliklerde karşılıklı neseb, soy ve

132 Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*, s. 120-121.

133 Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 24.

134 Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*, s. 118-119.

sosyal denklik dikkate alınmıştır.[135] Bundan başka câhiliyye dönemi Araplarında; *evli bir kadının kocasının uygun göreceği bir* kişiyle çocuk sahibi olmak için bir araya gelmesi (istibdâ nikâhı)[136] bir kadının on kişiden az olmak üzere erkeklerle evlenmesi (müşterek nikâh)[137], iki erkeğin karşılıklı olarak karılarını değiştirmeleri (bedel nikâhı), hür olduğu için zina yapamayan bir kadının bir erkekle metres hayatı yaşaması (haden/hıdn nikâhı), iki erkeğin mehir vermeksizin karşılıklı olarak kızları veya velisi bulundukları başka kadınlarla evlenmeleri (şigar nikâhı)[138], üvey oğlunun annesiyle evlenmesi (makt nikâhı)[139] tarafların süreli evlilik akdi yapmaları (muta nikâhı) gibi evlilik çeşitleri yaygın olarak görülmüştür.[140] Ayrıca câhiliyye döneminde iki kız kardeşin aynı anda bir kişinin nikâhında bulunması da evlilik adetleri arasında yer almıştır.[141]

3. Geçim Kaynakları

Arabistan'ın ekonomik hayatı tabiat şartları ve kabilelerin yaşayış tarzlarına bağlı olarak genellikle hayvancılık, tarım ve ticarete dayanmaktaydı. Hayvancılık özellikle bedevîlerin geçim kaynağıydı. Bu sebeple çöl Araplarının servetleri sahip oldukları deve ve davar sürüleridir. Arap hayatında devenin ayrı bir yeri

---

135 İbn Habîb, *Kitabu'l-Muhabber*, s. 310.

136 Buhârî, *Nikâh* 33.

137 Buhârî, *Nikâh* 36.

138 Buhârî, *Nikâh* 28, Müslim, *Nikâh* 57.

139 İbn Habîb, *Kitabu'l-Muhabber*, s. 325-326.

140 Buhârî, *Nikâh* 36; Müslim, *Nikâh* 11.

141 İbn Habîb, *Kitabu'l-Muhabber*, s. 327, 330, 340. Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*, s. 122-125; Bu konuda bk. Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 629-650, V, 526-548 559-561; Derveze, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, I, 134-150; Aydın, M. Akif, "Aile", *DİA*, II, 198.

ve önemi vardır. Her şeyden önce göçebenin başlıca taşıtı devedir. Yük ve binek hayvanı olarak kullanıldığı gibi, eti, sütü ve yününden de istifade edildiği için deve aynı zamanda çok büyük bir ekonomik değer taşımaktadır. Bu sebepledir ki, devesiz bir çöl hayatını düşünmek mümkün değildir.[142]

Arapların temel besinleri hayvansal ürünler olan et, süt ve süt mamulleridir. Av hayvanları bilhassa bedevîler için önemli bir beslenme kaynağıdır.[143] Çöl toplumunda hayvansal gıdalara rakip olabilecek diğer bir yiyecek maddesi ise hurmadır. Bu meyve Arabistan Yarımadası üzerinde bulunan vahaların en önemli ağacı, aynı zamanda geçim ve ticaret aracıdır. Yiyecek olarak tüketilmesi yanında, ısınma ve barınak inşasında da hurmadan istifade edilmiştir. Araplarda ayrıca kavrulmuş arpa unu (sevik) da temel gıda maddesi olarak kullanılmıştır.[144]

Büyük çoğunluğu çöl ile kaplı olması ve akarsularının bulunmaması sebebiyle Araplarda balık tüketimi neredeyse yok gibidir. Kızıldeniz suyunun elverişsizliği Yarımada'nın batı sahillerinde yaşayan Araplara balıkçılık yapma imkânı vermemiştir. Buna karşılık Arabistan'ın doğusunda Umân denizine kıyısı olan bölgelerde yaşayan bir kısım kabileler, geçimlerini balık avcılığı ile temin edebilmişlerdir.[145]

Arabistan'ın geçim kaynakları arasında tarım önemli bir yer tutar. Ziraate elverişli olan bölgeler düzenli yağış alan Yemen top-

---

142 Cevad Ali, *el-Mufassal*, I, 196-203, 207, IV, 286-287, V, 337-341; Hitti, Philip, *İslâm Tarihi*, I, 41-43; Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar*, s. 33.

143 Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 675-679.

144 Cevad Ali, *el-Mufassal*, I, 207-208; 38-39.

145 Cevad Ali, *el-Mufassal*, I, 206, IV, 679-681.

raklarıdır. Dolayısıyla tarım ürünleri açısından en mühim alan Yarımada'nın güney kısmıdır.[146] Burada en fazla yetişen ürün ise hurmadır. Yemen'den başka Taif, Medine, Necid ve Hayber'de ziraat yapılan tarım alanları vardır. Ayrıca Basra Körfezi kıyılarında özellikle Yemâme tahıl istihsâliyle tanınmıştır.[147]

Arabistan'da tarım ve hayvancılığın yanında diğer önemli geçim kaynağı ise ticarettir. Yarımada'da yaşayanlar ister bedevî, ister hadarî olsun hayatlarını devam ettirebilmek için kendi çaplarında ticaret yapmaya mecbur kalmışlardır. Bilhassa Mekke gibi ziraata hemen hiç elverişli olmayan bölgelerdeki Arapların bundan başka da geçim vasıtaları yok gibidir. Onlar, toprakla uğraşmanın alternatifi olarak yaz-kış karada ve denizde ticaret yolculukları için seferber olmuşlar, ticaret mallarının nakli ve mübadelesi konusunda aracılık yapmak suretiyle geçimlerini temin etmişlerdir. Onlar bizzat ticarî seferlere iştirak etmenin yanı sıra bazen de kervanlara ortak olmuşlardır. Bu durum sadece büyük sermayedarlara has bir durum değildi. Zaman zaman orta halk kesimleri de ekonomik güçleri elverdiğince kervanlara iştirak etmişlerdir. Bu konuda özellikle Mekke'de Kureyş kabilesi ileri bir noktaya ulaşmıştı. Kur'ân'da da işaret edildiği gibi[148], Kureyşliler kış ve yaz mevsimlerinde olmak üzere yılda iki kez seyahat düzenlemişlerdir.[149]

Yemen'den Akdeniz'e Basra Körfezi'ne ve Doğu Arabistan'a ve Cidde'ye ulaşan ticaret yollarının kavşak noktasında bulunması Hicaz'ın merkez şehri Mekke'ye büyük avantajlar sağlamış-

146 Cevad Ali, *el-Mufassal*, I, 211.

147 Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*, s. 27-28.

148 Kureyş, 160/1-4.

149 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 27-28; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 257.

tır.[150] Kusay b. Kilâb'ın torunları olan Hâşim, Abdüşşems, Nevfel ve Muttalib; Bizans, Habeşistan, İran ve Yemen hükümdarlarıyla siyasî ilişkiler kurduktan sonra ticarî antlaşmalar yapmak suretiyle Mekke'nin ticaret hayatındaki etkinliğini uluslar arası boyuta ulaştırmışlardır.[151] Öyle ki, Arabistan'da seyahat eden kervanlar sürekli olarak yağmalanma tehlikesiyle karşı karşıya kalırken, akdedilen antlaşmalardan istifadeyle Kureyş kervanları güvenlik içinde ticaret yapmışlardır.[152]

İslâm öncesi dönemde Arabistan'ın hemen her yöresinde çeşitli ticarî panayırlar kurulmuştur. Bunların en meşhurları Mekke civarında Ukâz, Zülmecâz, Mecenne, Hayber'de Netât, Yemâme'de Hecer panayırlarıdır. Ayrıca Aden ve Debâ gibi sahil merkezlerinde de ticaret fuarları kurulmuştur.[153] Buralar birer alış-veriş mekânı olmanın yanısıra Arapların sosyal hayatında mühim yer işgal etmiştir. Kabileler arası toplantıların tertip edildiği, problemlerin çözüldüğü, kabilelerin aldıkları kararların duyurulduğu bu merkezler aynı zamanda Arapların çok düşkün oldukları kabile övünmesi ve şiir yarışmalarına da ev sahipliği yapmıştır.[154]

---

150 Cevad Ali, *el-Mufassal*, I, 220-221; Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*,s. 28.

151 Kureyş, 106/1-6.

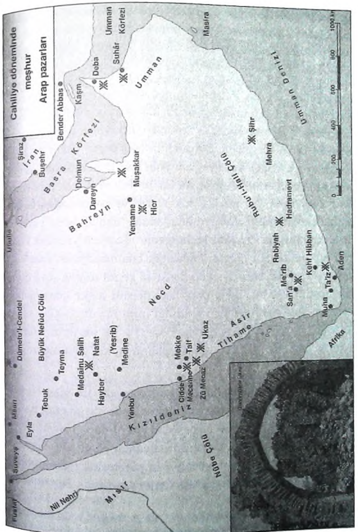
152 Taberi, *Tarih*, II, 252.

153 İbn Habîb, *Kitabu'l-Muhabber*, s. 263-268. İslâm öncesi Arabistan'ında ticaret merkezleri hakkında geniş bilgi için bk. Efgânî, Sa'îd, *Esvâku'l-Arab fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, Dımaşk 1960.

154 Bu konuda bk. Hamidullah, Muhammed, "el-İlâf veya İslâm'dan önce Mekke'nin İktisadî-Diplomatik Münasebetleri", (çev. İsmail Cerrâhoğlu), *AÜİFD*, IX, Ankara 1961, s. 213-222; Yüksel, Ahmet Turan, *İslâm'ın İlk Döneminde Ticari Hayat*, İstanbul 1999, s. 13-46.

Arap kabilelerinden bir kısmı doğrudan ticarî faaliyetlerle geçimini temin ederken, bazı bedevî kabileler de kervanlara deve temin etmek, kılavuzluk ve muhafızlık yapamak suretiyle ticaretten dolaylı olarak gelir sağlamışlardır.[155]

155 Fayda, Mustafa, *"Bedevî"*, DİA, 311-316. Bu konuda ayrıca bk. Derveze, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, I, 57-79; Mevlânâ, Şiblî Numânî, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, (çev. Yusuf Karaca), İstanbul 2002, s. 89-104.

Cahiliye döneminde meşhur Arap pazarları
Fustat
Nil Nehri
Mısır
Süveyş
Eyla
Mâan
Tebuk
Dûmetu'l-Cendel
Büyük Nefûd Çölü
Teyma
Medainu Salih
Hayber
Natat
(Yesrib)
Medine
Yenbu'
Kızıldeniz
Cidde
Mecenne
Mekke
Taif
Ukaz
Zü Mecaz
Nûbe Çölü
Tihame
Asir
Afrika
Necd
Yemame
Hicr
Bahreyn
Dareyn
Delmun
Muşakkar
Basra Körfezi
Buşehr
İran
Şiraz
Bender Abbas
Kaşm
Deba
Suhâr
Umman
Umman Körfezi
Masira
Rub'u'l-Hali Çölü
Şihr
Mehra
Hadramevt
Rabiyah
Ma'rib
San'a
Kehf Hibban
Aden
Ta'iz
Muha
Umman Denizi

B. DİNÎ HAYAT

İslâm öncesi Arap toplumunda Yahûdîlik, Hıristiyanlık, Mecusîlik, Sâbiîlik, Hanîflik ve putperestlik gibi farklı inanç çeşitliliğine rastlanır. Arabistan'a giren semavî dinlerin en eskisi Yahûdîliktir. Bu din, Filistin'den göç edip Suriye-Hicaz arasındaki bölgelere sığınmak zorunda kalan Yahûdîler vasıtasıyla Arabistan'a gelmiş, Hicaz'ın önemli merkezlerinden biri olan Yesrib'e kadar ulaşmıştır. Daha sonra da buraya yakın bölgeler olan Hayber, Vâdi'l-Kurâ ve Şam yolu üzerinde bulunan küçük yerleşim birimlerine hatırı sayılır bir Yahûdî topluluk yerleşmiştir. Bu din Arap Yarımadası'nda Yesrib ve çevresinden başka, dindar tüccarların faaliyetleri neticesinde Yemen'de de yayılma fırsatı bulmuştur. O kadar ki, bölgenin idaresini yürüten Himyerî hükümdar Zû Nüvâs Yahûdîliği benimsedikten sonra ülkesinde yaşayan Hıristiyanları baskıyla kendi dinine çevirmeye çalışmıştır.[156] Ancak Yahûdîlerin kendilerini diğer inanç sahiplerinden üstün görmeleri, Yahûdîliği millî bir din olarak kabul etmeleri, ayrıca Yahûdî şeriatının bedevî Arap hayat tarzına uymaması gibi sebeplerle bu din Araplar arasında yayılma imkânı bulamamıştır.[157]

Yahûdîlikten sonraki ikinci büyük semavî din olan Hıristiyanlık dördüncü miladî asırdan itibaren Arap Yarımadası'na kuzeyde Suriye, güneyde ise Habeşistan üzerinden girmiştir. Suriye kanalıyla Arabistan'a ulaşan Hıristiyanlar, doğu kiliseleri arasındaki mezhep ihtilâfları sebebiyle İmparatorluk topraklarında barınamayan muhalif gruplardır. Onlar sayesinde Hıristiyanlık

156 Burûc, 85/1-8. Ayrıca bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 37-38.

157 Cevad Ali, *el-Mufassal*, VI, 511-543; Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*, s. 88-89.

Kuzey Arabistan'da sakin Gassânî ve Hîre Arapları arasında yayılmıştır. Bölgeyi daha sonra yurt edinen Tenuh, İyâd, Lahm, Cüzâm, Tağlib ve Bekr gibi pek çok Arap kabilesi de zamanla bu dini benimsemişlerdir.[158] Şam Arapları arasında Hıristiyanlığın daha çok Ya'kûbî ve Nastûrî mezhepleri taraftar bulmuştur.[159]

Hıristiyanlığı Arabistan'ın güneyine yayan Habeşliler, Necran'ı bu dinin önemli merkezlerinden biri haline getirmek için büyük gayret sarfetmişlerdir.[160] Sâsânîlere karşı Arabistan'da etkinlik sağlamak isteyen Roma İmparatorluğu da Hıristiyanlığın burada yayılmasını doğrudan veya dolaylı olarak desteklemiştir.[161] Nitekim İmparator'un teşvikleriyle Miladî 345 yılında Ula Umeyde isimli Habeş Necâşîsi Yemen'i ele geçirmiştir. Daha sonra Yemen'in bağımsızlığını geri alan Himyerî krallarından bir kısmının Yahûdîliği benimsemesiyle Hıristiyanlık bölgede ihmale uğramış, hatta fanatik Yahûdî olarak bilinen Zû Nüvâs Yemen'deki bütün Hıristiyanları yok etmeye çalışmıştır. Bunun üzerine gerek Bizans İmparatorluğu, gerekse güneydeki Habeşistan Krallığı nezdindeki girişimler sonucunda Habeşistan'dan Eryât komutasında harekete geçen ordu hem Himyerîler hanedanlığını ortadan kaldırmış, hem de bölgede Hıristiyanlığın etkinliğini tekrar başlatmıştır. Güney Arabistan'da hedeflerine ulaşan Habeşliler, Eryât'tan sonraki valileri Ebrehe vasıtasıyla Arap Yarımadası'nın orta kısmında yer alan Hicaz'ı da Hıristiyanlaştırmak amacıyla Mekke üzerine büyük bir askerî harekât

---

158 Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 237, VI, 582-623; Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*, s. 89-91.

159 Cevad Ali, *el-Mufassal*, II, 628, VI, 623-639.

160 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 32-35. Bu konuda bk. Fayda, Mustafa, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, s. 17-20.

161 Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*, s. 89-92.

düzenlemişler, ancak bu teşebbüslerinde başarısız olmuşlardır. Dolayısıyla, Mekke, Medine ve Taif gibi Hicaz merkezlerinde Hıristiyanlık yayılma imkânı bulamamıştır.[162]

Sâsânî İmparatorluğu'nun resmî dini olan Mecusîlik, Araplar tarafından pek fazla ilgi görmemiştir. O kadar ki, Hîre'de bulunan Arap kabileleri siyasî anlamda bağlı bulundukları İranlıların dinleri yerine, onların rakibi durumunda olan Bizanslıların dini Hıristiyanlığı tercih etmişlerdir.[163] Bu sebeple Arap Yarımadası'nda bulunan Mecusîlerin çoğunluğunu Sâsânî sınırına yakın bölgelerdeki Bahreyn, Yemen ve Umân'a yerleşmiş bulunan İranlılar teşkil etmiştir. Bununla birlikte Arabistan'ın güney-doğu bölgeleri içinde yer alan Hecer, Bahreyn ve Umân'da yaşayan bazı Arap kabilelerinin bu dini benimsedikleri görülmüştür. Bilhassa Temîm, Abdülkays, Hanîfe gibi Bahreyn'e yakın bölgelerde yaşayan Araplar Mecusîlik dinine girmişlerdir. Kaynaklarda Temîm kabilesi ileri gelenlerinden Zürâre b. Ades ile oğlu Hâcib ile aynı kabileden Akra b. Hâbis ve Ebû Esved'in bu dini benimsediği rivayeti mevcuttur.[164] Mecusîliğin Arabistan'da ilgi görmemesinde Sâsânîlerin bu inanç sistemini ulusal din olarak kabul edip başka milletler arasında yaymaya çalışmamalarının, ayrıca siyasî ve ekonomik hâkimiyeti dinlerini yaymaya tercih etmelerinin büyük etkisi vardır.[165]

Arap Yarımadası'nda nadir de olsa Sâbiîlik inancına da tesadüf edilir. Bu dinin esasları Babillilere, İranlılara, Yahûdîlere

---

162 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 44-58; Belâzürî, *Ensâb*, I, 67-68.

163 Cevad Ali, *el-Mufassal*, II, 628, VI, 691-701.

164 Bu konuda bilgi ve değerlendirmeler için bk. Söylemez, Mahfuz, Hz. Peygamber Döneminde Mecusiler, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Çorum 2007, s. 383-393.

165 Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 49-50.

ve Hıristiyanlara ait dinî düşüncelerin bir karışımından ibarettir. Kur'ân'da da zikri geçen[166] Sâbiîlik inancının merkezi olarak Arapların Cezîre adını verdikleri bölgede yer alan Harran kabul edilmektedir. Günümüzde ise Irak'ta Bağdat'ın güneyinde ve Kerbelâ civarında bu itikadı benimseyen gruplar bulunmaktadır. Sâbiîlik genel olarak İrfan Sâbiîliği ve Hurafe Sâbiîliği olarak iki kısımda değerlendirilmektedir. Birincisi, Keldânî filozoların görüşlerinden etkilenmiş ve İslâm filozofları tarafından da ilgi görmüş fikrî ve felsefî derinliği olan şeklidir. Hurafe merkezli Sâbiîlikte ise felsefî incelik yoktur; basit olarak bu inancı benimseyenler yıldızları tanrı olarak kabul etmiş dinî topluluklardır. Bunun içindir ki, Sâbiîlerin avam tabakası yıldızlar adına heykeller yaparak bunlara ibadet etmek suretiyle inançlarını putperestliğe dönüştürmüşlerdir. Araplar arasında Benî Lahm, Benî Tay, Benî Kays, Benî Esed gibi kabilelerin bazı boyları bu din anlayışını benimsemiştir.[167]

Müfessirler Sâbiîler hakkında farklı görüşler ileri sürerler: Bir kısmı onları Mecûsîlerden bir grup olarak kabul etmiş, bazıları ise onları meleklere tapanlar olarak görmüştür. Sâbiîlerin yıldızlara, aya ve güneşe taptığını iddia eden âlimler de bulunmaktadır. Ayrıca bu inanç grubunun her dinden inanç ve ibadetleri mezcettiğine dair iddialar da vardır. Bazı âlimler ise onların Hz. Nûh'un dini üzere olduklarını ifade etmişlerdir.[168] **Yüce varlık,**

---

166 *"Şüphesiz, inananlar (Müslümanlar) ile, Yahûdiler, Hıristiyanlar ve Sâbiîlerden (her bir grubun kendi şeriatında) "Allah'a ve Âhiret gününe inanan ve salih ameller işleyenler için Rableri katında mükâfat vardır; onlar korkuya uğramayacaklar, mahzun da olmayacaklardır" (diye hükmedilmiştir).* (Bakara, 2/62.

167 Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*, s. 83-86; Cevad Ali, *el-Mufassal*, VI, 50-61, 701-705.

168 Bu konuda bilgi ve değerlendirmeler için bk. Derveze, İzzet. *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, I, 387-392.

yaratıcı güç gibi temel inançlara sahip olan Sâbiîlerin kendilerine mahsus dua ve kutsal günleri, bayramları, oruç, kurban gibi ibadetleri vardır. Onlar alkollü maddeleri kendilerine haram kabul etmişlerdir. Bu din mensupları Hz. Yahyâ'ya büyük önem vermişler, onu ışık peygamberi olarak isimlendirmişlerdir. Diğer taraftan Araplar, kavminin dinini terk edip başka dine giren kişiye de menfî anlamda sâbiî demişlerdir. Nitekim Mekkeli müşrikler başta Hz. Peygamber (sav) olmak üzere ilk Müslümanları bu kelime ile nitelendirmişlerdir.[169]

İslâm'ın doğuşu döneminde Arap Yarımadası'nda en yaygın dinî görünüm şüphesiz putperestliktir. Bilhassa bedevîlerin itikad esasını oluşturan bu inanç, Sâmîlerdeki din anlayışının en eski ve en iptidaî şeklini temsil eder.[170] Hz.İbrahim'in (as) Mekke'de Kâbe'yi inşa etmesiyle birlikte Allah'ın birliği inancı (Tevhid) Arap Yarımadası'nda kabul edilmeye başlamış, Mekke bu anlayışın merkezi olmuştur.

> *"Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi elbette Mekke'de, âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak kurulan Kâ'be'dir".*[171]

Hz. İbrahim'den (as) sonra oğlu İsmail (as) bu itikadın devamını sağlamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu hususa işarette bulunulmuştur:

> *"Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları*

169 Ayrıca bk. Gündüz, Şinasi, *Sâbiîler-Son Gnostikler*, Ankara 1999.

170 Hitti, Philip, *İslâm Tarihi* ,I, 145.

171 Âl-i İmrân, 3/96.

ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler."[172] *"Hani, biz Kâbe'yi insanlara toplantı ve güven yeri kılmıştık. Siz de Makam-ı İbrahim'den kendinize bir namaz yeri edinin. İbrahim ve İsmail'e şöyle emretmiştik: "Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rukû ve secde edenler için evimi (Kâbe) tertemiz tutun. Hani İbrahim, "Rabbim! Bu şehri güvenli bir şehir kıl. Halkından Allah'a ve Âhiret gününe iman edenleri her türlü ürünle rızıklandır" demişti. Allah da, "İnkâr edeni bile az bir süre, (bu geçici kısa hayatta) rızıklandırır; sonra onu cehennem azabına girmek zorunda bırakırım. Ne kötü varılacak yerdir orası!" demişti. Hani İbrahim, İsmail ile birlikte evin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyor, "Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin" diyorlardı. Rabbimiz! Bizi sana teslim olmuş kimseler kıl. Soyumuzdan da sana teslim olmuş bir ümmet kıl. Bize ibadet yerlerini ve ilkelerini göster. Tevbemizi kabul et. Çünkü sen, tevbeleri çok kabul edensin, çok merhametli olansın. "Rabbimiz! İçlerinden onlara bir peygamber gönder; onlara âyetlerini okusun, kitabı ve hikmeti öğretsin ve onları her kötülükten arındırsın. Şüphesiz, sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin".*[173]

Hicaz'a ve Mekke'ye putperestlik daha sonraki dönemlerde şehrin yönetimini üstlenen Huzaalılar zamanında getirilmiştir. Bu kabilenin reislerinden Amr b. Luhay, ticaret amacıyla gittiği Şam bölgesinde Maab denilen yerde yaşayan Amâlikalıların putlara taptıklarını ve bunlardan yardım dilediklerini görünce, onlardan aldığı Hübel isimli putu Kâbe'ye getirerek halkından buna tapmalarını istemiştir.[174] Müşrik Araplar zamanla Kâbe'yi

---

172 İbrahim, 14/37.

173 Bakara, 2/125-129.

174 İbnü'l-Kelbî, *Putlar Kitabı*, s. 26; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 79.

sayıları 360'ı bulan putlarla doldurmuşlar, ayrıca Safâ'ya İsâf, Merve'ye ise Nâile isimli putları yerleştirmişlerdir. Taif'te yaşayan Sakîf kabilesinin Lât, Medine ve civarında mukim müşrik Araplar ise Menât isimli putlara tapmışlardır. Böylece her kabilenin, hatta her ailenin kendine ait bir putu olmuştur.[175] Kur'ân'da müşriklerin taptığı putlardan Vedd, Süvâ, Yeğûs ve Nesr putlarının adı geçmektedir.[176]

Genel anlamda putlara tapan Arapların belirgin ortak bir inanç anlayışı yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'deki *"Hayat, ancak bu dünyadaki hayatımızdır. Yaşarız ve ölürüz; bizi ancak zamanın geçişi yokluğa sürekler" derler. Onların, bu hususta bilgisi yoktur, sadece öyle sanırlar"*[177] âyetinde zikredildiği gibi, onlardan bazıları Tanrı kavramını kökten inkâr etmek suretiyle materyalist bir anlayışla zamana ve tabiata inanmıştır. Buna karşılık onların bir kısmı ise kısmı ise Allah'ı âlemin yaratıcısı ve düzenleyicisi olduğunu kabul etmişlerdir:

> *"Andolsun ki, onlara: Gökleri ve yeri yaratan, güneşi, ayı buyruğu altında tutan kimdir?" diye sorarsan, şüphesiz Allah'tır derler. Öyleyse niçin (aldatılıp) döndürülüyorlar?"*[178]. *"Ey Muhammed! Andolsun ki, onlara gökleri ve yeri yaratan kimdir? diye sorarsan, Allah'tır derler".*[179] *"Andolsun, onlara, "Gökleri*

---

175 Diğer Arap kabileleri ve putları hakkında bk. Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'ân* 71; İbnü'l-Kelbî, *Putlar Kitabı*, s. 29-53; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 80-91.

176 *"Şöyle dediler: 'Sakın ilâhlarınızı bırakmayın. Hele hele Vedd'i, Süvâ'ı, Yeğus'u, Ye'ûk'u ve Nesr'i hiç bırakmayın."* (Nûh, 84/23). Bu konuda ayrıca bk. Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'ân* 71; Cevad Ali, *el-Mufassal*, VI, 61-83, 227-291. Ayrıca bk. İbnü'l-Kelbî, *Putlar Kitabı*, s. 39.

177 Mâide, 5/83.

178 Ankebût, 29/61.

179 Zümer, 39/38.

ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, mutlaka, "Onları mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen (Allah) yarattı" diyeceklerdir".[180] *"Andolsun, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette, "Allah" derler. Öyleyken nasıl döndürülüyorlar?"*[181]

Putperest Araplar arasında Allah'ı tanımakla birlikte öldükten sonra dirilmeyi ve hesap vermeyi (âhireti) kabul etmeyen inanç sahipleri de vardı. Bu sebeple onlar için putlara sunulan kurbanlar, yapılan ibadetler ancak sağlık, servet ve erkek sahibi olmak, savaşlarda zafer kazanmak gibi dünyevî hedefler taşıyordu.[182]

> *"Dediler ki, biz tekrar dirilecek değiliz".*[183] *"O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı konusunda sizi imtihan için, henüz Arş'ı su üstünde iken gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratandır. Böyle iken "Ölümden sonra şüphesiz diriltileceksiniz" desen, inkârcılar "Mutlaka bu apaçık bir büyüdür" derler".*[184] *"Onlar, "Allah ölen bir kimseyi diriltmez." diye var güçleriyle Allah'a yemin ettiler. Hayır diriltecek! Bu, yerine getirilmesini Allah'ın üzerine aldığı bir vaaddir. Fakat insanların çoğu bilmezler".*[185] *"Dediler ki: "Gerçekten biz, ölüp bir toprak ve kemik yığını haline geldikten sonra mı tekrar diriltileceğiz?. Andolsun, biz de bizden önce atalarımız da bununla tehdit edildik. Bu öncekilerin uydurduğu masallardan başka bir şey değildir. " "Onlara karşı âyetlerimiz okunduğu zaman, "Duyduk, istesek biz de bunun benzerini elbette söyleriz. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" dediler".*[186] *"Ölüm bir defadır,*

---

180 Zuhruf, 43/9.
181 Zuhruf, 43/87.
182 Çağrıcı, Mustafa, "Arap", DİA, III, 319.
183 En'âm, 6/29.
184 Hûd, 11/7.
185 Nahl, 16/38.
186 Mü'minûn, 23/82-83.

tekrar dirilmeyeceğiz".[187] *"Dediler ki: "Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman yok eder." Bu hususta onların bir bilgisi yoktur. Onlar sadece zanda bulunuyorlar. Kendilerine âyetlerimiz açıkça okunduğu zaman onların delilleri ancak, "Doğru söyleyenler iseniz babalarımızı getirin" demek oldu".*[188]

Bu düşünceyi benimseyenlere karşı Kur'ân'da açık cevap ve tehditler yer alır.

"İnsan, kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmez mi ki, hemen apaçık hasım kesilir ve kendi yaratılışını unutur da: "Çürümüş kemikleri kim yaratacak" diyerek bize misal vermeye kalkar. Ey Muhammed, de ki", "Onları ilk defa yaratan diriltecektir. O her türlü yaratmayı bilendir".[189] *"Zaten onlar, kıyamet saatini de yalanladılar. O saatin geleceğini yalanlayanlara, çılgın alevli bir ateş hazırlamışızdır".*[190]*"De ki, ister taş veya demir, ya da kalbinizde büyüttüğünüz başka yaratık olun, yine de diriltileceksiniz. Bizi tekrar kim diriltir? derler. De ki, sizi ilk defa yaratan. Sana başlarını sallayarak, ne zamandır bu derler. Yakında olması mümkündür de".*[191]

Câhiliyye dönemi Araplarının büyük çoğunluğu Allah'ı tanımakla, onu yüce yaratıcı olarak bilmek, hatta dualarında ve yeminlerinde Allah'ın adını sıkça anmakla birlikte[192], onların

---

187 Duhân, 44/35. Bu konuda ayrıca bk. Cevad Ali, *el-Mufassal*, VI, 123-136, 153-163.

188 Câsiye, 45/24-25.

189 Yâsîn, 36/78-79.

190 Furkân, 25/7-10.

191 İsrâ, 17/50-51.

192 *"Hani onlar, "Ey Allah'ım, eğer şu (Kur'ân) senin katından inmiş hak (kitap) ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir" demişlerdi".* (Enfâl, 8/32). Bu konuda bk. Cevad Ali, *el-Mufassal*, VI, 105-118.

Allah inançları oldukça zayıf, bulanık ve muğlaktı; onlar ancak tehlike anında Allah'a dua ediyorlar, selamete kavuştukları anda ise O'nun varlığını unutuyorlardı. Esasında müşrikler tek ve mutlak güç sahibi olan Allah'a inanıp bağlanmak yerine, O'nunla kendi aralarında bağ kurduğuna inandıkları ikinci dereceden tanrıları ilah olarak kabul ediyorlar, kısacası Allah'a ortak (şirk) koşuyorlardı. Şirk, ulûhiyette, rububiyette, yönelişte ve ayinlerde Allah'ın dışında başka varlıkları ortak koşmak demektir. Bunlar "şurekâ"[193], "erbâb"[194], "endâd"[195], "âlihe"[196] olarak isimlendirilmiştir. "Tâğut" ve "cibt" kelimeleri de buna yakın anlamlar taşımaktadır.[197] Onların şirke vesile saydıkları varlık put olabildiği gibi, bir melek, şeytan ya da tabiat güçlerinden biri de olabilir. Allah'tan başka ibadet edecek varlıklarla ulûhiyet ve rubûbiyet ilişkisi kurmaları sebebiyle bu

---

193 *"Allah, sizi yaratan, sonra size rızık veren, sonra sizi öldürecek ve daha sonra da diriltecek olandır. Allah'a koştuğunuz ortaklardan, bunlardan herhangi bir şeyi yapabilen var mı? O, onların ortak koştuklarından uzaktır, yücedir".* (Rûm, 30/40).

194 *"Ey zindan arkadaşlarım! Ayrı ayrı ilahlar mı daha iyidir, yoksa mutlak hâkimiyet sahibi olan tek Allah mı?".* (Yûsuf, 12/39).

195 *"İnsanlar arasında Allah'ı bırakıp da ona ortak koşanlar vardır. Onları, Allah'ı severcesine severler. Mü'minlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir. Zulmedenler azaba uğrayacakları zaman bütün kuvvetin Allah'ın olduğunu ve Allah'ın azabının pek şiddetli olduğunu bir bilselerdi".* (Bakara, 2/165).

196 *Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu. Demek ki, Arş'ın Rabbi Allah onların nitelemelerinden uzaktır, yücedir".* (Enbiyâ, 21/22).

197 *"Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O halde kim tâğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir".* (Bakara, 2/256). *"Kendilerine Kitap'tan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar "cibt"e ve "tâğut"a inanıyorlar. İnkâr edenler için de, "Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadır" diyorlar".* (Nisâ, 4/51).

inanç sahipleri müşrik olarak isimlendirilmişlerdir.[198] Müşriklerin Allah'a ortak koştukları varlıkların başında ise putlar gelir. Kur'ân'da onların putperestlik inançları açıkça tenkit edilmekte ve kendilerine meydan okunmaktadır:

> *"Allah'ı bırakıp, kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve "İşte bunlar Allah katında bizim şefaatçılarımızdır" diyorlar. De ki: "Siz, Allah'a göklerde ve yerde onun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? O, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir."[199] "De ki: "Sizi gökten ve yerden kim rızıklandırıyor? Ya da işitme ve görme yetisi üzerinde kim mutlak hâkimdir? Ölüden diriyi, diriden ölüyü kim çıkarıyor? İşleri kim yürütüyor?" "Allah" diyecekler. De ki: "O halde Allah'a karşı gelmekten sakınmayacak mısınız?".[200] "Dikkat edin, halis din Allah'ındır. O'nu bırakıp da putlardan dost edinenler: "Onlara bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz" derler. Doğrusu Allah ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir. Allah şüphesiz yalancı ve inkârcı kimseleri doğru yola eriştirmez".[201] "Lât ve Uzza'ya ve diğer üçüncüsü Menat'a ne dersiniz. Erkek size de, dişi O'na mı? Öyle ise bu çok insafsızca bir paylaştırmadır. Onlar ancak sizin ve atalarınızın (ilah edindiğiniz şeylere) taktığınız isimlerdir. Allah, onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar (putperestler)yalnız zanna ve nefislerin arzusuna tâbi oluyorlar. Andolsun ki, kendilerine, Rableri katından yol gösterici gelmiştir".[202]*
>
> *"Allah'ı bırakıp tapındıklarınızın hepsi sizin gibi(yaratılmış) kullardır. Eğer doğru söyleyenler iseniz haydi hemen onları çağırın*

---

198 Cevad Ali, *el-Mufassal*, VI, 163-195.

199 Yûnus, 10/18

200 Yûnus, 10/31.

201 Zümer, 39/3.

202 Necm, 53/19-23.

da size cevap versinler (duanıza icabet etsinler). Onların yürüyecek ayakları mı var? Yahut tutacak elleri mi var? Veya görecek gözleri mi var, ya da işitecek kulakları mı var? De ki: "Haydi, çağırın ortaklarınızı, sonra bana tuzak kurun da bana göz açtırmayın bakalım!"[203] *"Allah'tan başka taptıklarınızın ise size yardım etmeğe güçleri yetmez. Onlar kendilerine de yardım edemezler. Eğer onları, doğru yola çağırırsanız işitmezler. Sen onların sana baktıklarını görürsün, hâlbuki onlar görmezler"*.[204]

Câhiliyye Araplarının Allah'a ortak koşmaları, hac esnasında okudukları telbiyede de açıkça görülür:

"Buyur Allah'ım buyur. Senin ortağın yoktur. Ancak bir ortağın vardır. O da senin hükmündedir, sen ise ona ve onun sahip olduklarına hükmedersin".[205] Araplar telbiyede olduğu gibi ettikleri yeminlerinde de Allah ile putların adlarını birlikte anmışlardır.[206]

Müşrik Araplar önemli işlerinin hallinde putlardan yardım dilemiş, onların önünde çektikleri fal okları ile problemlerine çözüm bulmaya çalışmışlar, üstelik bu faaliyeti dinî bir vecibe olarak kabul etmişlerdir. Mekke'de bu tür uygulamaların gerçekleştirdiği mekân ise Hübel'in bulunduğu yerdir. Nitekim Hz. Peygamber'in (sav) dedesi Abdülmuttalib, Allah'a va'di gereği oğullarından hangisinin kurban edileceğinin tespiti için Hübel putunun önünde fal oku çektirmiştir.[207] Kur'ân'da putlar "ev-

---

203 A'râf, 7/194-195.

204 A'râf, 7/197-198.

205 İbnü'l-Kelbî, *Putlar Kitabı*, s. 27; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 80.

206 Müslim, *Îmân* 5.

207 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 160-161. Bu konuda bk. Cevad Ali, *el-Mufassal*, VI, 196-212; Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*, s. 63-73; Altıntaş, Ramazan, *Câhiliyye*, s. 182-186.

sân"[208] "esnâm"[209], "temâsil"[210] ve "nusb (ç.ensâb)"[211] tabirleriyle zikredilmiştir.[212]

Müşriklerden bazıları putlar yanında nuranî varlıklar olan meleklere tapmışlar, üstelik onları Allah'ın kızları olarak kabul etmişlerdir:

> *"Onlar, kızları Allah'a nispet ediyorlar -ki O bundan uzaktır- kendilerine ise, canlarının istediğini".*[213] *"Ey Muhammed! Onlara sor: Kız çocukları Rabbinin de, erkek çocukları onların mı?".*[214] Buna cevaben *"Rahmân çocuk edindi dediler. Hâşâ hayır, melekler şerefli kılınmış kullardır"* âyeti nâzil olmuştur.[215] Bu düşüncenin müşrik Araplara Hıristiyanlık inancından geçtiği ileri sürülebilir. Zira Hıristiyanların Mesih'in Allah'ın oğlu olduğunu iddia eden görüşleri vardır.

---

208 *"Siz Allah'ı bırakarak ancak putlara tapıyorsunuz ve yalan uyduruyorsunuz. Allah'ı bırakarak taptıklarınızın size hiçbir rızık vermeye güçleri yetmez. Öyle ise rızkı Allah'ın katında arayın. O'na kulluk edin ve O'na şükredin. Siz yalnız O'na döndürüleceksiniz."* (Ankebût, 29/17). *"İbrahim onlara dedi ki: "Sırf aranızda dünya hayatına mahsus bir sevgi (ve çıkar) uğruna Allah'ı bırakıp bir takım putlar edindiniz. Sonra kıyamet gününde kiminiz kiminizi inkâr edip tanımayacak; kiminiz kiminize lanet edecektir. Barınağınız cehennem olacaktır. Yardımcılarınız da olmayacaktır".* (Ankebût, 29/25).

209 *"Hani İbrahim demişti ki: "Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut".* İbrahim, 14/35.

210 Enbiyâ, 21/57.

211 Mâide, 5/90.

212 Kur'ân'da geçen put isimleri ise Lât, Uzza, Menat, Vedd, Suva, Yeğus, Yeuk ve Nesr'dir. *"Lât ve Uzza'ya ve diğer üçüncüsü Menat'a ne dersiniz?".* (Necm, 53/19-20). *"Şöyle dediler: 'Sakın ilâhlarınızı bırakmayın. Hele hele Vedd'i, Süvâ'ı, Yeğus'u, Ye'ûk'u ve Nesr'i hiç bırakmayın".* (Nûh, 71/23).

213 Nahl, 16/57; Ayrıca bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 316, 318.

214 Sâffât, 37/149.

215 Enbiyâ, 21/26.

Câhiliyye döneminde Araplardan bir kısmı ise cinlere ibadet etmişler[216] aynen putlar gibi onları da Allah'a ortak koşmuşlardır.[217] Hatta onlardan bir kısmı Allah ile cinler arasında bir soybağının bulunduğuna dahi inanmışlardır. Kur'ân bu hususu şöyle dile getirir: *"Allah ile cinler arasında da nesep bağı kurdular. Oysa cinler de kendilerinin Allah'ın huzuruna getirileceklerini bilirler".*[218]

İslâm öncesi dönemde Araplar arasında putlara tapmayan, putlara kesilen kurbanları yemeyen, ferdî olarak dinî hayat yaşayan ve kendilerine hanîf denilen az sayıdaki kişiye tesadüf edilir. Bunlar, Yahûdîlik ve Hıristiyanlık hakkında bilgi sahibi olmakla birlikte, bu dinlerin ibadetlerini yerine getirmemişlerdir. Kaynaklarda bu gruba örnek olarak Varaka b. Nevfel, Ubeydullah b. Cahş, Osman b. Huveyris, Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Ümeyye b. Ebû Salt gibi şahısların isimleri verilir.[219] Hanîf, genel anlamda *"İbrahim ne bir Yahûdî ne de bir Hıristiyandı, fakat Allah'ı bir tanıyan gerçek bir müslümandı ve müşriklerden değildi"*[220] âyetinde de ifade edildiği gibi, Hz. İbrahim'in getirmiş olduğu inanç esaslarını kabul eden kişi olarak tanımlanır. Yine Kur'ân'da geçen *"O halde İslâm'a yönelerek İbrahim'in dinine uyun, O Allah'a ortak koşanlardan değildi".*[221] *"Sonra da sana, "Hakka yönelen İbrahim'in dinine uy. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi" diye vahyettik"*[222] ifadeleriyle İs-

---

216 Sebe', 92/41.

217 *"Bir de cinleri Allah'a bir takım ortaklar yaptılar. Oysa onları o yarattı. Bilgisizce Allah'a oğullar ve kızlar da uydurdular. O, onların niteledikleri şeylerden uzaktır, yücedir".* (En'am, 6/100). Ayrıca bk. Sarıkçıoğlu, Ekrem, "Kur'ân'a Göre Müşrikler ve Putperestler", *İslâmi Araştırmalar*, sy. 1, Ankara 1986, s. 26-32.

218 Sâffât, 37/158.

219 Buharî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 24; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 237-239; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 161-162, 195; İbn Habîb, *Münammak*, s. 152-154.

220 Âl-i İmrân, 7/67.

221 Âl-i İmrân, 7/95.

222 Nahl, 16/123.

lâm dininin, Hz. İbrahim'in getirmiş olduğu tevhid inancının bir devamı olduğuna işaret vardır.[223]

Görüldüğü gibi câhiliyye Arap toplumunda hem semavî hem de beşerî dinler var olmakla birlikte, bilhassa İslâm'ın zuhuru döneminde Mekke merkezli Hicaz'da hâkim inanç putperestlikti. Bunun yanında Allah inancı ve atalar ruhunun kutsallığını benimseme (Animizm) de bu inanç kültürünün önemli bir vechesini oluşturmuştur. Atalar inancı kabileye ait değerleri korumayı amaçlamaktadır. Buna göre putperestlik doğru olduğu için değil, sırf kabilenin dini olduğu için önemlidir. Kur'ân'da Mekke müşriklerinin bu tavrına çokça atıfta bulunulmuştur:

> *"Onlara, "Allah'ın indirdiğine uyun!" denildiğinde, "Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol)a uyarız!" derler. Peki ama, ataları bir şey anlamayan, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı (onların yoluna uyacaklar)?"*[224] *"Allah'a ortak koşanlar diyecekler ki: "Eğer Allah dileseydi biz de ortak koşmazdık, babalarımız da. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık." Onlardan öncekiler de (peygamberlerini) böyle yalanlamışlardı da sonunda azabımızı tatmışlardı. De ki: "Sizin (iddialarınızı ispat edecek) bir bilginiz var mı ki onu bize gösteresiniz? Siz ancak kuruntuya uyuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz"."*[225] *"Allah'a ortak koşanlar dediler* ki: *"Allah dileseydi ne biz, ne de atalarımız O'ndan başka hiçbir şeye tapmazdık, O'nun emri olmadan hiçbir şeyi de haram kılmazdık." Kendilerinden öncekiler de böyle*

---

223 Kuzgun, Şaban, "Hanif", *DİA*, XVI, 33-39. Hanîflik hakkında geniş bilgi için bk. Cevad Ali, *el-Mufassal*, VI, 449-508; Kuzgun, Şaban, *İslâm Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Hanîflik*, Ankara 1985; Küçükçopur, Hasan, *İslâm Tarihinde Hanifler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk ÜSBE, Konya 1988. Ayrıca bk. Çelikkol, Yaşar, *İslâm Öncesi Mekke*, s. 191-199.

224 Bakara, 2/170).

225 En'âm, 6/148.

yapmıştı. Peygamberlere düşen sadece apaçık bir tebliğdir".[226] *"Âyetlerimiz apaçık bir şekilde onlara okunduğunda, "Bu sadece, atalarınızın tapmakta olduğu şeylerden sizi alıkoymak isteyen bir adamdır" dediler. Bir de, "Bu (Kur'ân), uydurulmuş bir yalandır" dediler. Yine hak kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler, "Bu ancak apaçık bir büyüdür" dediler".*[227] *"Hayır! Onlar sadece, "Şüphesiz biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk ve biz onların izlerinden gitmekteyiz" dediler."*[228]

Putperest Araplar yaygın bir şekilde çocuklarına "Putun kulu" şeklinde isim koymuşlardır. Nitekim Mekke şehir devletinin kurucusu olan Kusay b. Kilâb, Kureyş'in en büyük putlarından kabul edilen Menâf ve Uzzâ'ya atfen oğullarından birine Abdümenâf (Menâf'ın kulu), diğerine Abdüluzzâ (Uzzâ'nın kulu) adını vermiştir.[229] O, yaşadığı evine kutsallık kazandırmak için erkek çocuklarından birini de Abduddâr (Evin kulu) olarak isimlendirmiştir. Kendi şahsını da kutsallaştıran Kusay'ın bu sebepleri erkek çocuklarından birini Abdukusay olarak adlandırmış, başka bir oğluna ise Abdullah Allah'ın kulu) ismini vermiştir.[230] Benzer şekilde onun oğlu Abdümenâf, kendi çocuklarından olan Benî Ümeyye'nin atasını Abdüşşems (Güneşin kulu) adıyla çağırmıştır. Hz. Peygamber'in (sav) dedesi Abdülmuttalib de babalarını taklit ederek oğullarından Ebû Leheb'e Abdüluzzâ, Ebû Tâlib'e de Abdümenâf adını vermiş, Hz. Peygamber'in (sav) babası olan en küçük oğlunu ise Abdullah olarak adlandırmıştır.[231] Bu uygulamalara benzer şekilde câhiliyye dönemi Arapları ara-

---

226 Nahl, 16/35.

227 Sebe, 34/43.

228 Zuhruf, 43/22.

229 Cevad Ali, *el-Mufassal*, VI, 235, 269.

230 İbn Habîb, *Münammak*, s. 32; Belâzürî, *Ensâb*, I, 52-53.

231 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 113.

sında çocuklara bir taraftan Allah'a nisbetle Abdurrahmân gibi isimler verilirken[232], diğer taraftan Rudâ putuna atfen Abdurrudâ ismi de kullanılmıştır.[233] Buradaki örneklerde olduğu gibi, İslâm öncesi Araplarının inançlarıyla bağlarının oldukça serbest, zayıf, gevşek, olduğu açıkça görülür.[234] Anlaşılan materyalist tüccar zihniyete sahip olan Mekkelileri metafizik konular pek ilgilendirmemiş, onların kalbinde din kendine gereği gibi yer bulamamıştır.[235] Böyle olduğu içindir ki, Mekke müşrikleri Hz. Peygamber'in (sav) tebliğine başlangıçta ilgisiz kalmışlarken, ancak putların ve müşrik atalarının hedef alınmasından, putperestlerin cehenneme yakıt olacaklarını bildiren âyetlerin nâzil olmasından sonra tepki göstermeye başlamışlardır.[236]

İzzet Derveze tevhid anlayışının bozulmasından sonra Mekke müşriklerinin inanç sistemini ve bunun sebeplerini şu şekilde izah etmektedir:

Araplar, ilk zamanlarda putperesttiler. Onlar maddeye ve taibat üstü güçlere tapıyorlardı. Onlarda iyilik ve kötülüğü sembolize eden gizemli güçlerin, ruhların varlığı henüz belir-

---

232 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 103, 142.

233 İbnü'l-Kelbî, *Putlar Kitabı*, s. 38.

234 Nitekim onlardan bazıları dünyevî menfaat temini için putların önünde kur'a çektiklerinde şayet sonuç kendi arzuları doğrultusunda çıkmazsa putlara kızmış ve hakaret etmişlerdir. Nitekim Tebâle mevkiinde bulunan Zülhalasa tapınağına öc almak isteğinde bulunan bedevi çektiği üç okta da öç almaması gerektiği neticesi çıkınca elindeki okları alıp puta atarak şu şekilde bağırmıştır: "Senin baban öldürülseydi, intikam almaktan alıkoymazdın". (İbnü'l-Kelbî, *Putlar Kitabı*, s. 40)

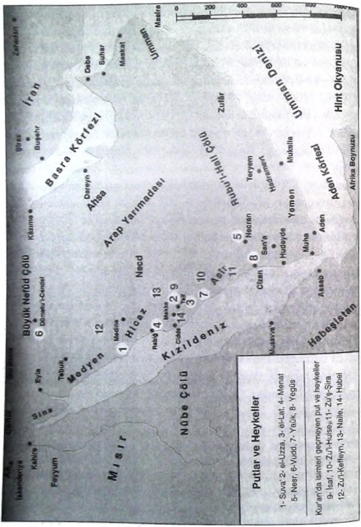
235 Cevad Ali, *el-Mufassal*, I, 265; Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*, s. 81.

236 *"Siz ve Allah dışında taptığınız şeyler Cehennem yakıtısınız. Siz oraya gireceksiniz. Eğer onlar birer tanrı olsalardı Cehennem'e girmezlerdi. Halbu ki hepsi (tapanlar da tapılanlar da) orada ebedî kalacaklardır. Orada onlara inim inim inlemek düşer"*. (Enbiyâ, 21/98-100).

memişti. Bu esnada ulu bir tanrının varlığını düşünemiyorlardı. Daha sonra bunun varlığı ve niteliği üzerine bilgi elde ettiler. Kur'ân'ın inmeye başladığı zaman diliminin hemen öncesinde göklerin ve yerin sahibi, âlemi çekip-çeviren bir tanrının varlığını teslim etmeye başladılar. Bununla birlikte henüz şefaatçilerden, ortaklardan ve arabuluculardan tamamen soyutlanmış bir tek tanrı inancına ulaşabilecek bir duruma gelememişlerdi. Onlar Allah'ın varlığını kabul ediyorlar, fakat önceki tanrılarından da bağımsız kalamıyorlardı. Eski tanrıların sembollerine daha fazla bağlanıyorlar, ibadette, yönelişte, yardım ve şefaat dilemede, kötü güçler ve belâlardan korunmada onlardan medet ummaktan azade kalamıyorlar, üstelik bu davranışlarında doğruluk üzerinde olduklarına itikad ediyorlardı. Üstelik onlar, bu kadar yüce güç ve kudrete sahip olan, yaratıkları üzerinde dilediği tasarrufta bulunma kudretini elinde tutan Allah'ın bu işlerden razı olmayacak olsa, onların maddî-mânevî ya da doğal mabutlara ibadet etmelerine izin vermeyeceği düşüncesindeydiler. Atalarından miras aldıkları inançları, maddî sembollerden ve mabutlardan özgür olamayacaklarını onlara telkin ediyordu. Bunun sebebi onların yalnız Allah ile yetinme, O'na gaybî bir iman ile bağlanma olgunluğuna erememiş olmalarıdır. Nitekim Yûsuf sûresinde geçen şu ayet de bu hususa işaret eder: *"Onların çoğu ortak koşmadan Allah'a inanmazlar"*.[237]

---

237 Yûsuf, 12/106. bk. Derveze, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, I, 368-369. Bu konuda ayrıca bk. Ortakaya, Mehmet, *İslâm Öncesi Hicaz Araplarının Din Anlayışları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara ÜSBE, Ankara 1995; Demircan, Adnan, "Son Peygamber'in Geldiği Coğrafya ve Toplum: Hicaz Bölgesi ve Câhiliyye Arapları", *Câhiliyye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, Ankara 2007, s. 60-75. Mekke merkezinde müşrik Arapların din anlayışları üzerine geniş bilgi ve değerlendirmeler hakkında bk. Çelikkol, Yaşar, *İslâm Öncesi Mekke*, s. 147-183.

Putlar ve Heykeller
1- Suva' 2- el-Uzza, 3- el-Lat, 4- Menat
5- Nesr, 6-Vudd, 7- Yaûk, 8- Yegûs
Kur'an'da isimleri geçmeyen put ve heykeller
9- İsaf, 10- Zu'l-Hulse, 11- Zu'ş-Şira
12- Zu'l-Kefleyn, 13- Naile, 14- Hubel
Mısır
Nûbe Çölü
Kızıldeniz
Habeşistan
Sina
Medyen
Hicaz
Necd
Asir
Arap Yarımadası
Ahsa
Basra Körfezi
İran
Rubu'l-Hali Çölü
Yemen
Aden Körfezi
Umman Denizi
Hint Okyanusu
Umman
Afrika Boynuzu
Büyük Nefûd Çölü
Dûmetu'l-Cendel
İskenderiye
Kahire
Feyyum
Eyla
Tebuk
Medine
Mekke
Taif
Cidde
Rabiğ
Cizan
Necran
San'a
Hudeyde
Muha
Aden
Assab
Musavva
Kâzime
Dareyn
Buşehr
Şiraz
Deba
Suhar
Maskat
Masira
Zufâr
Teryem
Hadramevt
Mukalla

IV. HZ. PEYGAMBER'İN (SAV) YAKIN ATALARI

Arab neseb çizelgelerinde Hz. Peygamber'in (sav) soyu Adnân'a oradan Hz. İsmail'e (as) hatta Hz. Âdem'e (as) kadar ulaştırılır. Ancak ensab âlimleri, Hz. Peygamber'in (sav) sülâle sıralaması Adnân ve Üded'e ulaştığında onun *"bundan sonrası nesepçilerin yalanıdır"*[238] sözünden yola çıkarak, özellikle bu silsileden sonraki şecere sıralamasını şüphe ile karşılarlar. Meselâ, büyük nesep bilgini İbn Hazm, soyu İsmail (as) ve İshâk'a (as) kadar kusursuz bir şekilde ulaşabilen bir insanın bulunmadığını, dolayısıyla nesep silsilesinin Nûh'a (as), oradan Âdem'e (as) ulaştırmanın imkânsız olduğunu söylemektedir. Müellif, diğer taraftan Adnân'ın İsmail'in (as) soyundan geldiği konusunda şüphenin bulunmadığını, ancak Adnân ile İsmail (as) arasındaki isimlerin ve bu isimler hakkında geçen bilgilerin gerçeği yansıtmadığını, dolayısıyla bu tür malumatın ihtiyatla karşılanması gerektiğini ifade etmektedir.[239] Bütün bunlar sebebiyle burada Hz. Peygamber'in (sav) kaynaklarda zikredilen şeceresini aktarmak yerine Kureyş kabilesini Mekke idaresinde hâkim konuma getiren büyük dedesi Kusay b. Kilâb'dan itibaren ataları ve onların Mekke'deki faaliyetleri özet olarak sunulmaya çalışılacaktır.

A. KUSAY B. KİLÂB

Mekke'de Kureyş hâkimiyetini sağlayan kişi olarak Hz. Peygamber'in (sav) dördüncü kuşaktan dedesi Kusay b. Kilâb kabul edilir. O, kendisinden önce şehri idare eden Huzaa ka-

---

238 Belâzürî, *Ensâb*, I. 12; Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, II, 279.

239 İbn Hazm, *Cemheretü Ensâbi'l-Arab*, s. 7. Nitekim Buhârî'de Hz. Peygamber'in (sav) nesebi bahsinde liste Adnân'a kadar götürülmektedir. Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 28.

bilesinin reisi Hüleyl'in kızı Hubbâ ile evlenmiş, bu kanalla da yönetimi ele geçirme fırsatı bulmuştur. Kusay bunun ardından Kureyş'i bir araya getirip Mekke'ye yerleştirmiş, bu sebeple kendisine toplayan anlamında Mücemmi' adı verilmiştir.[240] O, şehrin idare merkezi ve parlamentosu olan Dârünnedve'yi inşa etmiştir. Aynı zamanda Kusay'ın evi de olan bu mekân, Mekkeliler için önemli kararların alındığı, Kureyş adına savaşa gidecek birliklerin uğurlandığı, başka kabile veya devletlere gönderilecek elçilerin yola çıkarıldığı ve evliliklerin ilân edildiği merkez olmuştur.[241]

Kusay daha önce Huzaalılar tarafında yürütülmüş olan Kâbe görevlerinden Hicâbe (Kâbe perdedarlığı), Kıyâde (Kumandanlık), Nedve (Meclis başkanlığı), Sikâye (Hacılara su sağlama) ve Rifâde (Hacılara yiyecek sağlama) gibi önemli görevleri bizzat kendisi üstlenmiştir.[242] Kureyş boyları arasında düşmanlığa yol açmamak için önemi daha az olan başka tören ve görevler ihdas ederek bunları da diğer boylara taksim etmiştir.[243] Ondan sonraki dönemlerde Mekke yönetimi ve Kâbe'yle ilgili vazifeler Kureyş kabileleri arasında şu şekilde paylaştırılmıştır: Sikâye ve İmâre: Hacıların su ihtiyacının giderilmesi ve Kâbe-i Muâzzama adabının muhafazası, Hâşimoğulları; Sidâne ve Hicâbe: Kâbe'ye hizmet görevleri, Kâbe'nin açılıp-kapatılması, Nedve: Parlamentonun çalıştırılması, Abduddâroğulları; Rifâde: Hacılar için Kureyş'ten gıda toplanıp bunun gerekli yerlere sarfedilmesi,

---

240 İbn Habîb, *Münammak*, s. 29.

241 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 136-137; İbn Habîb, *Münammak*, s. 32, 242-246; Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, (thk. Rüşdi Salih Melhas), I-II, Beyrut 1969, I, 109; Belâzürî, *Ensâb*, I, 49-52.

242 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 137; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 70.

243 Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar*, s. 59.

Nevfeloğulları; Eysâr ve Ezlâm: Fal oklarının çekilmesi, Cumahoğulları; Emvâl-i Muhaccere: Kâbe'de bulunan putlara sunulan malların muhafaza edilmesi, Sehmoğulları; Ukâb: Savaş için karar verildiğinde açılan sancağı taşıma ve orduya kumanda etme, Ümeyyeoğulları; Kubbe ve Einne: Kureyş'in savaş hazırlıklarının organize edilmesi, Mahzumoğulları; Meşvere: Önemli meselelerde Kureyş'in görüşlerinin alınması, şûrâ Esedoğulları; Eşnâk: Diyet ve zararların karşılanması, Teymoğulları; Sifâre: Kureyş'in diğer kabile ve devletlerle ilişkilerin düzenlenmesi, Adîoğulları.[244]

B. ABDÜMENÂF

Kusay kendisinin yürüttüğü Nedve, Hicâbe, Livâ, Sikâye, Rifâde, Kıyâde gibi görevleri büyük oğlu Abduddâr'a bırakmıştı. Diğer oğlu Abdümenâf, babasının bu kararına itiraz etmedi. Ancak onların ölümünden sonra oğulları arasında rekabet başladı. Abdümenâf'ın çocukları Abdüşşems, Hâşim, Muttalib ve Nevfel, Mekke'yi yönetme konusunda kendilerinin amca oğullarından daha ehil ve hak sahibi olduklarını ileri sürünce, iki kardeş çocukları arasında ihtilâf meydana geldi. Kureyş kabilelerinin bir çoğu taraflardan birini desteklemeye karar verdiler. Buna göre Abduddâroğulları'nı, Mahzumoğulları, Adîoğulları, Sehmoğulları ve Cumahoğulları desteklerken; Abdümenâfoğulları'nın yanında ise tarafında Esedoğulları, Zühreoğulları, Hâris b. Fihroğulları ve Teymoğulları yer aldılar. Gruplardan ilki ellerini içinde

244 Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, I, 110; Belâzürî, *Ensâb*, I, 53; İbn Abdirabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, I-VII, Kahire 1965, III, 314; Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 18-30, 41-59. Kusay'ın Mekke'deki faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bk. Çelikkol, Yaşar, *İslâm Öncesi Mekke*, s. 107-115, 223-245.

kan bulunan bir kaba daldırmak suretiyle yeminleşti ve Ahlâf adını aldı. Bu ortaklık Hilfü'l-Ahlâf olarak bilinmiştir. Rakipleri ise Kâbe'de bir araya gelerek ellerini içinde güzel kokular bulunan (tîb) bir kaba daldırarak ahitleştiler. Bundan dolayı onların anlaşması Hilfü'l-Mutayyebîn olarak anılmıştır. Her iki grup savaşmaya karar verdiği sırada tarafsız bazı kabilelerin araya girmesiyle barış sağlandı. Yapılan görüşmeler sonucunda Hicâbe, Livâ, Nedve yine Abduddâr'da kalırken, Sikâye, Rifâde ve Kıyâde Abdümenâfoğulları'nın idaresine verildi. Ahlâf ve Mutayyebûn grupları, ittifaklarını -bazen gruplar birer ikişer fire vererek de olsa- İslâmiyet'in ortaya çıkışına kadar devam ettirmişlerdir[245].

Abdümenâf'ın oğulları gençlik çağlarından itibaren geçimlerinin ticarete bağlı olduğunu, ticaretin de ancak emniyet ve komşularla barış yapma yoluyla gerçekleşeceğini öğrenmişlerdi. Bu amaçla Hâşim, Rumlar ile Şam'daki Gassânîler; Abdüşşems Habeşistanlılar; Nevfel Farslılar ile Irak'taki Münzirler; Muttalib de Yemen idarecileriyle ticaret imtiyaz anlaşmaları yaptılar.[246] Bu sayede Kureyş ticaret kervanları Hicaz, Şam, Irak, Yemen ve Habeşistan arasında hiç bir engelle karşılaşmadan hareket etmişler, bu sayede Mekkelilerin ticaretini en üst düzeye çıkarmışlardır.[247] Nitekim Abdümenâf'ın oğullarından Hâşim Gazze'de, Muttalib Yemen bölgesindeki Radmân'da, Nevfel ise Irak içlerindeki Selmân'da ticarî faaliyetleri esnasında ölmüşlerdir. Kardeşlerden sadece Abdüşşems'in ölüm yeri aslî vatanı olan Mekke'dir.[248]

---

245 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 138-140; İbn Habîb, *Münammak*, s. 32-34, 50-52, 273-281; Bu konuda geniş bilgi için bk. Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 59-64.

246 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 147; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 75-76; İbn Habîb, *Kitabu'l-Muhabber*, s. 162-164; Belâzürî, *Ensâb*, I, 59.

247 İbn Habîb, *Münammak*, s. 43-44; Taberî, *Tarih*, II, 252.

248 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 146-147; Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 72.

C. HÂŞİM

Abdümenâf'ın ölümünden sonra onun vazifelerinden Sikâye ve Rifâde'yi Hâşim, Kıyâde'yi de kardeşi Abdüşşems üstlendi. Hâşim b. Abdümenâf, yaşadığı dönemde Mekke'nin en zengin ve itibarlı liderlerinden biriydi. Aynı zamanda büyük bir tüccar olan Hâşim, Kureyş'in kış ve yaz seferlerini başlatan, bu faaliyetlerde onların güvenliklerini sağlayan kişi olarak tanınır.[249] Nitekim o, Kureyş tüccarlarının Bizans topraklarında rahat dolaşabilmeleri ve ticaret vergilerinden muaf tutulabilmeleri için Kayser'den özel izin almıştır.[250] Hâşim Mekkelilerin şiddetli kıtlığa maruz kaldığı bir dönemde Şam'a giderek oradan kuru ekmek ve peksimet getirmiş, yük taşıdığı develeri kesip tirit yaparak halkı doyurmuştur. Bu sebepledir ki, asıl adı Amr iken kendisine (Hâşim=tiridi ufalayan) adı verilmiştir.[251]

Babasının vefatıyla Abdüşşemsoğulları'nın liderliğini üstlenen Ümeyye b. Abdüşşems, zenginliği sebebiyle Kureyş'in önde gelenlerinden biri sayılıyor, bu nedenle Kureyş riyaseti konusunda kendisini amcası Hâşim'e denk ve rakip kabul ediyordu. Ümeyye nihayet bu düşüncesini dillendirerek, kimin daha üstün olduğunun belirlenmesi için bir hakeme müracaat edilmesi teklifinde bulundu. Hâşim yaşını ve mevkiini göz önüne alarak bu meydan okumayı kabul etmedi. Ancak Kureyşlilerin aşırı ısrarları neticesinde kaybedenin elli deve vermesi ve on yıl Mekke'den sürgün edilmesi şartıyla kâhine gitmeye razı oldu. Kendisine müracaat edilen Kâhinü'l-Huzaî, üstünlük konusun-

---

249 İbnı Hişâm, *es-Sîre*, I, 143; İbn Habîb, *Münammak*, s. 42-43.

250 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 143, 148; Belâzürî, *Ensâb*, I, 59; Taberî, *Târîh*, II, 252.

251 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 143; Makrîzî, *en-Nizâ*, (thk. Hüseyin Munis), Kahire 1988, s. 38-40.

da Ümeyye'nin Hâşim ile yarışamayacağı hükmünü verince Ümeyye on yıl sürgün olarak Şam'a gitmek zorunda kaldı. Ondan alınan develer de Hâşim tarafından kesilerek halka ikram edildi. Kaynaklarda uzun asırlar devam edecek olan Benî Ümeyye ile Benî Hâşim arasındaki düşmanlığın başlangıcı olarak bu hadise gösterilir.[252]

D. ABDÜLMUTTALİB

Hâşim b. Abdümenâf ticaret amacıyla çıktığı Suriye yolculuklarında kısa süreli olarak Medine'de konaklıyordu. Bu seferlerinden birinde şehrin ileri gelen ailelerinden Neccâroğulları reislerinden Amr b. Lebîd el-Hazrecî'nin kızı Selmâ ile evlendi. Bir müddet sonra da Şam seferine çıktı, ancak yolculuğu esnasında Gazze'de vefat etti. Bundan kısa süre sonra Medine'deki hanımı Selmâ bir erkek çocuğu dünyaya getirmiş ve ona Şeybe adını vermişti. Yaklaşık 7 yaşına kadar Medine'de kalan Şeybe, daha sonra amcası Muttalib tarafından babasının memleketi olan Mekke'ye getirildi. Şehre girişleri esnasında devesinin terkisinde bir çocuğun oturduğunu görenler, Şeybe'yi Muttalib'in kölesi zannettiler ve ona Abdülmuttalib (Muttalib'in kölesi) adını verdiler. Zamanla bu ad onun asıl isminin önüne geçti. Abdülmuttalib olgunluk çağına geldikten sonra babası Hâşim'den kalan Kâbe görevlerini yürütmeye başladı.[253]

Abdülmuttalib b. Hâşim görmüş olduğu bir rüyaya dayanarak kaybolan Zemzem kuyusunu yeniden faaliyete geçirmeye karar

---

252 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 61, 76; İbn Habîb, *Münammak*, s. 97-100; Belâzürî, *Ensâb*, I, 61; Makrîzî, *en-Nizâ*, s.40-41. Bu konuda detaylı bilgi için bk. Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 64-75; Sarıçam, İbrahim, *Emevî-Hâşimi İlişkileri*, Ankara 1997, s. 88-94.

253 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 144-145; Belâzürî, *Ensâb*, I, 64-65.

verdi. Daha önceki dönemde Mekke'yi idare eden Cürhümlülerin Huzaalılara mağlup olmalarının ardından Zemzem kuyusunu kapatmaları Mekke'yi susuz bırakmıştı. Onun Zemzem'i bulmak amacıyla kazıya başladığına şahit olan Kureyşliler bu suda kendilerinin de hakkı olduğunu söyleyerek ona engel oldular. Anlaşmazlık üzerine taraflar bu hususta kimin haklı olduğunun tespiti için Şam'da bulunan Sa'dü Hüzeym kabilesinin kâhinine gitmeye karar verdiler. Mekkeliler yolculuk esnasında karşı karşıya kaldıkları susuzluk tehlikesinden Abdülmuttalib'in gayretleriyle kurtulunca yaptıklarına pişman oldular ve Zemzem'i yeniden ortaya çıkarması hususunda kendisine engel olmayacaklarını bildirdiler.[254] Zemzem kuyusunu yeniden faaliyete geçirmesi, ayrıca onun liderliği sırasında Yemen'den Mekke'ye kadar gelen Habeş ordusunun mağlup bir şekilde geri dönmesi Kureyş ve diğer Araplar nazarından Abdülmuttalib'in itibarını en yüksek dereceye çıkarmıştır.[255]

Abdülmuttalib zamanında Hâşimoğulları ile onların yakın akrabası, aynı zamanda da siyasî rakibi olan Benî Ümeyye bir kez daha karşı karşıya geldiler. Bu defa tarafları temsil edenler, Hz. Peygamber'in (sav) dedesi Abdülmuttalib ile Ebû Süfyan'ın babası Harb b. Ümeyye'dir. Anlaşmazlık kaynağı ise Harb b. Ümeyye'nin ticarî rekabet sebebiyle Abdülmuttalib'in Uzeyne adındaki Yahûdî komşusunu öldürtmesidir. Maktulün hakkını aramak üzere Harb b. Ümeyye'ye giden Abdülmuttalib ondan kan bedelini istedi. Muhatabı talebi reddedince aralarında karşılıkla sert tartışma meydana gelmiştir. Bunun üzerine kimin haklı olduğunun belirlenmesi amacıyla bir hakeme gitmeye karar

254 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 150-155; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 81-88; İbn Habîb, *Münemmak*, s. 333-335; Belâzürî, *Ensâb*, I, 67-68, 83-84.

255 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 44-50, 150-155.

verildi. Kendisine müracaat edilen hakem Nufeyl b. Abdüluzzâ, Harb b. Ümeyye'yi kınayıp Abdülmuttalib'i haklı bulunca, ondan diyet bedeli alınıp öldürülen kişinin mirasçılarına teslim edildi.[256] Bu hadise birbirleriyle rekabet halinde olan Benî Hâşim ile Benî Ümeyye arasındaki nizâyı daha da derinleştirmiş oldu.

E. ABDULLAH

Zemzem'i yeniden ortaya çıkarması sırasında Mekkelilerin engellemeleriyle karşı karşıya kalan Abdülmuttalib, onların kendisini koruyacak kimsesi olmadığı için böyle davrandıklarını düşünerek, Allah'a kendisine on adet erkek çocuk nasip etmesi için dua etmiş, dileği gerçekleşirse çocuklarından birini şükür amacıyla kurban edeceğini adamıştı. Gerçekten de onun Abbâs, Hamza, Abdullah, Ebû Tâlib (Abdümenâf), Zübeyr, Hâris, Hacl, Mukavvim, Dırâr ve Ebû Leheb (Abdüluzzâ) adlarında on oğlu, Safiye, Ümmü Hakîm Beyzâ, Âtike, Umeyme, Ervâ ve Berre adlarında da altı kızı dünyaya geldi.[257] Abdülmuttalib'in Allah'a verdiği sözü yerine getirme zamanı geldiğinde çekilen kura en küçük oğlu Abdullah'a isabet etti. Ancak bir çocuğun kurban edilmesine Kureyşliler şiddetle karşı çıktılar. Zira onlar böyle bir davranışın topluma kötü örnek olacağından endişe duyuyorlardı. Bunun için bir kâhine müracaat edilerek meselenin halledilebileceği tavsiyesinde bulundular. Abdülmuttalib, Hayber'de bulunan bir kâhineye giderek meseleye bir çözüm bulmasını istedi. Kâhine develerle Abdullah arasında her seferinde 10 deve artırılmak suretiyle kura çekilmesi tavsiyesinde bulundu. Onun dedi-

---

256 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 87; İbn Habîb, *Münammak*, s. 90-94; Belâzürî, *Ensâb*, I, 73-74.

257 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 113.

bi şekilde kura çekildi. Dokuz defa Abdullah'a isabet eden kura, onuncuda develerin adına çıkınca Abdullah kurban edilmekten kurtuldu.[258] Bu hadise sebebiyle Hz. Peygamber (sav), hem bu olayı hem de büyük dedesi Hz. İsmail'in (as) kurban edilmesi hadisesini kastederek, *"Ben iki kurbanlığın çocuğuyum"* demiştir.[259]

Abdülmuttalib daha sonra oğlu Abdullah'ı Benî Zühre'nin ileri gelenlerinde Vehb b. Abdümenâf'ın kızı olan Âmine ile evlendirdi. Düğünden birkaç ay sonra ticaret yapmak ve dayılarını ziyaret etmek amacıyla Medine'ye giden Abdullah burada hastalanarak vefat etti.[260]

---

258 İbn Hişâm, *es-Sîre*, 160-164; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 81-193; Belâzürî, *Ensâb*, I, 79; Taberî, *Târih*, II, 240-243.

259 Hâkim, *el-Müstedrek 'Ale's-Sahihayn*, I-IV, Haydarabad, 1334-42, II, 604.

260 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 165, 167; İbn Sa'd, I, 95-100; İbn Habîb, *Münammak*, s. 221-224; Belâzürî, *Ensâb*, I, 79-80, 92; Taberî, *Târih*, II, 243. Hz. Peygamber'in (sav) yakın ataları hakkında ayrıca bk. Mevdûdî, Ebu'l-Alâ, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber*, (çev. N. Ahmed Asrar), I-II, Ankara 1984, II, 23-63; Mevlânâ, Şiblî Numânî, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, s. 104-114.

İKİNCİ BÖLÜM

RİSÂLETİNE KADAR HZ. MUHAMMED

I. DOĞUMU VE ÇOCUKLUĞU

Hz. Muhammed (sav) Fil vakasından 50 gün sonra Rabîuevvel ayının 12'si (M.20 Nisan 571) Pazartesi günü dünyaya geldi. Kaynaklar, onun adının rüyada annesine Muhammed olarak bildirildiğini zikrederler.[1]

Rasûl-i Ekrem'i (sav) doğumundan itibaren bir hafta süresince annesi ve Ebû Leheb'in cariyesi Süveybe emzirdi. O, daha sonra Mekkeli ailelerin çocuklarını çölün sağlıklı havasında büyümeleri ve fasih Arapça öğrenmeleri için bedevî kabilelerinden bir sütanneye teslim etmeleri geleneğine uyularak Hevâzin kabilesinin Sa'd b. Bekir koluna mensup Halîme bint. Ebû Züeyb'e verildi. Bu şekilde çocukluğunun ilk iki yılını Benî Sad yurdunda sütkardeşleri Abdullah, Üneyse ve Şeymâ ile birlikte geçirdi. Halîme iki yılın sonunda onu ailesine teslim etmek üzere Mekke'ye getirdi. Ancak Âmine çöl şartlarının oğluna yaradığını görünce, bir müddet daha süt annesinin yanında kalmasını uygun buldu. Bu kararda o dönemde Mekke'de hüküm süren veba salgınının da etkisi olmuştur.[2]

---

1 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 166-167; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 98-99; İbn Habîb, *Muhammak*, s. 239; Belâzürî, *Ensâb*, I, 81.

2 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 171-177; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 112; Belâzürî, *Ensâb*, I, 93.

Hz. Muhammed (sav) dört veya beş yaşına kadar sütannesinin yanında kaldı. Kaynaklar, Halîme ve ailesinin onu yanlarına aldıktan sonra bolluğa kavuştuklarını, ayrıca bu esnada bazı olağanüstü hadiselerin gerçekleştiğini zikrederler. Bunların başında göğsünün yarılması (şakk-ı sadr) gelir. Olay Enes b. Mâlik rivayetiyle süt anne Halîme'nin ağzından aktarılmaktadır. Buna göre Hz. Muhammed (sav) sütkardeşleriyle kuzu otlatırken beyaz elbiseli iki adam gelmiş, onun göğsünü yarıp içinden bir şeyler çıkarıp atmışlardır. Başka bir rivayete göre ise, hadise Hz. Peygamber'e (sav) sorulmuş, o da sütannesinin yurdunda böyle bir muameleye tabi tutulduğunu söylemiştir.[3] Benzer durumun Mirâc'dan önce de gerçekleştiği şeklinde rivayetler de mevcuttur.[4] Siyer kaynaklarında bu iş cerrâhî bir operasyon gibi anlatılmış ve İnşirâh sûresinde geçen *"biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi"* ifadesi de buna delil olarak gösterilmiştir.[5] Ancak bu sûrede geçen "şakk-ı sadr"dan göğsün yarılması değil, manevi anlamda göğsün açılmasının kastedildiği, bununla da Allah'ın, peygamberlik görevini nasıl yerine getireceğine dair endişeler taşıyan Hz. Peygamber'in (sav) korkularının ona genişlik verilerek giderilmesi, gönlünün arıtılması ve ferahlığının sağlanmasının anlaşılması gerektiği, dolayısıyla bu olayın maddî bir ameliyat değil, manevî bir faaliyet olduğu da ileri sürülmüştür.[6]

---

3 Buhârî, *Bedü'l-Halk* 6, *Ehâdîsü'l-Enbiyâ* 5; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 175-176.

4 Buhârî, *Salât* 1, *Hac* 76, *Enbiyâ* 5; Müslim, *İmân* 260. Hz. Peygamber'in (sav) Mirâc'tan önce kalbinin yarılması hadisesi hakkında bk. Bahador, Seyyid Ahmed Han, *Life of Mohammed*, Lahor 1979, s. 339-373.

5 Tirmizî, *Tefsîru Sûreti* 94.

6 Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-X, İstanbul ts. IX, 289-295. Bu konuda bk. Ahatlı, Erdinç, *Peygamberlik ve Hz. Peygamber'in Peygamberliği*, İstanbul 2002, s. 118-137; Erul, Bünyamin, "Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmi Dergi Hazreti Muhammed Özel Sayısı*, Ankara 2003, s. 38-44; Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 62-64.

Kaynaklarda Hz. Peygamber (sav) ile ilgili olarak zikredilen olağanüstü olaylar, sadece Benî Sa'd yurdunda kalbinin yarılması hadisesiyle sınırlı değildir. Bu ve benzeri haller onun doğumu, hatta doğumundan çok öncesine kadar götürülür. Meselâ Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib Yemen'e Himyer krallarından birini ziyarete gittiğinde, kralın yanında bulunan kâhinlerden biri onun soyundan bir peygamber geleceğini kendisine haber vermiş[7], ayrıca Hz. Peygamber'in (sav) babası Abdullah ile evlenmek isteyen Kuteyle b. Nevfel onun yüzünde bir nur gördüğünü ifade etmiştir.[8] Bu ve benzeri rivayetler, Hz. Muhammed'in (sav) doğumundan önce peygamberliğine işaret olarak gösterilmiştir. Ayrıca onun doğumu esnasında Şam bölgesinde bir nurun yükselmesi, Kisrâ'nın sarayının 14 sütununun yıkılması, İran'da 1000 yıldan beri yanmakta olan ateşin sönmesi, Semâve deresinin taşması, Sâve gölünün kuruması, Yahûdîlerin O'nun doğduğu gece beklenen peygamberin geldiğini haber vermeleri gibi olağanüstü hadiseler sıralanmıştır.[9] Bu tür rivayetlerle Hz. Peygamber'in (sav) dünyaya gelişinden itibaren olağanüstü bir şahsiyete sahip bulunduğu, dolayısıyla onun beklenen peygamber olacağı îmâ edilmeye çalışılmıştır. Zikredilen bu tür bilgilerin kaynaklarda çokça yer bulmasının asıl âmili, Allah Rasûlü'nün (sav) nübüvvetinden önceki hayatını onun peygamberlik dönemi özelliklerinden yola çıkarak açıklamaya çalışmak, başka bir ifadeyle onun ısmet ve nübüvvetini, vahyin geldiği ve risâlet görevinin kendisine verildiği tarihten değil, doğumundan itibaren başlatmaktır. Bu hususta ikinci önemli âmil ise, Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonraki süreçte yaşanan nübüv-

---

7 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 86.

8 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 95-97; Taberî, *Tarih*, II, 243.

9 Taberî, *Tarih*, II, 166, 168.

vet tartışmalarıdır. Müslümanlar yeni fethedilen topraklarda bilhassa Hıristiyan ve Yahûdîlerle yaptıkları dinî tartışmalarda hep Hz. Peygamber'in (sav) geleceğinin önceki kitaplarda haber verilmediği ve ayrıca onun peygamberliğini teyid eden hissî/maddî mucizelerden mahrum kaldığı itirazlarıyla karşılaşmışlardır. Bu itirazlar sebebiyle zamanla Hz. Peygamber'in (sav) vahiy öncesi hayatını da içine alacak şekilde tebşîrât ve irhâsât nevinden pek çok haber ortaya çıkmıştır.[10] Buna göre onun çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde de peygamber olduğu var sayılıp, hakkında yüzlerce alâmet ve peygamberlik tezahürü sayılmıştır.[11] Görüldüğü gibi, Hz. Peygamber'in (sav) risâletinden önceki süreçte olağanüstülüklerle takdim edilmesinde Müslümanların Hz. Peygamber'e (sav) karşı gösterdikleri muhabbet ve iyi niyet kadar, sonraki dönemlerde Müslümanlarla başka din mensupları arasındaki peygamberlik tartışmalarının mühim derecede etkisi olmuştur.[12] Nitekim Müslümanlar Hz. Yahyâ ve Hz. Îsâ'da görüldüğü gibi[13] Hz. Peygamber'in (sav) mucizelerinin de çocukluğundan itibaren var olduğuna, en azından buna delâlet eden bazı olağanüstü olayların olması gerektiğine inanmışlar, dolayısıyla bu tür şifahî söylentileri tereddütsüz kabul etmişlerdir.[14] Daha sonraki süreçte bu bahiste eser yazan müellifler de

10 Özdemir, Mehmet, "Peygamberlik Öncesinde Bir İnsan Olarak Muhammed b. Abdillah", *Câhiliyye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara 2007, s. 133.

11 Ay'ın yarılması rivayetleri için bk. Buhârî, *Menâkıb* 26, *Menâkıbu'l-Ensâr* 36.

12 İslamoğlu, Mustafa, *Üç Muhammed*, İstanbul 2004, s. 66-67, 101-104. Ayrıca bk. Vatandaş, Celaleddin, İnsanlığın Model İhtiyacı ve Hz. Peygamber'in Örnekliği Üzerine, *Câhiliyye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyum Bildiri Kitabı*, Ankara 2007, s. 294-313.

13 Meryem, 19/5-33.

14 Hz. Peygamber'in (sav) hayatını anlatan eserler incelendiğinde genel olarak en fazla abartılı anlatımlar ve mucize türlü rivayetlerin peygamber-

anlatılan rivayetleri kitaplarına almak suretiyle Allah Rasûlü'nü (sav) Kur'ân'ın takdim ettiği ve ashâbdan gelen sahih bilgilerin tarif ettiğinden çok farklı ve abartılı peygamber tasvirleriyle sunmaya başlamışlardır.[15]

Hâlbuki bizzat Rasûl-i Ekrem (sav) *"Allah'ın peygamberleri arasında üstünlük yarışına girmeyin"*[16] *"Hıristiyanların Meryem oğlu İsâ'ya yaptıkları gibi, siz de bana mübalağalı medihlerde bulunmayın"*[17] uyarısında bulunmak suretiyle bu tür yanlış telakkileri önlemeye

---

likten önceki döneme ait olduğu görülür. Bu konuda rivayet çokluğunda ikinci sırayı Mekke dönemi alır. Medine dönemi ise son sıradadır. Bu durum şöyle bir akıl yürütmeyi gerektirir: Müslümanlar tarafından her anı en fazla gözlemlenen ve kaydedilen Medine dönemlnde bu tür anlatımların azalması, en az bilinen peygamberlik öncesinde ise zirveye çıkması, bu tür rivayetlerin sonraki dönemlerde boşluk doldurmaya yönelik uydurulduğuna işaret eder. (Azimli, Mehmet, "Olağanüstü Anlatımlar Arasında Hz. Peygamber'i Anlamak", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, Çorum 2007, s. 59.

15 Bu konuda bk. Kutlu, Sönmez, "Hz. Peygamber'i Anlamada Tarihsel Muhammed İle Menkıbevî Muhammed'i Birbirinden Ayırmanın Önemi", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Çorum 2007, s. 33-45.

16 Buhârî, *Ehâdîsü'l-Enbiyâ* 31, 35. Bir gün ashâb Allah Rasûlü'ne (sav) insanların en üstününün kim olduğunu sorduğunda kendisinden *"en muttakiler"* cevabını almışlardır. Soruyu soranlar asıl istedikleri cevabı duyamayınca *"biz bunu sormuyoruz"* diyerek soruyu tekrar etmişlerdir. Bunun üzerine Allah Rasûlü (sav) *"Yûsuf"* cevabını verir ve devam eder. *"O, Allah'ın dostunun oğludur. Allah'ın peygamberinin oğludur"*. Ashâb yine istediklerini cevabı alamadıklarını söylediklerinde Allah Rasûlü (sav), *"Bana Arap kavminden mi soruyorsunuz? Onların câhiliyye döneminde hayırlı olanları, eğer gidişatlarını sağlam kılmışlarsa, Allah'a teslimiyet döneminde de en hayırlılarıdır"*. (Buhârî Enbiyâ 150; Müslim *Fedâil* 168). Hz. Peygamber (sav) muhataplarının beklediklerí cevabı vermeyerek kendisiyle ilgili gelişecek olan potansiyel kutsama zihniyetinin önünü baştan kesmeye çalışmıştır.

17 Buhârî, *Ehâdîsü'l-Enbiyâ* 48, 50, *Diyât* 32.

çalışmıştır.[18] Aynı şekilde *"Allah'ın lâneti peygamberlerinin kabirlerini mescid edinen Yahûdî ve Nasâra'nın üzerine olsun"* sözüyle hem geçmiş ümmetleri kınamış, hem de kendi ümmetini bu hususta dikkatli olmaya davet etmiştir.[19] Ancak buna rağmen Hz. Peygamber (sav)'i gerek risaletinden önce, gerekse sonra olduğundan çok farklı görme ve gösterme gayreti hiçbir zaman azalmamış, bu ve benzeri bilgiler, siyer, şemâil, delâil, hasâis edebiyatının en mühim bilgi kaynaklarından olmuştur.[20] Anlaşılmaktadır ki, Müslümanların önemli bir kısmı Hz. Peygamber'in (sav) kâmil bir insan olmasıyla, üstün ahlâkı, temiz ruhu, kuvvetli imanı, Allah adına her şeyini feda edişi, yerine getirmeye çalıştığı büyük göreviyle ortaya çıkan olgunluğu ile yetinmeyerek, onun peygamber oluşu ve Allah tarafından seçilmesine farklı gerekçeler bulmaya çalışmışlar, bu kutsal görev için bazı ön belirtiler tespit etme gayretine düşmüşlerdir. Bu bağlamda onun tüm varlıkların en büyük atası olarak görülmesi, Hz. Âdem'in belinden daha ona ruh üfürülmeden çıkarılmış olması, tüm insanların yaratılışındaki amacın o olduğu iddiası, arş, kalem kürsî, gökler, yerler, insanlar, cinler, ay, güneş, melekler, cennet ve cehennemen hulasa

---

18 Buhârî'nin rivayetine göre bir Müslüman ile Yahûdî arasında peygamberlerinin üstünlüklerini ispat sadedinde münakaşa gerçekleşmiş, hatta Müslüman rakibi gördüğü yahûdîye bir tokat vurmuştu. Bunun üzerine Yahûdî Allah Rasûlü'ne (sav) gelerek şikâyetçi oldu. Gelişmeden oldukça rahatsız olan Hz. Peygamber'e (sav) şöyle buyurmuştur: "Beni Mûsâ'ya üstün tutmayınız. İnsanlar Kıyamet günü bayılacaklar, ben de onlarla birlikte bayılacağım. Ayıldığımda Mûsâ'yı arşı sımsıkı tutunmuş olarak göreceğim. Bilmiyorum o da bayılıp benden önce mi ayılacak, yoksa Allah onu bunda istisna mı tutacak". (bk. Buhârî, *Husûmât* 1, *Rikâk* 43).

19 Buhârî, *Libâs* 19.

20 Hz. Peygamber'i (sav) aşırı yüceltme faaliyetleri ve sebepleri hakkında geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. İslamoğlu, Mustafa, *Üç Muhammed*, s. 67-84.

bütün kâinatın onun nurundan yaratıldığının ileri sürülmesi[21], onun atalarından biri olan İlyas'ın hacda torununun telbiyelerini duyması, yaradılışından sonra, daha ruhlar âleminde iken peygamber olacağını bilmesi[22], annesinin onu dünyaya getirdiği sırada peygamberliğinin müjdelerini ve bunun belirtilerini görmesi gibi iddialar sayılabilir.[23] Bu tür bilgiler zamanla yazılmış kitaplara kaynaklık etmiş, Hz. Peygamber (sav) için inşaî hayat kurgusu bu eserlere yansıtılmıştır. Bunun sebebi insanoğlunun fıtratında bulunan, lider ittihaz ettiği ve sevdiği insanı yüceltmek duygusunun güçlü olmasıdır. Bilinmektedir ki insanlar, önder olarak gördüğü şahsı, kendilerinden üstün görmeye meyillidirler. Zira ancak bu sayede onu lider kabul edebilirler. Bu sebeple Hz. Peygamber'in (sav) hayatında da bu anlamda mübalağalı

---

21 Tasavvuf çevrelerinden Hz. Peygamber'in (sav) bizzat Allah'ın nurundan yaratıldığı şeklinde bir nazariye geliştirilmiştir. Buna göre, Allah, Hz. Muhammed'i (sav) kendi nurundan yarattı. Daha sonra onun nurundan Âdem'i yarattı. Hallâc-ı Mansûr bu nazariyeyi şu şekilde açıklamaktadır: Nübüvvet nuru, yalnız onun nurundan çıkmıştır. Nurların aydınlığı bile onun nurundandır... vücudu yokluktan, adı kalemden önce. Zira bütün ümmetlerden evvel idi. O ölmez, hep yaşar. Olduğu gibi durur sürekli olarak. O her şeyden, hatta kâinattan da önce meşhurdu. O hep var olacaktır. O renklerden önce alınıyordu, cevherden önce dillerdeydi. O, önceden önceydi, yine sonradan sonra kalacaktır. (bk. Doğrul, Ömer Rıza, *İslamiyetin Geliştirdiği Tasavvuf*, İstanbul 1984, s. 85-86. Hz. Muhammed'in Allah'ın nurundan yaratıldığı konusunda sufilerin görüşleri ve değerlendirmeler için bk. Yıldırım, Ahmet, "Hadislerde Yaratılış Problemi", *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler)*, 19-20 Nisan 2001, Isparta 2002, s. 199-207.

22 Buna karşılık bazı âyetler Kur'ân'ın indirilmesinden önce Hz. Peyamber'in (sav) vahiy ile ilgibi bilgisinin olmadığı ortaya koyar:). "*...Allah sana kitabı (Kur'ân'ı) ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah'ın sana lütfu çok büyüktür". Allah sana kitabı (Kur'ân'ı) ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah'ın sana lütfu çok büyüktür*".(Nisâ, 4/113). "*Sana bu Kur'ân'ı vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Hâlbuki daha önce sen bunlardan habersiz idin*". (Yûsuf, 12/3).

23 Derveze, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, II, 31.

bilgilere çokça tesadüf edilir. Kaynaklarca çokça aktarılan rivayetler belki onu önder kabul eden Müslümanlar açısından hoş ve gönül okşayıcı bulunabilir. Ancak Hz. Peygamber'i (sav) daha kolay örnek alınabilecek insanî boyuttan çıkarıp örnek alınamaz noktaya götüren bu tür rivayetlerle ortaya çıkan Hz. Peygamber (sav) portresinde, Cebrail (as) tarafından sürekli olarak kollanan, suikastlerden korunan, ayrıca bir tedbir almasına ihtiyacı olmayan, dolayısıyla dinin anlaşılmasında örnekliği bulunmayan veya yanlış örnekliği olan bir peygamber portresi çizilmektedir. Neticede bu tür rivayetler, Hz. Peygamber'in (sav) gerçekliğiyle resmedilmesine büyük engel teşkil etmektedir. [24]

Şurası bir gerçektir ki, olağanüstü peygamber takdim ve tasvirlerine Kur'ân'da hiçbir örnek yoktur. Üstelik Allah Rasûlü (sav) Kur'ân'da tabiatüstü özelliklerinden bahsedilmeyen tek peygamberdir.[25] Unutmamak gerekir ki, gerek beşer, gerekse bir rasûl olarak Hz. Muhammed'i (sav) doğru anlamada tarihsel bir belge olarak Kur'ân birinci dereceden belgedir. Bu sebeple tarihsel bir kişiliği olan Hz. Muhammed'i (sav) sonradan üretilen menkıbevî, mucizevî ve efsânevî Hz. Muhammed'i (sav) birbirinden ayırabilmenin temel ilkelerini, Allah'ın kitabından hareketle ortaya koymak gerekir.[26] Kur'ân'da bulunmayan bu tür malumata mûteber hadis kaynaklarında da tesadüf etmek mümkün değildir. Dolayısıyla doğumundan peygamberliğine kadar geçen süreçte Hz. Peygamber'e (sav) atfedilen bu ve benzeri bilgilerin ihtiyatla karşılanmasının gereği ortadadır. Zira güvenilir rivayetlerle mukayese edildiğinde İslâm öncesi döneme ait ola-

---

24 Azimli, Mehmet, "Olağanüstü Anlatımlar Arasında Hz. Peygamber'i Anlamak", s. 56.

25 Hatiboğlu, Mehmet Sait, *Müslüman Kültürü Üzerine*, Ankara 2004, s. 145.

26 Kutlu, Sönmez, "Hz. Peygamber'i Anlamada Tarihsel Muhammed ile Menkıbevî Muhammed'i Birbirinden Ayırmanın Önemi", s. 36.

ğanüstülüklere ait aktarılan bilgilerin doğrulanması mümkün değildir. Ayrıca, Allah Rasûlü (sav) kendisinin peygamberliğini ilân ederken hiçbir zaman bu tür bilgileri risâleti adına bir delil olarak sunmadığı da hatırdan çıkarılmamalıdır.[27]

Hz. Peygamber (sav) 5 yaşına geldiği zaman süt annesi tarafından annesine teslim edildi.[28] Âmine bundan bir yıl sonra oğlunu cariyesi Ümmü Eymen'le birlikte dayıları Benî Neccâr mensuplarını tanıması ve babası Abdullah'ın kabrini ziyaret etmesi amacıyla Yesrib'e götürdü. Âmine, şehirde yaklaşık bir ay kaldıktan sonra dönüş yolunda Medine'ye yaklaşık 190 km mesafede bulunan Ebvâ'da hastalandı ve kısa süre sonra vefat etti. Böylece doğuştan yetim kalan Hz. Muhammed (sav) altı yaşında da annesini kaybetmiş oldu. Ümmü Eymen, daha sonra onu Mekke'ye götürerek dedesine teslim etti.[29]

---

27 Hz. Peygamber'in (sav) risâleti öncesi ve sonrası hayatı hakkındaki olağan üstü hadiselerle ilgili rivayet, bilgi ve değerlendirmeler için bk. Sâbûnî, Nureddin Ahmed b. Mahmûd, *Matüridiyye Akaidi*, (çev. Bekir Topaloğlu), Ankara 1979, s. 109-127; Filibeli Ahmed Hilmi, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1982, s. 145-148; Ahatlı, Erdinç, *Peygamberlik ve Hz. Peygamber'in Peygamberliği*, s. 66-151; Arpaguş, Hatice Kelpetin, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslâm Anlayışı ve Kaynakları*, İstanbul 2001, s. 174, 165-216; Yıldırım, Enbiya, *Hadis Problemleri*, İstanbul 2001, s. 127-128, 198-199; Sarmış, İbrahim, *Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak*, I-II, Konya 2005, I, 3-4, 81; Uyar, Gülgün, *Hz. Muhammed'in Risâlet Öncesi Hayatına Dair Bazı Rivayet Farklılıklarının Tespiti*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜSBE, İstanbul 1993; Bağcı, H. Musa, *Hz. Peygamber'in Beşeri Yönü*, AÜSBE, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1999; Hatiboğlu, M. Said, "Hz. Peygamber'i Yanlış Yorumlama Tezahürleri", *İslâmî Araştırmalar*, sy. 2, Ankara 1986, s. 5-12; Önkal, Ahmet, "İslâm Tarihçiliği'nde Tarafsızlık Problemi", *İslâmî Araştırmalar* c. VI, sy. 3, Ankara 1992, s. 189-197; Erul, Bünyamin, "Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım", s. 33-67.

28 Belâzürî, *Ensâb*, I, 94.

29 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 177; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 116; Belâzürî, *Ensâb*, I, 94, 96.

Hz. Muhammed (sav) annesinin vefatının ardından yaklaşık 2 yıl dedesi Abdulmuttalib'in gözetiminde kaldı. 8 yaşına geldiğinde onun da ölümü üzerine babası Abdullah ile anne-baba bir kardeş olan amcası Ebû Tâlib'in himayesine girdi.[30] Ebû Tâlib Hz. Peygamber'i (sav) kendi çocuklarından daha fazla sevmiş, Rasûl-i Ekrem'in (sav) "ikinci annem" dediği yengesi Fâtıma bint. Esed de ona kendi çocukları kadar ihtimam göstermiştir.[31] Hz. Muhammed (sav) kalabalık bir aileye sahip olan Ebû Tâlib'e yardım için onun koyunlarına çobanlık yapmıştır. Nitekim Allah Rasûlü çocukluğunda koyun otlattığını, hatta her peygamberin bu işi yaptığını ifade etmiştir.[32]

Kureyşli bir tüccar aileden gelen Ebû Tâlib yeğenini yakın panayırlara götürdüğü gibi, daha uzak beldelere gerçekleştirdiği ticarî seferlerde hiç yanından ayırmamıştır. Kaynaklarda Hz. Peygamber'in (sav) 12 yaşında iken Şam tarafına giden ticaret kafilesine amcasıyla birlikte iştirak ettiği zikredilir. Buna göre Mekke'den hareket eden Kureyş kervanının Şam yolu üzerindeki Busra şehrinde konaklaması sırasında burada bulunan Bahira isimindeki rahip, gelenleri misafir etmiştir. Kafile içinde yer alan Hz. Muhammed'deki (sav) olağanüstülüğü keşfeden rahip, ona bazı sorular sormuş, ayrıca sırtındaki nübüvvet mührünü kontrol etmiş, toplantının ardından Ebû Tâlib'e Suriye'deki işlerini bitirip derhal geri dönmesini ve yeğenini Yahûdîlerden korumasını tavsiye etmiştir.[33] Siyer ve İslâm tarihi kitaplarında bu şekilde aktarılan hadise, özellikle müsteşrikler tarafından

---

30 Belâzürî, *Ensâb*, I, 85, 96.

31 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 178-179, 189; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 119-120, VIII, 222.

32 Müslim, *Îmân* 302; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 176.

33 İbn İshâk, *Sîre*, s. 53-55; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 191-195; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 120-121; Belâzürî, *Ensâb*, I, 85, 96-97; Taberî, *Tarih*, II, 277-279.

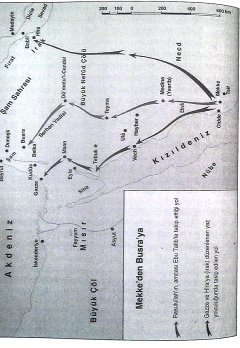
çok farklı yönlere çekilmiştir. Onlar bu rivayete dayanarak Hz. Peygamber'in (sav) tebliğ ettiği vahyi Bahira isimli rahipten öğrendiğini, dolayısıyla İslâm dininin ilahî kaynaklı olmadığını iddia etmişlerdir. Hıristiyan dünyanın bu tür iddialarına karşılık olarak Müslüman âlimler, hadisenin böyle gerçekleşmediğini, rivayetin senedinin mürsel olduğunu, ravilerden hiç birinin bu olayı görmediğini, raviler arasında yer alan Abdurrahmân b. Gazvân'ın münker hadisler rivayet ettiğini, olayı naklettiği iddia edilen Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin tarihen hadiseye şahit olmasına imkan bulunmadığını ileri sürerek Bahira üzerine kurulu Hıristiyan görüşlerini reddetmişlerdir. Ayrıca onlar henüz çocuk yaşta bulunan Hz. Muhammed'in (sav) İslâm dininin bütün esaslarını kısa süreli bir görüşmede öğrenmesi ve ancak 40 yaşına gelince açıklamasının da akıl ve mantıkla izah edilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Üstelik Hz. Peygamber'in (sav), risâleti döneminde bu hadiseyle ilgili herhangi bir şey söylediğine dair bilgimiz de yoktur.[34]

Kaynaklarımızda Hz. Muhammed'in (sav), 25 yaşlarında iken Hz. Hatice adına gerçekleştirdiği ticarî seferde yine Busra'ya uğradığı, bu defa Nastûra isimli bir rahiple görüştüğü ve onun kendisini selefi Bahira gibi peygamber olarak müjdelediği de rivayet edilir.[35]

---

34 Bu hususta değerlendirmeler için bk. Güner, Osman, *Resûlüllah'ın Ehl-i Kitap'a Münasebetleri*, Ankara 1997, s. 87-95; Erul, Bünyamin, "Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatı", s. 45-49; bk. Fayda, Mustafa "Bahira", *DİA*, IV, 486-487. Bahira hadisesi üzerine batılı araştırmacıların büyük bir kısmı art niyetli fikirler ileri sürerlerken, buna karşılık başka bir araştırmacı Gottheil ise, bunun İslâm dinine düşman olan Hıristiyanlar tarafından uydurulmuş olduğunu ifade eder. (bk. Gottheil, R.J.H., *Bir Hıristiyan Bahira Efsanesi*, (çev. Fatmatüz Zehra Kamacı), İstanbul 2008.

35 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 199; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 130.

Mekke'den Busra'ya
Rasulullah'ın, amcası Ebu Talib'le takip ettiği yol
Gazze ve Hîra'ya (Irak) düzenlenen yaz yolculuğunda takip edilen yol
200 100 0 200 400 600 km
Akdeniz
Büyük Çöl
Mısır
İskenderiye
Feyyum
Asyut
Sina
Gazze
Kudüs
Beyrut
Şam
Dımeşk
Busra
Belka
Maan
Eyla
Tebuk
Şam Sahrası
Serhan Vadisi
Dû'metu'l-Cendel
Büyük Nefûd Çölü
Teyma
Ulâ
Hayber
Vech
Medine (Yesrib)
Ebvâ
Mekke
Taif
Oddе
Kızıldeniz
Nûbe
Necd
Irak
Fırat
Dicle
Sevad
Babil
Hîra
Medayin

II. SOSYAL HAYATTAKİ KONUMU

A. FİCÂR SAVAŞINA KATILMASI

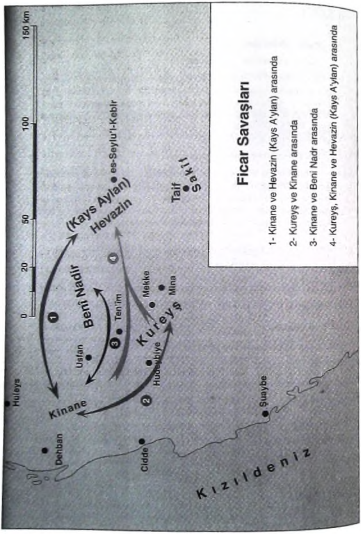
İslâm öncesi dönemde Arap kabileleri arasında çeşitli sebeplerle savaşlar meydana gelmiştir. Kan dökmenin yasak sayıldığı Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Recep gibi haram aylarda gerçekleşen savaşlara azgınlık, haktan ayrılmak manasına gelen Ficâr (günah) savaşları adı verilmiştir. Bu savaşların ilk üçü Kinâne ile Hevâzin kabileleri arasında meydana gelmiştir. En şiddetli olan dördüncüsü ise Kureyş-Kinâne ittifakı ile Kays-ı Aylân kabileleri arasında gerçekleşmiştir. Bu savaşa diğer Kureyş kabileleri gibi Hâşimoğulları da Zübeyr b. Abdülmuttalib komutasında iştirak etmişlerdir. Hz. Peygamber (sav), tercih edilen görüşe göre 14 veya 15 yaşlarında iken amcalarıyla birlikte Ficâr savaşlarında hazır bulunmuştur. Kaynaklarda onun savaşa fiilen katılıp katılmadığı konusunda farklı bilgiler verilir. İbn Hişâm'a göre o, Kayslılara karşı bizzat savaşmamış, sadece amcalarının eşyalarını korumuş, ayrıca atılan okları kalkanıyla karşılayıp amcalarına teslim etmiştir.[36] Buna karşılık İbn Sa'd, onun düşmana ok atmak suretiyle fiilen çarpışmalarda yer aldığını zikreder.[37] Hz. Peygamber'in (sav) daha sonra meydana gelen ve yine haram aylarda gerçekleşen Şamtâ, Ablâ, Ukâz ve Hureyre savaşlarına katılıp katılmadığı hususunda kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır.[38]

---

36 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 195-198.

37 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 128.

38 İbn Habîb, *Münammak*, s. 160-185; Belâzürî, *Ensâb*, I, 100-103. Bu konuda bk. Algül, Hüseyin, "Ficâr", *DİA*, XIII, 52-53.

Ficar Savaşları
1- Kinane ve Hevazin (Kays A'ylan) arasında
2- Kureyş ve Kinane arasında
3- Kinane ve Beni Nadr arasında
4- Kureyş, Kinane ve Hevazin (Kays A'ylan) arasında
0
20
50
100
150 km
Hevazin
(Kays Aylan)
es-Seylu'l-Kebir
Taif
Sakif
Beni Nadir
Ten'im
Mekke
Mina
Kureyş
Usfan
Hudeybiye
Kinane
Huleys
Dehban
Cidde
Şuaybe
Kızıldeniz

B. HİLFÜL-FUDÛL'A KATILMASI

Hz. Peygamber'in (sav) 20 yaşında olduğu sırada gerçekleşen bu hadisenin sebebi, ticaret amacıyla Yemen'den Mekke'ye gelen bir tüccarın Kureyş'in Sehm kabilesinden Âs b. Vâil'e satmış olduğu malının parasını tahsil edememesidir. Mağdur Yemenli bunun üzerine Kureyşliler'den kendisine yardımcı olmalarını isteyince, onun çağrısına ilk cevap daha önce Ahlâf-Mutayyebûn bölünmesinde Mutayyebûn tarafında yer alan Teym kabilesi reisi Abdullah b. Cud'ân'dan gelmiştir. Daha sonra Teym'in eski müttefikleri Hâşimoğulları, Muttaliboğulları, Esedoğulları ve Zühreoğulları da kendisine katıldıklarını ilân ederek toplanmışlardır. Bu heyet içerisinde Hâşimîleri Hz. Peygamber'in (sav) amcası Zübeyr temsil etmiştir. Abdullah b. Cud'ân'ın evinde bir araya gelen Mutayyebûn kabileleri Mekke'de haksızlığa uğrayan herkese yardımcı olacaklarına dair söz vermişlerdir. Bu sözleşme Mekke'de Hilfü'l-Fudûl (Faziletliler ittifakı=Erdemliler birliği) olarak isimlendirilmiştir.[39] Onların kararına karşılık daha önce Ahlâf grubunu teşkil eden Abduddâr, Mahzum, Cumah, Sehm ile onlarla birlikte hareket etmeye başlayan Adîoğulları ise açıkça bu faaliyete iştirak etmeyeceklerini ilan etmişlerdir. Dolayısıyla Hilfü'l-Fudûl hareketi, Kureyş içinde geçmişten gelen Ahlâf-Mutayyebûn bölünmesini daha da derinleştirmiştir. Bununla

---

39 Hilfü'l-Fudûl, ıstılahta hilf kelimesi anlaşma taraf manalarına gelir. (bk. *Lisanu'l-Arab*, IX, 92; *Tâcu'l-Arûs*, VI, 95). Fudûl hakkında ise tarih kitaplarında şöyle bir rivayet aktarılmaktadır: Geçmiş zamanlarda Cürhüm kabilesinden Fadl b. Fedâle, Fadl b. Vedaa, Fadl (Fudayl) b. Hâris isimli kişiler bir araya gelerek zalime karşı mazluma yardım etmek, zayıfın hakkını güçlüden almak, garibi korumak amacıyla anlaşma yapmışlardı. Kureyşliler, mahiyet itibariyle buna çok benzeyen bu teşebbüslerine aynı adı vermişlerdir. bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 140; İbn Habîb, *Münemmak*, s. 52-59.

birlikte kurulan cemiyet Âs b. Vâil'in neden olduğu haksızlığın giderilmesinde netice almıştır. Hz. Peygamber (sav) de bu organizasyona bizzat iştirak etmiş, peygamberliği döneminde bu anlaşmayı övmüştür.[40]

C. TİCARET HAYATI VE AİLE KURMASI

Hz. Peygamber'in (sav) evliliği ile ticaret hayatı birbirleriyle yakından ilişkili olduğu için burada her iki konunun bir başlık altında takdim edilmesi uygun görülmüştür.

Kureyş kabilesi mensuplarının büyük çoğunluğunun ticaretle uğraştığı bilinmektedir. Kumaş ve tahıl ticareti yapan Ebû Tâlib'e yardım ederek mesleğe başlayan Hz. Muhammed (sav), sonraki yıllarda onun faaliyetini devam ettirmiş, bu amaçla Hubâşe panayırına[41], bir veya iki defa Yemen'e, ayrıca Doğu Arabistan'daki Muşakkar ve Debâ panayırlarına ve Habeşistan'a ticarî seyahatler gerçekleştirmiştir. Alış-veriş merkezlerini dolaşmak suretiyle bir taraftan ticarette tecrübe kazanmış, diğer taraftan da Arabistan'ın çeşitli yerlerinde yaşayan insanları yakından tanıma, onların dil ve lehçelerini, dinî, siyasî ve ictimaî durumlarını öğrenme imkânını elde etmiştir.[42] Kaynaklarda onun ayrıca Mekkeli bir şahısla ticarî ortaklık kurmuş olduğu da nakledilir.[43]

---

40 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 141-142; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 128-129; İbn Habîb, *Münammak*, s. 186-191.

41 Makrîzî, *İmtâü'l-Esmâ*, (thk. Mahmûd Muhammed Şâkir), ? ?, s. 8.

42 Hz. Peygamber'in ticarî faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bk. Hamidullah, Muhammed, "Hz. Peygamber'in İslâm Öncesi Seyahatleri", (çev. Abdullah Aydınlı), *EAÜİFD*, sy. IV, Ankara 1980, 327-342; Yeniçeri, Celal, *Hz. Muhammed ve Yaşadığı Hayat*, İstanbul 2002, s. 179-192.

43 Bu konuda bk. Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I, 56-57.

Hz. Muhammed (sav) 25 yaşına geldiği sırada amcası Ebû Tâlib Mekke'nin tanınmış tüccarlarından Hz. Hatice'ye müracaat ederek ona Şam'a gidecek kervanında yeğeni Hz. Muhammed'i (sav) de dâhil etmesi talebinde bulundu.[44] İbn Hişâm'ın rivayetine göre ise, Hz. Hatice, doğru sözlü, güvenilir ve güzel ahlâklı oluşu sebebiyle bizzat Hz. Peygamber'e (sav) ticarî işbirliği teklif etmiş, kabul etmesi durumunda kendisine iki kat ücret vereceğini vadetmiştir. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (sav) Hatice'nin yardımcısı Meysere ile birlikte Suriye'ye gitmiş, burada yapılan alışverişin ardından beklenilenin üzerinde bir kârla geri dönmüştür.

Gerçekleştirilen seferin sonucundan memnun kalan Hz. Hatice, yardımcısının da Hz. Muhammed (sav) hakkında müsbet izlenimlerini aldıktan sonra onunla evlenmeye karar verdi. Bizzat kendisi[45] veya Nefise bint. Münye[46] adlı bir kadın aracılığıyla ona evlilik teklifinde bulundu. Allah Rasûlü (sav) yaptığı istişarelerden sonra bu izdivacı kabul edince amcaları Hatice'yi ailesinden istediler. Nikâhın gerçekleşmesinden sonra Hz. Muhammed (sav) Ebû Tâlib'in evinden eşinin yanına taşındı.[47] Kaynaklarımızın bildirdiğine göre Esedoğulları'ndan Huveylid'in kızı olan Hatice, Hz. Peygamber'den (sav) önce ilk olarak Ebû Hâle, onun ölümünden sonra da Atik b. Âbid ile evlenmiş, her iki evliliğinden çocukları dünyaya gelmiştir. İkinci eşinin ölümünden sonra bir kez daha dul kalan Hz. Hatice, zenginliği yanında, akıllı, zeki, namuslu ve güzel oluşu sebebiyle pek çok kişinin evlenmek istediği bir kadın olarak teklifler almış, bütün talepleri geri çevirmiş, ancak Hz. Muhammed ile evlenmeyi bizzat kendisi isteyerek ona eş olmuştur.[48]

---

44 İbn İshâk, *Sîre*, s. 59; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 129; Belâzürî, *Ensâb*, I, 97-98.

45 İbn İshâk, *Sîre*,s. 60; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 199; Belâzürî, *Ensâb*, I, 97.

46 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 131.

47 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 198-201; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 131-133.

48 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 200-201; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 131-132.

Hz. Peygamber'in (sav) evlendiği sırada yirmi beş yaşında olduğu rivayeti ağırlık kazanmakla birlikte, eşi Hz. Hatice'nin yaşıyla ilgili kaynaklarda farklı bilgiler vardır. Genel kanaat, onun evlendiğinde kırk yaşında olduğu şeklindedir. Ancak evliliği esnasında hanımının daha genç yaşlarda bulunduğu da zikredilir.[49] İbn Sa'd'ın, Hz. Hatice'nin yirmi sekiz yaşında olduğu yolundaki rivayeti[50] bu evlilikten yedi çocuğun dünyaya gelmiş olması gözönüne alındığında daha isabetlidir.[51] Hz. Muhammed (sav) ile Hz. Hatice'nin ilk çocukları Kâsım olup iki yaşında vefat etmiştir. Rasûl-i Ekrem (sav) bu sebeple Ebu'l-Kâsım olarak künyelenmiştir. Ondan sonra Zeyneb, Rukıyye, Ümmü Külsûm ve Fâtıma adında kızları Tâhir ve Tayyib (Abdullah) isimlerini verdiği oğulları dünyaya gelmiştir. Tayyib ile Tâhir'in iki ayrı çocuk değil, Abdullah isimli oğlunun lakapları olduğu da rivayet edilir.[52] Allah Rasûlü'nün (sav) Hz. Hatice'den doğan bütün erkek çocukları İslâm öncesi dönemde vefat etmişler, kızları ise Müslüman olup Medine'ye hicret etmişlerdir.[53]

Hz. Peygamber'in (sav) Hz. Hatice ile evliliğinden sonra da ticarî hayatını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Nitekim peygamberlikle görevlendirildiği sırada Mekke müşrikleri ona, kendileri gibi çarşılarda dolaşarak ailesinin maişetini teminle uğraşmak yerine, niçin Allah'a dua ederek dünya malı istemediğini soracaklardır.[54]

---

49 Belâzürî, *Ensâb*, I, 98.

50 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 17.

51 bk. Kandemir, M. Yaşar, "Hatice", *DİA*, XVI, 465.

52 Belâzürî, *Ensâb*, I, 405; İbn Abdilberr, *el-İstîâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, I-VI, Kahire ts, (Dâru Nehdati Mısr), IV, 1819.

53 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 202; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 133.

54 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 317. Hz. Peygamber'in (sav) evliliği ile doğrudan bağlantısı olan ticaret hayatı hakkında bilgi ve değerlendirmeler için bk. Ye-

D. KÂBE HAKEMLİĞİ

Hz. Muhammed (sav) 35 yaşında iken, Mekkeliler yıkılmaya yüz tutan ve seller sebebiyle büyük tahribata uğrayan Kâbe'yi yeniden inşa etmeye ve tavanını da yükseltmeye karar verdiler. Bunun için Cidde kıyılarında fırtınaya yakalanıp karaya vuran bir geminin kerestelerini satın aldılar. Mekke'de bulunan Kıptî bir marangozun yardımıyla Kâbe'yi yıkıp tekrar inşaya başladılar. İnşaat esnasında Hz. Peygamber (sav) amcası Abbâs ile birlikte taş taşımıştır.[55]

Mekke'de bütün kabilelerin ortak katılımıyla gerçekleşen bu faaliyet Hacerü'l-Esved'in yerine konulması aşamasına gelince durdu. Zira kabilelerden her biri bu görevi kendilerinin yerine getirmesi gerektiğini düşünüyordu. Anlaşmazlık neredeyse bir çatışmaya dönüşmek üzereydi. Neticede Kureyş'in en yaşlılarından olan Mahzum kabilesi reislerinden Ebû Ümeyye b. Muğîre, Bâbü'ş-Şeybe (Bâbüsselâm) kapısından ilk giren kişinin hakemliğine başvurulmasını teklif etti. Onun görüşünün kabul edilmesiyle gelecek şahıs beklenmeye başlandı. Sonunda kapıdan Hz. Peygamber'in (sav) girdiği görülünce oradakilerden her biri onun Emin kişi olduğunu ifade ederek hakemliğine razı olacaklarını açıkladılar. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (sav) sırtındaki abasını çıkarıp yere serdi, ardından Hacerü'l-Esved'i elleriyle örtünün üzerine yerleştirdi. Daha sonra her kabileden bir kişinin

---

niçeri, Celal, "Peygamber Ailesinin Gelirleri ve Geçimi", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, (ed. Vecdi Akyüz), I-V, İstanbul 1994, I, 313-323; Yüksel, Ahmet Turan "Bir Tacir Olarak Hz. Peygamber", *Diyanet İlim Dergi Peygamberimiz Hz. Muhammed Özel Sayısı*, Ankara 2000, s. 137-148; Kılıç, Ünal, "Peygamberimizin Risâlet Öncesi Geçim Durum", *İSTEM*, yıl. 2, sayı. 4, Konya 2004, s. 189-200.

55 Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 25

abanın bir tarafından tutmasını ve taşın konulacağı yere kadar birlikte götürülmesini istedi. Yerine ulaştırıldığında Hacerü'l-Esved'i elleriyle yerleştirdi. Bu anlaşmazlığın çözülmesinin ardından Kâbe'nin inşasına kaldığı yerden devam edildi.[56]

Hz. Peygamber'in (sav) risâletinden sonraki hayatı İslâm tarihi ve siyer kaynaklarında bütün teferruatıyla aktarılmasına rağmen, onun risâletine kadar geçen dönemi hakkında rivayetler genel olarak yukarıda zikredilenlerle sınırlıdır. Üstelik onunla ilgili olarak az sayıdaki bilgilerde hem azlık, hem dağınıklık, hem de tutarsızlıklar mevcuttur. Bununla birlikte muhtelif rivayetlerden yola çıkarak Hz. Muhammed'in (sav) 40 yaşına kadar geçen süreçte Mekke sosyal hayatındaki konumu ve faaliyetleri hakkında bazı tespitler yapmak mümkündür:

Her şeyden önce Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliğine kadar geçen dönemde siyasî-dinî fikirleri ve faaliyetleri bulunmayan bir kişi olduğu söylenebilir. Gerçekten de o, gençlik çağında zamanın Arap toplumunda bir liderde bulunması gerekli görülen özelliklere sahip değildi. Zira câhiliyye devrinde bir kişinin kabile reisi veya ordu komutanı olabilmesi için iyi kılıç kullanan bir asker, zengin bir aristokrat, toplumda gücünü artıracak pek çok erkek evladı bulunan bir aile reisi olması gerekiyordu. Kaynaklarda Hz. Muhammed'in (sav) 40 yaşına kadar iyi bir okçu, savaşlarda meydana çıkarak kendisine er dileyen meşhur bir savaşçı olduğuna dair bir bilgi yoktur. Ayrıca o Kureyş zenginlerinden değil, orta halli bir Mekkelidir. Onun özellikle kendisinden daha varlıklı olan Hz. Hatice ile evlendikten sonra maddî anlamda belli bir rahata kavuştuğu anlaşılmaktadır. Bununla

---

56 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 204-211; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 145-146; Belâzürî, *Ensâb*, I, 99-100.

birlikte ataerkil aile düzenini benimseyen Arap toplumunda eşinin sahip olduğu mal varlığı ve geliri ile geçinmek çok istenilen bir durum olmasa gerekir. Diğer taraftan Rasûlüllah (sav) birden çok çocuğun babası olmakla birlikte hayatta kalan erkek çocuğa sahip değildir. Onun bütün erkek çocukları risâlet öncesinde küçük yaşlarda iken vefat etmiş oldukları için Mekke müşrikleri kendisine soyu kesik anlamında *"Ebter"* adını vermişlerdir. Bunun üzerine Kevser sûresiyle onlara ilahî cevap verilmiştir.[57]

Hz. Muhammed (sav) peygamberliğine kadar, o dönemde yaygın olan şiir, edebiyat ve hitabetle de meşgul olmamıştır. Nitekim Kur'ân'da da onun şiir bilmediği, bu sanatın kendisine öğretilmediğine açıkça işaret edilir.[58] Hâlbuki, Arap toplumunda şairlerin ve hatiplerin hem siyasî, hem de edebî hayatta büyük rolleri bulunmaktadır. Buna karşılık Allah Rasûlü (sav) Mekke'de okuma-yazma bilen kişiler arasında da değildi, o bir ümmîydi.

> *"Sen bundan önce ne bir yazı okur, ne de elinle yazardın. Öyle olsaydı, batıla uyanlar bundan kuşku duyarlardı".*[59]*"Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Rasûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir".*[60]

Kaynaklarımızın bildirdiğine göre Hz. Peygamber (sav) risâleti öncesinde insanlar arasında meydana gelen problemlerin halli için kendisine müracaat edilen hakemlerden biri de olma-

---

57 *"Şüphesiz biz sana Kevseri verdik. O Halde, Rabbin için namaz kıl, kurban kes. Doğrusu sana buğzeden, soyu kesik olanın ta kendisidir".* (Kevser, 108/1-3). Bu konuda bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 133; Belâzurî, *Ensâb*, I, 138, 405.

58 Yâsîn, 36/69.

59 Ankebût, 29/48.

60 A'râf, 7/157-158. Bu konuda geniş bilgi için bk. Önkal, Ahmet, "Hz. Peygamber'in Ümmiliği", *SÜİFD*, s.2, Konya 1986, s. 249-260.

mıştır. Onun hakkında rivayet edilen -bizim de yukarıda değindiğimiz- Kâbe hakemliği olayı, câhiliyye dönemindeki yaygın hakemlik uygulamasından farklıdır. Zira müesseseleşmiş hakemlik, anlaşmazlığa düşen tarafların bizzat hakemin huzuruna giderek durumlarını arz etmeleri ve kendisinden çözüm talebinde bulunmaları şeklinde gerçekleştirilirdi. Nitekim Mekke'de Zemzem kuyusunun sahipliği konusunda Kureyşliler'le Hz.Peygamber'in (sav) dedesi Abdülmuttalib arasında ortaya çıkan anlaşmazlığın çözümü için taraflar Mekke'ye çok uzak bir bölge olan Şam topraklarında yaşayan Sa'dü Hüzeym kabilesinin kâhinine gitmeyi göze almışlardır.[61] Aynı şekilde Abdülmuttalib, oğlu Abdullah'ın kurban edilmesi meselesinde danışmak için Hayber'e kadar gitmiş ve burada kâhineden yardım istemiştir.[62] Bunlara karşılık Hz. Peygamber'in (sav) Kâbe hakemliği yukarıdaki örneklerden çok farklı bir şekilde gerçekleşmiştir. Eğer Mekkeliler Hacerü'l-Esved'in yerine konulması konusunda ihtilâfa düştüklerinde *"bu problemi ancak Muhammed çözebilir, ona müracaat edelim"* demiş olsalardı, bu durumda Hz. Peygamber'i (sav) câhiliyye dönemindeki hakemlerden biri olarak kabul etmek mümkündü. Ancak durum böyle gerçekleşmemiş, Mekkeliler Haceru'l- Esved'i yerine kimin koyacağı hususunda anlaşmazlığa düştüklerinde içlerinden birisi, Kâbe'nin kapısından ilk girenin hakem kabul edilmesini teklif etmiş, bu kişi de Hz. Muhammed (sav) olmuştur. Hâlbuki bu dönemde hakemler, tarafların yanına gelen değil, bizzat yanına gidilen şahıslardır. Bu sebeple Hz. Peygamber (sav) Kureyş içindeki bu problemi çözmüş olsa da, dönemin Araplarınca bir hakem olarak görülmemiştir. Üstelik onun hakemlik yaptığına dair başka bir örnek de yoktur.

---

61 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 152.

62 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 162-163.

Kaldı ki, kaynaklarımızın İslâm öncesi dönemle ilgili olarak verdikleri hakemler listesinde dedeleri Hâşim ve Abdülmuttalib ile amcası Ebû Tâlib'in adı bulunmakla birlikte, Hz. Peygamber'in (sav) ismine tesadüf edilmez.[63] Bu hususta İbn Sa'd'ın *"câhiliyye döneminde çeşitli anlaşmazlıklarda Rasûlüllah'a başvurulurdu"* şeklindeki rivayette tek kaldığını ve müellifin bu konuda başka herhangi bir örnek veremediğini de ifade etmemiz gerekir.[64] Bütün bu özelliklerinden dolayı Mekke müşrikleri Hz. Muhammed'i (sav) gerek dinî, gerekse siyasî anlamda önder olarak kabul etmemişler, hatta daha sonra kendisine bir türlü peygamberliği layık görmemişler ve *"bu Kur'ân iki şehrin (Mekke ve Taif) birbirinden büyük iki adamından birine indirilmeli değil miydi?"*[65] sözleriyle onun risâlete uygun kişi olamayacağını îmâ etmişlerdir. Müşriklerin peygamberliğe asıl layık olarak gördükleri kişiler ise Mekke'nin zenginlerinden Velîd b. Muğîre ile Sakîf reislerinden Ebû Mes'ûd b. Amr'dır.[66]

Hz. Muhammed (sav) risâletine kadar puta tapmamış, putlar adına kesilen kurbanlardan yememiş, Kur'ân'ın da açıkça işaret ettiği gibi[67] tahrif edilmiş Yahûdî ve Hıristiyanlık gibi ilahî dinlerle de ilgilenmemiştir. Bu hususta onun eski dinlerle alakalı malumatı olan ve hanîfler arasında zikri geçen Varaka b. Nevfel gibi Mekkelilerle görüştüğü veya onlarla ortak hareket ettiğine dair bir bilgiye de sahip değiliz. Anlaşılan odur ki, Rasûl-i Ekrem

---

63 Câhiliyye döneminde Kureyş ve diğer kabilelerden meşhur olan hakemlerinin listesi için bk. İbn Habîb, *Münammak*, s. 368; Âlûsî, *Bulûğu'l-Ereb*, I-III, Beyrut ts. (Dâru'ş-Şarki'l-Arabî), I, 308, 328-329, 335, 399, 400; Cevad Ali, *el-Mufassal*, V, 637-638.

64 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 157.

65 Zuhruf, 43/31.

66 Belâzürî, *Ensâb*, I, 134. Ayrıca bk. Yazır, Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, 51.

67 Ankebût, 29/48.

(sav) risâletine kadar şahsına münhasır, ferdî bir hayat sürmüştür. O, puta tapmamış, putlar adına düzenlenen bayramlara iştirak etmemiş olmakla birlikte[68], risâletinden önce putları tenkit etmemiş, başta yakınları olmak üzere etrafındaki insanlara putlar hakkında kanaat açıklamamış, onları puta tapmaktan vazgeçirme teşebbüsünde bulunmamıştır. Üstelik Rasûlüllah (sav), peygamberliğinden önce genel anlamda ailesinin gelenek ve kararlarına da saygı göstermiş, hatta uymuştur. Nitekim amcalarıyla birlikte haram aylarda gerçekleşen Ficâr savaşına iştirak etmiştir. Yukarıda da zikri geçtiği gibi, kaynaklardan bazıları onun savaşa fiilen katıldığını rivayet ederlerken, bir kısmı ise kendisinin savaşta yer almakla birlikte, çarpışmalara katılmadığını, sadece düşman tarafından atılan okları karşılayıp amcalarına verdiğini ileri sürerek, sanki onun haram aylarda gerçekleşen bu savaşa katılmadığını îmâ etmeye çalışmışlardır. Hâlbuki bir savaşa katılmak için mutlaka silahlı çatışmaya girmek şart değildir. Değil atılan okları toplamak, kendi tarafındaki yaralılara yardımcı olmak bile fiilen savaşta yer almak manasına gelir.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, Hz.Muhammed (sav) peygamberliğine kadar geçen dönemde kendine has inanç ve uygulamaları olmakla birlikte, topluma yönelik dinî ve siyasî fikir ve teklifleri bulunmayan, üstelik dönemin şartları gereği bir liderde olması lüzumlu kabul edilen hususiyetleri şahsında barındırmayan, ancak ailesine yetecek ticarî faaliyetleriyle geçimini sağlamaya çalışan, nihayet Kureyş içinde pek öne çıkmayan mütevazı bir Kureyşlidir. O, yaşadığı şehrin toplumsal hayatın-

68 İbnü'l-Cevzî, Rasûlüllah'ın (sav) çocukluğu esnasında akrabası tarafından putlara mahsus bir bayrama götürülmek istendiğini, ancak onun putlara yaklaşmayıp ayıpladığını ve onlara buğzettiğini bildirmektedir. İbnü'l-Cevzî, *el-Vefâ bi Ahbâri'l-Mustafâ*, Mısır 1966, I, 138.

da yer almış; Ficâr savaşlarına katılmış, Ukâz ve Mecenne pazarlarında alış-veriş yapmış, Kureyş başkanlarıyla Kâbe'de sohbet etmiştir. Kasideler dinlemiş, kendisi şiir okumamakla birlikte, şiir toplantılarına iştirak etmiştir. Bu süreçte onun en bariz özellikleri asil bir aile kabul edilen Hâşimoğulları'na mensup olması ile tavır ve davranışlarıyla bütün Mekkeliler tarafından Emin[69] sıfatıyla tanınmasıdır.[70] Onun şahsiyetini öne çıkaran diğer hususiyetleri ise câhiliyye döneminin yaygın kötülüklerinin hiçbirine bulaşmamak, temiz bir hayat sürmek, çevresinde iffeti, mertliği, merhameti ve hak severliği ile tanınmak ve sevecen, soylu, asil, dürüst ve doğruluktan ayrılmayan bir kişi olmaktır.[71]

---

69 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 210; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 156; Belâzürî, *Ensâb*, I, 99.

70 Hz. Peygamber'in (sav) Emin oluşuyla ilgili bk. Kapar, M. Ali, "Hz. Peygamber'in Güvenilirliği", *İSTEM*, Yıl:1, sy.1, Konya 22003, s. 41-50. Ayrıca bk. Algül, Hüseyin, "Emin", *DİA*, XI, 111.

71 Hz. Peygamber'in risâletine kadar Mekke'deki hayatı ile ilgili değerlendirmeler için bk. Mevdûdî, Ebu'l-Alâ, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber*, II, 65-101; Ali Şeriati, *Muhammed'i Tanıyalım*, (çev. Ali Seyyidoğlu), Ankara 1995, s. 7-36; Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesaj*, s. 73-81; Mevlânâ, Şiblî Numânî, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, s. 125-141; Avcı, Casim, *Muhammedü'l-Emin*, İstanbul 2008, s. 69-133.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RİSÂLETİN MEKKE DÖNEMİ

1. İLK VAHİY VE PEYGAMBERLİK

Hz. Muhammed (sav) peygamberlik görevini üstlenmesinin birkaç yıl öncesinden itibaren özellikle yılın Ramazan aylarında Hira dağındaki bir mağarada mistik bir hayat yaşamaya başladı. Belâzürî, Hira'da gerçekleştirilen ve toplumdan ayrılma anlamında "tehannüs" adı verilen bu inzivâ geleneğini Mekke'de ilk başlatan kişinin Hz. Peygamber'in (sav) dedesi Abdülmuttalib olduğunu, onun 80 ve 90'lı yaşlarında Ramazan ayı boyunca inzivâ hayatı yaşadığını, bu süre içinde de Kâbe'yi tavaf etmeyi ve fakirlere ikramı artırdığını zikreder. Bu faaliyet ondan sonra başka Mekkeliler tarafından da tekrarlanmıştır.[1]

Hz. Peygamber (sav) Hira'da yaşadığı tefekkür sürecinde kendisinde olağanüstü haller gözlemlemeye başladı. Bunların ilki sadık rüyalardır.[2] Allah Rasûlü (sav) ayrıca tek başına Mekke vadilerinde dolaşırken birden *"Allah'ın selamı üzerine olsun ey Allah'ın Rasûlü"* nidalarını duyuyor, fakat sesin geldiği yere yöneldiğinde hiç kimse göremiyordu.[3]

---

1 Belâzürî, *Ensâb*, I, 84, 105. Hz. Peygamber'in (sav) benzer tecrübeleri hakkında bk. Buhârî, *Bedü'l-Vahy* 3; Tehannüs kavramı hakkında geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. Kister, M. J., "et-Tehannüs: Kelime Anlamı Üzerine Bir Araştırma", (çev. Ali Aksu), *Tasavvuf Dergisi*, y.2, sy.4, Eylül 200, s. 215-230.

2 Buhârî, *Bedü'l-vahy* 3; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 249-250; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 194.

3 İbn İshâk, *Sîre*, s. 101; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 250.

Hz. Muhammed (sav) 40 yaşına ulaştığında, Hira'da bulunduğu 610 yılı Ramazan ayının 27. gecesinde, vahiy meleği Cebrail (as) kendisine Allah'ın *"oku"* emrini ulaştırdı. Hz. Peygamber (sav) bu isteğe *"ben okuma bilmem"* cevabını verdi. Bu diyalog aynı şekilde tekrarlandıktan sonra vahiy meleği en sonunda ona Alâk sûresinin ilk beş âyetini okumaya başladı:

> *"Oku, yaratan Rabbinin adıyla. O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin sonsuz kerem sahibidir. O Rabb ki, yazmayı öğretti. İnsana bilmediğini de o öğretti".*[4]

Rasûl-i Ekrem (sav) bu hadise üzerine korku ve heyecanla Hira'yı terk ederek evine koştu. Sakinleştikten sonra başından geçenleri eşine anlattı. Hz. Hatice bunların kötü bir şey olamayacağını, zira onun akrabayı gözeten, ihtiyaç sahiplerine yardım eden ve misafirlere ikramda bulunan bir kişi olduğunu söyleyerek onu teselli etti. Ardından da amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'e gidip olanları bir de ona anlatmasını söyledi. Varaka, Mekke'de Tevrat ve İncil'i okumuş, geçmişe ait bilgilerden haberdar bir kişi olarak tanınıyordu. Allah Rasûlü'nü (sav) dinledikten sonra kendisine gelenin bütün peygamberlere ilahî emirleri ulaştıran vahiy meleği Cebrail olduğunu söyleyerek onun peygamberliğini müjdeledi.[5]

Hz. Muhammed (sav) ilk vahiy almasının ardından Cebrail ile karşılaşmak arzusuyla Hira'ya gidişlerine devam etti. Fakat beklediği elçi bir türlü gelmiyordu. Bundan son derece müteessir olarak Rabb'inin kendisini terk ettiği zannına kapıldı. Siyer kaynaklarında *"Fetretü'l-vahy"* olarak bilinen, ancak risâlete hazırla-

4 Alâk, 96/1-5. Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'ân* 74.

5 Buhârî, *Bedü'l-Vahy* 3; *Ehâdîsü'l-Enbiyâ* 21, *Tefsîru'l-Kur'ân* 96; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 252-254, 257; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 194-195; Belâzürî, *Ensâb*, I, 104-107.

yıcı bir işlev gören bu dönemin ne kadar devam ettiği hususunda birkaç aydan başlayıp üç yıla kadar uzanan farklı süreler verilir. Nihayet belli bir zaman sonra Cebrail tekrar geldi. Bu defa ulaştırdığı Duhâ sûresiyle Allah'ın elçisini unutmadığını gösterdi:

> *"Kuşluk vaktine andolsun. Karanlığı çöktüğü vakit geceye andolsun ki, Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da. Muhakkak ki âhiret senin için dünyadan daha hayırlıdır. Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın. Seni yetim bulup da barındırmadı mı? Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi? Seni ihtiyaç içinde bulup da zengin etmedi mi? Öyleyse sakın yetimi ezme! Sakın isteyeni azarlama! Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat".*[6]

Allah Rasûlü (sav) gelen vahyin ağırlığı altında yine heyecana kapılarak evine kapandı. Bu hadisenin akabinde nâzil olan âyetler ona ilk vazifesini hatırlatır mahiyetteydi:

> *"Ey elbisesine bürünen peygamber, kalk ve sana iman etmeyenleri Allah'ın azabı ile korkut. Rabbini yücelt, elbiseni temiz tut, azaba sebep olan şeyleri terkte sebat et".*[7]

Bu emirler artık ilâhî tebliğin insanlara ulaştırılma zamanının geldiğine işaret eder. Hz. Peygamber (sav) bunun ardından başta eşi Hz. Hatice (ra) olmak üzere ailesini risâletini tasdike çağırdı.[8] Gizli şekilde devam eden bu faaliyetin yaklaşık üç-dört yıl sürdüğü rivayet edilmiştir.[9] Bu sürecin başlangıç döneminde Hz. Peygamber'in (sav) eşi Hz. Hatice'nin ardından kızları Zey-

---

6 Duhâ, 93/1-11; Buhârî, *Bedü'l-Halk* 7, *Tefsîru'l-Kur'ân* 93; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 257-258; Belâzürî, *Ensâb*, I, 108-109.

7 Müddessir, 74/1-5. Buhârî, *Bedü'l-Vahy* 3, *Tefsîru'l-Kur'ân* 96.

8 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 259-262; Belâzürî, *Ensâb*, I, 111.

9 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 199.

nep, Rukıyye ve Ümmü Külsûm Müslüman oldular. Daha sonra Rasûl-i Ekrem'in (sav) bakım ve terbiyesini üstlendiği yeğeni Hz. Ali onlara katıldı. Hz. Peygamber (sav) risâletinden önce çocuklarını geçindirmekte aciz kalan amcası Ebû Tâlib'den Hz. Ali'yi istemiş ve onu kendi ailesine dâhil etmişti.[10] Belâzürî'nin aktardığı bir rivayete göre Hz. Ali, Allah Rasûlü (sav) ile eşi Hz. Hatice'yi (ra) namaz kılarken görmüş, bunun mahiyetini öğrenmek isteyince Rasûlüllah (sav) risâleti hakkında kendisine bilgi vermiş ve onu dinine çağırmıştır. Bu hususta babasıyla istişare etmesi gerektiğini söyleyen Hz. Ali, ertesi günü babasına sormaya gerek duymadan İslâm'ı kabul ettiğini bildirmiştir.[11] Ebû Tâlib bir gün yeğeni ile oğlunun namaz kıldıklarına şahit olduğunda kendilerine ne yaptıklarını sormuş, Hz. Peygamber (sav) durumdan onu da haberdar etmiş ve iman etmeye çağırmıştır. Fakat Ebû Tâlib, atalarının dininden ayrılamayacağını mazeret göstererek davete icabet etmemiş, bununla birlikte oğluna da engel olmamıştır.[12]

Hz. Peygamber'in (sav) ailesi içinde Hz. Ali'den sonra Zeyd b. Hârise Müslüman oldu. Zeyd, Kelb b. Vebre kabilesine mensup olup küçük yaşta esir edilerek Şam'dan Mekke'ye getirilmişti. Hakîm b. Hizâm b. Hüveylid, halası Hz. Hatice'ye bu kölelerden birini hediye etmek istemişti. O da gelenler arasında Zeyd'i tercih etmiş, ardından da onu Hz. Peygamber'in (sav) hizmetine vermişti. Hz. Peygamber (sav) Zeyd'i kölelikten kurtarmış, ardından da evlat edinmişti. Babası Hâris daha sonra Mekke'ye gelerek oğlunu bulmuş, fidyesini ödemek suretiyle onu Hz. Peygamber'den (sav) geri istemişti. Allah Rasûlü (sav) evlatlığını

---

10 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 262-263.

11 Belâzürî, *Ensâb*, I, 112-113.

12 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 263-264; Belâzürî, *Ensâb*, I, 113.

babasıyla gitme veya kendi yanında kalma konusunda muhayyer bırakınca, Zeyd, Hz. Peygamber'in evini babasının yurduna tercih etmiştir.[13]

Mekke'de Rasûlüllah'ın (sav) davetine ailesi dışından olumlu cevap veren ilk kişi onun en yakın dostu Hz. Ebû Bekir'dir. Nitekim Hz. Peygamber (sav) kendisini tasdik etmeye çağırdığı her insanda bir tereddüt gözlemlediğini, bu konuda kesin kararlı davranan tek kişinin Hz. Ebû Bekir olduğunu ifade etmiştir.[14] Hz. Ebû Bekir İslâm'a dâhil olduktan sonra Kureyş içindeki nüfuzunu ve servetini Rasûlüllah'ın (sav) daveti yolunda kullanmıştır. Nitekim onun da desteğiyle Osman b. Affân, Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahmân b. Avf, Talhâ b. Ubeydullah ve Sa'd b. Ebû Vakkâs gibi Kureyş gençleri tebliğin gizli gerçekleştirildiği üç yıllık dönemin ilk müminleri olmuşlardır.[15] Bu şahısları daha sonra Osman b. Maz'ûn, Sa'îd b. Zeyd, Ayyâş b. Ebû Rebîa, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Erkâm b. Ebu'l-Erkâm, Ebû Seleme, Cafer b. Ebû Tâlib ve Ubeyde b. Hâris gibi şahıslar takip etmiştir.[16]

Tebliğin başlangıç döneminde Rasûl-i Ekrem (sav) Kâbe'de ferdî olarak tavaf yapmak ve namaz kılmakla birlikte Müslümanlarla toplantılarını ancak gizli olarak gerçekleştiriyordu. Bir araya geldiklerinde ashâbıyla birlikte namaz kılıyor, nâzil olan Kur'ân âyetlerini tebliğ ediyor, ayrıca onların imanlarını kuvvetlendirici konuşmalar yapıyordu. Onun diğer Müslümanlarla toplandıkları ortak mekân ise ashâbdan Erkâm b. Ebu'l-Erkâm'ın şehrin dışında Safâ tepesi eteklerindeki eviydi. Burası Müslümanlar için buluşma merkezi olma özelliğini nübüvvetin

---

13 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 264-265.
14 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 269.
15 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 267-269.
16 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 269-280.

6. yılında gerçekleşen Hz. Ömer'in İslâm'a girişine kadar devam ettirmiştir.[17] Tebliğin bu süreci "ferdî girişimler dönemi" olarak adlandırılabilir. Allah Rasûlü'nün (sav) irtibat kurduğu şahıslar genellikle davetini kabul edeceğini kestirdiği kişilerden oluşmuştur. Bu tahmininde de başarılı olmuş, kendisine ulaştıklarının hemen tamamı ona olumlu cevap vermişlerdir.

Risâletin 4. yılında *"Ey Muhammed sana emredileni açıkça ortaya koy, puta tapanlara aldırma"*[18] ve *"Önce en yakın akrabanı uyar, sana tabi olan müminleri kanatlarını altına al. Sana karşı gelirlerse, yaptıklarınızdan uzağım de"*[19] âyetlerinin nâzil olmasıyla birlikte açık davet süreci başlamış oldu.[20] Bu âyetlerden ilki gizli davet döneminin bittiğini gösterirken, ikincisi ise açık davete kimlerle başlaması gerektiğini açıklamıştır. Hz. Peygamber (sav) bunun üzerine, önce yakın akrabası olan Abdulmuttaliboğullarını, ardından daha geniş kabile grubunu teşkil eden Hâşimoğullarını İslâm'a çağırmıştır. Onun alenî davete yakın akrabasından başlaması, Mekke sosyal şartları içinde tabiî hatta zarurî bir durumdu. Zira bu toplumda asabiyet, yani kabilecilik hâkimdi ve herhangi bir işe girişmeden önce bir kabile mensubunun mutlaka kendi soyunun desteğini alması gerekiyordu. Hz. Peygamber (sav) bunu temin amacıyla önce amcalarını dinine davet etmeye karar verdi. Ancak Ebû Leheb daha toplantının başında onu kabilesine kötülük getirmekle suçlayarak daha fazla konuşmasına engel oldu. Allah Rasûlü (sav) birkaç gün sonra yeni bir toplantı daha düzenleyerek yakınlarını tekrar Allah'ın birliğine inanmaya, kendisinin peygamber olduğunu tasdik etmeye ve risâlet görevi

17 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 270.
18 Hicr, 15/94.
19 Şuarâ, 26/214-216.
20 Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân 26; İbn Hişâm, es-Sîre, I, 280-281; Belâzürî, Ensâb, I, 116.

esnasında kendisine destek olmaya çağırdı. Konuşmayı dinleyen Ebû Tâlib Hz. Peygamber'in (sav) sözlerini güzel ve doğru bulduğunu, dolayısıyla onu koruyup destekleyeceğini, ancak atalarının dininden ayrılmayı da düşünmediğini bir kez daha tekrar etti. Ebû Leheb ise yine saldırgan bir tutum takınarak akrabalarından ona engel olmaları gerektiğini, aksi takdirde soylarının zillete düşeceğini ileri sürdü. Netice olarak bu görüşmelerde de Allah Rasûlü'nün (sav) amcalarından hiç biri Müslüman olmadı. Bütün bu olumsuzluklara rağmen kendisine en yakın amcası olan Ebû Tâlib ona himaye vadinden bulundu ki, bu destek onun daha sonra Mekke'de gerçekleştireceği tebliğ faaliyetleri için büyük bir imkân olmuştur.[21]

Rasûl-i Ekrem'in (sav) akrabasından sonraki yeni muhatapları diğer Mekkeliler oldu. Bu amaçla şehir ileri gelenlerini bir gün Safâ tepesine toplayarak risaletini tebliğ etmeye karar verdi. Konuşmasının başlangıcında onlara *"ey Kureyşliler! Size şu dağın arkasında bir düşman birliği var desem inanır mısınız?"* sorusunu sordu. Muhatapları *"evet, zira senin hiç yalan söylediğine şahit olmadık"* cevabını verdiler. Bunun üzerine kendilerine *"öyleyse ben büyük bir azaba uğrayacağınızı size haber veriyorum. Allah bana en yakın akrabamı uyarmamı emretti. Allah'tan başka ilâh yoktur demediğiniz sürece size ne bu dünyada ne de âhirette bir faydam dokunur"* uyarısını yaptı. Bu toplantıda da hazır bulunan amcası Ebû Leheb yine onun Mekkelilerle görüşmesine engel olmaya çalışarak *"elin kurusun"* sözleriyle beddua etmiştir. Bunun üzerine Leheb sûresi (111/1-5) nâzil olmuştur.[22]

---

21 Buhârî, *Vesâyâ* 11, Belâzürî, *Ensâb*, I, 118-119.

22 Buhârî, *İmân* 384, *Tefsîru'l-Kur'ân* 111; Müslim, *İmân* 350, 365; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 200-201; İbn Habîb, *Münammak*, s. 218-219; Belâzürî, *Ensâb*, I, 119-121.

Hz. Peygamber (sav) risâletini bütün Kureyş'e duyurduktan sonra ikinci adım olarak Mekke dışından gelen kabile mensuplarıyla görüşmeler yapmaya başladı. Diğer taraftan Mekke dâhilindeki gelişmeler hac mevsimi sırasında şehre gelip gidenler tarafından diğer kabilelere de ulaştırılıyordu. Bu sebepledir ki, onun Mekke haricinde de müminleri vardı. Allah Rasûlü (sav) sadece Mekke'ye gelenlerle yetinmeyip daha fazla kişiye ulaşabilmek için özellikle şehre yakın bölgelerde kurulan Ukâz, Mecenne ve Zülmecâz panayırlarını da ziyaret etmeye başladı. Onun bu tür faaliyetleri kesintisiz bir şekilde hicrete kadar devam etmiştir.[23]

Hz. Peygamber (sav) tebliğ görevini üstlenmesinden itibaren kadın-erkek, genç-ihtiyar, zengin-fakir, hür-köle ayrımı yapmadan toplumun tüm katmanlarını İslâm'a çağırdı. Bunun sonucu olarak Mekke'nin hemen her kesiminden insanlar Müslüman oldular. Ancak ilk Müslümanların en bariz özellikleri, genelde otuzlu yaşlardaki gençlerden meydana gelmiş olmalarıdır. Bunlar arasında Hâlid b. Sa'îd, Mus'ab b. Umeyr, Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebîa, Sa'd b. Ebû Vakkâs gibi Kureyş'in önemli sülalelerine mensup zengin aile çocukları bulunduğu gibi, şahsî servetiyle Mekke zenginleri arasında sayılabilecek Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman, Hz. Zübeyr ile Hz. Talha benzeri şahıslar da vardı. Burada zikri geçen Kureyş mensuplarının yanında, bu kabilelere sığınmış olan Abdullah b. Cahş gibi anlaşmalılar, Bilâl-i Habeşî, Habbâb b. Eret gibi köleler ile Yâsir ailesi gibi himayesiz yabancılar ilk Müslümanlar arasında yerlerini almışlardır. Ancak Mekke siyasetinde kabilelerini temsil eden hiçbir Kureyş önderi -Hâşimoğulları'nın lideri Ebû Tâlib de bunlara dâhildir- İslâmî davete olumlu cevap vermemiştir. Burada zikri geçen şahıslardan yola çıkarak Hz. Peygamber'in (sav) çağrısına ilk cevap ve-

23 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 216.

renlerin toplumun alt kesiminde yer alan korumasız fakir ve kölelerden teşekkül ettiği şeklindeki yaygın kanaatin yanlış olduğu ortaya çıkar. Zira İslâm dini ilk tebliğ edildiği andan itibaren cemiyetin hemen her tabakasından ilgi görmüş ve Kureyş'in bütün kabilelerinden az veya çok kişi Müslümanlığı seçmiştir.[24]

İslâm'a giren şahıslar Arap sosyal hayatının farklı statülerine mensup olmalarına rağmen, onların ortak özellikleri putperestlikten ve câhiliyye adetlerinden uzak kalmak, doğru ve güvenilir olmak gibi müsbet ve davranışlara sahip bulunmaktır.[25]

II. MÜŞRİKLERİN TEBLİĞE KARŞI TEPKİLERİ

Kureyş ileri gelenleri Rasûlüllah'ın (sav) davetine başlangıçta pek itiraz etmediler. Ancak puta tapmayı eleştiren âyetler nâzil olmaya[26], onların dinleri ayıplanmaya ve ataları akılsızlıkla suç-

---

24 Kureyş içinde ayrı ayrı kabilelerden Müslüman olanların listeleri için bk. Watt, W. Montgomery, *Muhammed Mekke'de*, (çev. M. Rami Ayas-Azmi Yüksel), Ankara 1986, s. 177-189; Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 86.

25 İlk Müslümanların ortak özellikleri hakkında bk. Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, I-IV, İstanbul 1986, I, 225-227.

26 *"Allah'ı bırakıp, kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve "İşte bunlar Allah katında bizim şefaatçılarımızdır" diyorlar. De ki: "Siz, Allah'a göklerde ve yerde onun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz!? O, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir."* (Yûnus 10/18); *"Hiç şüphesiz siz ve Allah'tan başka kulluk ettikleriniz cehennem odunusunuz. Siz oraya varacaksınız. Eğer onlar ilah olsalardı oraya varmazlardı. Hâlbuki hepsi orada ebedi kalacaklardır"* (Enbiyâ 21/98-99); *"Onlar, Allah'ı bırakıp, kendilerine ne faydası ne de zararı dokunan şeylere kulluk ederler. Kâfir, Rabbine karşı (şeytana) arka çıkandır"* (Furkân 25/55); *"Siz Allah'ı bırakarak ancak putlara tapıyorsunuz ve yalan uyduruyorsunuz. Allah'ı bırakarak taptıklarınızın size hiçbir rızık vermeye güçleri yetmez. Öyle ise rızkı Allah'ın katında arayın. O'na kulluk edin ve O'na şükredin.*

lanmaya başlanınca Hz. Muhammed'e (sav) yönelik tepkilerini açıkça göstermeye başladılar.[27]

Müşrik önderlerinin davete muhalefet sebeplerinin başında dinî kaygılar gelir. Mekke müşrikleri atalarından kendilerine intikal eden ve çok değer verdikleri inanç ve gelenekleri mutlak doğrular kabul edip, hiçbir şekilde bunları terk etmek istemiyorlardı. Kur'ân-ı Kerîm, Kureyşlilerin atalarına olan bağlılıklarını şöyle ortaya koyar:

> *"Onlara, 'Allah'ın indirdiğine ve Rasûle gelin' denildiği zaman, babalarımızı üzerinde bulduğumuz yol bize yeter' derler. Ataları hiçbir şey bilmiyor ve doğru yol üzerinde bulunmuyor iseler de mi?".*[28]

Müşriklerin karşı çıkışına etki eden âmiller arasıda kin, büyüklük taslama, peygambere uymayı kendilerine yediremene, onu küçük görme, kendilerinden birinin değil de onun risâlet görevini üstlenmesinden rahatsızlık duyma gibi sebepler sayılabilir. Zira onlar kendilerini makam ve mevkileri yönünden daha ileri, geniş servet sahibi, daha büyük şöhreti olan, nüfuzlu, sözü daha çok dinlenen insanlar olarak görüyorlardı. Kur'ân, onların itirazlarını şu şekilde dile getirir:

> *"Müşrikler, eğer kendilerine bir uyarıcı gelirse, ümmetlerden herhangi birinden daha çok doğru yol üzere olacaklarına dair en güçlü şekilde Allah'a yemin etmişlerdi. Fakat onlara bir uyarıcı gelince, bu ancak onların nefretlerini artırdı. Yeryüzünde büyüklük taslamak ve kötü tuzak kurmak için (böyle davranıyor-*

Siz yalnız O'na döndürüleceksiniz." (Ankebût 29/17).

27 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 282; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 199; Belâzürî, *Ensâb*, I, 115-116.

28 Mâide, 5/104. Benzer nitelikteki âyetler için bk. Bakara, 2/170, Lokmân 31/21, Sebe, 34/43, Saffât, 37/69-71, Zuhruf, 43/22-24.

lardı). Oysa kötü tuzak, ancak sahibini kuşatır. Onlar ancak öncekilere uygulanan kanunu bekliyorlar. Sen Allah'ın kanununda hiçbir değişiklik bulamazsın. Sen Allah'ın kanununda hiçbir sapma bulamazsın".[29] *"Fakat kendilerine Hak gelince, "Bu bir büyüdür, biz onu kesinlikle inkâr ediyoruz" dediler. "Bu Kur'ân iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya!" dediler".*[30] *"O zikir (Kur'ân) içimizden ona mı indirildi?" diyerek kalkıp gittiler. Hayır, onlar benim Zikrimden (Kur'ân'dan) şüphe içindedirler. Hayır, henüz azabımı tatmadılar".*[31]

Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber'in (sav) tebliğine tavır alışlarının mühim sebeplerinden biri de siyasi ve ekonomik kaygılardır. Her şeyden önce onlar inançlarının temeli olan putperestliğin ortadan kalkması durumunda Arap kabileleri nazarındaki itibarlarının azalacağını düşünüyorlardı. Diğer taraftan Mekke müşrikleri putların terk edilmesinin Mekke'nin ekonomik hayatına doğrudan veya dolaylı zarar vermesinden, aynı zamanda Kâbe'nin kutsiyetinin kaybolmasından endişeleniyorlar, bu sebeple Hz. Peygamber'e (sav) muhalefet etmeyi kendi menfaatlerinin bir gereği görüyorlardı. Üstelik onlar put ticaretinden de hatırı sayılır gelir elde ediyorlardı. Rasûlüllah'a (sav) karşı düşmanca tavır takınan Ebû Cehil, Ebû Süfyan, Âs b. Vâil, Ümeyye b. Halef gibi şahısların kabile reisliği niteliklerinin yanı sıra aynı zamanda Mekke'nin önemli tüccarları oldukları da unutulmamalıdır.[32]

"Onlar, "Sizinle beraber doğru yolu tutarsak, kendi yurdumuzdan koparılıp çıkarılırız" dediler. Biz onları tarafımızdan

---

29 Fâtır, 35/42-43.

30 Zuhruf, 43/30-31

31 Sa'd, 38/8.

32 Kapar, M. Ali, *Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti*, İstanbul 1987, s. 118; İmâdüddin Halil, *Muhammed Aleyhisselâm*, s. 108-109.

bir rızık olarak, her türlü meyve ve mahsullerin kendisinde toplandığı, saygın ve güvenlikli bir yere yerleştirmedik mi? Fakat onların çoğu bilmezler".[33]

Bu âyete göre Mekkeli liderler Hz. Peygamber'e (sav) uydukları zaman kendilerinin ve ülkelerinin imtiyazlarını, menfaatlendikleri tüm gelenekleri kaybedeceklerini düşünüyorlardı. Ayrıca geçimleri için gereken gelirlerinden, izzet ve şereflerinden mahrum kalacaklarını hesaplıyorlar, bu sebeple konumlarını muhafaza için tebliğe yüz çeviriyorlardır.[34]

Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber'e (sav) karşı çıkmalarının esas nedenlerinden biri de geleneklere duyulan körü körüne bağlılık ve bunun tabiî neticesi olarak Kureyş içinde geçmişe dayanan kabile mücadeleleridir. Hâşimoğullarından bir peygamber çıkmasıyla bu soyun kendilerine üstünlük sağlayacağını düşünen rakip kabileler bütün güçleriyle İslâm dininin yayılmasını engellemeye çalışmışlardır. Bu dönemde kabile asabiyetinin İslâm'a karşı tavır alıştaki etkisini Ebû Cehil'in şu sözlerinde açıkça görmek mümkündür:

"Biz Abdümenâfoğulları ile şimdiye kadar şan ve şeref yönünden çekiştik durduk. Onlar halka yemek yedirdiler, biz de yedirdik. Onlar bağışta bulundular, biz de bulunduk. Onlar arabuluculuk yapıp diyet yüklendiler, biz de yüklendik. Artık kulak kulağa giden yarış atı durumuna gelince, onlar 'şimdi bizim içimizde kendisine vahiy gelen bir peygamber var' dediler. Biz bunun dengini nereden bulup çıkaracağız. Vallahi bu sebeple hiç bir zaman onu tasdik etmeyiz".[35]

---

33 Kasas, 28/57.

34 Derveze, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, I, 378-379.

35 İbn İshâk, *Sîre*, s. 170; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 337-338.

Açıkça görüldüğü gibi Ebû Cehil bu sözlerinde Rasûl-i Ekrem'in (sav) gerçek peygamber olup olmadığı hususunu hiç dikkate almamıştır. Onun meseleyi değerlendirmesindeki ana kriter nübüvvetin gerçekliği değil, kabile rekabeti, yani asabiyettir. Buna göre peygamberin kim olduğu ve ne dediğinden ziyade, hangi kabileden olduğu önemlidir. Ebû Cehil'in sözleri, esasında Rasûlüllah'ın (sav) kabilesine siyasî rakip durumunda olan hemen tüm Mekke kabile reislerinin hâkim düşüncesini yansıtmaktadır.[36]

Müşriklerin Hz. Peygamber'in (sav) tebliğine karşı çıkış sebepleri arasında onların peygamberlik hakkındaki yanlış yargılarını da saymak mümkündür. Onlara göre peygamberlik, peygamberi insan olma tabiatı dışına çıkarmalı, onu üstün bir varlık haline getirmeliydi. Peygamberlik görevini alınca o artık tabiat yasalarının üzerine çıkmalı, hatta bunları değiştirmeliydi. Onların zihinlerindeki peygamber tasvirlerinde daha önce duyup öğrendikleri milletlerin peygamber kıssalarının büyük etkisi vardır. Allah'ın Hz. Mûsâ ile konuşması, dağa tecelli etmesi, levhalarını gökten yazılı olarak indirmesi, onun asasının korkunç bir yılana dönüşmesi, Allah'ın İsrailoğulları'nı bulutlarla gölgelemesi; Hz. Yahyâ'nın veya daha önce de İshâk'ın Rabbânî bir mucize eseri olarak pîr-i fânî bir baba ve ihtiyar bir anneden doğması; Hz. İsâ'nın hârikulâde bir mucize eseri olarak babasız dünyaya gelişi, beşikte iken konuşması, kör ve cüzamlı hastaları iyileştirmesi; Allah'ın Hz. Dâvûd'un emrine dağları ve kuşları vermesi; Hz. Süleyman'ın rüzgâra ve cinlere egemen olması bunlara örnek olarak verilebilir. Onlar ayrıca Hz. Nûh, Hz. İbrahim, Hz. Hûd, Hz. Sâlih ve Hz. Şuayb hakkında ve onların mucizeleri hususunda da az çok bilgi sahibiydiler. Bu sebeple Hz. Muhammed'in

---

36 Apak, Adem, *Asabiyet*, s. 63-69.

muhatapları, onu zihinlerinde yer eden peygamber anlayışına göre değerlendirdiler. Hâlbuki Rasûlüllah (sav), kendilerinden biriydi, aralarında yaşıyordu. Onların çarşılarında dolaşıp ailesinin rızkını temine çalışıyordu; ama Mekkelilere göre onda açık bir alamet, olağanüstü bir güç bulunmalıydı. Meselâ hemşehrileri kendisine inen melek göremiyorlardı. Bu sebeple ondan kendisini destekleyecek meleklerin gelmesini, elle dokunacakları ve okuyacakları bir kitabı gökten indirmesini, yerden sular fışkırtmasını, yerin hazinelerini dışarı çıkartmasını, önceki atalarını diriltmesini istiyorlardı. Hz. Peygamber (sav) bu isteklere karşı kendisine indirilenleri tebliğ etmekle yükümlü olduğunu, daha fazlasını yapamayacağını ilahi hitapla şu şekilde dile getiriyordu[37]:

> *"De ki: "Ben size, 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır' demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size 'Ben bir meleğim' de demiyorum. Ben sadece, bana gönderilen vahye uyuyorum." De ki: "Görmeyenle gören bir olur mu? Siz hiç düşünmez misiniz?".*[38]

> *"De ki: "Allah dilemedikçe ben kendime bir zarar verme ve bir fayda sağlama gücüne sahip değilim. Eğer ben gaybı biliyor olsaydım daha çok hayır elde etmek isterdim ve bana kötülük dokunmazdı. Ben inanan bir kavim için sadece bir uyarıcı ve bir müjdeciyim".*[39]

> *"Dediler ki: "Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça, yahut senin hurmalardan, üzümlerden oluşan bir bahçen olup, aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça, yahut iddia ettiğin gibi, gökyü-*

37 Derveze, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, I, 380-381.
38 En'âm, 6/50.
39 A'râf, 7/188.

zünü üzerimize parça parça düşürmedikçe, yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe, yahut altından bir evin olmadıkça, ya da göğe çıkmadıkça sana asla inanmayacağız. Bize gökten okuyacağımız bir kitap indirmedikçe göğe çıktığına da inanacak değiliz." De ki: "Rabbimi tenzih ederim. Ben ancak resul olarak gönderilen bir beşerim".[40]

Bu Kur'ânî cevaplar müşrikleri yeni mucizeler ve harikulade şeyler istemekten alıkoymadı. Böylece onlar peygamberlik çağrısını kendi zihinlerinde bulunan bilgilerle, inançlarla ölçmeye ve kıyaslamaya devam ettiler. Allah Rasûlü'nü (sav) bir peygamber olarak kabul etmedikleri için ona bazen şair, bazen kâhin, bazen de mecnun demeye başladılar. Hatta onun söylediği şeylerin şeytanın fısıltılarından olduğunu iddiaya kalkıştılar. Zaman zaman da Allah Rasûlü'nün (sav) kendilerine ulaştırdığı bilgilerin eski milletlerin hikâyelerinden uydurulduğunu, bunların başkalarından öğrenilmiş şeyler olduğunu ileri sürdüler.[41]

A. MÜŞRİKLERİN HZ. PEYGAMBER'E (SAV) KARŞI FAALİYETLERİ

Mekke Müşrikleri Hz. Peygamber'in (sav) tebliğini engellemek için çok çeşitli yollara tevessül etmişlerdir. Bunlar önce görmezden gelip ciddiye almamak, ardından onu yalanlamak, kendisine şairlik, sihirbazlık, kâhinlik ve mecnunluk iftirası atmaktır. Müşrikler bu faaliyetlerini zamanla derece derece şiddetlendirmişler, nihayetinde Allah Rasûlü'ne (sav) suikast dü-

---

40 İsrâ, 17/90-93. Ayrıca bk. Kehf, 18/110, Fussılet, 41/6. Allah Rasûlü (sav) de *"Ben bir kral değilim. Tuzlanıp güneşte kurutulan et yiyen bir kadının oğluyum"* (İbn Mâce, Et'ime 30) sözüyle bu hususa açıkça işaret eder.

41 Derveze, İzzet, *Asru'n-Nebî*, I, 381-382.

zenleyecek noktaya gelmişlerdir.[42] Mekkelilerin bu ve benzeri faaliyetlere girişmelerinin asıl amacı daveti engellemekti. Bunun için her fırsatta Hz. Peygamber'in (sav) diğer insanlarla diyalog kurmasına mani olmaya çalışmışlardır. Zira Allah Rasûlü (sav) ile bir araya gelenlerin onun söylediklerinden etkilenmemesi neredeyse imkânsızdı. O kadar ki, Mekke müşrikleri adına Hz. Peygamber'e (sav) bazı dünyevî teklifler sunmak şartıyla onu tebliğ faaliyetinden vazgeçirmek için yanına giden Utbe b. Rebîa, kendisine okunan âyetlerden oldukça etkilenmiş, müşrik arkadaşları da ondaki değişikliğin farkına varmışlar ve gittiği halden farklı bir şekilde döndüğünü ifade etmişlerdir.[43] Bu sebeple onlar bilhassa Mekke'ye dışarıdan ticaret ve ibadet amacıyla gelenlerin Hz. Peygamber (sav) ile buluşmalarını engellemeye çalışmışlardır. Nitekim Devs kabilesinden Tufeyl b. Amr şehre girdiği zaman, ona Hz. Peygamber (sav) aleyhinde sözler sarfetmişler, kişiyi babasından, kardeşinden, karısından ve soyundan ayırdığını söyleyip, *"bizim başımıza gelenlerin, senin ve kavminin de başına gelmesini istemiyorsan, sakın onunla konuşma ve sözlerini dinleme"* diye ikaz etmişlerdir. Ancak onların tüm çabalarına rağmen Tufeyl, Hz. Peygamber (sav) ile görüşmenin bir yolunu bularak Müslüman olmuştur.[44] Bununla birlikte müşrikler ısrarla aleyhte propagandalarını devam ettirerek şehre misafir olarak gelen şair A'şa'nın Hz. Peygamber (sav) ile bir araya gelmesini engellemişlerdir.[45] Benzer şekilde Ebû Cehil, Huzeyl kabilesine mensup Amr isimli bir şahsın Mekke'ye gelip Hz. Peygamber'le (sav) görüşmesinden haberdar olunca ona Allah Rasûlü (sav)

42 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 308.
43 İbn İshâk, *Sîre*, s. 187-188; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 313-314.
44 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 22.
45 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 25-28.

aleyhinde sözler söyleyerek Müslüman olmasına mani olmaya çalışmıştır.[46] Bu hususta Ebû Cehil'e yardımcı olanların başında Züheyr b. Ebû Ümeyye gelir.[47] Mekkeliler daveti engelleme konusunda muhataplarını sözle ikna etmenin yanısıra zaman zaman şiddet kullanmışlardır. Nitekim onlar Mekke'ye geldiği zaman Hz. Peygamber'in (sav) bulunduğu yeri kendilerine soran Ebû Zerr el-Gıfârî'yi bayıltıncaya kadar dövmüşlerdir.[48] Müşriklerin daveti engellemek için gerçekleştirdikleri faaliyetleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

1. Münazara ve Münakaşa

Mekke müşrikleri kendileri gibi bir insanın Allah'tan haber getirmesini bir türlü kabul edememişler, Hz. Muhammed'e (sav) bu işi niçin bir meleğin yapmadığını sık sık sormuşlardır.

> *"Bir de dediler ki: "Ona (açıktan göreceğimiz) bir melek indirilse ya!" Eğer (öyle) bir melek indirseydik artık iş bitirilmiş olurdu, sonra da kendilerine göz açtırılmazdı. (Hemen helak edilirlerdi)".*[49] *"(Ey Muhammed!) Belki de sen, (müşriklerin) "Ona bir hazine indirilseydi veya beraberinde bir melek gelseydi ya!" demelerinden dolayı sana vahyolunanlardan bir kısmını gözardı edeceksin ve o yüzden göğsün daralacak. Fakat sen, ancak bir uyarıcısın. Allah ise her şeye vekildir".*[50] *"Eğer doğru söyleyenlerden isen bize melekleri getirsene!"* [51] *"Dediler ki: "Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda, pazarda dolaşır. Ona bir melek indirilseydi de bu onunla beraber bir uyarıcı olsaydı ya!".*[52]

---

46 Belâzürî, *Ensâb*, I, 128.

47 Belâzürî, *Ensâb*, I, 145.

48 Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 33; Müslim, *Fedâilu's-Sahâbe* 132.

49 En'âm, 6/8.

50 Hûd, 11/12.

51 Hicr, 15/7.

52 Furkân, 25/7.

Kur'ân'da onlara şu şekilde cevap verilmiştir:

"Allah, Rasûl olarak bir insanı mı gönderdi? De ki: Yeryüzünde dolaşanlar melek olsaydı, biz de onlara gökten peygamber olarak bir melek gönderirdik".[53] *"Biz onlara melekleri de indirseydik, kendileriyle ölüler de konuşsaydı ve her şeyi karşılarında (hakikatın şahidleri olarak) toplasaydık Allah dilemedikçe yine de iman edecek değillerdi. Fakat onların çoğu bilmiyorlar".*[54]

Unutmamak gerekir ki, Hz. Peygamber'in (sav) melek olarak değil, beşer sıfatıyla gönderilmesi hikmetin gereğidir. Zira insanüstü vasıflara sahip birisi veya bir melek peygamber olarak gönderilseydi, onun dinî hayat için örnek alınması mümkün olmazdı. Çünkü insanla iletişim ancak onun cinsinden olan, kendi cinsini taşıyan ve yine kendi cinsinin bütün özelliklerini nefsinde taşıyan insanla mümkündür. Aksi takdirde insanlar, farklı varlık düzeyine sahip bir varlığa bağlanmaya ve onu örnek almaya itiraz edebilirlerdi. Esasında insanüstü bir varlığı, insanlara örnek olarak göstermek de Allah'ın adaletiyle bağdaşmaz. Çünkü insan olmayan birisinden yapmasını istediklerini insanlardan talep etmek açıkça adaletsizlik olur. Kur'ân'da *"sizden birisini size rasul gönderdik"* denmesi de buna işarettir. Ancak bu durumda Hz. Peygamber (sav) model oluşturma anlamında ittibâ (izlemek tabi olmak), iktidâ (rehber edinmek) ve teessî (örnek almak) edilecek bir örnek olabilir. Aksi takdirde her hareketi tekrarlanan anlamında taklit edilebilecek ve her şeyiyle kendisine benzenilen anlamında teşebbüh (benzemek) edilebilecek birisi olurdu. Oysa Hz. Peygamber'in (sav) örnekliği sûreten değil, sîretendir.[55]

---

53 İsrâ, 17/95.

54 En'âm, 6/111.

55 Kutlu, Sönmez, "Hz. Peygamber'i Anlamada Tarihsel Muhammed İle Menkıbevî Muhammed'i Birbirinden Ayırmanın Önemi", s. 41.

Müşrikler zaman zaman Allah Rasûlü'nü (sav) zor durumda bırakmak ve bu sayede gerek toplum, gerekse inananları nazarında etkisiz hale getirmek için O'nunla münakaşaya girişmişlerdir. Nitekim Utbe b. Rebîa, Ebû Süfyan, Nadr b. Hâris, Velîd b. Muğîre, Ebû Cehîl, Âs b. Vâil, Ümeyye b. Halef gibi şehir ileri gelenleri görüşme yapmak üzere Hz. Peygamber'i (sav) yanlarına çağırmışlar, sözlerinin başında onu kavmi bölmek, atalarının dinlerine hakaret etmek ve onları sefihlikle vasıflamak gibi faaliyetlere girmekle suçlamışlar, bunun ardından da kendisine bazı dünyevî imkânlar sunarak tebliğ faaliyetini durdurmasını istemişlerdir. Fakat Rasûlüllah (sav) onların isteklerinin hiçbirini kabul etmemiş, asıl gayesinin insanları Allah'ın birliğine çağırmaktan başka bir şey olmadığını tekrarlamıştır. Rasûlüllah'tan (sav) bekledikleri cevabı alamayan müşrikler bu defa ondan Rabbi'ne dua edip etraflarını saran dağların uzaklaştırılmasını, Mekke'nin içinden güzel ırmaklar akan bir mekâna çevrilmesini, ölmüş olan babalarından Kusay b. Kilâb'ın diriltilmesini istemişlerdir. Bunlardan başka Hz. Muhammed'den (sav), Allah'tan kendisi için güzel bahçeler, saraylar ve anahtarı altın ve gümüş olan hazineler, onun çarşılarda maişet peşinde koşmaktan kurtulmasını sağlayacak zenginlikler istemesini talep etmişlerdir:

> *"Dediler ki: "Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça, yahut senin hurmalardan, üzümlerden oluşan bir bahçen olup, aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça, yahut iddia ettiğin gibi, gökyüzünü üzerimize parça parça düşürmedikçe, yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe, yahut altından bir evin olmadıkça, ya da göğe çıkmadıkça sana asla inanmayacağız. Bize gökten okuyacağımız bir kitap indirmedikçe göğe çıktığına da inanacak değiliz."* [56] *"Dediler ki: "Bu ne biçim peygamber ki ye-*

---

56 İsrâ, 17/90-93

mek yer, çarşıda, pazarda dolaşır. Ona bir melek indirilseydi de bu onunla beraber bir uyarıcı olsaydı ya!" "Yahut kendisine bir hazine verilseydi veya ürününden yiyeceği bir bahçesi olsaydı ya! "Zalimler (inananlara): "Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz" dediler".[57]

Bu tür iddialara karşı Allah Rasûlü (sav) vahyin yol gösteremesiyle muhataplarına şu şekilde cevap vermiştir:

"Kendisiyle dağların yürütüleceği veya yeryüzünün parçalanacağı, ya da ölülerin konuşturulacağı bir Kur'ân olacak olsaydı (o yine bu kitap olurdu). Fakat bütün emir yalnız Allah'ındır. İman edenler anlamadılar mı ki, Allah dileseydi bütün insanları doğru yola eriştirirdi. Allah'ın sözü yerine gelinceye kadar, inkâr edenlere yaptıkları işler sebebiyle devamlı olarak, ya büyük bir felâket gelecek veya o felâket yurtlarının yakınına inecektir. Şüphesiz Allah verdiği sözden dönmez".[58]

De ki: "Rabbimi tenzih ederim. Ben ancak resul olarak gönderilen bir beşerim".[59] *"De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım, (Ne var ki) bana, 'Sizin ilah'ınız ancak bir tek ilâhtır" diye vahyolunuyor. Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın".*[60] *"De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Fakat bana ilâhınızın yalnızca bir tek ilâh olduğu vahyediliyor. Artık O'na yönelin ve O'ndan bağışlanma dileyin. Allah'a ortak koşanların vay haline!".*[61] *"Dediler ki: "Ona Rabbinden mucizeler indirilseydi ya!" De ki: "Mucize-*

---

57 Furkan, 25/7-8.

58 Ra'd, 13/31.

59 İsrâ, 17/93

60 Kehf, 18/110.

61 Fussilet, 41/6.

ler ancak Allah katındadır ve ben ancak apaçık bir uyarıcıyım".[62] *"Eğer kendilerine (başka) bir mucize gelirse mutlaka ona inanacaklarına dair en güçlü yeminleriyle Allah'a yemin ettiler. De ki: "Mucizeler ancak Allah katındadır. O mucizeler geldiği vakit de inanmayacaklarını siz ne bileceksiniz?"*[63]

Hz. Peygamber'le (sav) münakaşalarını daha da ileriye götüren Mekkeliler ondan, Allah'tan bir melek göndermesi talebinde bulunmasını[64], o meleğin de kendisinin fazileti hakkında insanlara bilgi vermesini istemişlerdir. Benzer talepleri daha önce geçmiş ümmetler de dile getirmişlerdir. Nitekim Âd ve Semûd kavimleri Kur'ân'ın diliyle *"Sen de ancak bizim gibi bir beşersin. Eğer doğru söyleyenlerden isen haydi bize bir mucize getir."*[65] *"Hani onlara peygamberler önlerinden ve arkalarından gelmiş, "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin" demişler, onlar da, "Eğer Rabbimiz dileseydi (Peygamber olarak) melekler indirirdi. Bu sebeple biz sizinle gönderilenleri inkâr ediyoruz" demişlerdi"*[66].

Allah'tan elçi olarak niçin bir melek göndermediğini soran müşrikler en sonunda Rasûlüllah'dan (sav) bu talepleri gerçekleşmeyecekse söylediklerinin ve yaptıklarının bir cezası olarak gökyüzünün üzerlerine parça parça indirilmesini, üzerine taşların yağdırılmasını istemişlerdir:

> *"Hani onlar, "Ey Allah'ım, eğer şu (Kur'ân) senin katından inmiş hak (kitap) ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir" demişlerdi".*[67]

---

62 Ankebût, 29/50
63 En'âm, 6/109.
64 Furkân, 25/7.
65 Şuarâ, 26/154.
66 Fussilet, 41/14
67 Enfâl, 8/32.

Onların yeni taleplerine ilahi cevap gecikmemiştir:

"Senden azabın çabucak gelmesini istiyorlar. (Hikmet gereği) belirlenmiş bir süre olmasaydı azap onlara mutlaka gelirdi. Onlar farkında değillerken kendilerine ansızın elbette gelecektir. Azabın kâfirleri üstlerinden ve ayaklarının altından bürüyeceği gün, şüphesiz cehennem onları mutlaka kuşatmış olacaktır. Allah onlara, "Yapmakta olduklarınızın cezasını tadın" diyecektir."[68]

Görüldüğü gibi vahyin geldiği dönemde müşriklerin zihninde tarihsel olmayan, olağanüstü nitelikler ve mucizelere sahip bir peygamber tasavvuru bulunuyordu. Kur'ân'ın pek çok âyetinde müşriklerin Hz. Peygamber'den (sav) mucize göstermesini talep ettiklerini, ancak bunların geri çevrildiğine işaret vardır. Bu hususta en açık âyet şu şeklide nâzil olmuştur:

"Bizi, (Kureyş'in istediği) mucizeleri göndermekten, ancak, öncekilerin onları yalanlamış olması alıkoydu. (Nitekim) Semûd kavmine o dişi deveyi açık bir mucize olarak verdik de onlar bu yüzden zalim oldular. Oysa biz mucizeleri sırf korkutmak için göndeririz".[69]

---

68 Ankebût, 29/53-54.

69 İsrâ, 17/59. Geçen asrın büyük siyer âlimlerinden Muhammed Hamidullah da peygamberin tebliğinde mucizenin yeri ve önemini şu şekilde açıklar: "Ben şahsen, Allah'ın seçilmiş kulları olan Rasûllerin gösterdiği bütün mucizelerin gerçekliğine tam manasıyla inanan bir kimse olmakla birlikte, varlığı vacip (zarurî) olduğu için Allah'a ve Allah'ın rasûllerine ve doğruluk dereceleri pek açık bir sûrette gözlerimiz önünde serili durması dolayısıyla bu rasûllerin getirip tebliğ ettiği İlahi Öğretime inanmak lazım geldiği şeklinde bir düşünce tarzına sahip olmaktan kendimi alıkoyamamaktayım. Mucizeler, gönül ve kalbimize sığmayan bir şeyi kabul etmemiz için bizi zorlayan olaylardır. Mucize bir nevi zor ve cebir vasıtasıdır, cebir ve zor altında kalarak gösterilen bir itaat ve teslimiyet değer taşımaz; Kur'ân-ı Kerim'de bu konu açık surette gösterilmiştir". (el-Ankebût, 29/50-51). (bk. Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I, 122-123.

Hz. Peygamber (sav) müşriklerin mucize taleplerine karşılık her defasında kendisinin bu tür faaliyetleri gerçekleştirmek için gönderilmediğini, bunları yapıp yapmamanın ancak Allah'ın iradesine bağlı olduğunu tekrarlamıştır.[70] Müşrik liderleriyle yapılan toplantıdan sonra orada bulunanlardan Abdullah b. Ebû Ümeyye, Hz. Peygamber'e (sav) yaklaşarak gökyüzüne bir merdiven kursa, oradan kendisine şahitlik edecek 4 melekle birlikte geri gelse dahi yine de ona inanmayacaklarını ifade etmiştir.[71] Bu sözleri işiten Hz. Peygamber (sav) hüzünlü ve muhataplarından ümitsiz olarak oradan ayrılmıştır.[72] Kur'ân-ı Kerim'de Allah Rasûlü'nün (sav) buradaki halet-i ruhiyesi şu şekilde tasvir edilir:

---

70 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 315-318; Belâzürî, *Ensâb*, I, 145-146. Peygamberlik-mucize münasebetleri hakkında geniş bilgi için bk. Bulut, H. İbrahim, *Kur'ân Işığında Mucize ve Peygamber*, İstanbul 2002, s. 43-55.

71 Görüldüğü gibi müşrikler açık mucize görseler dahi inanmayacaklarını açıkça bildirmişlerdir. Onun hayatı tetkik edilirse, gösterilen bir mucize ile Müslüman olan şahsa da pek rastlanmamaktadır. Ayrıca mucizenin peygamberin nübüvvetine delâlet derecesinin ne olduğu konusunda daha önceki müellifler de benzer ifadeler dile getirmişlerdir. Meselâ Bağdadî'ye göre mucize, peygamberin peygamberliğini istidlâle zorlayıcı değil, yardımcı bir unsurdur. Başka bir ifadeyle peygamber olduğunu iddia eden kimsenin peygamber olduğunu bilmek, mucize ve diğer aklî delillere müracaatla elde edilen aklî bir sonuçtur. Ona göre Şer'î ilimler nazara (akl) dayanır. Çünkü şeriatın sıhhati, nübüvvetin sıhhatine, nübüvvetin sıhhati ise nazar ve istidlal yoluyla nübüvvetin bilinmesinin sıhhatine bağlıdır. (Bağdâdî, Abdülkadir, *Usûlü'd-Dîn*, İstanbul 1928, s. 156-157). Benzer şekilde H.VII. yüzyıl sûfilerinden Sühreverdî de peygamberlerin nübüvvetinin mucize ile değil, irsâl (insanlara peygamber olarak gönderilmek) ile sabit olacağını ifade eder. (Sühreverdî, Ebu'n-Necib *Âdâbu'l-Mürîdîn*, Kahire ts., (Dâru'l-Vetani'l-Arabî), s. 26. Bu konuda değerlendirmeler için bk. Karadaş, Cağfer, "İsbat-ı *Nübüvvet ve Peygamberlik ve Hz. Peygamber*'in Peygamberliği Adlı Eser Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, sy. 1, İstanbul 2003, s. 152-156.

72 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 318-319; Belâzürî, *Ensâb*, I, 126-127.

"(Ey Muhammed!) Belki de sen, (müşriklerin) "Ona bir hazine indirilseydi veya beraberinde bir melek gelseydi ya!" demelerinden dolayı sana vahyolunanlardan bir kısmını gözardı edeceksin ve o yüzden göğsün daralacak. Fakat sen, ancak bir uyarıcısın. Allah ise her şeye vekildir".[73]

Ardından da uyarı gelir:

"Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse; bir delik açıp yerin dibine inerek, yahut bir merdiven kurup göğe çıkarak onlara bir mucize getirmeye gücün yetiyorsa durma, yap! Eğer Allah dileseydi elbette onları hidayet üzere toplardı. O halde sakın cahillerden olma".[74]

Hz. Peygamberle (sav) münakaşa ve münazaralar esnasında müşrikler zaman zaman geleceğe dair sorular da yöneltmişlerdir. Bunlara da vahiyle cevap verilmiştir:

"De ki: "Allah dilemedikçe ben kendime bir zarar verme ve bir fayda sağlama gücüne sahip değilim. Eğer ben gaybı biliyor olsaydım daha çok hayır elde etmek isterdim ve bana kötülük dokunmazdı. Ben inanan bir kavim için sadece bir uyarıcı ve bir müjdeciyim".[75] *"De ki: "Ben size, 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır' demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size 'Ben bir meleğim' de demiyorum. Ben sadece, bana gönderilen vahye uyuyorum." De ki: "Görmeyenle gören bir olur mu? Siz hiç düşünmez misiniz?".*[76] *"De ki: "Ben türedi bir peygamber değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahyedilene uyarım. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım".*[77]

---

73 Hûd, 11/12.
74 En'âm, 6/35.
75 A'râf, 7/188.
76 En'âm, 6/50.
77 Ahkâf, 46/9.

Mekke müşrikleri zaman zaman kendi soru ve istekleriyle yetinmeyip Allah Rasûlü'ne (sav) cevaplayamayacağını düşündükleri sualler yöneltebilmek için Medine Yahûdîleri'ne elçiler göndermişlerdir.[78] Nitekim bu amaçla Medine'ye ulaşan Nadr b. Hâris ile Ukbe b. Ebû Muayt, Yahûdî bilginlerinden bazı sorular alarak geri dönmüşlerdir.[79] Yahûdîler gelen elçilere şayet sorulara cevap verebilirse onun bir peygamber olduğunu, veremediği takdirde de bir sahtekar sayılması gerektiğini söylemişlerdi. Kureyş temsilcileri Medine'den dönüp tekrar Hz. Peygamber (sav) ile bir araya geldiklerinde ona Yahûdîlerden aldıkları taktikle Ashâb-ı Kehf, Zülkarneyn ve rûh hakkında sorular sormuşlardır. Bunların tamamına Kur'ân âyetleriyle açık cevaplar verilmiş olmakla, birlikte müşrikler yine de Rasûlüllah'ın (sav) peygamberliğini tasdike yanaşmamışlardır.[80] Benzer şekilde onlar Allah Rasûlü'nden (sav) Hz. Mûsâ'ya verilen kitap ve diğer mucizelere benzer mucizeler göstermesini talep etmişler, istekleri yerine getirilirse onun davetine cevap verebileceklerini ifade etmişlerdir:

> *"Onlara katımızdan gerçek gelince, "Mûsâ'ya verilen (mucize)lerin benzeri niçin buna da verilmedi" dediler. Onlar daha önce Mûsâ'ya verilen (mucize)leri inkâr etmemişler miydi? Onlar, "İki sihirbaz birbirlerine destek oluyor" dediler. "Biz hepsini inkâr ediyoruz" dediler. De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah katından, doğruya bu ikisinden (Tevrat ve Kur'ân'dan) daha çok ulaştıran bir kitap getirin de, ben ona uyayım".*[81] *"Müşrikler şunu da söylüyorlardı: "Eğer yanımızda*

---

78 Müslim, *Kader* 19.

79 Müslim, *Kader* 19; Tirmizî, *Tefsîru Sûreti'l-Kamer* 6; Belâzürî, *Ensâb*, I, 142.

80 İsrâ, 17/85; Kehf, 18/9-26, 83-98. Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'ân* 13; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 322-335.

81 Kasas, 28/48-49.

öncekilere verilen kitaplardan bir kitap olsaydı, elbette biz ihlâslı kullar olurduk. Fakat (kitap gelince) onu inkâr ettiler. Yakında (sonlarının ne olacağını) bilecekler".[82]

Müşriklerin Allah Rasûlü'yle (sav) münakaşaya girişmelerinin asıl hedefinin hakikati ortaya çıkarmak değil, O'nu müşkül durumda bırakmak gayesine matuf olduğu anlaşılmaktadır. Ancak buna rağmen Allah Rasûlü (sav) yılmadan onların görüşme çağrılarına olumlu cevap veriyordu. Çünkü lider konumundaki şahısları kazanabilirse davetini daha alt statüdeki Mekkelilere hiçbir zorlukla karşılaşmadan ulaştırabilirdi. Nitekim hicretten sonra Medine'nin kısa sürede ve yoğun bir şekilde İslâmlaşmasında Es'ad b. Zürâre, Sa'd b. Ubâde, Sa'd b. Muaz, Üseyd b. Hudayr gibi kabile reisi konumundaki kişilerin erken dönemde İslâm'a dâhil olmalarının büyük rolü vardır. Allah Rasûlü (sav) daha önce bu başarıyı Mekke'de sağlamak ve reisleri kazanmak için çok büyük gayret göstermiş, ancak burada Medine'deki başarıyı yakalayamamıştır. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in (sav) Mekke liderlerini kazanmak adına çok istekli davrandığı, onların gönüllerini almak için aşırı gayret gösterdiğine işaret eden âyetler bulunmaktadır. Nitekim Allah Rasûlü'nün (sav) bütün gayretlerine rağmen netice alamaması üzerine üzülmesi ve ümitsiz hale gelmesi üzerine *"Hayır, böyle yapma! Çünkü bu (Kur'ân) bir öğüttür. Dileyen ondan öğüt alır"*[83] âyeti uyarı ve teselli mahiyetinde nâzil olmuştur. Buna ilave olarak Hz. Peygamber'den (sav) liderleri kazanmak için çok aşırı gayret gösterip kendisini üzmemesi, nefsini harap etmemesi istenmiştir.

"Demek sen, bu söze (Kur'ân'a) inanmazlarsa, arkalarından

---

82 Sâffât, 37/167-170.

83 Abese, 80/10-11.

üzülerek âdeta kendini tüketeceksin!"[84] *"Ta Sin Mim. Bunlar, apaçık Kitab'ın âyetleridir. Ey Muhammed! Mü'min olmuyorlar diye adetâ kendini helak edeceksin! Biz dilesek, onlara gökten bir mucize indiririz de, ona boyun eğmek zorunda kalırlar Rahmân'dan kendilerine gelen her yeni öğütten mutlaka yüz çevirirler. Onlar (Allah'ın âyetlerini) yalanladılar, fakat alay edegeldikleri şeylerin haberleri başlarına gelecek".*[85] *"Kötü ameli kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse, ameli iyi olan kimse gibi mi olacaktır? Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, dilediğini hidayete erdirir. (Ey Muhammed!) Onlar için duyduğun üzüntüler yüzünden kendini helâk etme! Şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını hakkıyla bilendir"*[86] *"Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi elbette topyekün iman ederlerdi. Böyle iken sen mi mü'min olsunlar diye, insanları zorlayacaksın?".*[87] *"(Ey Muhammed!) Artık onların sözü seni üzmesin. Çünkü biz onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da biliyoruz"*[88] *"Onlardan yana üzülme. Kurdukları tuzaklardan ötürü de sıkıntıya düşme"*[89] *"Onların (inkârcıların) sözleri seni üzmesin. Çünkü bütün güç Allah'ındır. O hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir".*[90] *"Andolsun, onların söyledikleri şeylerden dolayı göğsünün daraldığını biliyoruz. O halde Rabbini hamd ile tesbih et (yücelt) ve secde edenlerden ol. Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et".*[91]

---

84 Kehf, 18/6.
85 Şuarâ, 26/1-6.
86 Fâtır, 35/8.
87 Yûnus, 10/99.
88 Yâsîn, 33/76.
89 Neml, 27/70.
90 Yûnus, 10/65.
91 Hicr, 15/97-99.

Kur'ân'da Hz. Peygamber'e (sav) müşriklerin tebliğe karşı lavırlarına üzülmemesi tavsiyesine karşılık, davetine uyan daha alt tabakadan insanlarla ilgilenme ve onların imanlarını artırma çabaları içinde olması, ayrıca zenginlerin kendisine inanan fakir insanlarla irtibatını koparması çağrılarına ilgi göstermemesi emredilmiştir:

> *"Rab'lerinin rızasını isteyerek sabah akşam ona dua edenleri yanından kovma. Onların hesabından sana bir şey yok, senin hesabından da onlara bir şey yok ki onları kovasın. Eğer kovarsan zalimlerden olursun. Böylece insanların bazısını bazısı ile denedik ki, "Allah aramızdan şu adamları mı iman nimetine layık gördü?" desinler. Allah şükreden kullarını daha iyi bilen değil mi?".*[92]

> *"Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol. Dünya hayatının zînetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme. De ki: "Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin".*[93]

> *"Kendisine o âmâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve döndü. (Ey Muhammed!) Ne bilirsin, belki de o arınacak, Yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek. Kendini muhtaç hissetmeyene gelince; Sen, ona yöneliyorsun. (İstemiyorsa) onun arınmamasından sana ne! Allah'a karşı derin bir saygıyla korku içinde koşarak sana geleni ise bırakıp, ona aldırmıyorsun. Hayır, böyle yapma! Çünkü bu (Kur'ân) bir öğüttür. Dileyen ondan öğüt alır".*[94]

---

92 En'âm, 6/52-53.

93 Kehf, 18/28-29.

94 Abese, 80/1-12

2. Alay ve İftira

Hz. Peygamber'in (sav) Mekke'de desteğinin artmaya başladığını gören Kureyşliler, münazara ve münakaşanın yanında ona karşı alay ve iftira yolunu da takip etmeye başladılar.[95] Bu amaçla Hz. Peygamber'le (sav) karşılaştıklarında *"işte Abdülmuttaliboğullarının kendisiyle gökten konuşulan oğlu"* demek suretiyle onunla alay ettiler.[96] Meselâ onlar arasında bulunan Esved b. Abdiyağûs, ne zaman Allah Rasûlü (sav) ile bir araya gelse kendisine *"bu gün yukarıyla konuştun mu Ey Muhammed?"* sorusunu sormuştur.[97]

> *"İnkâr edenler seni gördükleri zaman ancak alaya alırlar. "Bu mu ilahlarınızı diline dolayan?" derler. Hâlbuki kendileri Rahmân'ın kitabını inkâr ediyorlar".*[98] *"Onlar seni görünce ancak eğlenceye alırlar. "Allah'ın peygamber olarak gönderdiği adam bu mu? Biz, ilahlarımıza sımsıkı sarılmasaydık neredeyse bizi ilahlarımızdan uzaklaştıracaktı" (derler)".*[99]

Gerek Allah Rasûlü (sav), gerekse ona inananlarla alay etmeyi alışkanlık haline getirilenler şu ilâhi ikazla karşı karşıya gelmişlerdir:

> *"İnsanlardan öylesi vardır ki, bilgisizce Allah yolundan saptırmak ve o yolu eğlenceye almak için, eğlencelik asılsız ve faydasız sözleri satın alır. İşte onlar için aşağılayıcı bir azap vardır. Ona âyetlerimiz okunduğu zaman; onları hiç işitmemiş gibi, kula-*

---

95 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 309, 311, II, 50-52.

96 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 199; İbn Habîb, *Kitabu'l-Muhabber*, s. 158-160; Belâzürî, *Ensâb*, I, 115.

97 Belâzürî, *Ensâb*, I, 132.

98 Enbiyâ, 21/36.

99 Furkân, 25/41.

ğında bir ağırlık var da büyüklenerek arkasını döner. Ona, elem dolu bir azabı müjdele".[100]

Hz. Peygamber'le (sav) istihza edenlerin alışkanlık haline gelen davranışları ise onu gördüklerinde birbirlerine kaş-göz işareti yaparak karşılıklı gülüşmektir. Bu hareketleri en fazla yapan müşrik lider Ümeyye b. Halef'tir.[101] Onun tavırları dolayısıyla Hümeze suresi nâzil olmuştur:

"Mal toplayan ve onu durmadan sayan, insanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay eden kişinin vay haline! O, malının kendisini ebedîleştirdiğini sanır. Hayır! Andolsun ki o, Hutame'ye atılacaktır. Hutame'nin ne olduğunu sen ne bileceksin? O, Allah'ın, yüreklere işleyen tutuşturulmuş ateşidir. Şüphesiz uzatılmış direklere bağlı oldukları halde ateş onların üzerine kapatılacaktır".[102]

Velîd b. Muğîre, Ümeyye b. Halef ve Ebû Cehîl gibi müşrik liderleri Hz. Peygamber (sav) ile her karşılaştıklarında niçin yalnız gezdiğini, bir melekle dolaşmadığını sorarak kendisiyle alay etmeye kalkışmışlardır. Bunun üzerine Cenâb-ı Allah hemen elçisini teselli eden âyetler indirmiştir:

"Andolsun, senden önce de birçok peygamberle alay edildi de, sonuçta alay edenleri alaya aldıkları şey kuşatıverdi".[103] *"Onlar seni görünce ancak eğlenceye alırlar. "Allah'ın peygamber olarak gönderdiği adam bu mu? Biz, ilahlarımıza sımsıkı sarılmasaydık neredeyse bizi ilahlarımızdan uzaklaştıracaktı" (derler.) Onlar yakında azabı gördükleri zaman yolca kimin daha sapık olduğunu görecekler".*[104]

---

100 Lokmân, 31/6-7.

101 İbn Hişam, es-Sîre, I, 382.

102 Hümeze, 104/1-9.

103 Enbiyâ, 21/41; En'âm, 6/10. İbn Hişâm, es-Sîre, II, 35-36.

104 Furkân, 25/41-42.

Mekke müşriklerinden Âs b. Vâil erkek çocuklarının yaşamaması sebebiyle Allah Rasûlü'ne (sav) *"soyu kesik"* anlamına gelen *"ebter"* kelimesini yakıştırmaya kalkışmıştı. Kısa süre sonra gelen Kevser sûresiyle (108, /1-3) adı geçen müşriğe anında ilahî cevap verilmiştir[105]:

> *"Şüphesiz biz sana Kevser'i verdik. O Halde, Rabb'in için namaz kıl, kurban kes. Doğrusu sana buğzeden, soyu kesik olanın(ebter) ta kendisidir".*[106]

Müşriklerin Allah Rasûlü'ne (sav) karşı alaylarını giderek artırmaları üzerine bir taraftan onu teselli, alaycıları da tehdit eden başka âyetler nâzil olmuştur:

> *"Ey Muhammed! Artık sana buyurulanı açıkça ortaya koy, puta tapanlara aldırış etme. Allah'la beraber başka bir tanrının bulunduğunu kabul eden alaycılara karşı şüphesiz biz sana kâfiyiz. Yakında onlar ne olduğunu öğrenecekler".*[107]

Müşrik ileri gelenleri bu ve benzeri hükümlerle[108] sık sık ikaz edilmekle birlikte Rasûlüllah'ı (sav) toplum içinde küçük düşürme gayretlerinden vazgeçmemişlerdir. Nitekim Kureyş'in Sehmoğulları boyu reislerinden Nübeyh b. Haccâc peygamberliği bir türlü Hz. Muhammed'e (sav) layık görmemiş ve yüzüne karşı sık sık *"Allah senden başka peygamber gönderecek bir kişi bulamadı mı?"* diyerek istihzada bulunmuştur.[109] Aynı ifadeleri, daha sonra Rasûlüllah'ı (sav) peygamberliğe uygun göstermediklerini dile getiren Taif önderlerinden Amr b. Umeyr oğulları da kullan-

---

105 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 34.

106 Kevser, 108/1-3.

107 Hicr, 15/94-96; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 51.

108 Necm, 53/60.

109 Belazürî, *Ensâb*, I, 44.

muşlardır.[110] Mekke müşrikleri Hz. Peygamber'e (sav) indirilen Kur'ân'ın esasında ona değil, Kureyş'ten Velîd b. Muğîre'ye veya Taif'ten Ebû Mes'ûd b. Amr'a gelmesinin daha uygun olacağını iddia etmişler, bu görevi Hz. Muhammed'e (sav) yakıştıramadıklarını söylemişlerdir.[111] Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de onların bu düşüncesi açıkça ortaya konulur:

> *"Bu Kur'ân iki şehrin (Mekke ve Taif) büyük iki adamından birine indirilmeli değil miydi?"*[112]

Hz. Peygamber'in (sav) şahsı kadar, onun getirdiği prensipler de müşrikler için alay konusu olmuş ve onların sataşmalarına maruz kalmıştır. Bu hususta öne çıkan konu müşriklerin anlamakta zorluk çektikleri âhiret inancıdır.

> *"Yine inkâr edenler şöyle dediler: "Çürüyüp ufalandıktan sonra sizin yeniden diriltileceğinizi söyleyen bir adamı size gösterelim mi? "Allah'a karşı yalan mı uydurdu, yoksa onda delilik mi var?" Hayır öyle değil! Âhirete inanmayanlar azap ve derin sapıklık içindedirler".*[113] *"Sizin ilahınız tek bir ilahtır. Âhirete inanmayanların kalpleri bunu inkâr etmekte, kendileri de büyüklük taslamaktadırlar. Şüphe yok ki Allah, onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir. O, büyüklük taslayanları hiç sevmez. Onlara "Rabbiniz ne indirdi?" denildiği zaman, "Öncekilerin masalları" dediler. Böylece kıyamet gününde kendi günahlarını tam olarak, bilgisizce saptırdıkları kimselerin günahlarının da bir kısmını yüklenirler. Dikkat et, yüklendikleri ne kötüdür".*[114]

---

110 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 61.
111 İbn Hişâm, I, 387; Belâzürî, *Ensâb*, I, 134.
112 Zuhruf, 43/31.
113 Sebe, 34/7-8.
114 Nahl, 16/22-25.

Bütün müşrikler gibi âhiret inancını kabul etmeyen Übey b. Halef eline çürümüş bir kemik parçası alıp parmakları arasında ovalamak suretiyle bunun bir daha canlanmasının mümkün olmayacağını söylemiştir.[115] Bunun üzerine *"yaratılışını unutarak bize bir misâl getirdi ve 'bu kemikleri kim diriltir, onlar çürüyüp dağılmış iken' dedi. Ey Rasûlüm de ki, onları ilk defa yaratan diriltir ve O, her yaratılanı tamamıyla bilir"*[116] mealindeki âyet nâzil olmuştur.

Kureyşliler Hz. Peygamber'le (sav) alay etmeyle birlikte ona iftira atmaktan da geri kalmamışlardır. Nitekim onlar, İslâm dininin ilahî meşruiyetini tartışılır hale getirmek için tebliğ ettiği vahyi Allah'tan değil, Rahmân adındaki bir insandan aldığını iddia etmişlerdir.[117] Hatta onlar iftiralarını Kur'ân'ın ilahî kaynaklı değil, şeytanın sözleri olduğunu iddia edecek kadar ileri götürmüşlerdir.[118] Müşriklerin bu iftiralarına cevap gecikmemiştir:

> *"Şüphesiz Kur'ân, âlemlerin Rabbinin indirmesidir. Ey Muhammed! Apaçık Arap diliyle, uyaranlardan olman için O'nu senin kalbine Cebrail indirmiştir. O, daha öncekilerin kitabında da zikredilmiştir".*[119] *"Kur'ân'ı şeytanlar indirmemiştir. Zaten bu onların harcı değildir, buna güçleri de yetmez. Çünkü onlar (vahyi) işitmekten uzaklaştırılmışlardır".*[120] *"Şeytanların kime*

---

115 Belâzürî, *Ensâb*, I, 137, 143.

116 Yâsin 36/78-79.

117 *"Andolsunki biz onların, "Kur'ân'ı ona bir insan öğretiyor" dediklerini biliyoruz; imâ ettikleri kimsenin dili yabancıdır. Bu Kur'ân ise gayet açık bir Arapça'dır".* (Nahl, 16/103); *"(Bu Kur'ân, başkalarından) yazıp aldığı öncekilere ait efsanelerdir. Bunlar ona sabah akşam okunmaktadır" dediler".* (Furkân, 25/5) ; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 318.

118 Tekvîr, 81/25.

119 Şuarâ, 26/192-196.

120 Şuarâ, 26/210-212.

> *indiğini size haber vereyim mi? De ki, onlar, günahkâr iftiracıların hepsine iner. Bunlar şeytanlara kulak verirler, çoğu da yalancıdırlar".*[121]

İlahî mesajın meşruluğu konusunda insanların zihinlerinde tereddüt meydana getirmeye çalışan müşrikler ikinci adım olarak Hz. Peygamber'in (sav) şahsını hedef almışlar ve onu kâhin[122], mecnun[123] deli[124] veya şair olmakla[125] itham etmişlerdir. Bu amaçla müşrik ileri gelenlerinden Velîd b. Muğîre bir gün Kureyşlileri etrafında toplamış ve onlardan Hz. Peygamber'i (sav) Mekke'ye hac niyetiyle gelen insanlardan nasıl uzak tutacakları konusunda görüş belirtmelerini istemiştir. Oradakiler Hz. Peygamber (sav) hakkında kâhin, mecnun, şair diyerek menfi propaganda yapılması gerektiğini söylemişlerdir. Toplantı neticesinde müşrikler, Rasûlüllah (sav) için kişi ile kabileyi, karı ile kocayı, baba ile oğlunu, kardeş ile kardeşi birbirinden ayıran sâhir (sihirbaz) sıfatını kullanmaya karar vermişler, oradan ayrıldıktan sonra da insanların toplantı yerlerine giderek bu planı uygulamaya, onun bir sihirbaz olduğu iftirasını yaymaya başlamışlardır.[126]

> *"Kâfirler, kendilerine içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaştılar ve şöyle dediler: "Bu yalancı bir sihirbazdır. "İlahları bir tek ilah mı yaptı? Gerçekten bu çok tuhaf bir şey! İçlerinden ileri gelenler, "Gidin, ilahlarınıza tapmaya devam edin. İşte bu istenen şeydir. Biz bunu son dinde (en son dinî inanışlarda) duymadık. Bu ancak bir uydurmadır. O zikir (Kur'ân) içimiz-*

121 Şuarâ, 26/221-223.
122 Sâ'd, 38/4; Kamer, 54/2.
123 Duhân 44/14; Tûr 52/29; Kalem 68/2.
124 Mü'minûn, 23/68-70; Sebe', 34/7-8; Kalem, 68/51-52.
125 Enbiyâ 21/ 5; Hâkka 69/41-43.
126 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 288-289; Belâzûrî, *Ensâb*, I, 133, 150.

den ona mı indirildi?" diyerek kalkıp gittiler. Hayır, onlar benim Zikrim'den (Kur'ân) şüphe içindedirler. Hayır, henüz azabımı tatmadılar".[127]

Kur'ân onların Hz. Peygamber (sav) hakkındaki sihirbazlık, delilik ve şairlik iddialarını mutlak sûrette reddetmiştir:

"Ey Muhammed. Sen Rabbinin nimetine nâil olmuş bir kimsesin, deli değilsin"[128]. *"Kur'ân şerefli bir elçinin getirdiği bir sözdür. O, şair sözü değildir, ne az inanıyorsunuz".*[129] *"Biz o Peygamber'e şiir öğretmedik. Bu ona yaraşmaz da. O(na verdiğimiz) ancak bir öğüt ve apaçık bir Kur'ân'dır".*[130]

Mekke müşrikleri Allah Rasûlü (sav) için en sonunda sihirbaz demek konusunda anlaşmışlarsa da bu hususta onların birbirlerini dahi ikna edemedikleri anlaşılmaktadır. Nitekim müşrik önderlerinden Utbe b. Rebîa, arkadaşlarına onun ne bir şair, ne sâhir ne de kâhin olduğunu, zira kendisinden duyduklarının sihirbazların hiç birinin söz ve davranışlarına benzemediğini açıkça ifade etmiş.[131] Benzer şekilde yine müşrik ele başlarından ve İbn Hişâm'ın kendisini Kureyş'in şeytanlarından biri olarak nitelediği Nadr b. Hâris de Hz. Muhammed'in (sav) mecnun olduğunu dile getirenlerin doğru söylemediklerini, zira kendisinin çok mecnunla karşılaştığını, fakat onda bu insanların hallerinden hiç birinin bulunmadığını itiraf etmiştir.[132] Ancak bütün bunlara rağmen müşrikler Rasûlüllah'ın (sav) tebliğ faaliyetlerini engelleme adına taktik olarak ona iftira atmaktan geri durma-

127 Sa'd, 38/4-8.

128 Kalem, 68/2, İnfitâr, 82/22.

129 Meâric, 70/40-41.

130 Yâsîn, 36/69.

131 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 313-314.

132 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 320-321.

mışlar ve tebliğ ettiği Kur'ân'ın bir büyü[133] veya eskilerin masalı[134] olduğu iftirasını seslendirmeye devam etmişlerdir. O kadar ki, onun sihirbaz ve kâhin olmadığını açıkça dile getiren Nadr b. Hâris dahi, Mekke'den Irak'ta bulunan Hîre'ye kadar gidip orada Fars krallarının hikâyelerini öğrenerek geri dönmüş, Allah Rasûlü'nün (sav) bir topluluğa ilahî emirleri duyurduğunu fark edince onun ardından giderek Hz. Peygamber'in (sav) söylediklerinin *"eskilerin masalı"* olduğunu iddia etmiş, daha sonra da öğrendiği hikâyeleri anlatıp *"Allah'ın indirdiği âyetler gibi ben de indirebilirim. Muhammed'in sözleri niçin benim sözlerimden güzel olsun"* demek suretiyle onun dinleyenler üzerindeki etkisini ortadan kaldırmaya çalışmıştır.[135] Nadr'dan cesaret alan diğer müşrikler de Kur'ân'ın ifadesiyle *"bu Kur'ân, Muhammed'in uydurmasıdır, Ona başka bir topluluk yardım etmiştir"*.[136] *"Kur'ân öncekilerin masallarıdır, başkalarına yazdırıp sabah akşam okumaktadır"*[137] iftiralarını dillendirmeye başlamışlardı. Bunun üzerine Kur'ân şu âyetlerde Nadr ve benzeri müşriklere açıkça meydan okumuştur:

> *"Onu kendi uydurdu diyorlar, öyle mi?. Hayır, inanmıyorlar. Eğer iddialarında samimi iseler Kur'ân'ın benzeri bir söz meydana getirsinler".*[138] *"Yoksa Kur'ân'ı kendisi mi uydurdu diyor müşrikler. O halde şöyle de: Eğer iddianızda samimi iseniz, Allah'tan başka çağırabileceklerinizi çağırın, onun sûrelerine benzer uydurulmuş on sûre getirin! Size cevap vermezlerse bi-*

---

133 En'âm, 6/7; Ahkâf, 46/11. Peygamberlerin ve büyücülerle farkı hakkında değerlendirmeler için bk. Karadaş, Cağfer, "Büyü ve Din", *Usûl*, c.I, sy.I, İstanbul 2004, s. 111-135.

134 Furkân 25/5.

135 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 321, 383-384; Belâzürî, *Ensâb*, I, 139-140.

136 Furkân, 25/4. Ayrıca bk. Enfâl, 8/31; En'âm, 6/25, Nahl, 16/24.

137 Furkân, 25/5.

138 Tûr, 52/33-34.

lin ki, o, ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir ve O'ndan başka ilah yoktur. Peki şimdi Müslüman oldunuz mu?".[139] *"Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'ân) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin). Eğer, yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o halde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O ateş kâfirler için hazırlanmıştır".*[140]

3. Anlaşma Teklifi

Mekke müşrikleri Hz. Muhammed'in (sav) tebliğ faaliyetini münazara, alay ve iftirayla engelleyemeyeceklerini fark ettiklerinde taktik değiştirerek bir takım dünyevî menfaat vaadiyle onu davasından vazgeçirmeye çalıştılar. Bu görevi de Mekke reisleri adına Benî Ümeyye ileri gelenlerinden Utbe b. Rebîa üstlendi. Utbe, Rasûlüllah'a (sav) giderek önce onun toplumdaki saygınlığından ve şerefinden bahsetti. Ardından tüm bu olumlu özelliklerine rağmen kendisinin Mekke'nin bütünlüğünü parçalayıp halkı birbirine düşürdüğünü söyledikten sonra yaptıklarından vazgeçmesi durumunda kendisine Mekke'nin reisi ve en zengin kişisi olma imkânı verileceğini bildirdi. Ancak Rasûl-i Ekrem (sav) teklifi kesin bir dille reddetti.[141] Benzer öneriler daha sonra bütün müşriklerin ortak bir toplantısı sırasında Rasûlüllah'a (sav) tekrar iletilmiş, hatta onlar maddî tekliflerinin yanında güya ona yardımcı olma adına, şayet cinlerin tasallutuna uğramış ise tüm mallarını harcama pahasına kendisini tedavi ettirebileceklerini dile getirmişlerdir. Allah Rasûlü (sav) ise onlara, kendisinin

---

139 Hûd, 11/13-14.

140 Bakara, 2/23-24.

141 İbn İshâk, *Sîre*, s. 187-188; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 313-314; Belâzürî, *Ensâb*, I, 151.

hasta olmadığını, niyetinin dünya malı elde etmek değil, sadece insanları Allah'ın birliğine çağırmak olduğunu tekrarlamıştır.[142] Müşrikler dünyevî bir takım menfaat teminiyle Hz. Peygamber'i (sav) davasından vazgeçiremeyeceklerini anladıklarında son çare olarak ona dinleri birleştirme önerisiyle gelmişler, *"biz senin ibadet ettiğine ibadet edelim, sen de bizim ibadet ettiğimiz putlara tap"* diyerek inanç ortaklığına çağırmışlardır. Bu teklife karşılık ilahî cevap şu şekilde verilmiştir:

> *"De ki, ey kâfirler. Ben sizin tapmakta olduklarınıza tapmam. Siz de benim taptığıma tapmıyorsunuz. Ben sizin taptıklarınıza asla tapacak değilim. Evet, siz de benim taptığıma tapmayacaksınız. Sizin dininiz size, benim dinim banadır".*[143]

4. Ebû Tâlib'e Baskı

Kureyşliler Hz. Muhammed'e (sav) faaliyetlerinde engel olması veya ona verdiği desteği çekmesi için amcası Ebû Tâlib'e defalarca müracaatta bulunmuşlar, hatta zaman zaman bu hususta kendisini tehdit etmişlerdir. Ebû Tâlib ilk gelişlerinde güzel sözler söyleyerek onları savuşturdu. Hz. Peygamber'in (sav) tavırlarında herhangi bir değişiklik görmeyen Kureyşliler ikinci gelişlerinde daha sert ifadeler kullandılar. Bunun üzerine Ebû Tâlib, yeğenine baskılara daha fazla direnemeyeceğini söyleyerek tebliğ çalışmalarına son vermesi îmâsında bulundu. Amcasının sözlerinden onun artık kendisini himaye etmeyeceği izlenimi edinen Hz. Peygamber (sav) şu tarihî cevabı vermiştir:

> *"Güneşi sağ elime, ayı da sol elime verseler davamdan vazgeçmem. Ya Allah bu dini üstün kılar, ya da ben bu uğurda ölürüm".*

---

142 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 315-316.

143 Kâfirûn, 109/1-6. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 388; Belâzürî, *Ensâb*, I, 134.

Allah Rasûlü'nün (sav) bu kesin tavrı üzerine Ebû Tâlib ona dilediği gibi hareket etmesini, bedeli ne olursa olsun onu himayeye devam edeceğini bildirdi.[144]

Kureyşliler daha sonraları da Ebû Tâlib'i ziyaret ederek, ona Hz. Muhammed'i (sav) kendilerine teslim etmesi karşılığında Mekke'nin en yakışıklı gençlerinden olan Umâre b. Velîd'i evlâtlık olarak vereceklerini vadettiler. Ancak o, kendisine yapılanın çok kötü bir teklif olduğunu söyleyerek olumsuz cevap vermiştir.[145] Gerçekten de Ebû Tâlib yeğenini her türlü tehdit ve baskıya rağmen ölünceye kadar korumuş, üstelik son nefesinde reisi olduğu Hâşimoğulları kabilesi mensuplarına onu desteklemelerini vasiyet etmiştir.[146]

5. Hâşimoğulları'na Ambargo

Kureyşliler Hâşimoğullarının kabile dayanışması (asabiyet) gereği Hz. Peygamber'i (sav) himaye ettiklerinin farkındaydılar. Nitekim bilhassa amcası Ebû Tâlib'e yaptıkları uyarılardan herhangi bir netice de alamamışlardı. Bu sebeple yeni bir metod denemeye, onu da tesirsiz hale getirebilmek için bütün olarak sülâlesine baskı yapmaya karar verdiler. Zira câhiliyye dönemi kabilecilik anlayışına göre ferdî suç ve ceza yerine kolektif sorumluluk kuralı geçerliydi. Bu gelenek sayesinde onlar, Hâşimoğullarının tamamını cezalandırmak suretiyle onların Rasûlüllah'a (sav) verdikleri desteği çekeceklerini tahmin ediyorlardı. Bu amaçla Hâşimoğulları ve Muttaliboğullarını kendilerine düşman ilân ederek onlarla akrabalık bağlarını kesmeye, ticarî faaliyetlerini engellemeye, kısacası bu kabileyi sosyal hayattan tecrit etmeye

144 İbn Hişam, *es-Sîre*, I, 284-285.

145 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 282-286; İbn Sa'd, I, 202-203; Belâzürî, *Ensâb*, I, 229-232.

146 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 285-286, II, 58-59.

karar verdiler. Hâşimîlere uygulayacakları boykot kararını ilân eden metin de Kâbe'nin duvarına asıldı.[147]

Ambargonun başlamasıyla birlikte kabilenin reisi Ebû Tâlib, yeğenini ve aile mensuplarını kendi mahallesinde bir araya topladı. Hz. Peygamber'in (sav) diğer amcası Ebû Leheb ise boykotun hemen başında kendi soyunu terk ederek diğer müşriklerle birlikte hareket etmeye karar verdi. Hâşimoğulları ve Muttaliboğulları muhasara altında üç yıl (M.616-619) büyük sıkıntı içinde hayatlarını devam ettirmeye çalıştılar.[148] Bu aile ile yakın akrabalığı olan Hişâm b. Amr, Hakîm b. Hizâm gibi bazı Mekkelilerin gizlice yaptıkları yardımlar onların en tabiî ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzaktı. Hâşimoğulları'nın ambargo süresince yaşadıklarını Abdullah b. Abbâs şu şekilde dile getirir:

> *"Mahallede üç yıl kuşatma altında kaldık. Onlar rızkımızı kestiler. Bizden biri ailesinin geçimini kazanmak için çarşıya çıktı, fakat ona hiçbir şey satılmadı. Bu sebeple aramızda ölenler oldu. Hatta birisi bir gün açlık sebebiyle bir deri parçasını buldu onu öğüterek suyla karıştırdı ve yedi".*[149]

Bütün zorluklara rağmen Hâşimoğulları Hz. Peygamber (sav) sebebiyle maruz kaldıkları ablukaya bir bütün halinde mukavemet gösterdiler. Onların durumu kabile dayanışmasının (asabiyet) Hz. Peygamber'in (sav) desteklenmesinde ve İslâm'ın yayılmasındaki müspet etkisine anlamlı bir örnektir. Gösterilen kabile dayanışması sebebiyle ambargo kararı müşriklerin hedeflerine ulaşmalarına hizmet etmek bir yana, Hâşimîlerin

---

147 Buhârî, *Hac* 45; Müslim, *Hac* 344.

148 İbn İshâk, *Sîre*, s. 137-138, 140-142; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 375-380; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 208-210; Belâzürî, *Ensâb*, I, 233-235.

149 Belâzürî, *Ensâb*, I, 135-136.

birbirlerine daha da yakınlaşmalarına vesile olmuştur. Üstelik onların mağdur edildiklerini gören ve Hâşimîler ile yakın akrabalık bağı bulunan Kureyşli başka kabileler de, boykotu delen bazı uygulamalara girişmişler, en sonunda da kararı tanımadıklarını ilân etmişlerdir. Hâşimoğullarına uygulanan boykotu geçersiz kılmak için harekete geçenlerin ilki Benî Âmir'den Hâşim b. Amr'dır. Ona Nevfel'den Mut'im b. Adî ile Benî Esed'den Ebu'l-Bahterî ve Zem'a b. el-Esved katılmışlardır. Daha sonra da bu şahıslara annesi Hz. Peygamber'in (sav) halası (Âtike bint. Abdülmuttalib) olan Mahzumlu Züheyr b. Ebû Ümeyye iştirak etmiştir.[150] Bu şahısların özel gayretleriyle üç yıl süren boykot Mekke müşriklerinin bekledikleri sonucu alamamalarıyla neticelenmiştir. Üstelik bu çok sıkıntılı dönem Müslümanların dinlerine daha da sıkıca sarılmalarına sebep olmuş, onların imanlarını kuvvetlendirmiştir.[151]

Hz. Peygamber'in (sav) kabilesine karşı gerçekleştirilen boykot uygulamasının hemen ardından nübüvvetin 10. yılında Ebû Tâlib ile Hz. Hatice peş peşe vefat ettiler. (Ramazan 10 / Nisan 620). *Rasûl-i Ekrem (sav) bu iki kayıp sebebiyle çok* müteessir olmuştur. Nitekim bu yıl Müslümanlar tarafından *"hüzün yılı"* olarak adlandırılmıştır. Allah Rasûlü (sav) eşini kaybetmekle hayat arkadaşından ve en büyük manevî desteğinden mahrum kalırken, amcası Ebû Tâlib'in ölümüyle de Mekke müşriklerine karşı kendisini koruyan en büyük hamisini yitirmiştir. Nitekim düşmanları onun ölümünden sonra Rasûlüllah'a (sav) karşı daha cüretkâr, daha küstahça saldırmaya başlamışlardır.[152]

---

150 İbn İshâk, *Sîre*, s. 145-147; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 14-16; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 210; Belâzürî, *Ensâb*, I, 235-236.

151 İmâdüddîn Halîl, *Muhammed Aleyhisselâm*, s. 113.

152 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 56-58; Belâzürî, *Ensâb*, I, 237.

Ebû Tâlib'in ölümünün ardından hem kabile asabiyeti gereği, hem de kız kardeşlerinin ısrarlı talepleriyle Rasûlüllah'ın (sav) himayesini en şiddetli muhaliflerinden olan diğer amcası Ebû Leheb üstlendi. Rivayetlere göre peygamberlikte görevlendirilmeden önce Hz. Peygamber (sav) ile amcası arasındaki ilişkiler iyiydi. O kadar ki, Allah Rasûlü'nün (sav) iki kızı Ebu Leheb'in iki oğluyla nişanlanmışlardı. Tebliğin başlangıç sürecinde Hz. Peygamber (sav) onun desteğini almayı umuyordu. Fakat ümitleri boşa çıktı, amcasının çirkin bir karşılama ve tepkisiyle yüz yüze geldi. Hâlbuki Hâşimî soyunun diğer üyelerinin çoğu, onun çağrısına olumlu cevap vermemekle birlikte akrabalık bağları sebebiyle himaye edip desteklemişlerdi. Ebû Cehîl de kısa süreli de olsa himaye görevini üstlenmiştir. Ancak o, müşrik arkadaşlarının aşırı tahrikleri ve Hz. Muhammed'in (sav), Ebû Leheb'in babası Abdülmuttalib de dâhil olmak üzere geçmişteki bütün müşriklerin cehennemde olduğunu söylemesini bahane ederek himayeden vazgeçmiştir.[153] Onun bu tavrında hanımı, aynı zamanda da Ebû Süfyan'ın kız kardeşi olan Ümmü Cemîl'in büyük payının olduğu muhakkaktır. Zira Tebbet sûresinde onunla birlikte "odun taşıyan" sıfatıyla Ümmü Cemîl'e de atıf bulunmaktadır:

> *"Ebû Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu. Ona ne malı fayda verdi, ne de kazandığı O, bir alevli ateşe girecektir, Boynunda bükülmüş hurma liflerinden bir ip olduğu halde sırtında odun taşıyarak karısı da (o ateşe girecektir)".*[154]

---

153 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 211; Belâzürî, *Ensâb*, I, 121.

154 Tebbet, 111/1-5. Belâzürî'nin *Ensâb*'ında geçen bir rivayet Ebû Leheb ile Hz. Peygamber (sav) arasındaki hoşnutsuzluğun daha derinlere dayandığını îmâ eder şekildedir. Buna göre Hz. Peygamber'in (sav) gençliği döneminde amcaları Ebû Tâlib ile Ebû Leheb bir sebeple kavgaya tutuşmuşlar. Ebû Tâlib'in üzerine çullanan Ebû Leheb kardeşini dövmeye başlayınca, hadise

6. Fiilî Saldırı

Mekke müşrikleri Hz. Peygamber'i (sav) davasından vazgeçirmek ve onu etkisiz hale getirmek adına her türlü baskı ve yıldırma yolunu kullanmalarına rağmen hedeflerini gerçekleştiremeyince, ona karşı çirkin saldırı teşebbüslerinde bulunmaya başladılar. Kaynaklarda Hz. Peygamber'e (sav) karşı gerek ferdî, gerekse toplu bir şekilde fiilî saldırıda bulunan ve Kur'ân âyetleriyle teşhir ve tehdit edilen Mekke müşrikleri arasında amcası Ebû Leheb ile onun karısı Ümmü Cemîl, Ümeyye b. Halef, Âs b. Vâil, Ebû Cehil, Nadr b. Hâris, Abdullah b. Ziba'râ, Ahnes b. Şerîk, Velîd b. Muğîre, Übeyy b. Halef, Ukbe b. Ebû Muayt gibi şahıslara işaret edilir. İbn Hişâm her biri için ayrı başlıklar açarak onların Hz. Peygamber'e (sav) karşı gerçekleştirdikleri çirkin saldırıları zikreder.[155] Örnek vermek gerekirse onlardan bazıları Allah Rasûlü'nün (sav) Kâbe'yi tavafı esnasında üzerine saldırmışlardır. Olaya şahid olan Hz. Ebû Bekir derhal müdahale ederek *"Rabbim Allah diyen bir kişiyi öldürecek misiniz?"* sözleriyle onları Hz. Peygamber'den (sav) uzaklaştırmaya çalışmış, bu arbede sırasında kendisi de yaralanmıştır.[156]

---

ye şahit olan Hz. Peygamber (sav) eliyle Ebû Leheb'i itmiş, fırsattan istifade eden Ebû Tâlib bu defa rakibinin üzerine atlayarak onu dövmüştü. Bundan dolayı Hz. Peygamber'e (sav) çok kızan Ebû Leheb *"Ey Muhammed! Ben de Ebû Tâlib gibi senin amcanım, bana yapacağını yaptın. Yemin ederim ki, gönlüm seni asla sevmeyecek"* ifadesini kullanmıştır. (Belâzürî, *Ensâb*, I, 147). Bu rivayet amcasının Hz. Peygamber'e (sav) düşmanlığı için tek başına açıklayıcı olmaz. Zira onun daha sonraki dönemde oğullarını Hz. Peygamber'in (sav) kızlarıyla nişanladığını biliyoruz. Ebû Leheb'in kabilesinin kararına rağmen Hz. Peygamber'e (sav) aşırı düşmanlık göstermesinin şahsî, sosyal, ticarî ve eşi sebebiyle ailevî sebepleri olmalıdır.

155 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I,380-390; Belâzürî, *Ensâb*, I, 122-156.

156 Buhârî, *Fedâilu's-Sahâbe* 5, Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'ân* 40; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 309-310.

Hz. Peygamber'e (sav) karşı saygısızca tavır ve hareket içinde olan Mekke müşriklerinin başında Ümeyye kabilesinden Ukbe b. Ebû Muayt gelir. Ebû Cehîl'in de yönlendirmesiyle o, bir gün Hz. Peygamber (sav) Kâbe'de namaz kılarken üzerine deve işkembesi koymuş,[157] başka bir gün Übey b. Halef'in kışkırtmasıyla onun yüzüne tükürmüştür.[158] Ukbe, Ebû Leheb ile birlikte ayrı zamanlarda Hz. Peygamber'in (sav) evinin önüne pislik atmak suretiyle onu ve ailesini rahatsız etmeye çalışmışlardır. Bu tür tavırlardan bunalan Hz. Peygamber (sav) halini Abdümenâfoğullarına şikâyet etmişse de onlardan beklediği yardımı görememiştir.[159]

Allah Rasûlü'ne (sav) karşı düşmanlıkta ileri giden müşriklerin kadın temsilcisi ise, amcası Ebû Leheb'in karısı Ümmü Cemîl'dir. Aynı zamanda Ebû Süfyan'ın kız kardeşi olan Ümmü Cemîl Hz. Peygamber'in (sav) amcasının azılı bir din düşmanı ve peygamber muhalifi olmasında önemli derecede rol oynamıştır. Rasûlüllah'ın (sav) geçeceği yollara pislik atan, ona eziyet vermek için geçeceği yollara dikenler koyan Ümmü Cemîl[160], aynı zamanda Hz. Peygamber'in (sav) kızları Rukıyye ve Ümmü Külsûm ile nişanlı olan oğulları Utbe ve Muatteb'in nikâhlarının iptalini sağlamıştır.[161]

---

157 Buhârî, *Salât* 109, *Cihâd ve's-Siyer* 98, *Bed'ül-Halk* 20, *Menâkıbu'l-Ensâr* 29; Belâzürî, *Ensâb*, I, 125.

158 Belâzürî, *Ensâb*, I, 138.

159 Belâzürî, *Ensâb*, I, 131, 147.

160 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 380-381; Belâzürî, *Ensâb*, I, 122.

161 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 306-307; Belâzürî, *Ensâb*, I, 122-123, 401; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, (thk. Muhammed İbrahim-Muhammed Ahmed Aşûr), I-VII, ? 1970 (Kitabü'ş-Şi'b), VII, 384.

Müşrik ileri gelenleri Hz. Peygamber'e (sav) karşı şiddet içeren saldırılarını en sonunda onu öldürme teşebbüsüne kadar vardırmışlardır. Nitekim Ebû Cehil, eline aldığı büyük bir taşı Kâbe'de namaz kılmakta olan Hz. Peygamber'in (sav) üzerine atmaya çalışmış, ancak amacını gerçekleştiremeden korkudan rengi atmış bir şekilde geri dönmüştür. Kendisine ne olduğu sorulduğunda ise, tam kayayı atmak üzereyken vahşi bir deve ile yüz yüze geldiğini ifade etmiştir.[162] Başka bir gün Ukbe b. Ebû Muayt, Hz. Peygamber'i (sav) bir suikastla öldüreceklerini ilân etmiştir. Haber, Mekke sokaklarında yayılınca Ebû Talib, Benî Hâşim gençlerini toplayarak böyle bir harekete girişmeleri halinde sonuna kadar bu işe teşebbüs edenlerle savaşacaklarını bildirince onların muhtemel suikast girişimi engellenmiştir.[163]

Müşrikler hicretten hemen önce de Hz. Muhammed'i (sav) öldürmeyi düşünmüşler, Dârünnedve'de gerçekleştirilen toplantı neticesinde Ebû Cehil'in tavsiyesiyle Mekke'deki her kabileden bir kişinin hazır bulunacağı bir suikast planıyla onu ortadan kaldırmaya karar vermişlerdir. Kureyşlilerin niyetlerinden vahiy yoluyla haberdar edilen Hz. Peygamber (sav) o gece evini terk ederek müşriklerin bu son teşebbüsünü de boşa çıkarmıştır.[164]

B. MÜŞRİKLERİN İLK MÜSLÜMANLARA KARŞI FAALİYETLERİ

Mekke müşrikleri, Hz. Peygamber'e (sav) olduğu gibi onun çağrısına cevap veren Müslümanlara karşı da alay ve hakaret-

---

162 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 319-320.

163 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 202-203; Belâzürî, *Ensâb*, I, 230.

164 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 126-127; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 227-228. Mekke müşriklerinin daveti engelleme faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bk. Mevdûdî, Ebu'l-Alâ, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber*, II, 432-470.

ten başlayıp öldürmeye kadar giden türlü psikolojik, ekonomik ve fizikî baskı ve işkenceyi tatbik etmişlerdir. Bu faaliyetlerin Mekke'deki asıl organizatörü Ebû Cehîl'dir. Kaynakların bildirdiğine göre o, Mekkelilerden herhangi birinin müslüman olduğunu duyduğunda derhal yanına gider, eğer muhatabı şehrin önemli bir üyesi ise, onu Muhammed'in (sav) dininden daha üstün olan babasının dinini terk etmekle suçlar, ardından da Mekke reisleri olarak onun şerefini düşürecekleri tehdidinde bulunurdu. Müslüman olan kişi bir tüccar ise, onu ticarî faaliyetlerini engelleme ve sermayesini yok etmekle korkutmaya çalışırdı. İslâm'a giren kişi köle, fakir veya korumasız bir kimse ise ona karşı şiddet uygulardı.[165]

Müşriklerin diğer Müslümanlara karşı da en sık başvurdukları hareket tarzı, onları küçümsemek ve alay konusu yapmaktır. Nitekim onların elebaşlarından Esved b. Abdiyağus, Müslümanları bir arada gördüğünde yanındakilere *"işte sizlere Kisrâ ve Kayser'in mülkünü miras alacak olan yeryüzü hâkimleri gelmiştir"* diyerek onları küçümsemeye çalışmıştır.[166] Diğer müşrik liderleri de Ammâr b. Yâsir, Habbâb b. Eret, Suheyb b. Sinan, Bilâl b. Rebâh gibi kimsesiz Müslümanlarla karşılaştıklarında, onları *"işte bunlar Muhammed'in oturup kalktığı adamlar, Allah bizim aramızda onlara ihsanda bulunmuş"* sözleriyle alaya almışlardır.[167]

> *"Şüphesiz günahkârlar, (dünyada) iman edenlere gülüyorlardı. Mü'minler yanlarından geçtiğinde birbirlerine kaş göz ederek onlarla alay ediyorlardı. Ailelerine dönerken zevk ve neşe içinde gülüşe gülüşe dönüyorlardı. Mü'minleri gördükleri vakit, "Hiç*

165 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 342; Belâzürî, *Ensâb*, I, 198.

166 Belâzürî, *Ensâb*, I, 131-132, 148, 197.

167 En'âm, 6/53; Belâzürî, *Ensâb*, I, 156.

şüphe yok, şunlar sapık kimselerdir" diyorlardı. Hâlbuki onlar, mü'minlerin başına bekçi olarak gönderilmemişlerdi. İşte bugün de mü'minler kâfirlere gülerler. Koltuklar üzerinde (etrafı) seyrederler. Nasıl, kâfirler yapmakta olduklarının karşılığını buldular mı?".[168]

Mekke reisleri zaman zaman Müslümanları dinlerinden vazgeçmeye çağırarak onların günahlarını kendilerinin üslleneceğini söylemişlerdir. Bunun üzerine de *"İnkâr edenler iman edenlere, 'Yolumuza uyun da sizin günahlarınızı yüklenelim" derler. Oysa onların günahlarından hiçbir şey yüklenecek değillerdir. Şüphesiz onlar kesinlikle yalancılardır"*[169] âyeti nâzil olmuştur.

Müşrikler tarafından ilk Müslümanların inançlarına da sözlü saldırılar gerçekleştirilmiştir. Ashâbdan Habbâb b. Eret, Kureyş ileri gelenlerinden Âs b. Vâil'den yaptığı bir iş karşılığında alacağını istediği zaman o, Hz. Peygamber'i (sav) inkâr etmediği takdirde borcunu ödemeyeceği cevabını vermiştir. Bunun üzerine Habbâb, *"sen ölüp sonra da dirilinceye kadar ben asla Muhammed'e küfretmem"* dediğinde Âs, *"öyleyse ben dirildikten sonra tekrar malıma ve evladıma sahip olurum, sen o zaman bana gelirsen, ben de alacağını öderim"* demek suretiyle onun inancıyla alay etmiştir.[170] Bunun üzerine *"şu âyetlerimizi inkâr ile kâfir olan ve bana elbette mal ve evlat verilecektir, diyen adamı gördün mü? O gayba mı vâkıftır? Yoksa Rahmân'ın katından bir söz mü almıştır?. Asla! Biz onun dediğini yazacağız ve onun için azabı uzattıkça uzatacağız"* âyeti nâzil olmuştur.[171]

---

168 Mutaffifîn, 83/29-36.

169 Ankebût, 29/12

170 Buhârî, *Buyû* 29, *İcâre* 15; Müslim, *Sıfatü'l-Kıyâme* 35, İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 383; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 164; Belâzurî, *Ensâb*, I, 176-177.

171 Meryem, 19/77-79. Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'ân* 6.

Sözlü alay ve hakaretin yanında neredeyse bütün Müslümanlar müşriklerin fiilî saldırılarına maruz kalmışlardır. Ancak bununla birlikte toplum içinde en ağır fizikî işkenceye uğrayanlar ise köleler ve himayesiz kişiler olmuştur. Onlar özellikle hukuken bağlı oldukları (halîf-câr) kabile yöneticileri tarafından hapsedilmişler, aç ve susuz bırakılmışlar, şiddetli dayağa maruz kalmışlar, Mekke'nin sıcak kumları üzerine yatırılıp işkenceye uğratılmak suretiyle dinlerinden dönmeye zorlanmışlardır.[172] İlk Müslümanlar arasında bu tür baskı ve işkenceye en çok muhatap olanların başında Bilâl-i Habeşî ile Yâsir ailesi gelir.

Bilâl b. Rebâh Müslüman olduğunu açıklamasından itibaren efendisi Cumah kabilesi lideri Ümeyye b. Halef'in ağır işkencelerine uğramıştır. Ümeyye onu sıcak çöl kumuna yatırdıktan sonra üzerine büyük bir kaya parçası koymuş ve ölünceye ya da Hz. Peygamber'i (sav) inkâr edinceye kadar bu şekilde bırakacağını söylemiştir. Ancak Bilâl, yapılan bütün işkencelere tekbir getirerek mukâbelede bulunmuştur. Onu dininden vazgeçirmek isteyen Ümeyye başka bir zaman da ellerini ve ayaklarını bağlayıp kızgın kumlar üzerinde sürükletmiş, ancak yine de istediğini elde edememiştir. Nihayet Hz. Ebû Bekir, Ümeyye b. Halef'e daha güçlü müşrik bir kölesini vermek suretiyle Bilâl'i satın almış ve işkenceden kurtarmıştır.[173]

Ebû Cehil Bilâl'e yapılan işkencenin benzerini Yâsir ailesine uygulamıştır. Zamanla daha da şiddetlenen bu faaliyet, Ammâr'ın annesi Sümeyye ile babası Yâsir'in ölümüne sebep olmuştur. Bu nedenle onlar İslâm'daki ilk şehitler olarak kabul

---

172 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 339.

173 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 340; Belâzürî, *Ensâb*, I, 184-186.

edilir.[174] Gözlerinin önünde anne ve babası katledilen Ammâr b. Yâsir, kendisine yapılan işkencelere dayanamayarak efendisinin kendisinden duymak istediği sözleri söylemek suretiyle canını kurtarmıştır. Fakat daha sonra yaptığından pişmanlık duyarak durumu Rasûl-i Ekrem'e (sav) arzettiğinde, ondan; imanını kaybetmedikçe canını kurtarabilmek adına yine böyle söyleyebileceği ruhsatı alınca gönlü ferahlamıştır.[175]

Habbâb b. Eret, Ebû Fükeyhe ve Lübeyne gibi korumasız köle ve cariyeler de, Ammâr ve Bilâl benzeri sistematik işkence mağdurları olmuşlardır. O kadar ki, müşrikler tarafından Habbâb'a yapılan işkence izleri uzun yıllar boyunca onun vücudundan silinmemiştir. Ağır işkencelerden çok bunalan Habbâb, Rasûlüllah'ın (sav) ölümü temenni etmeme konusundaki uyarısı olmasa, çok kez ölümü isteyeceğini ifade etmiştir.[176] İlk Müslümanlardan Zinnîre de gördüğü şiddet ve işkence sebebiyle gözlerini kaybetmiştir.[177]

Himayesiz olmaları sebebiyle işkence gören köle ve cariyelerden bir kısmını Hz. Ebû Bekir satın alarak kurtarmıştır.[178] İbn Hişâm, Hz. Ebû Bekir'in, başta Bilâl olmak üzere bir çok köleyi satın alarak azat ettiğini zikreder. Babası Ebû Kuhâfe Müslüman olan zayıf köleler yerine daha güçlü köleler azat edip onların desteğini alması tavsiyesinde bulununca Hz. Ebû Bekir, babasına asıl isteğinin Mekke'de adam toplamak değil, Allah'ın rızasını kazanmak olduğu cevabını vermiştir.[179]

---

174 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 342; Belâzürî, *Ensâb*, I, 158.

175 Belâzürî, *Ensâb*, I, 159-160.

176 Belâzürî, *Ensâb*, I, 177-178, 195.

177 Belâzürî, *Ensâb*, I, 196.

178 Müslümanlara uygulanan baskı ve işkenceler hakkında geniş bilgi için bk. İbn İshâk, *Sîre*, s. 169-199; Belâzürî, *Ensâb*, I, 156-198.

179 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 340-341; İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, s. 183-184.

Burada şu hususa dikkat çekmek gerekir ki, Müslümanlar arasında fiilî saldırıya uğrayanlar sadece köle ve fakir kişiler olmamıştır. Mekke'de müşrik kabile reisleri İslâm'a giren kendi çocukları ve yakın akrabalarına karşı da maddî imkânlardan mahrum bırakma ve hapsetmenin yanında onlara fiziksel şiddet uygulamışlardır. Nitekim Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahmân b. Avf, Talhâ b. Ubeydullah gibi genç müslümanlar aileleri tarafından hoş karşılanmamışlar, onlar belli ölçülerde kendi soylarının baskılarıyla yüz yüze kalmışlardır. Meselâ, Benî Ümeyye gibi güçlü bir aileye mensup olması nedeniyle başka bir kabile üyesi müşriğin saldırısına uğramayan Hz. Osman, bizzat kendi amcasının baskısına maruz kalmıştır. İhtiyaçlarını karşılamayı kısıtlamak suretiyle onu dininden döndürmeye çalışan amcası Hakem b. Ebu'l-Âs, daha sonra da onu el ve ayaklarından bağlayarak hapsetmiştir.[180] Benzer şekilde yine Benî Ümeyyeli Hâlid b. Sa'îd, müslüman olduğu için aç-susuz bırakılmış babası Sa'îd b. el-Âs tarafından, çölde hapsedilmiş, hatta kafası yarılıncaya kadar feci şekilde dövülmüştür.[181]

III. MÜSLÜMANLARIN MEKKE MÜŞRİKLERİNE KARŞI STRATEJİLERİ

Hz. Peygamber (sav) Mekke müşriklerinin gerek kendisine, gerekse Müslümanlara yaptıkları saldırılar karşısında zaman ve şartlara uygun olarak karşı stratejiler geliştirmiş, bu sayede kendisine inananları birlik ve dayanışma içinde tutmaya çalışmıştır.

180 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 55.

181 Belâzürî, *Ensâb*, I, 199; İbn Abdilberr, *el-İstîâb*, II, 460. Bu konuda bk. Mevlânâ, Şiblî Numânî, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, s. 158-162.

Bu faaliyetler pasif direnişten başlayıp hicrete kadar varan çeşitli aşamalarda gerçekleştirilmiştir.

A. PASİF DİRENİŞ (SİVİL İTAATSİZLİK)

Mekke döneminde Müslümanların sayısı ve gücü hiçbir zaman müşriklerle fizikî anlamda mücadele edebilecek boyuta ulaşamadı. Bu sebepledir ki, onlar düşmanlarına karşı pasif direnişi tercih ederek başta Hz. Muhammed (sav) olmak üzere kendilerine yapılan saldırılara cevap vermekten özellikle kaçınmışlardır.[182] Onlar ilk tedbir olarak müşriklerin dikkatini çekmemek ve daha fazla saldırıya maruz kalmamak için toplu olarak Kâbe'de bulunmaktan kaçınmışlar, görüşmelerini Mekke'nin ıssız vadilerinde gerçekleştirmişlerdir. İlk Müslümanların en fazla toplandıkları mekân ise şehrin merkezinden uzakta bulunan Erkâm b. Ebu'l-Erkâm'ın evidir.[183] Hz. Peygamber (sav) burada ashabı ile birlikte namaz kılmış ve Kur'ân tedrisi gerçekleştirmiştir. Buradaki faaliyetler Hz. Ömer ile Hz. Hamza'nın Müslüman oluşlarına kadar yaklaşık üç yıl devam etmiştir.

Tebliğin Mekke döneminde Müslümanlara, kendilerine saldıranlara karşı silahlı mücadele izni verilmemiş olması, onların zulme uğramış kardeşlerini kurtarma ve hadiselere fiilen müdahil olma isteklerini engellemiştir. Nitekim hem Hz. Peygamber (sav), hem de diğer Müslümanlar, Ebû Cehil tarafından işkenceye tabi tutulan ve öldürülen Yâsir ve Sümeyye için dua edip sabır dilemekten başka bir şey yapamamışlardır.[184] Allah Rasûlü (sav)

---

182 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 380-390.

183 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 270.

184 Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'ân* 21; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 342. II, 110; Belâzürî, *Ensâb*, I, 158, 160.

müşriklerin yaptıkları eziyet ve işkenceleri kendisine şikayet eden Habbâb b. Eret'e, bundan önceki devirlerde de inananların bunlardan daha ağır işkencelere maruz kaldıklarını söyleyerek ona sabır tavsiyesinde bulunmuştur.[185] Diğer taraftan Mekke müşriklerine Kur'ân'ı duyurmak amacıyla Kâbe'de bazı âyetleri yüksek sesle okuyan Abdullah b. Mes'ûd feci bir şekilde dövülmüş, çaresiz kalan Müslümanlar ancak Habbâb'a yaptıkları gibi ona tesellide bulunabilmişler, bir daha böyle bir davranışa girişmemesi konusunda kendisini uyarmışlardır.[186] Görüldüğü gibi müşrik tecavüzlere karşı gerek Hz. Peygamber'in (sav), gerekse ilk Müslümanların yapabildikleri şey mağdurlara sabrı tavsiye etmek olmuştur.

> *"Andolsun, onların söyledikleri şeylerden dolayı göğsünün daraldığını biliyoruz".*[187] *"Sabret! Senin sabrın ancak Allah'ın yardımı iledir. Onlardan yana üzülme. Tuzak kurmalarından dolayı da sıkıntıya düşme".*[188] *"Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin, kalktığında Rabbini hamd ile tespih et".*[189] *"Sen, Rabbinin hükmüne sabret. Balık sahibi (Yûnus) gibi olma. Hani o, (balığın karnında) kederli bir halde Rabbine yakarmıştı. Şayet Rabbinden ona bir nimet yetişmemiş olsaydı, o mutlaka kınanmış bir halde ıssız bir yere atılacaktı. Fakat böyle olmadı.) Rabbi onu (peygamber olarak) seçti ve salih kimselerden kıldı".*[190]

---

185 Belâzürî, *Ensâb*, I, 176, 179.

186 İbn İshâk, *Sîre*, s. 166; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 336; Belâzürî, *Ensâb*, I, 162.

187 Hicr, 15/97.

188 Nahl, 16/127.

189 Tûr, 52/48.

190 Kalem, 68/48-50.

İlk müslümanlara işkence sürecinde Hz. Ebû Bekir önemli bir adım daha atarak maddî imkânları elverdiği ölçüde Bilâl gibi mağdur köleleri satın almak suretiyle onlardan bir kısmını azat etmiştir. Bütün bunlardan yola çıkarak Müslümanların Mekke müşriklerinin baskı ve işkencelerine karşı ilk tutumlarının şiddete başvurmaksızın gerçekleşen pasif direniş olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte şehrin uzak bir bölgesinde namaz kılan Müslümanlar üzerine müşriklerden bir topluluğun saldırmaları üzerine Sa'd b. Ebû Vakkâs, yerden bulduğu deve kemiği ile gelenlerden birinin başını yarmış ve bu hadise din yolunda akıtılan ilk kan olarak kabul edilmiştir.[191] Meydana gelen bu olay, esasında pasif savunmanın başka bir çeşididir. Çünkü yapılan hareket bir karşı saldırı olmaktan ziyade, saldırganları fiillerinden vazgeçirmek niyetiyle atılan adımdır.

8. HABEŞİSTAN'A HİCRET

Miladi 615 yılında Ebû Cehil'in Rasûlüllah'a (sav) hakaret etmesinden rahatsız olan Hz. Hamza'nın Müslüman olması, hem Hz. Muhammed (sav) için büyük bir sevinç ve moral kaynağı, hem de Müslümanlar adına güçlü bir destek olmuştu.[192] Ancak onları memnun eden bu gelişmeler, müşrikleri rahatsız ediyor ve onların inananlara baskılarını daha da şiddetlendiriyordu. Bilhassa kabileleri tarafından himayeleri kaldırılan ve sığınacak başka bir kabile de bulamayıp sahipsiz kalan Müslümanlar, Mekke'de can güvenlikleri konusunda endişe duymaya başla-

---

191 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 282; Belâzürî, *Ensâb*, I, 116.

192 İbn İshâk, *Sîre*, s. 151-153; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 311-312.

dılar. Zira İslâm'ı kabul edenlerin sayısının artması müşrikleri daha şiddetli ve saldırgan hale getirmişti.

Ashâbının mâruz kaldığı zulüm ve işkenceleri engellemeye gücü yetmeyen, üstelik ölüm korkusu sebebiyle dinlerini terk etmelerinden endişelenen Allah Rasûlü (sav) özellikle himayesiz kalanlara Habeşistan'a hicret etmeleri tavsiyesinde bulundu.[193] Kur'ân'da geçen *"Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, elbette onları dünyada güzel bir şekilde yerleştiririz. Âhiret mükâfatı ise daha büyüktür. Keşke bilselerdi... Onlar, sabreden ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimselerdir"*.[194] *"(Ey Muhammed! Bizim adımıza de ki, "Ey iman eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlar için (Âhirette) bir iyilik vardır. Allah'ın yeryüzü geniştir. Sabredenlere bunun karşılığı elbette hesapsız olarak verilir"*[195] âyetleri bu hadiseye işaret ederler.

Hicret hazırlıklarının tamamlanması üzerin tebliğin 5. yılının Recep ayında (M.615) on bir erkekle dört kadından oluşan ilk hicret kafilesi Habeşistan'a hareket etti. Heyette Osman b. Affân ve eşi Rasûlüllah'ın (sav) kızı Rukıyye, Ebû Huzeyfe b. Ubte ve hanımı Sehle bint. Süheyl, Ebû Seleme ve hanımı Ümmü Seleme, Âmir b. Rebîa ve hanımı Leylâ bint. Ebû Hamse, Zübeyr b. el-Avvâm, Mus'ab b. Umeyr, Abdurrahman b. Avf, Osman b. Maz'ûn, Ebû Sebre, Hâtıb b. Amr ve Süheyl b. Beydâ bulunuyordu. Bu gelişmeden yaklaşık bir yıl sonra Cafer b. Ebû

193 Müslümanlar'ın Habeşistan'a hicret sebepleri ve hicret edenler hakkındaki değerlendirmeler için bk. Demircan, Adnan, *Nebevî Direniş Hicret*, İstanbul 2000,s. 55-64.

194 Nahl, 16/41-42.

195 Zümer, 39/10

Tâlib başkanlığında 82 erkek ve 18 kadından müteşekkil yeni bir Müslüman grup ikinci Habeşistan hicretini gerçekleştirdi.[196] Önceki Muhâcirler gibi onlar da ülke halkı tarafından iyi karşılandılar. Dolayısıyla onlar yeni yurtlarında güvenlik içinde hayatlarını sürdürdüler.[197]

Habeşistan'a hicrete hemen her kabileden Müslümanlar katılmışlardır. Bilhassa içlerinden İslâm'a dâhil olanların büyük baskı gördüğü Mahzumoğulları, Sehmoğulları, Cumahoğulları ve Ümeyyeoğulları kabilesinden daha yoğun katılım olmuştur. Buna karşılık Hz. Peygamber'in kabilesi Hâşimoğulları'ndan iştirak sınırlı sayıdadır. Hâlbuki Kureyş içinde Hz. Peygamber'in (sav) soyu ve hamisi olmaları sebebiyle en fazla baskı gören kabile Hâşimoğulları'ydı. Dolayısıyla baskılardan kurtulmak için en çok bu kabile mensuplarının Habeşistan'a göç etmesi gerekiyordu. Fakat rivayetler aileden bu hicrete sadece Cafer b. Ebû Tâlib ile hanımı Esma bint. Umeys'in iştirak ettiklerini zikreder.[198] Muhtemelen onların katılımından, Cafer'in Hz. Peygamber'in (sav) akrabası (hususiyle de onu Mekke müşriklerine karşı himaye eden amcası Ebû Tâlib'in oğlu olması) sebebiyle onu temsil etmesi ve Muhâcirler'e sözcülük yapması hedeflenmiştir. Hâşimîler'in Habeşistan'a az sayıda gitmiş olmalarının asıl sebebi ise kabile ileri gelenlerinin,-kendilerinden bir kısmı İslâm'a girmemiş olsalar da- kan bağı sebebiyle aileleri içinde müslüman

---

196 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 345-355; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 204-205, 207-208; Belâzürî, *Ensâb*, I, 198-227.

197 İbn İshâk, *Sîre*, s. 154-157; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 344-365; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 203-204.

198 İbn İshâk, *Sîre*, s. 206; İbn Hişam, *es-Sîre*, I, 346.

olanları himaye etmeleri ve onları müşriklere karşı korumalarıdır. Hatta onlar, kendilerine sığınan başka kabile mensubu korumasız Müslümanları da himaye etmişlerdir.[199]

Habeş Muhâcirleri yeni yurtlarında emniyet içinde yaşıyorlardı. Ancak Mekke müşrikleri onların iyi halde olmalarından rahatsızlık duydular. Bu sebeple Müslümanların Habeşistan'dan çıkarılmalarını sağlamak için Amr b. el-Âs ile Abdullah b. Ebû Rebîa'yı elçi olarak Necâşî'ye gönderdiler.[200] Onlar kralın huzuruna çıkarak bazı ayak takımı insanların Mekke'den ayrılıp Habeşistan'a yerleştiklerini, onların kendi dinlerini terk ettiklerini, fakat sığındıkları insanların dinine de girmediklerini söylemek suretiyle Muhâcirleri suçladıktan sonra, geliş amaçlarının bu insanların geri gönderilmelerini temin etmek olduğunu açıkladılar. Necâşî ise ülkesine sığınan insanları dinlemeden herhangi bir karar vermeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Cafer b. Ebû Tâlib kralın huzurunda şöyle bir konuşma yaptı:

> *"Ey hükümdar, Allah aramızdan birini seçip de onu kendisi için elçi olarak gönderene kadar biz cahillerdendik, putlara tapar, ölü hayvan eti yer, fuhuş yapardık. Akrabalık bağlarına riayet etmez, komşuluk haklarını tanımazdık. Güçlü olanlarımız zayıf olanlarımızı ezerdi. Uzun bir müddet bu halde yaşadık. Sonra Allah bize aramızdan soyunu, doğruluğunu, güvenilirdiğini, namusluluğunu bildiğimiz bir peygamber gönderdi. O bizi Yüce Allah'ın birliğini tanımaya ve O'a ibadet etmeye*

199 Habeşistan muhacirlerinin Kureyş kabileleri arasındaki dağılımı hakkında bk. Savaş, Rıza, "Mekke'de İslamiyet'in Yayılmasında Akrabalık Açısından Bir Bakış", *İSTEM*, yıl. 2, sy. 4, Konya 2004, s. 35-52.

200 İbn İshâk, *Sîre*, s. 194; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 358-359.

çağırdı. Ağaç ve taştan yaptığımız putlara tapmaktan, Allah'a ortak koşmaktan uzaklaştırdı. Bize doğru söylemeyi, emanete ve akrabalık bağına riayet etmeyi, komşularla güzel geçinmeyi, haramdan, kan dökmekten sakınmayı emretti. Fuhuştan, yalandan, yetim malı yemekten, namuslu kadına iftira etmekten menetti. O, bize, diğer insanlara kötülük yapmaktan çekinmeyi, sadece Allah'a ibadet etmeyi, sadaka vermeyi ve her çeşit iyi ve güzel ameller işlemeyi öğretti. Bütün bunlar, bize hoş ve cazip geldi ve biz bunları yapmaya başladık. Fakat bunun hemen arkasından kendi insanlarımızdan, vatanımızı terk etmeye ve senin ülkene sığınmaya bizi mecbur eden işkenceler gördük. Biz, seçebileceğimiz bütün krallar arasından sizi tercih etmiş bulunuyoruz; zira sizin yanında bize kimsenin zulmedemeyeceğini ümit ediyoruz"[201].

Habeş kralı konuşmayı dinledikten sonra Hz. Peygamber'in (sav) getirdiklerinden kendisine bir örnek sunulmasını istedi. Bunun üzerine Cafer, Meryem sûresinin baş tarafındaki âyetleri okudu:

"Kâf Hâ Yâ Ayn Sâd. Bu, Rabbinin, Zekeriya kuluna olan merhametinin anılmasıdır. Hani o Rabbine gizli bir sesle yalvarmıştı. O şöyle demişti: "Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi. Saçım sakalım ağardı. Sana yaptığım dualarda (cevapsız bırakılarak) hiç mahrum olmadım." "Gerçek şu ki ben, benden sonra gelecek akrabalarım(ın isyankâr olmaların)dan korkuyorum. Eşim ise kısırdır. Bana kendi tarafından; bana ve Yakub hanedanına varis olacak bir çocuk bağışla ve onu hoşnutluğuna ulaşmış bir kimse kıl!" (Allah şöyle dedi:) "Ey Zekeriyya! Haberin olsun ki biz

---

201 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 359-360.

sana Yahya adlı bir oğul müjdeliyoruz. Daha önce onun adını kimseye vermedik." Zekeriyya, "Rabbim!" "Hanımım kısır ve ben de ihtiyarlığın son noktasına ulaşmış iken, benim nasıl çocuğum olur?" Vahiy meleği) dedi ki: "Evet, öyle. (Ancak) Rabbin diyor ki: "Bu bana göre kolaydır. Nitekim daha önce, hiçbir şey değil iken seni de yarattım." Zekeriyya, "Rabbim, öyleyse bana (çocuğumun olacağına)bir işaret ver", dedi. Allah da, "Senin işaretin, sapasağlam olduğun halde insanlarla (üç gün) üç gece konuşamamandır" dedi. Derken Zekeriya ibadet yerinden halkının karşısına çıktı. (Konuşmak istedi, konuşamadı) ve onlara "Sabah akşam Allah'ı tesbih edin" diye işaret etti. Yahya dünyaya gelip büyüyünce onu peygamber yaptık ve kendisine) "Ey Yahya kitaba sımsıkı sarıl" dedik. Biz ona daha çocuk iken hikmet ve katımızdan kalp yumuşaklığı ve ruh temizliği vermiştik. O, Allah'tan sakınan, anne babasına iyi davranan bir kimse idi. İsyancı bir zorba değildi. Doğduğu gün, öleceği gün ve diriltileceği gün ona selam olsun! (Ey Muhammed!) Kitapta (Kur'ân'da) Meryem'i de an. Hani ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmiş ve (kendini onlardan uzak tutmak için) onlarla arasında bir perde germişti. Biz, ona Cebrail'i göndermiştik de ona tam bir insan şeklinde görünmüştü. Meryem, "Senden, Rahmân'a sığınırım. Eğer Allah'tan çekinen biri isen (bana kötülük etme)" dedi. Cebrail, "Ben ancak Rabbinin elçisiyim. Sana tertemiz bir çocuk bağışlamak için gönderildim" dedi. Meryem, "Bana hiçbir insan dokunmadığı ve iffetsiz bir kadın olmadığım halde, benim nasıl çocuğum olabilir?" dedi. Cebrail"Evet, öyle. Rabbin diyor ki: O benim için çok kolaydır. Onu insanlara bir mucize, katımızdan bir rahmet kılmak için böyle takdir ettik. Bu zaten (ezelde) hükme bağlanmış bir iştir" dedi. Böylece Meryem çocuğa gebe kaldı ve onunla uzak bir yere çekildi. Doğum sancısı onu bir hurma ağacına yöneltti. "Keşke bundan önce ölseydim

de unutulup gitmiş olsaydım!" dedi. Bunun üzerine (Cebrail) ağacın altından ona şöyle seslendi: "Üzülme, Rabbin senin alt tarafında bir dere akıttı." "Hurma ağacını kendine doğru silkele ki sana taze hurma dökülsün." "Ye, iç, gözün aydın olsun. İnsanlardan birini görecek olursan, "Şüphesiz ben Rahmân'a susmayı adadım. Bugün hiçbir insan ile konuşmayacağım" de Kucağında çocuğu ile halkının yanına geldi. Onlar şöyle dediler: "Ey Meryem! Çok çirkin bir şey yaptın!" "Ey Hârûn'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi." Bunun üzerine (Meryem, çocukla konuşun diye) ona işaret etti. "Beşikteki bir bebekle nasıl konuşuruz?" dediler. Bebek şöyle konuştu: "Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. Bana kitabı (İncil'i) verdi ve beni bir peygamber yaptı." "Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti." "Beni anama saygılı kıldı. Beni azgın bir zorba kılmadı." "Doğduğum gün, öleceğim gün ve diriltileceğim gün bana selâm (esenlik verilmiştir)." Hakkında şüpheye düştükleri hak söze göre Meryem oğlu İsa işte budur. Allah'ın çocuk edinmesi düşünülemez. O bundan yücedir, uzaktır. Bir işe hükmettiği zaman ona sadece "ol!" der ve o da oluverir. Şüphesiz, Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse (yalnız) O'na kulluk edin. Bu, dosdoğru bir yoldur. (Fakat hıristiyan) gruplar, aralarında ayrılığa düştüler. Büyük bir günü görüp yaşayacakları için vay kâfirlerin haline! Bize gelecekleri gün (gerçekleri) ne iyi işitip ne iyi görecekler! Ama zalimler bugün apaçık bir sapıklık içindedirler. Onları, gaflet içinde bulunup iman etmezlerken işin bitirileceği o pişmanlık günüyle uyar. Şüphesiz yeryüzüne ve onun üzerindekilere biz varis olacağız, biz! Ancak bize döndürülecekler."[202]

---

[202] Meryem, 19/1-40.

Kral ve adamları duyduklarından etkilenip ağlamaya başladılar. Necâşî bunların İsâ'ya gelenlerle aynı kaynaktan olduğunu ifade ederek Müslümanlara ülkesinde huzur içinde istedikleri kadar kalabileceklerini açıkladı. Bunun üzerine Mekke elçileri elleri boş döndüler.[203]

Habeşistan'a gerçekleşen ikinci hicretin hemen akabinde Mekke'de kalan Müslümanları az da olsa ferahlatan bir hadise meydana geldi ki, bu Hz. Ömer'in İslâma girişidir. Rivayete göre Hz. Muhammed'i (sav) öldürmek niyetiyle harekete geçen Ömer yolda kız kardeşi Fâtıma ile enişlesi Sa'îd b. Zeyd'in de Müslüman olduğunu haber alınca derhal onların evine gitmiş ve kendilerine şiddetle muamelede bulunmuştur. Daha sonra yaptığından pişmanlık duyarak onlardan okudukları şeyi kendisine de açıklamalarını istemiştir. Dinlediği âyetlerin etkisinde kalan Hz. Ömer hemen Rasûlüllah'ın (sav) huzuruna giderek Müslümanlığını ilân etmiştir. Onun İslâm'a girişi Mekke'de kalan Müslümanlara cesaret vermiş, onlar artık Kâbe'de toplu olarak namaz kılmaya başlamışlardır.[204]

Habeşistan'da kalan Muhâcirlerden bir kısmı Hz. Hamza'nın ardından Hz. Ömer'in de Müslüman olmasıyla Mekke'deki din kardeşlerinin feraha kavuştuklarını düşünmüşlerdir. Ayrıca Garânîk hadisesi[205] sebebiyle müşriklerin Hz. Peygamber'e

203 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 361-362.

204 İbn İshâk, *Sîre*,s. 160-165; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 366-375.

205 Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'ân* 53.Garânîk: Sözlükte beyaz su kuşu, kuğu, turna, beyaz tenli genç ve güzel kız anlamlarına gelen gurnuk kelimesinin çoğuludur. Kureyş müşrikleri putlarının Allah'ın kızları olduklarına inanmışlar ve Kâbe'yi tavafları esnasında *"Lât, Uzzâ ve diğer üçüncüsü olan Menât hürmetine. Bunlar ulu kuğulardır ve şefaatleri umulan varlıklardır"* sözlerini tek-

(sav) tabi oldukları şeklinde haberler de alınca[206] Mekke'ye geri dönmüşler, ancak burada duyduklarının gerçek olmadığını görmüşlerdir. Bununla birlikte yeniden hicretin zorluğunu da göze alamayarak müşriklerden aldıkları himayelerle Mekke'de yaşamaya devam etmişlerdir.[207] Habeşistan'da kalanların bir bölümü Medine'ye hicretin hemen akabinde Arap Yarımadası'na geri dönerken, diğerleri ise (H.7/M.628) yılında gerçekleşen Hayber fethinden sonra Hz. Peygamber'in (sav) Amr b. Ümeyye ed-Damrî vasıtasıyla Necâşî nezdindeki girişimleriyle Medine'ye getirilmişlerdir. Rasûlüllah (sav) onları görünce *"Hayber'in fethinin mi, yoksa kardeşim Cafer'in gelmesinin mi daha sevindirici olduğunu bilemiyorum"* diyerek memnuniyetini beyan etmiştir.[208]

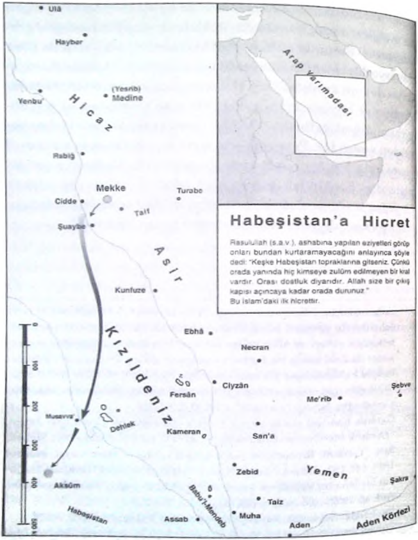
---

nitelendirilmişlerdir. İslâm literatüründe ise bu kavram Hz. Muhammed'in (sav) müşriklerin gönlünü İslâm dinine ısındırmak istediği bir sırada, şeytanın telkiniyle vahiylere Allah kelâmı olmayan bazı sözler karıştırdığını ve daha sonra da ilahî ikazla bunlardan vazgeçtiğini iddia eden rivayetler münasebetiyle kullanılmıştır. Bu hadise özellikle Necm (53/19-20) ve Hac (22/52-54) âyetlerinin nüzul sebebiyle alakalı tartışmalarda gündeme gelmiştir. bk. Cerrahoğlu, İsmail, "Garânîk", *DİA*, XIII, 361-366.

206 Garânîk hadisesi olarak bilinen bu olay için ayrıca bk. Cerrahoğlu, İsmail, "Garânîk Meselesinin İstismarcıları", *AÜİFD*, c.XXIV, Ankara 1981; Şimşek, Sait, "Garânîk Rivayetinin Tarihi Değeri", *Bilgi ve Hikmet*, sy.2, İstanbul 1993, 147-162; Akseki, Ahmed Hamid, "Hâtemü'l-Enbiyâ Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi", (sad. M. Hayri Kırbaşoğlu), *İslâmî Araştırmalar*, Ankara 1992, c.IV, sy. 2, s. 125-141, sy. 3. s. 199-207.

207 İbn İshâk, *Sîre*, s. 158; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 3-9; Belâzürî, *Ensâb*, I, 227.

208 Buhârî, *Farzu'l-Hums* 15, *Menâkıbu'l-Ensâr* 37; Vâkıdî, *Kitabu'l-Meğâzî*, (thk. Marsden Jones), I-III, Beyrut 1984, II, 683; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV,3; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 108; Belâzürî, *Ensâb*, I, 198, 229.

Ulâ
Hayber
Yenbu'
(Yesrib)
Medine
Hicaz
Rabiğ
Mekke
Turabe
Cidde
Taif
Şuaybe
Asir
Kunfuze
Kızıldeniz
Ebhâ
Necran
Fersân
Clyzân
Şebve
Me'rib
Musavva'
Dehlek
Kameran
San'a
Zebid
Yemen
Şakra
Aksûm
Babu'l-Mendeb
Taiz
Habeşistan
Assab
Muha
Aden
Aden Körfezi
Arap Yarımadası
0
100
200
300
400
500
Habeşistan'a Hicret
Rasulullah (s.a.v.), ashabına yapılan eziyetleri görüp onları bundan kurtaramayacağını anlayınca şöyle dedi: "Keşke Habeşistan topraklarına gitseniz. Çünkü orada yanında hiç kimseye zulüm edilmeyen bir kral vardır. Orası dostluk diyarıdır. Allah size bir çıkış kapısı açıncaya kadar orada durunuz."
Bu İslam'daki ilk hicrettir.

C. YENİ MELCE ARAYIŞI: TAİF VE YESRİB

1. Taif Yolculuğu

Müşriklerin Hâşimoğullarına karşı yaklaşık olarak üç yıl süreyle uyguladıkları boykotun hemen akabinde Hz. Peygamber'i (sav) çocukluğundan itibaren koruyan ve destekleyen amcası Ebû Tâlib vefat etti. Üstelik Müslümanlardan büyük bir kısmı da can güvenlikleri bulunmadığı düşüncesiyle Habeşistan'a hicret etmek zorunda kaldıkları için Mekke'de ona yardımcı olabileceklerin sayısı da azalmıştı. Bu şartlar altında Allah Rasûlü (sav) kendisine Mekke dışından bir siyasî destek aramaya karar verdi. Bu düşünceyle ilk önce Mekke'ye en yakın şehir olan Taif'e gitti. Burada Sakîf kabilesinin ileri gelenleri Amr b. Umeyr'in üç oğlu Abdüyâlîl, Mes'ûd ve Habîb ile şehrin diğer başka önemli kişilerini İslâm'a davet ederek kendilerinden Mekkelilere karşı himaye istedi. Ancak Kureyşliler ile sıkı ticarî bağları bulunan ve Mekkelilerden bağımsız siyasî tavır belirlemekten çekinen, dolayısıyla Müslümanlar sebebiyle onlarla karşı karşıya da gelmek istemeyen Sakîfli önderlerden hiçbiri çağrıya olumlu cevap vermedi. Üstelik onlar Hz. Peygamber'in (sav) yapılan görüşmeyi Mekkelilere bildirmemeleri ricasını da dinlemeyip, yapılan görüşmeleri onlara haber verdiler. Daha sonra da şehrin ayak takımı insanlarını Hz. Peygamber'in (sav) üzerine saldılar. Çok zor durumda kalan Rasûlüllah (sav) ancak Kureyşli Utbe ve Şeybe b. Rebîa kardeşlerin Taif dışındaki bahçesine sığınarak saldırılardan kurtulabildi. Allah Rasûlü (sav) bu hadisenin akabinde Rabb'ine şöyle dua etmiştir:

"Allahım, kuvvetimin yetersizliğini, çarelerimin tükenişini ve insanlarca horlanışımı sana havale ediyorum. Ey acıyanların en merhametlisi, sen horlananların Rabbi, Sen beni kime bırakacak-

sın? Üstüme saldıran uzak birilerine mi, yoksa başıma geçirttiğin bir düşmana mı? Eğer bana bir kızgınlığın yoksa aldırmıyorum, ancak benim için afiyet vermen daha etkin ve etkileyicidir. Yüzünün, kendisiyle karanlıkların açıldığı, dünya ve âhiretin düzgünleştiği nuruna sığınırım. Bana gazabının inmesinden, kızgınlığına düşmekten sana sığınırım, sadece senin rızanı isterim, yeter ki sen razı ol, çare de ancak seninle, güç de ancak seninledir".[209]

Tâif'i mahzun bir şekilde terk eden Allah Rasûlü'nün (sav) Mekke'ye geri dönebilmesi için himayesini alabileceği bir Kureyşli bulması gerekiyordu. Zira bu gerçekleşmeden Mekke'de can güvenliği olmayacaktı. Üstelik Sakîflilerin yapılan görüşmeleri Mekkelilere haber vermiş olmaları müşriklerin ona karşı kinlerini daha da artırmıştı. Himaye talebi için önce Ahnes b. Şerîk, daha sonra da Süheyl b. Amr'a haber gönderdi. Ancak onlar kendilerine yapılan müracaatı geri çevirdiler. Üçüncü olarak başvurulan Nevfeloğulları reisi Mut'im b. Adî onu himayeye karar verdi. Rasûl-i Ekrem (sav) bu sayede Mekke'ye güvenlik içinde girme imkânı buldu.[210]

İnananlarından bir kısmının Habeşistan'a giderek canlarını kurtarabilmekle birlikte geride kalanların baskı ve işkence görmeye devam ettiği, üstelik kendisini destekleyen Hâşimoğullarının yaklaşık üç yıl sosyal ve ticarî boykota maruz kaldığı, hem eşini, hem de destekçisi olan amcası Ebû Tâlib'i kaybettiği, dolayısıyla yalnız, desteksiz ve çaresiz kaldığı bir ortamda Cenâb-ı Hak, Rasûlüne (sav) İsrâ ve Mirâc mucizesini bahşetmiştir. Bu sayede tebliğ sürecinde dayanaklarını kaybeden ve risâ-

---

209 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 60-63; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 210-212; Belâzürî, *Ensâb*, I, 227.

210 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 20; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 212; Belâzürî, *Ensâb*, I, 237.

letinin başarısı konusunda endişe duymaya başlayan, neredeyse ümitsizliğe düşmek üzere olan elçiye açık destek mesajı verilmiş, o bizzat İlahî huzura davet edilmek suretiyle onurlandırılmıştır. Hz. Peygamber (sav) Mirâc vesilesiyle Rabbinden aldığı manevî enerji, ilahî destek sayesinde tebliğ faaliyetlerine yeni bir şevk ve heyecanla devam etmiştir.[211]

"Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz o, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir".[212]

Mirâc hadisesi aynı zamanda Müslümanlar için bir imtihan vesilesi olmuştur. Başta Hz. Ebû Bekir olmak üzere bu hadise Müslümanların büyük çoğunluğunun imanlarını artırırken, az sayıda da olsa bazılarının irtidadına sebep olmuştur.

"Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah'ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah'tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır. Bu, onların dünya hayatını sevip âhirete tercih etmelerinden ve Allah'ın kâfirler topluluğunu asla doğru yola iletmeyeceğindendir. İşte onlar, Allah'ın; kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir. İşte onlar gafillerin ta kendileridir. Hiç şüphesiz onlar, âhirette ziyana uğrayanların da ta kendileridir".[213]

---

211 Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 42, *Tefsîru'l-Kur'ân* 3; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 36-50; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 213-215; Belâzürî, *Ensâb*, I, 255-257. İsrâ ve Mirâc hakkında geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. Kâdı İyâz, *eş-Şifâ*, İstanbul 1304, s. 150 vd.; Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I, 119-143.

212 İsrâ, 17/1.

213 Nahl, 16/106-109. Mirâcın tebliğ faaliyetindeki yeri ve önemi hakkında bk. Mevdûdî, Ebu'l-Alâ, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber*, II, 453-472.

2. Yesrib'le İlk Temaslar

Mirâc hadisesi gerçekleştikten sonra Hz. Muhammed (sav) Mekke'ye gelen Arap kabileleriyle görüşmelerini hızlandırdı. Özellikle hac mevsimlerinde gerçekleşen bu müzakerelerde hem muhataplarını İslâm'a çağırıyor, hem de Kureyş'e karşı onlardan siyasî destek talebinde bulunuyordu. Bu amaçla Allah Rasûlü (sav) sırasıyla Âmir b. Sa'saa, Muhârib b. Hasafa, Fezâre, Mürre, Hanîfe, Süleym, Abs, Benî Nadr, Kinde, Kelb, Hâris b. Ka'b, Uzre, Hadârime gibi kabilelerle tek tek görüşmeler yaptı, fakat bu teşebbüslerinden herhangi bir netice alamadı. Zira bu kabilelerden Âmir b. Sa'saa heyeti kendisine destek olup muhaliflerine üstün gelmeleri halinde iktidarın kendilerine verilip verilmeyeceği hususunda siyasî pazarlığa girmiş, Allah Rasûlü'den (sav) iktidarın Allah'ın elinde olduğu, dolayısıyla onu dilediğine vereceği cevabını alınca da derhal görüşme yerini terk etmiştir.[214] Bu olumsuz gelişmelere rağmen gelenler arasında Tufeyl b. Amr ed-Devsî gibi ferdî anlamda İslâmlaşmalar da gerçekleşmiştir.[215] Ancak bunlar hiçbir zaman Hz. Peygamber'in (sav) asıl hedefi olan siyasî destek düzeyine ulaşamamıştır.

Rasûl-i Ekrem'in (sav) tebliğini sunduğu son topluluk Yesribliler oldu. Yesrib Mekke'ye nazaran homojen etnik ve dinî yapıya sahip bir merkez değildi. Şehirde ayrı soydan gelen Kahtânî asıllı Evs ve Hazrec isimli Arap kabileleri ile Benî Nadîr, Benî Kaynuka, Benî Kureyza adındaki Yahûdî kabileler yaşıyordu. Araplar genelde ziraatla meşgul olurlarken, Yahûdîler ise ticaret ve zanaat hayatına hâkimdiler. Ayrıca Medine'nin Arapları

214 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 63-69; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 216-217; Belâzürî, *Ensâb*, I, 2387-238.

215 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 21-25.

Evs ve Hazrec kendi aralarında uzun yıllardan beri devam eden kan davaları sebebiyle yoksullaşmışlar, hemşehrileri Yahûdîlere muhtaç duruma düşmüşlerdi. Yahûdîler ise her iki Arap kabilesi ile karşılıklı ittifak yapmak suretiyle, onların birbirleriyle savaşmasını teşvik etmişler, neticede her bakımdan şehirdeki Arapları kendilerine bağımlı hale getirmişlerdi.

Medine'de Evs ile Hazrec arasındaki tarihî düşmanlık, iki kabileyi de yok olma tehlikesiyle karşı karşıya getirmişti. O kadar ki, anlaşmazlıklarını halledemeyen bu kabileler, düştükleri bu ümitsiz ortamdan kendilerini çıkarabilecek bir kurtarıcıya muhtaç hale gelmişlerdi. Bu kurtarıcı da ancak dışarıdan bir kişi olabilirdi, çünkü aralarındaki derin kabile rekabeti, onların problemleri çözmelerini imkânsız hale getirmişti.

Medinelilerin kendileri dışından bir arabulucuya olan ihtiyaçları ile Hz. Peygamber'in (sav) tebliği için destek arama girişimi risâletin 11. yılı hac mevsiminde Mekke'de kesişti. Rasûlüllah (sav) dinini yayabilmek ve himaye elde etmek için Yesribliler gibi bir topluluğa ihtiyaç duyarken, onlar da yaşadıkları kaostan kurtulup birlikteliklerini yeniden tesis edebilmek adına Hz. Peygamber (sav) gibi bir lidere muhtaç durumdaydılar.[216] Evs ve Hazrec'in Hz. Peygamber'in (sav) tebliğine teveccühlerinde şehirde birlikte yaşadıkları Yahûdîlerin, kendi içlerinden çıkacak bir peygamberle Arapları mağlup edecekleri şeklindeki tehditlerinin de önemli derecede etkisi olmuştur.[217] Ayrıca Hz. Peygamber'in (sav) ailesi Hâşimoğullarının câhiliyye döneminden itibaren Medineliler ile ticaret ve akrabalık ilişkileri içinde

216 Medinelilerin Hz. Peygamber'in (sav) tebliğine olumlu cevap vermelerinin sebepleri hakkında geniş bilgi için bk. Demircan, Adnan, *Hicret*, s. 79-82.

217 İbn İshâk, *Sîre*, s. 62-63, 90-91; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 70-71.

bulunmaları, onların Allah Rasûlü'ne (sav) yakınlaşmalarını kolaylaştırmıştır. Zira Hz. Peygamber'in (sav) dedesi Abdülmuttalib'in annesi Hazrec kabilesindendir.[218] Diğer taraftan Rasûlüllah'ın (sav) babası Medine'de, annesi ise Medine yolu üzerindeki Ebvâ köyünde medfundur. Burada saymaya çalıştığımız sosyal sebepler, Medinelilerin tebliğe karşı ilgi ve alâkalarında önemli derecede rol oynamıştır.[219]

Nübüvvetin 11. yılına (620) rastlayan hac mevsiminde Hz. Peygamber (sav) Hazrec kabilesine mensup 6 Medineli ile Mina'da bir araya geldiler. Onlar esasında yakın zamanda Buas savaşında[220] mağlup oldukları kardeşleri Evs'e[221] karşı Mekke müşrikleri ile ittifak peşindeydiler. Ancak onlar şehirde bulundukları sırada Hz. Peygamber (sav) ile karşılaştılar ve yapılan görüşmeler sonucunda kendisiyle birlikte hareket etmeye karar verdiler. Hazrecliler, Evs ile aralarında bir asırdan fazla süren ve durdurulamayan yıkıcı savaşların Hz. Peygamber (sav) vesilesiyle ortadan kalkacağını umduklarını da görüşmeler sırasında açıkça dile getirmişlerdir. Es'ad b. Zürâre başkanlığındaki tem-

---

218 Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 117; Demircan, Adnan, *Hicret*, s. 142-143.

219 Hicret öncesi Medine'nin dinî, siyasî, iktisadî ve ictimaî durumu hakkında geniş bilgi için bk. Hasen Hâlid, *Mücteme'u'l-Medine Kable'l-Hicre ve Ba'dehâ*, Beyrut 1986, s. 23-91.

220 Buas, Medine'nin güneydoğusunda bulunan bir vahanın adı olup Evs ve Hazrec kabileleri arasında meydana gelen savaşların sonuncusu burada vuku bulmasından dolayı bu ismi almıştır. Buas savaşı, Hz. Peygamber'in (sav) hicretinden 5 veya 6 yıl önce meydana gelmiştir. Savaşın sebebi ise, Evs kabilesinden bir şahsın, Hazrec'e sığınan bir yabancıyı öldürmesidir. Savaşta Hazrec'in lideri Amr öldürülmüş, neticede Evs üstün gelmiştir. (bk. Çubukçu, Asri, "Buas", *DİA*, VI, 340).

221 Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 1; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 204.

silciler bir yıl sonra tekrar Akabe'de Allah Rasûlü (sav) ile buluşma sözü vererek geri döndüler.[222]

Hazrec temsilcileri Medine'deki diğer Arap soyu Evs kabilesini Mekke'deki görüşmelerinden haberdar ederek onları da Allah Rasûlü'nü (sav) tasdik etmeye çağırdılar. İbn Sa'd'ın rivayetine göre bu süreçte Medine'de Hz. Peygamber'in (sav) adının zikredilmediği tek bir ev kalmamıştır.[223] İlk toplantıdan bir yıl sonra aynı yerde gerçekleşen ikinci toplantıya 10 Hazreclinin yanında Evs'ten de iki temsilci katıldı. Bu görüşmede Yesribliler Allah Rasûlü'e (sav) şu hususlarda söz verdiler:

"Gerek sıkıntı, gerekse sevinç halinde dinlemek ve itaat etmek boynumuzun borcudur. Sen bizim üzerimizde bir yere sahip olacaksın. Biz de emretme yetkisi olana karşı hiçbir itiraz ve muhalefette bulunmayacağız. Allah yolunda bizi küçük gören ve horlayan hiç kimsenin bizi ayıplamasına aldırmayacağız. Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacağız. Hırsızlık yapmayacağız, zinaya yaklaşmayacağız. Asla çocuklarımızı öldürmeyecek, aramızda hiçbir kişiye iftirada bulunmayacağız. Nihayet senin hiçbir hareketinde sana karşı itaatsizlik etmeyeceğiz".

Yapılan sözleşme üzerine Hz. Peygamber (sav) şayet bu yeminlerini tutarlarsa, mükâfatlarının cennet olacağı müjdesini verdi. Ardından da herhangi bir şekilde ahitlerini bozarlarsa Allah'ın bunu cezasız bırakmayacağı uyarısını yaptı.[224]

Hz. Peygamber'in (sav) Medineli Müslümanlarla gerçekleştirdiği bu toplantı Birinci Akabe Biatı olarak isimlendirilmiştir.

---

[222] İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 70-73; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I,218- 219; Belâzürî, *Ensâb*, I, 239.

[223] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 219.

[224] Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'ân* 60, *Hudûd* 14, *Diyât* 2, *Tevhîd* 31; İbn İshâk, *Sîre*, I, 219-220.

Görüşmede hem Evsliler hem de Hazrecliler hazır bulundukları için bu gelişmeyi Hz. Peygamber'in (sav) Medine'deki Arapları birleştirme hedefinin ilk adımı olarak görmek mümkündür. Toplantının ardından Rasûlüllah'ın (sav) Yesrib'e gönderdiği özel temsilcisi Mus'ab b. Umeyr'in gayretleriyle şehirde hızlı bir İslâmlaşma faaliyeti başlamıştır.[225]

Nübüvvetin 13. yılı (M.622) hac mevsiminde ikisi kadın, 75 müslüman Yesribli[226] Mekke'de hac görevlerini îfâ ettikten sonra Akabe'de Rasûlüllah (sav) ile bir araya geldiler. Bu toplantıda Hz. Peygamber'in (sav) amcası Abbâs da hazır bulunmuştu. Yapılan görüşmelerde Yesriblilerin kendisini şehirlerine davet etmesi üzerine Rasûl-i Ekrem (sav) onlara İkinci Akabe Biatı'nın şartlarını sıraladı. Buna göre muhataplarından, yurtlarına hicret ettikleri zaman gerek kendisini gerekse Mekkeli Müslümanları, canlarını, ailelerini ve mallarını koruduklan gibi koruyacaklarına, her şartta kendisine itaat edeceklerine, Muhâcirlere malî yardımda bulunacaklarına, iyiliği emredip kötülüğü önlemeye çalışacaklarına ve bu konuda kimseden çekinmeyeceklerine dair söz vermelerini istedi. Medineliler ilk görüşmede olduğu gibi Allah Rasûlü'nün (sav) bütün talep ve şartlarını kabul ettiklerini bildirdiler.[227] Onlar bu kararlarıyla Müslümanlara karşı muhtemel saldırılara göğüs germek suretiyle hayatlarını ortaya koymuşlar, her şeyden önce Kureyş ile karşı karşıya gelmek gibi büyük bir risk üstlenmişlerdi.[228] Medineliler, Hz. Peygamberle (sav) yaptık-

---

225 Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 46; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 73-76; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 219; Belâzürî, *Ensâb*, I, 239-240.

226 Bu biata katılanların listesi için bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 97-110.

227 Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'ân* 60; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 81-84, 97; İbn Sa'd, I, 221-222; Belâzürî, *Ensâb*, I, 240-255.

228 Kapar, M. Ali, *Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti*, s. 134.

ları bu anlaşma ile hemşehrileri ve eski müttefikleri Yahûdîlerle geçmişte gerçekleştirdikleri ittifakları da feshetmeleri gerekeceği için bu konudaki endişelerini Hz. Peygamber'e (sav) şu sözlerle ifade etmişlerdir:

"Ey Allah'ın Rasûlü! Bizim bölgemizde yaşayan Yahûdîlerle aramızda bir ittifak anlaşması var. Biz bu anlaşmayı bozacağız. Şayet biz böyle yapıp da sonra Allah'ın sana zafer nasip etmesi üzerine acaba sen bizi terk edip kendi hemşehrilerinin arasına dönüp gitmeyecek misin".

Onların endişelerini dinleyen Allah Rasûlü (sav) kendilerine şu sözü vermiştir:

"Siniz kanınız benim kanımdır. Sizin affınız, benim affımdır. Ben size iltihak edip katılıyorum, siz de bana iltihak ediyorsunuz. Siz kiminle çatışıp savaşırsanız, ben de onunla çatışıp savaşırım. Siz kiminle sulh yaparsanız, ben de onunla sulh yaparım".[229]

Görüldüğü gibi I. Akabe Biatı'nda Allah Rasûlü'nün (sav) Yesrib temsilcilerinden talepleri genelde dinî nitelikte iken, ikincisi ise daha çok siyasî muhtevalıydı. Zira Hz. Peygamber (sav) ilk biatta muhataplarından dinin emirleri doğrultusunda söz alırken, ikinci biatte onlardan müşriklere karşı Kureyşli Müslümanlarla siyasî birlik tesis etmelerini talep etmiştir. Bunun sonucunda Medineliler Mekkelilerle beraber Rasûlüllah'ın (sav) organizesinde siyasî birlik oluşturmuşlardır. Bu birliğin en önemli adımları Akabe Biatları olmuştur.

II. Akabe Biatı'nın tamamlanmasının ardından Hz. Peygamber (sav) Evs ve Hazreclilerden Medine'yi kendisi adına idare

---

229 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 85-87.

edecek temsilciler (nakîb) seçmelerini istedi. Hazrec kabilesinden 9 ve Evs kabilesinden 3 kişi olmak üzere Medine'deki Arapları temsilcileri belirlendi.[230] Böylece Medine'ye hicretin siyasî alt yapısı tamamen hazırlanmış oldu.

D. MEDİNE'YE HİCRET

Hicret terk etmek, ayrılmak, bir yerden bir yere gitmek anlamlarına gelir. Terim olarak ise Hz. Peygamber'in (sav) Mekke'den Medine'ye göç etmesidir. Hicret kavramının muhtevasında bir kişinin veya topluluğun kendi yurdunu terk ederek geçici bir süre için veya tamamen başka bir yeri yurt edinmesi anlamı vardır. Buna göre ticarî veya turistik gayelerle gerçekleştirilen seyahatler hicret olarak değerlendirilemez. Zira hicret, esas olarak çeşitli sebeplerle yurdunu terk eden veya buna mecbur kalan insanların faaliyetleri için kullanılır. Bu sebepledir ki, hicret teriminin iltica ve sürgün kelimeleriyle yakın ilişkisi vardır.[231] Hicretin bu hususiyetine Kur'ân'da da işaret edilmiştir:

> *"Onlar ki, hicret ettiler, yurtlarından çıkarıldılar, benim yolumda eziyete uğradılar, çarpıştılar öldürüldüler. Andolsun ki, ben onların kötülüklerini örteceğim ve altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım".*[232]

Hicret esasında ilahî mesajı insanlara bildirmekle görevli olan peygamberlerin ortak sünneti gibidir. Nitekim Hz. Muhammed'den (sav) önceki Allah elçilerinin büyük bir kısmı dinlerini yayma uğruna yurtlarını terk etmek zorunda kalmış-

---

230 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 85-87; Belâzürî, *Ensâb*, I, 252.

231 Demircan, Adnan, *Hicret*, s. 13.

232 Âl-i İmrân, 3/195.

lardır.[233] Rasûl-i Ekrem'in (sav) de, zamanı geldiğinde kavminin kendisini yalanlaması sebebiyle yurdunu terk edip hicret etmek zorunda kalacağı, ilk vahiy aldığı günlerde Varaka b. Nevfel tarafından kendisine haber verilmiştir.[234]

Hz. Peygamber'in (sav) 12 yıl süren gayretlerine rağmen Müslümanlar Mekke'ye hâkim olamadılar. Hatta müşrikler her türlü baskı ve şiddet uygulamak suretiyle ilk Müslümanlar için şehri yaşanmaz hale getirdiler. Bu sebeple onların önemli bir kısmı yurtlarını terk ederek Habeşistan'a sığınmak zorunda kaldı. Rasûlüllah (sav) ise yanında kalan az sayıdaki Müslümanla birlikte Mekke müşriklerinin baskılarına katlanmaya devam etti. Aynı anda da hem müminleri için kalıcı bir yurt bulmak, hem de daveti adına siyasî destekçiler kazanmak amacıyla Mekke'ye gelen yabancı kabile mensuplarıyla görüşmeler yaptı. Bu amaçla bizzat Taif'e gittiyse de onlardan beklediği ilgiyi bulamadı.

Rasûl-i Ekrem (sav) daveti adına gerçekleştirdiği sonuçsuz kalan tüm bu girişimlerine rağmen yılmadı ve Mekke'ye gelen yabancı kabile mensuplarını İslâm'a çağırmaya devam etti. Onun davetine en ciddî ilgi Medine'den geldi. Şehrin Arap sakinleri olan Evs ve Hazrecliler, Hz. Peygamber'i (sav) her şartta destekleyeceklerini açıkladılar. Bunun sonucunda Medine Müslümanlar için hedef merkez haline geldi. Bundan sonra atılacak adım, Medine'deki hareketi daha da güçlü hale getirebilmek için Mekke'de baskı altındaki Müslümanları Medine'ye ulaştırmak, bu sayede Arap Yarımadası'nın iki büyük merkezi olan Mekke ve Medine'nin Müslüman Araplarını birleştirmekti. Hz. Pey-

---

233 Bu konuda geniş bilgi için bk. Demircan, Adnan, *Hicret*, s. 36-50.

234 Buhârî, *Bedu'l-Vahy* 3; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 252-254, 257; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 194-195; Belâzürî, *Ensâb*, I, 104-107.

gamber (sav) bunu sağlamak maksadıyla Kureyşli Müslümanları Medine'ye hicrete çağırdı.[235] Bunun sonucunda, hapsedilenler ve engellenenler ile Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali dışında ilk Müslümanların tamamı Hz. Peygamber'den (sav) önce kısa sürede Medine'ye göç ettiler.[236] Muhâcirler göçleri sebebiyle bir taraftan Kureyş müşriklerinin baskılarından kurtulup hürriyetlerine kavuşurlarken, diğer taraftan da Medine'de kurulması düşünülen Müslüman birliğinin Kureyş kanadını oluşturdular. Mekke ve Medine Müslümanlarından teşekkül eden bu siyasî birlik, daha sonra Ensâr-Muhâcir kardeşliği şeklinde dinî bir dayanışma ve bütünleşmeye dönüşecek, bu seçkin topluluk Medine'de İslâm ümmetinin ilk çekirdeğini oluşturacaktır.

Müslümanların gruplar halinde Yesrib'e göç ettiklerine şahit olan Mekke müşrikleri, Hz. Muhammed'in (sav) de yakında buraya giderek kendilerine karşı etkili bir güç oluşturacağından endişe duymaya başladılar. Bu meselenin hal çaresini bulmak için toplandıkları Dârünnedve'de yaptıkları görüşmeler sonucunda, Rasûlüllah'ı (sav) ortadan kaldırmaya karar verdiler. Yapılan plana göre Kureyş'in her kabilesinden bir kişinin katılacağı suikast ekibi oluşturulacak, bunlar hep birlikte Allah Rasûlü'ne (sav) saldırarak onu öldüreceklerdi. Planları gerçekleşirse Hâşimoğulları bütün kabilelere karşı kan davasına girişemeyeceği için, diyete razı olmaktan başka bir çare bulamayacak, böylece Kureyş'in bu önemli bir iç meselesi çözülmüş olacaktı.

Kur'ân-ı Kerim'de müşriklerin niyetleri şu şekilde dile getirilir:

---

235 Hicret yurdu olarak Medine'nin tercih edilmesinin sebepleri hakkında bk. Demircan, Adnan, *Hicret*, s. 91-94.

236 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 111-120; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 227-228; Belâzürî, *Ensâb*, I, 257-259.

"Bir zaman o kâfirler seni ya bağlayıp hapsetmeleri, ya öldürmeleri, ya da Mekke'den çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar sana tuzak kurarlarken, Allah da onlara karşılık veriyordu. Allah tuzak kuranlara karşılık verenlerin en hayırlısıdır"[237]

Müşriklerin suikast kararından vahiy yoluyla haberdar olan Allah Rasûlü (sav), Hz. Ebû Bekir ile daha önceden kararlaştırdıkları hicret planını uygulamaya koydu. Bunun için öncelikli olarak hicret zamanın geldiğini yol arkadaşına haber verdi. Hz. Ebû Bekir yolculuk için hazırlamış olduğu develeri daha önce anlaştıkları Abdullah b. Uraykıt isimli kılavuza teslim etti ve onunla üç gün sonra Sevr mağarasının önünde buluşmak üzere sözleşti.[238] Hicret haberini Hz. Ebû Bekir'e bildiren Hz. Peygamber (sav) tekrar evine dönerek yeğeni Hz. Ali'yi çağırdı. Elinde bulunan emanetleri ona teslim ettikten sonra gece yarısında kendisini öldürmek için bekleyen müşriklerin arasından geçerek evinden ayrıldı. Hz. Ebû Bekir ile buluşarak Sevr mağarasına doğru hareket etti.[239]

Hz. Peygamber'i (sav) bekleyen suikastçılar onun dışarı çıkmadığını fark edince hemen evine girip onu aramaya başladılar, ancak yatağında Hz. Ali'yi buldular. Ondan istedikleri bilgiye ulaşamayınca Hz. Ebû Bekir'in evine yöneldiler, fakat oradan da elleri boş döndüler.[240] Bunun üzerine aradıkları kişilerin nereye gideceklerini tahmin ederek Mekke'yi Medine'ye bağlayan yol boyunca araştırmaya koyuldular. Oysa Hz. Peygamber (sav) ile Hz. Ebû Bekir Mekke'yi terk ettikten sonra onların tahmin ettik-

---

237 Enfâl, 8/ 30

238 Buhârî, *Icâre* 3, *Menâkıbu'l-Ensâr* 45.

239 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 124-126; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 228; Belâzürî, *Ensâb*, I, 260-261.

240 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 131-132.

leri yöne gitmeyip Medine yolunun ters istikametinde bulunan Sevr mağarasına gizlenmişlerdi.[241] Mekkeliler onları aradıkları yol üzerinde bulamayınca şehrin diğer çıkışlarını da kontrol etmeye karar verdiler. Nihayet Sevr'in ağzına kadar geldiler, fakat onları yine de fark edemediler.[242] Kur'ân'da bu hadiseye şöyle değinilir:

"Muhammed'e yardım etmezseniz, bilin ki, inkâr edenler onu Mekke'den çıkardıklarında mağarada bulunan iki kişiden biri olarak Allah ona yardım etmiştir. Arkadaşına 'üzülme Allah bizimle beraberdir' diyordu. Allah da ona güven vermiş, görmediğiniz askerlerle onu desteklemiş, inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştır".[243]

Medine yolcuları şehir sakinleşinceye kadar Sevr'de kalmaya karar verdiler. Bu esnada Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ onlara erzak getiriyor, oğlu Abdullah da gündüz Mekke'de olup bitenler hakkında bilgi ulaştırıyordu.[244] Diğer taraftan Hz. Ebû Bekir'in azatlısı Âmir b. Füheyre sürüsünü mağara etrafında otlatmak suretiyle bir taraftan oraya gelip gidenlerin ayak izlerinin silinmesini sağlıyor, diğer taraftan da hayvanlardan elde ettiği sütü onlara ikram ediyordu.[245]

Sevr'deki bekleyişin üçüncü gününde Hz. Ebû Bekir'in daha önce kendilerine kılavuzluk yapması konusunda anlaştığı kılavuz Abdullah b. Uraykıt develerle birlikte oraya geldi. Son hazırlıklar da tamamladıktan sonra Allah Rasûlü (sav)

241 Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 45.

242 Belâzürî, *Ensâb*, I, 260-261.

243 Tevbe, 9/40.

244 Buhârî, *Cihâd ve's-Siyer* 123, *Menâkıbu'l-Ensâr* 45.

245 Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 45, *Libâs* 16; Belâzürî, *Ensâb*, I, 194, 260.

Hz. Ebû Bekir ile birlikte yanlarına Âmir b. Füheyre'yi de alıp Mekke-Medine yolunun bilinen güzergâhından farklı bir rota takip ederek Yesrib'e doğru harekete geçtiler. (1 Rabîülevvel / 13 Eylül 622).[246]

Hz. Peygamber (sav) Mekkelilerin takibinden kurtulmuştu. Ancak onlar Mekke-Medine arasında bulunan kabilelere haber göndererek hicret yolcularını bulanlara ödül vereceklerini ilân ettiler. Bu amaçla harekete geçen ödül avcılarından Sürâka isimli bir savaşçı onlara yetişti. Ancak gerçekleştirdiği üç saldırıda da atının ayakları kuma saplandı. İçine düştüğü durumun fevkalâdeliğini anlayınca Hz. Peygamber'den (sav) özür dileyerek yanlarından uzaklaştı. Ardından da Medine yolcularını aramaya çıkan başka savaşçıları yanlış yönlendirmek suretiyle onların kafileye ulaşmalarına engel oldu.[247]

Hz. Peygamber (sav) ile beraberindekiler sekiz günlük bir yolculuktan sonra Yesrib'e bir saatlik mesafede bulunan Kubâ'ya ulaştılar.[248] Rasûl-i Ekrem (sav) Mekke'den gelecek Hz. Ali'yi ve diğer muhâcirleri beklemek üzere birkaç gün kaldığı köyde bir mescid inşa ettirdi.[249] Kur'ân'da bu mescidden şöyle bahsedilir:

> *"Muhakkak ki bu mescid yapılırken takva ve tevhid temeli üzerine kurulmuş ve böyle devam edegelmiştir. Habibim burada senin namaz kılman çok doğru ve hayırlıdır. Burada temizliği*

---

246 Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 45; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 130-133; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 228-229; Belâzürî, *Ensâb*, I, 194, 261.

247 Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 45; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 134-135; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 235-236; Belâzürî, *Ensâb*, I, 261, 263.

248 Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 45; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 136-138; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 227-233.

249 Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 45; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 139-140; Belâzürî, *Ensâb*, I, 263-264.

seven Allah'tan korkan bir cemaat vardır. Allah da çok temiz ve faziletli olanları sever".[250]

Allah Rasûlü (sav) Kubâ'daki görevini tamamladıktan sonra yanındakilerle birlikte 12 Rabîülevvel 1 (24 Eylül 622) Cuma günü Yesrib'e doğru hareket etti. Yol üzerinde bulunan Rânûnâ vadisinde ilk cuma hutbesini okudu ve cuma namazı kıldırdı.[251] Hz.Peygamber (sav) Kubâ'dan hareket etmeden önce Medine'de bulunan Neccâroğulları kabilesine mensup dayılarına haber göndermiş, onlardan kendisini karşılamalarını istemişti. Bunun üzerine onlar da kılıçlarını kuşanarak şehrin dışında Rasûlüllah'ı (sav) karşıladılar.[252]

Hz. Peygamber (sav) Yesrib'e ulaşınca şehir halkının büyük bir sevinç ve coşkusuna şahit oldu. Müslümanlardan her biri Allah'ın elçisini kendi evinde misafir etmek istiyordu. Allah Rasûlü (sav) ise onlardan hiçbirini kırmamak için devesinin çöktüğü en yakın evde konaklayacağını bildirdi. Deve nihayet Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evine yakın bir yerde durunca Rasûlüllah'ın (sav) ev sahibinin kim olduğu ortaya çıktı.[253] Kısa süre sonra Hz. Peygamber (sav) ve Hz. Ebû Bekir'in Mekke'de kalan ailelerinin de şehre ulaşmasıyla Hicret tamamlanmış oldu.[254]

Mekke'den Medine'ye yapılan hicreti Müslümanlar için bir kaçış ve sığınma olarak değerlendirmemek gerekir. Esasında buraya göç Müslümanlar adına nihaî hedef değil, daha uzak hedefler için bir başlangıç teşkil eder. Bu anlamıyla Medine'ye gerçek-

250 Tevbe, 9/108.

251 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 138-139.

252 Buhârî, *Salât* 48, *Menâkıbu'l-Ensâr* 46.

253 Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 45; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 139-141; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 235-237; Belâzürî, *Ensâb*, I, 264-266.

254 Belâzürî, *Ensâb*, I, 269-270.

leştirilen hicret, daha önce yapılan Habeşistan hicretinden hem sebepleri, hem gerçekleşme şekli, hem de sonuçları itibariyle tamamen farklıdır. Her şeyden önce Habeşistan göçü, Mekke'de can güvenliği endişesi duyan bazı Müslümanların hayatlarını koruma amacıyla buldukları geçici bir çözümdü. Gidenlerin burayı yurt edinme gibi bir hedefleri de yoktu. Nitekim onlardan bir kısmı gitmelerinden kısa süre sonra dönmüş, geri kalanlar da zamanla Yarımada'ya gelmişlerdir. Habeş Muhâcirlerinin gittikleri ülkede dinlerini yayma misyonları da yoktu. Onlar Habeşlileri Müslüman yapmak bir tarafa, kendi aralarından Ubeydullah b. Cahş'ın dinini terk edip Hıristiyanlığa geçtiğine şahit olmuşlardır. Bütün bunlara karşılık Medine'ye göçte Müslümanlar için can güvenliği ve sığınma ihtiyacı tâlî derecede bir etkiye sahiptir. Buraya hicretteki esas gaye ise Müslümanlar için huzur ve güven ortamını tesis etmek, davete uygun yeni bir merkez sağlamaktır. Daha açıkçası Medine, yeni bir millet (ümmet) ve yeni bir devletin kuruluş merkezi olarak seçilmiştir. Bu nedenledir ki Allah Rasûlü (sav) Akabe'deki ilk görüşmeden itibaren yaklaşık üç yıllık süren dinî ve siyasî nitelikli hazırlık dönemini tamamladıktan, özellikle de Medineliler ile II. Akabe Biatı'nı akdettikten sonra hicret sürecini başlatmış, en sonunda kendisi de Medine'ye ulaşmıştır.

Medine'ye hicretle birlikte İslâmî davet Mekke'de kazandığı dinî boyutun yanına siyasî boyutu da ilave etmiştir. Bundan sonra İslâm mağdurların, mazlumların, muhalif kabul edilenlerin değil, hâkim olanların ve yönetenlerin dini olacak, tebliğ faaliyetleri artık devlet destekli olarak gerçekleştirilecektir. Yeni durumda Allah Rasûlü'nün (sav) peygamberliğinden sonra siyasî niteliği

de ortaya çıkacak ve o Medine şehir devletinin başkanı olacaktır. İşte bütün bunlar sebebiyle gerek Hz. Peygamber'in (sav), gerekse diğer Müslümanların Medine'ye hicretini Mekke'den bir kaçış, Medine'ye sığınma değil, daha koordineli dinî ve siyasî projenin başlangıcı, Mekke'ye daha şerefli dönüşün bir adımı olarak görmek daha doğru olur.

Hicret, bir taraftan Kureyşli Müslümanlar için baskıdan kurtulmayı, bağımsızlığı ve müşriklere karşı güvenli bir hayatı temin etmiş, diğer taraftan da Hz. Peygamber'e (sav) muazzam bir tebliğ imkânı sağlamıştır. Mekke'de 13 yıldır gerçekleştirilemeyen ümmet bütünlüğü burada kurulabilmiştir. Ayrıca Müslümanlar Medine'de düşmanlarıyla mücadele için uygun zemin ve şartlar elde etmişler, yeni yurtlarında siyasal, kültürel ve ekonomik anlamda tam bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Diğer taraftan Hicret Medineli Araplar açısından da büyük bir kazanım olmuştur. Her şeyden önce onlar, uzun yıllar süren ve iki kabileyi de yok olmanın eşiğine getiren Evs-Hazrec çatışmasından kurtularak birlik oluşturmuşlar; bu sayede Yahûdîler karşısındaki konumlarını daha güçlü hale getirmişlerdir. Onların Medine'de teşkil ettikleri birliğe Hicret neticesinde Kureyşli Muhâcirler de eklenince Müslümanlar şehirde Yahûdîlere karşı büyük bir üstünlük elde etmişler, kısacası şehrin hâkim unsuru haline gelmişlerdir.[255]

Medeniyetlerin kurulmasında göçlerin büyük etkisinin olduğu bir gerçektir. Dünyada meydana gelen büyük değişimlerin hicretle, yani zorunlu nedenlerle gerçekleşen göç hareketleriyle

---

255 Demircan, Adnan, *Hicret*, s. 147-157.

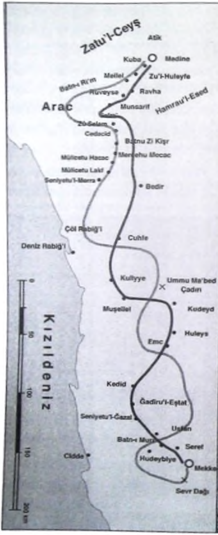
yakın ilişkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla büyük medeniyetlerin doğuşu, büyük göç hareketleriyle ve göçmenler eliyle gerçekleşmiştir. Böyle olduğu içindir ki, ilkel (bedevî) bir topluluğun, yaşadığı yurdu bırakıp başka bir yere göç etmeden medenîleşebildiğine dair tarihte örnek bulmak zordur, olsa da istisnaî mahiyettedir.[256] Buradan hareketle Hz. Peygamber'in (sav) ve Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicretini, yeni bir medeniyetin kuruluşunun ilk adımları olarak kabul etmek gerekir.

Kur'ân-ı Kerim'de başta Hz. Peygamber (sav) olmak üzere hicret edenlere Allah'ın vereceği nimetler şu şekilde sıralanmaktadır:

"Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de. Kim Allah'a ve Peygamberine hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametl edicidir".[257] *"İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad eden kimselerin mertebeleri, Allah katında daha üstündür. İşte onlar, başarıya erenlerin ta kendileridir. Rableri onlara, kendi katından bir rahmet, bir hoşnutluk ve kendilerine içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdelemektedir. Onlar orada ebedi kalacaklardır. Şüphesiz, Allah katında büyük bir mükâfat vardır".*[258]

---

256 Ali Şeriati, *İslâm Sosyolojisi Üzerine*, (çev. Kamil Can), İstanbul 1980, s. 50-51.
257 Nisâ, 4/100.
258 Tevbe, 9/20-22.

Hicret

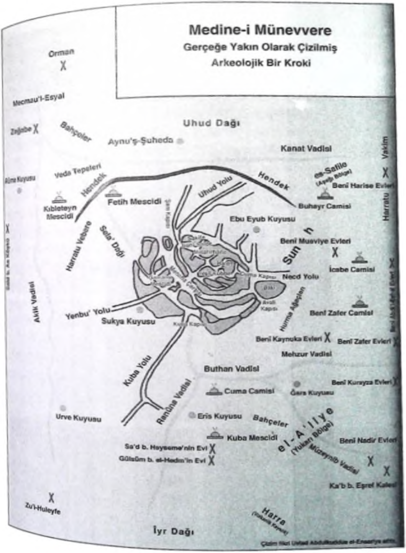
Rasulullah (s.a.v.)'ın Mekke'den Medine'ye giderken takip ettiği yol.

Rasulullah (s.a.v.), Rebiulevvel ayının ilk günü olan Pazartesi günü Sevr Mağarası'ndan ayrıldı. (16 Temmuz 622 m.) Cuma günü Medine'ye girdi.

Rasulû Ekrem'in takip ettiği yol

O dönemde kafilelerin kullandığı yol

Medine-i Münevvere
Gerçeğe Yakın Olarak Çizilmiş
Arkeolojik Bir Kroki
Orman
Mecmau'l-Esyal
Bahçeler
Aynu'ş-Şuheda
Uhud Dağı
Kanat Vadisi
Veda Tepeleri
Hendek
Uhud Yolu
Hendek
es-Safile
Beni Harise Evleri
Fetih Mescidi
Kıbleteyn Mescidi
Buhayr Camisi
Ebu Eyub Kuyusu
Harratu Vebere
Sela' Dağı
Beni Muaviye Evleri
İcabe Camisi
Necd Yolu
Akik Vadisi
Yenbu' Yolu
Sukya Kuyusu
Hurma Ağaçları
Beni Zafer Camisi
Beni Kaynuka Evleri
Beni Zafer Evleri
Mehzur Vadisi
Buthan Vadisi
Kuba Yolu
Cuma Camisi
Beni Kurayza Evleri
Urve Kuyusu
Ranuna Vadisi
Eris Kuyusu
Bahçeler
el-Âliye
(Yukarı Bölge)
Kuba Mescidi
Beni Nadir Evleri
Sa'd b. Heyseme'nin Evi
Gülsüm b. el-Hedm'in Evi
Müzeyinib Vadisi
Ka'b b. Eşref Kalesi
Zu'l-Huleyfe
Harra
İyr Dağı
Harratu Vakım

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RİSÂLETİN MEDİNE DÖNEMİ

I. MEDİNE TOPLUMUNUN KURULUŞU

Hz. Peygamber (sav) Medine'ye geldikten sonra ilk iş olarak şehirde hâlâ İslâm'a girmemiş olan toplulukları davete başladı. Bunun sonucunda pek çok Medineli onun huzurunda müslüman oldu. Daha önce Akabe Biatları'na iştirak edenler de ahitlerini yenilediler. Şehirde yaşayan Arapların yanısıra Yahûdî ileri gelenlerinden Abdullah b. Selâm da Hz. Peygamber (sav) ile yaptığı görüşmeler neticesinde ailesiyle birlikte İslâm'a girdi.[1]

Hz. Peygamber'in (sav) Medine'de gerçekleştirmek istediği en önemli hedef yeni bir toplum inşasıydı. Bu faaliyet tabiatıyle ilk önce ümmeti oluşturacak Müslümanlardan başlamış, daha sonra çerçevesini genişleterek bütün Medinelileri içine alacak boyutla ulaşmıştır.

A. MESCİD-İ NEBÎ'NİN İNŞASI

Hicret Hz. Peygamber'in (sav) risâlet görevini daha iyi şartlarda yerine getirebilmesi, İslâm dininin daha güçlü bir şekilde

---

[1] Buhârî, *Ehâdîsü'l-Enbiyâ* 1, *Menâkıbu'l-Ensâr* 45, 51. İbn Sa'd'ın rivayetine göre onunla birlikte Sa'lebe b. Sa'ye, Esîd b. Sa'ye, Esed b. Ubeyd, Muhayrık, Meymûn b. Yâmin adlarında az sayıdaki Yahûdî de İslâm'a girmişlerdir. *el-Tabakât*, III, 353.

yayılması amacıyla gerçekleştirilmişti. Bunun ilk adımı olarak Medine'de bir mescid inşasına karar verildi. Mescide yer olarak Hz. Muhammed'in (sav) şehre geldiğinde devesinin çöktüğü yere yakın bir alanda bulunan Sehl ve Süheyl isimli yetimlere ait hurma kurutmalığı olarak kullanılan arsa tespit edildi. Esasında burası hicretten önce de Hazrecli Es'ad b. Zürâre tarafından mescid olarak tahsis edilmişti. Hz. Peygamber (sav) buraya ibadet merkezi inşasına karar verince, sahipleri yerlerini bedelsiz olarak vermek istediler, ancak Allah Rasûlü (sav) arsanın ücretini onlara takdim etti.[2]

Mescidin yapımına başlanmadan önce arazi inşaata hazır hale getirildi; bu amaçla arsada bulunan müşrik mezarları başka yerlere taşındı. Mescidin inşa faaliyetine başta Hz. Peygamber (sav) olmak üzere bütün Müslümanlar maddî imkânlarıyla ve bizzat çalışmak suretiyle bedensel katkılarıyla iştirak ettiler. Duvarları yükseltilen binanın direkleri hurma gövdelerinden, tavanı ise yine hurma dallarından yapıldı. Mescidin kıblesi Kudüs'e doğruydu. İbadet yerinin tamamlanmasından sonra binanın hemen bitişiğine Hz. Peygamber (sav) ve ailesinin kalacakları odalar ilave edildi. Bütün bu çalışmalar bittikten sonra Rasûlüllah (sav) misafir kaldığı Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evinden ayrılıp kendi konutuna yerleşti.[3]

Müslümanların ibadet merkezi olan Mescid'in arka kısmına yoksul ve evsizlere kalma yeri inşa edilmişti ki, buraya zamanla Suffe adı verilmiş, sakinlerine de Ashâb-ı Suffe denilmiştir. Suffe'de kalanların ihtiyaçları başta Hz. Peygamber (sav) olmak

---

2 Buhârî, *Salât* 48.

3 Buhârî, *Salât* 62, 63, *Vesâyâ* 30; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 141-143; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 239-241.

üzere diğer Müslümanlar tarafından karşılanmıştır.[4] Medine'de dinî tebliğ görevinde yer alan davetçi ve öğretmenler genelde Suffe ehli arasından seçilmişlerdir.[5]

Hz. Peygamber'in (sav) inşa ettiği mescid, dinî ve ilmî faaliyetlerin yanı sıra devletin önemli meselelerinin görüşüldüğü, anlaşmazlıkların karara bağlandığı, dışarıdan gelen elçilerin karşılanıp heyetler arası görüşmelerin yapıldığı bir merkez olma hüviyetini de kazanmıştır.[6]

B. MÜSLÜMANLARIN BİRLEŞTİRİLMESİ: ENSÂR-MUHÂCİR KARDEŞLİĞİ

Allah Rasûlü (sav) Medine'ye hicretini gerçekleştirdikten sonra burada yeni bir toplum meydana getirebilmek için önemli adımlar attı. Onun bu konudaki teşebbüslerinden ilki, hatta en önemlisi Mekke'den Medine'ye hicret eden Muhâcirler ile Medine'nin Müslüman Arapları arasında kardeşlik tesis etmek oldu. Hz. Peygamber (sav) bunu sağlamak için Ensâr ve Muhâcirûn'u genel bir çağrı ile kardeş ilanını yeterli görmeyip, her iki taraftan birer kişiyi karşılıklı olarak kardeş yapmıştır.[7] O, Ensâr-Muhâcir kardeşliği sayesinde, birlikteliği kan unsurundan

---

4 Buhârî, *İsti'zân* 14; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 255-256.

5 Suffe'nin faaliyetleri hakkında bk. İsfahânî, Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, I-II, Beyrut 1967, s. 337-347; Baktır, Mustafa, *İslâm'da İlk Eğitim Müessesesi Ashâb-ı Suffa*, İstanbul 1990; Umerî, Ekrem Ziyâ, "Ehlü's-Suffe", *Mecelletü Külliyyeti'd-Dirâseti'l-İslâmiyye*, sy. 2, Bağdat 1968, s. 143-163; Köten, Akif, "Asr-ı Saadette Suffe Ashâbı", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, (ed. Vecdi Akyüz), I-V, İstanbul 1994, IV, 381-416; Yılmaz, H. Kâmil, "Tasavvufî Açıdan Ashâb-ı Suffa", *Tasavvuf*, yıl.3, sy.7, Ankara 2001, s. 9-33.

6 Bu konuda bk. Veşlî, Abdullah Kâsım, *el-Mesâcid ve Neşâtühü'l-İctimâî Alâ Medâri't-Târîh*, Beyrut 1990, s. 13-87.

7 Buhârî, *Nikâh* 68; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 150-152; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 238-239; Belâzürî, *Ensâb*, I, 270-271.

çıkarıp manevî bir temele dayandırmak suretiyle soya dayalı kabilevî ittifakı akidevî ittifaka çevirmiş; kandan inanca, kabileden gelen statüden akideden kaynaklanan birliğe geçişi sağlamış; bu şekilde kabile ve aşiretin yerini ümmet ve millet almıştır. Câhiliyye döneminde kabilelerin anlaşmasıyla (hilf) birbirlerine yardımcı olan kabile mensupları, artık din kardeşliği paydasında bir araya gelen müminler haline gelmişlerdir.[8]

Görüldüğü gibi burada gerçekleştirilen faaliyet, câhiliyye döneminde yaygın olarak görülen bir kabilenin diğerine iltihakına yahut herhangi iki kabilenin başka kabilelere karşı savunma veya saldırı amacıyla oluşturdukları ittifaka benzemiyordu. Zira yeni durumda bütün halinde kabile hükm-i şahsiyetinin yerini ferdî olarak tek tek Müslümanlar alıyor, sorumluluk mensup olunan kabilelere değil, Müslüman bireylere yükleniyordu. Bu anlamda kabile merkezli bir toplumda bireyi öne çıkaran yeni bir anlayışın ilk adımları atılmış oluyordu. Sonuçta Müslümanlar kabile mensubu olmanın sınırlarını aşarak bir inanç etrafında kardeş kabul edilen bir topluluğun eşit hak ve sorumluluklara sahip üyeleri konumuna geldiler. Kur'ân'da karşılıklı akdedilen kardeşlik şu ifadelerle övülmektedir:

> *"İman edip hicret eden ve Allah yolunda cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya; işte onlar gerçek mü'minlerdir. Onlar için bir bağışlanma ve bol bir rızık vardır. Daha sonra iman edip hicret eden ve sizinle birlikte cihad edenlere gelince, işte onlar da sizdendir. Allah'ın kitabında, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha layıktırlar. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir".*[9]

---

8 Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 3.

9 Enfâl, 8/74-75. Hicret edenlere vadedilen mükâfatlarla ilgili başka âyetler için bk. Bakara, 2/218, Âl-i İmrân, 3/195, Nisâ, 4/100, Tevbe, 9/20-22, Hacc, 22/55.

Hz. Peygamber'in (sav) Medine'de tesis ettiği Ensâr-Muhâcir kardeşliği o noktaya varmıştı ki, aralarında kan bağı olmayan, ancak karşılıklı olarak kardeş kabul edilen Müslümanlar başlangıçta birbirlerine mirasçı kabul edilmişlerdi. Kur'ân'da bu hususa *"İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir. İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir. Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir."*[10] âyetiyle işaret edilir. Ancak daha sonra Muhâcirlerin durumu düzelince bu uygulama *"Akrabalık yönünden yakınlıkları olanlar Allah'ın hükmüne göre mirasta birbirine daha yakındır"*[11] hükmüyle neshedilmiştir.[12]

Medine'de gerçekleşen kardeşlik faaliyeti herşeyden önce Evs ve Hazrec arasında geçmişte meydana gelen üzücü hadiseleri sona erdirmiştir. Yıllardan beri Medine'de yaşayan bu iki kabile arasındaki kan ortaklığı, birleştiricilik vazifesini yerine getirmediği gibi, intikam sebebiyle onların uzun yıllar boyunca birbirlerini kırmalarına neden olmuştur. Hz. Peygamber (sav) kan bağı yerine dinî inancı esas alınca, öncelikle Medine'deki Araplar düşmanlığı bırakıp kardeşliğe geçmişler, eski davalarını unutmuşlardır. *"Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti. Onun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan sizi kurtardı"* âyetlerinde onların geçmişleri ve yeni durumları mukayese edilir.[13]

---

10 Enfâl, 8/72.

11 Enfâl, 8/75.

12 Buhârî, *Kefâle* 2, *Tefsîru'l-Kur'ân* 7, *Ferâiz* 16; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 238.

13 Âl-i İmrân, 3/103.

Görüldüğü gibi Medine'deki Ensâr-Muhâcir kardeşliği, dolaylı bir şekilde onlarca yıldan beri aralarında düşmanlık bulunan Evs ve Hazreclileri de bir araya getirmeye vesile olmuştur. Hz. Peygamber'in (sav) Medine'de gerçekleştirdiği din kardeşliği uygulaması, esasında hicret öncesi Mekke'deki Müslümanların birbirleriyle kardeş yapılmalarının devamından başka bir şey değildir. Zira Allah Rasûlü (sav), Mekke döneminde müşriklerin baskı ve işkenceleri karşısında Müslümanların dayanışma içinde olmalarını temin için onları kendi aralarında kardeş ilan etmiş, bu adımın başlangıcı olarak kendisi Hz. Ali ile, amcası Hz. Hamza da azatlısı Zeyd b. Hârise ile kardeş olmuşlardır. Daha sonra karşılıklı olarak Hz. Osman ile Abdurrahmân b. Avf, Zübeyr b. Avvâm ile Abdullah b. Mes'ûd, Ubeyde b. Hâris ile Bilâl b. Rebâh, Mus'ab b. Umeyr ile Sa'd b. Ebû Vakkâs, Ebû Ubeyde b. Cerrâh ile Ebû Huzeyfe'nin kölesi Sâlim, Sa'îd b. Zeyd ile de Talhâ b. Ubeydullah kardeş sayılmışlardır.[14] Medine'deki yeni eşleşmede ise, Hz. Ebû Bekir, Hârice b. Zeyd ile, Abdullah b. Mes'ûd, Muâz b. Cebel ile Mus'ab b. Umeyr ise Ka'b b. Mâlik ile kardeş olmuşlardır.[15]

Ensâr-Muhâcir kardeşliği sayesinde bütün varlıklarını Mekke'de bırakıp gelen Kureyş Müslümanlarının maddî ve manevî ihtiyaçlarının karşılanması temin edilmiştir. Nitekim Medineliler Kur'ân'ın emriyle öz kardeşleri olarak gördükleri Muhâcirlerle sahip oldukları bütün imkânları paylaşmışlardır.[16] Bu faaliyet neticesinde her iki taraf arasında ruhî, ictimaî ve iktisadî birlik ve tesânüd gerçekleştirilmiş, adeta onlar kader ortağı olmuşlardır. Bu şartlar altında Muhâcirlerin Medine'deki hayata

14 İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, s. 70-71.

15 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 238-329; İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, s. 71-75.

16 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 238.

daha kolay bir şekilde ve kısa sürede intibakları sağlanmış, onların yeni yurtlarındaki gariplikleri en aza indirilmiştir.[17]

Hz. Peygamber'in (sav) Medine'de inanç merkezli olarak teşkil ettiği Müslüman topluluk zamanla şehrin en güçlü ve organize unsuru haline gelmiştir. Bu birlik daha sonraki süreçte zafiyete uğramamış, Allah Rasûlü'nün (sav) liderliğinde etkisini ve kuvvetini daha da artırmıştır. O kadar ki, bu sağlam yapı sayesinde hem Medine içindeki münafıklara, hem Medineli Yahûdî düşmanlara, hem de Mekke ve Hicaz'ın diğer müşrik Araplarına karşı ayrı anda mücadele edilebilmiş, güçlü yardım ve dayanışma vesilesiyle bütün bu düşman unsurlar Müslümanlar tarafından sırasıyla etkisiz hale getirilebilmiştir.[18]

C. MEDİNE VESİKASI VE BİRLİĞİN KURULUŞU

Allah Rasûlü'nün (sav) Medine'ye hicret ettiği dönemde burada Mekke'dekine benzer şekilde teşkilâtlanmış bir idare sistemi yoktu. Her kabile müstakil bir şekilde kendi reisi tarafından yönetiliyordu. Şehirde Arap menşeli Evs ve Hazrec kabileleri ile birlikte Benî Kaynukâ, Benî Nadîr ve Benî Kureyza adlı üç Yahûdî kabilesi bulunuyordu. Hz. Peygamber (sav) şehre geldiğinde hem Müslümanları inanç birliği altında toplamak, hem de şehirdeki etnik ve kabile esaslı bölünmüşlüğün en azından bir kısmını ortadan kaldırmak için ilk adım olarak Medineli ve Mekkeli Araplardan oluşan Müslümanları Ensâr-Muhâcir kardeşliğini tesis ederek düzenli birlik oluşturdu. Ancak Medine'de Yahûdîler de yaşadığı için, onları da içinde alan bir yönetim sisteminin

---

17 Kapar, M. Ali, *Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti*, s. 144-145.

18 Ensâr-Muhâcir kardeşliği hakkında bk. Hasen Hâlid, *Mücteme'u'l-Medîne* s. 135-153.

kurulması gerekiyordu. Allah Rasûlü (sav) bu amaçla şehirde yaşayan diğer din ve milletlere mensup insanları da kapsayan bir sözleşme metni (anayasa) hazırlamaya karar verdi. Bu metin Müslüman olsun veya olmasın, Medine halkının tamamının karşılıklı hak ve görevlerini ortaya koymalı ve bütün tarafların mutabık kalacakları hukukî bir zemin oluşturmalıydı ki, şehirde huzur ve güvenlik tesis edilsin. Aksi takdirde, Medine'de yeni bir toplum oluşturmak isteyen Hz. Peygamber'in (sav) hiçbir hedefi gerçekleştirilemezdi. Ayrıca Allah Rasûlü'nün (sav) peygamber olması sebebiyle sahip olduğu manevî/dinî imtiyaz ve güçlerin, dünyevî birtakım imkânlarla da takviye edilmesi gerekiyordu. Zira onun Mekke döneminde yaşamış olduğu tecrübe, cemiyet içinde ahlâkî ve manevî değerlerin ayakta tutulması ve muhafaza edilebilmesi için, dünyevî güç ve yetkilerin de elde bulundurulmasını zorunlu kılıyordu.[19]

İslâm tarihinde, hatta dünya tarihinde ilk olarak gerçekleştirilen bu sözleşme Medine Anayasası olarak bilinmektedir. Sözleşme ile şehirde yaşayan bütün insanlar Medinelilik merkezinde hukukî bir statü kazanmışlar, bunun tabiî neticesi olarak çeşitli hak ve sorumluluklara sahip olmuşlardır. 47 başlıktan oluşan metin, sözleşmedeki 12, 25, 37, 45. maddelerin ihtiva ettikleri ikişer konu sebebiyle ayrı birer hüküm sayılırsa 52 maddeye ulaşmaktadır. Medine Anayasası'nda kan diyetinin durumu, harp esirleri, karşılıklı yardımlaşma, eman, kısas gibi hukukî konulara açıklık getirilmiştir. Hepsi bir ümmet mefhumu içerisinde değerlendirilmekle beraber (madde 2, 25), Müslümanların dışında kalan unsurlar onlara tabi kabul edilmişlerdir. (madde 1). Hiçbir mümininin bir kâfir için öldürülmeyeceği ve bir mümin aleyhine hiçbir kâfire yardım edilmeyeceği (m.14) kuralı anayasada yer

19 Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I, 188-189.

almıştır. Tarafların anlaşamadıkları bir meselenin çözümü hususunda peygambere ve Allah'a müracaat edileceği (madde23, 42) hükme bağlanmıştır. Anayasaya göre hiçbir Medineli bir Kureyşlinin mal ve canını himaye altına alamayacak ve hiçbir müminin Kureyşlilere karşı hücum etmesine engel olmayacaktı. Benzer şekilde Yahûdîlerin Mekke müşriklerine ve onların işbirlikçilerine yardım etmeleri veya onlardan herhangi birine himaye vermeleri yasaktı. Medine'ye karşı herhangi bir düşman saldırısında Müslüman ve Yahûdîler şehri ortak savunacaklardı. Fakat Medine dışında yapılacak savaşta bir tarafın diğerine yardımcı olmak gibi bir yükümlülüğü yoktu.[20] Özetle bu anlaşmada Medine'de iç güvenliğin temini, dışarıdan gelebilecek muhtemel tehlikelerin bertaraf edilmesi, ayrıca Medine vatandaşı konumunda bulunan şahısların kendi aralarındaki hukukî ihtilâflarının çözülmesi gibi hususlar yer almıştı. Bunlara ilave olarak muhtemel savaş masraflarının, fidye ve diyet gibi malî yükümlülüklerin karşılanması, yargı görevinin grupların kendi içinde bağımsız olarak yürütülmesi, farklı gruplara mensup kişilerin anlaşmazlıklarında son yargı merciinin Hz. Peygamber (sav) olması karar altına alınmıştır.[21]

Bu anlaşma, mukavele metnini hazırlayan Hz. Peygamber'in (sav) Medine şehir devletinin idarecisi olduğunun zımnen kabulü anlamına geliyordu. Zira belgenin Rasûl-i Ekrem (sav) tarafından düzenlendiğinin belirtilmesi, sözleşmenin asıl taraflarının Müslümanlar olması, kendisinin peygamber sıfatıyla anılması ve anlaşmazlıkların ona getirilmesinin hükme bağlanması, Hz. Peygamber'in (sav) devlet başkanı olarak kabul edildiğine işa-

---

20 Anlaşma maddeleri ve değerlendirmeler hakkında bk. Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I, 189-210.

21 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 147-150.

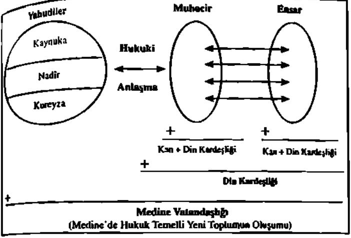
rettir. Tarafların da benimsedikleri gibi artık o, peygamber kimliğinin üzerine siyasî kimliğini de eklemiş, kurulan Medine site devletinin başkanı olmuştur. Hz. Muhammed (sav) müminler nazarında asıl olarak peygamber ve başkanlık vasıflarını birlikte taşırken, Müslümanların dışındaki gruplara göre ise sadece bir siyasî liderdi.[22]

Medine sözleşmesine göre devletin asıl kurucu tarafı Müslümanlar iken, yönetimin ikinci derecedeki ortakları Yahûdîler olarak görünmektedir. Dinlerinde serbestçe yaşama hakkına sahip olan Yahûdîler, Medine'ye dışarıdan yapılacak herhangi bir müdahaleye karşı Müslümanlarla ortak hareket etmeyi taahhüt etmişler; Medineli Müslümanlar aleyhine Kureyşlilerle ittifak kurmayacaklarını bildirmişlerdir. Bu şekilde Medine sözleşmesi şehirde yaşayan farklı din ve ırk mensuplarını Medine vatandaşlığı temelinde bir araya getirmiştir. Ensâr ve Muhâcir'i kabile esaslı birleşmeden akîde merkezli cemaate dönüştüren Hz. Peygamber (sav), yaptığı sözleşme ile Medine'de çeşitli kabilelere mensup olarak yaşayan fertleri hukuka dayalı, sosyal, iktisadî ve dinî hak ve sorumlulukları bulunan Medine şehir devletinin vatandaşları haline getirmiştir. Bu şekilde Medine'de kabile kurallarının hâkim olduğu toplumdan sözleşmeye dayalı, dolayısıyla hukukun câri olduğu topluma geçiş tesis edilmiştir.[23]

---

22 Tuğ, Salih, *İslâm Ülkelerinde Anayasa Hareketleri*, İstanbul 1969, s. 30-31.

23 Medine'de yeni toplum oluşumu hakkındaki değerlendirmeler için bk. Hasen Hâlid, *Müctemeu'l-Medine*, s. 153-153-169. Medine sözleşmesi maddeleri ve açıklamalar için bk. Hamidullah, *Muhammed, İslam Peygamberi*, I, 188-213; Güner, Osman, *Rasûlüllah'ın Ehl-i Kitap'a Münasebetleri*, s. 247-265.

D. NÜFUS SAYIMI

Hz. Peygamber'in (sav) Medine'de Ensâr ve Muhâcirûn'u bir araya getirdikten ve Medine Anayasası'nı tanzim ettikten sonra gerçekleştirdiği faaliyetlerden biri de şehirdeki vatandaşların, özellikle Müslümanların sayısını tespit etmek üzere nüfus sayımı yaptırması olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak sayımın ne zaman yapıldığı ve sonucun nasıl çıktığı hususunda farklı bilgilere sahibiz. Muhammed Hamidullah'a göre sayım, hicretin birinci yılında gerçekleştirilmiştir.[24] Buhârî sayım sonucunda Müslümanların 1500 kişi olduğu bilgisini verirken, Müslim ve İbn Mâce'ye göre ise bu rakam 600-700 civarındadır.[25] Hz. Peygamber'in (sav) Medine idarecisi olarak kabul edilmesi ve

---

24 Bu konuda geniş bilgi için bk. Okiç, M. Tayyib, "İslâmiyette İlk Nüfus Sayımı", *AÜİFD*, Ankara 1960, sy. VII, s. 11-20.

25 Buhârî, *Cihâd* 181; Müslim, *İmân* 235; İbn Mâce, *Fiten* 23.

onun hazırladığı sözleşmeye Yahûdîlerin itiraz etmemiş olmaları, Medine'deki Müslümanların gerek müşrik Araplar, gerekse Yahûdîler'den daha güçlü, dolayısıyla sayılarının da daha fazla olduğunu ortaya koyar.

E. KIBLENİN DEĞİŞMESİ

Hicretten sonra Medine'de gerçekleşen önemli faaliyetlerden biri de kıblenin değişmesidir. Hz. Peygamber (sav) gerek Mekke döneminde, gerekse hicretten sonra geçen 1.5 yıl boyunca namazlarını Kudüs'e doğru kılıyordu. O, Mekke'de iken Kâbe'yi arkasına almamak ve iki kutsal mabede de aynı anda dönmüş olmak amacıyla Kâbe'yi kendisi ile Kudüs'ün arasına alarak ibadet ediyordu. Allah Rasûlü (sav) Hicretten sonra bir gün ashâbıyla birlikte Benî Selîme'ye ait mescidde öğle namazının ilk iki rekatını tamamladığında kıblenin değişmesiyle ilgili âyetler nâzil oldu:

> ***"Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kıbleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) hep o yöne dönün. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, bunun Rabblerinden (gelen) bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah onların yaptıklarından habersiz değildir. Andolsun, sen kendilerine kitap verilenlere her türlü mucizeyi getirsen de, onlar yine senin kıblene uymazlar. Sen de onların kıblesine uyacak değilsin. Onlar birbirlerinin kıblesine de uymazlar. Andolsun, eğer sana gelen bunca ilimden sonra onların arzu ve keyiflerine uyacak olursan, o takdirde sen de mutlaka zalimlerden olursun".[26]***

---

26 Bakara, 2/144-145.

Hicretten sonra 17. ayın başlarında Recep ayında pazartesi öğle namazında nâzil olan bu âyetten sonra Hz. Peygamber (sav) yönünü Kudüs'den Mekke'ye doğru çevirdi. Allah Rasûlü'nün (sav) aynı namazda iki ayrı kıbleye dönerek namaz kılmış olması sebebiyle bu mescid "İki Kıbleli Mescid" adıyla tanınmıştır.[27] Kıblenin değişmesiyle Medine'deki Müslümanlar siyasî bağımsızlıklarının ardından Kâbe'ye yönelmek suretiyle Yahûdî ve Hıristiyanlara karşı kıble bağımsızlığını da kazanmışlardır. Müslümanlar için tespit edilen yeni kıble aynı zamanda Mekke'nin onlar tarafından fethedileceğinin ve Kâbe'nin putlardan temizleneceğinin ilk işareti olarak kabul edilmiştir.

Yeni kıblenin artık Kâbe olmasının ardından Müslümanlar namaza ezan ile davet olunmaya başlamışlardır. Bundan sonra Ramazan orucu, zekât ve bayram namazı farz kılınmış, bunlara kurban emri de eklenmiştir.[28] Bu şekilde Medine'de toplumun oluşumu ile dinî gelişme birlikte gerçekleşmiştir.[29]

II. MEDİNE'NİN SİYASÎ HAYATI

Hz. Peygamber (sav) Medine vatandaşlığı merkezinde şehirde yaşayan insanları hukukî bir zeminde birleştirdikten sonra,

---

27 Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'ân* 14, 15; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 198-199, 256; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 241-244; Belâzürî, *Ensâb*, I, 271.

28 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 246-249; Belâzürî, *Ensâb*, I, 271-274.

29 Bu konuda geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. Mevlânâ, Şiblî Numânî, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, s. 183-202; Nedvî, Ebu'l-Hasen Ali, *Rahmet Peygamberi*, s. 161-178; Akyüz, Vecdi, "Devlet Başkanı, Hukuk Adamı ve Bir Medeniyet Kurucusu Olarak Hz. Muhammed (sav)", *Câhiliyye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara 2007, s. 187-238; Apak, Adem, "Hz. Peygamber'in (sav) Hicret Sonrası Medine'de Örnek Toplum Oluşturma Adımları Üzerine", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu Bildikeler Kitabı*, Çorum 2007, s. 315-325.

Medine dışındaki farklı din ve ırka mensup insanlarla dinî, iktisadî ve siyasî münasebetler geliştirmeye karar verdi. Bunun asıl sebebi risâlet görevini yerine getirmek, yani İslâm dinini yaymaktır. Zira o, Medine'de kazandığı siyasî kişiliğine rağmen, her şeyden önce bir peygamberdi.

Medine'ye hicretten sonra Hz. Peygamber'in (sav) siyasî ve dinî anlamda ilişki kurmak istediği grupların tamamına yakını Müslümanlara karşı düşmanca tavır besleyen, en azından onlarla dostane ilişkiye soğuk bakan topluluklardı. Bunların başında Mekke müşrikleri gelir. Onlar, tebliğin Mekke dönemi boyunca başta Allah Rasûlü (sav) olmak üzere bütün Müslümanlara sistematik baskı ve işkence uygulamışlardı. Mekke'de müşrik ileri gelenleri Müslümanlardan bir kısmının yakınını öldürmüşler (Ammâr b. Yâsir'in anne ve babası gibi), bir kısmını öldürmeye teşebbüs etmişler, (bizzat Hz. Peygamber (sav) gibi), yine hepsinin şehirde sahipsiz kalan mallarını gasp etmişlerdir. Bu sebeple Medine'ye göç eden Müslümanlarla Mekke müşrikleri arasında fiilî savaş durumu vardı. Üstelik müşrikler Medine ileri gelenlerine Müslümanları himaye etmemeleri konusunda uyarı mektupları yazmışlar, aksi takdirde Medine'ye saldıracakları tehdidinde bulunmuşlardı.[30] Dolayısıyla Hz. Peygamber (sav) ile Mekkeliler arasındaki münasebetlerin savaş merkezli olacağı açıkça görülmektedir.

Müslümanların Medine'de tek hasımları Mekke müşrikleri değildi. Mekke ve Medine dışında yaşayan başka müşrik Araplar da onların muhtemel ve potansiyel düşmanlarıydılar. Bu kabileler gerek Mekke, gerekse Medine civarında yaşamakta olup, bilhassa Kureyş müşriklerinin telkin ve destekleriyle Medine'ye

30 Ebû Dâvûd, *Harâc* 23.

saldırmak için fırsat kollamışlardır. Müslümanlar için tehdit olabilecek diğer bir düşman grubu ise Yahûdîlerdir. Hz. Peygamber (sav) her ne kadar Medine'de yerleşik bulunan Kaynuka, Nadîr ve Kureyza kabileleri ile anlaşma yapmışsa da, onlar hiçbir zaman Müslümanlara güven vermemişlerdir. Nitekim bu Yahûdîlerin tamamı, kabul ettikleri sözleşmeleri ihlâl ederek sırasıyla Medine'den uzaklaştırılmışlar, ya da cezalandırılmışlardır. Müslümanları tehdit eden diğer bir topluluk ise Hayber Yahûdîleridir ki, onlar gerek Medine topraklarına taciz saldırılarını organize ederek doğrudan, gerekse Medine'de bulunan Yahûdîleri Müslümanlar aleyhine kışkırtmak ve onlar üzerine düzenlenecek saldırılarda Mekke müşrikleri ile ittifak yaparak dolaylı bir şekilde Müslümanlara karşı düşmanca faaliyetler gerçekleştirmişlerdir.

Müslümanlar için hemen olmasa da orta vadede tehdit haline gelecek diğer bir düşman grubu ise Kuzey Arabistan'da meskûn bulunan Hıristiyan Araplar ile onları himaye eden Doğu Roma'dır.

Müslümanları yukarıda sayılan düşmanlar kadar tehdit eden, ancak gizlice faaliyet gösterdikleri için hepsinden daha tehlikeli olan düşmanlar ise Medine'deki münafıklardır. Bunları diğer düşmanlardan ayıran husus, onların Müslümanlarla bir arada bulunmaları ve zahiren müslüman gibi görünmeleridir. Medine'deki Müslüman bütünlüğünü parçalamaları ihtimalinden dolayı Müslümanlar için en yakın ve en tehlikeli olarak bunları göstermek mümkündür. Münafıklar bir taraftan Müslümanların iç bütünlüğünü parçalamaya çalışırken, diğer taraftan da Medine'ye düşman olan bütün dahilî ve haricî unsurlarla işbirliği yapmak suretiyle onları Medine üzerine saldırmaya teşvik etmişlerdir.[31]

---

31 Hz. Peygamber'in (sav) Medine'de karşı karşıya kaldığı problemler hakkında geniş bilgi için bk. Sezikli, Ahmet, *İslâm Toplumunun Teşekkülünde Me-*

A. MEKKE MÜŞRİKLERİYLE MÜNASEBETLER

Hz. Peygamber (sav) ve ilk Müslümanlar hicretten önce Mekke müşriklerinin sözlü ve fiilî saldırılarına maruz kalmışlardı. Kendilerine karşı uygulanan şiddetin yoğunlaştığı durumlarda Müslümanların bir kısmı kendilerine yapılanlara mukâbelede bulunmak istemişler, fakat Hz. Peygamber (sav) onlara izin vermemiştir. Müşriklerle savaş yasağı Mekke dönemi boyunca sürmüş, Müslümanların Medineliler ile ittifak yaparak gücünü artırdığı dönemde de Allah Rasûlü (sav) yine onlara savaş izni vermemiştir. Nitekim II. Akabe Biatı'nın ardından Medineli Müslümanlar Hz. Peygamber'e (sav), eğer isterse Kureyşli müşriklerin ileri gelenlerini öldürebileceklerini söylemişlerse de, bu istekleri geri çevrilmiştir.[32]

Peygamberliğini ilân etmesinden itibaren Rasûlüllah'ın (sav) davetine cephe alan, İslâm'ın yayılmasını engellemek için her türlü teşebbüsü gerçekleştiren, nihayet işi Hz. Peygamber'i (sav) öldürmeye kadar götüren Mekke müşrikleri, Allah Rasûlü'nün (sav) ve Müslümanların peşlerini Medine'de de bırakmadılar. Hicretten sonra Medine'deki Müslümanlar lehine gelişmeler onları rahatsız ettiği için şehir üzerine taarruz planları yapmaya başladılar. Nitekim sonraki süreçte Medine'ye karşı düzenlenecek siyasî ve askerî faaliyetleri plânlayan ve uygulamasını sağlayan Mekke reislerinden Ebû Süfyan ile Ubey b. Halef Ensâr'a bir mektup yazarak, onlardan Hz. Peygamber'i (sav) himaye etmekten vaz geçmelerini, aksi takdirde Medine ile bir savaşın çıkabileceğinin söyleyerek onları tehdit etmişlerdir:

---

dine Döneminde Hz. Muhammed'in Karşılaştığı Engeller, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ ÜSBE, Bursa 1984.

32 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 90.

"Gerçekte siz, bizim aramızda çıkan pek asil ve aynı zamanda pek ulu bir kimseye yardım etmeye teşebbüs etmiş bulunuyorsunuz; ona eman hakkı tanıdınız ve onu himaye altına aldınız. Bu, gerçekten sizin için utanılacak bir lekedir. Bizimle onun arasına girmeyin. Şayet o doğru yola, iyi tutuma sahip biri ise buradan çıkarılacak saadet payı bize aittir. Şayet kötü biriyse, onu ele geçirmede biz herkesten daha çok hak sahibiyiz".[33]

Bu sözler açıkça Mekke'nin Medine üzerine savaş ilanından başka bir şey değildir. Dolayısıyla Müslümanlar düşmanlarının muhtemel saldırıları konusunda hazırlık yapmaya ve yakın zamanda çıkması muhtemel bir savaşı beklemeye başlamışlardır. Diğer taraftan Hicretin 2. yılında (M.624) Müslümanlar için cihad izni anlamına gelen âyetler nâzil olmuştur:

"Şüphesiz, Allah inananları savunur. Doğrusu Allah hiçbir haini, nankörü sevmez. Kendilerine savaş açılan müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihad için izin verildi. Şüphe yok ki Allah'ın onlara yardım etmeğe gücü yeter. Onlar, haksız yere, sırf, "Rabbimiz Allah'tır" demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah'ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi. Şüphesiz ki Allah kendi dinine yardım edene mutlaka yardım eder. Şüphesiz ki Allah çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir. Onlar öyle kimselerdir ki, şayet kendilerine yeryüzünde imkân ve iktidar versek, namazı dosdoğru kılar, zekatı verir, iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklarlar. Bütün işlerin akıbeti Allah'a aittir".[34] *"Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz*

---

33 İbn Habîb, Kitabu'l-Muhabber,s. 271.

34 Hacc, 22/38-41.

de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez. Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) siz de onları çıkarın. Zulüm ve baskı adam öldürmekten daha ağırdır. Yalnız, Mescid-i Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşırlarsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir. Eğer onlar (savaştan ve küfürden) vazgeçerlerse, (şunu iyi bilin ki) Allah çok bağışlayandır, çok merhametedendir. Hiçbir zulüm ve baskı kalmayıncaya ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Onlar savaşmaya son verecek olurlarsa, artık düşmanlık yalnız zalimlere karşıdır".[35]

Burada zikredilen son âyet-i kerime, gayet açık bir şekilde Müslümanların hangi şartlarda savaşmalarına izin verildiğini ortaya koymuştur. Âyette öncelikli olarak bir durum tespiti yapılmıştır ki, bu da Müminlerin haksız yere yurtlarından çıkarılmış olmasıdır. Öyleyse bu haksızlığa karşı mücadele edebilmek için Müslümanlar gerekirse silah kullanabileceklerdir. Daha sonraki husus ise ibadet yerlerinin korunması ve dinin zorbalar karşısında serbest bir şekilde yaşanabilmesi için savaşın gerekebileceğidir. Dolayısıyla inkârın tahribatının engellenmesi için müminlere savaş izni verilmiştir. Bu izin, savaşarak ve kılıç kullanarak dini yayma izni veya emri değil, tam aksine sahip olunan inanç değerlerini yok edilmesine karşı onları koruma hakkının kullanılmasına verilen bir imkândır.[36] Çağdaş İslam hukuk âlimlerinden Muhammed Ebû Zehra *İslâm'da Savaş Kavramı* kitabında bu hususu şu şekilde açıklar: "Müslüman değildir diye hiç

---

35 Bakara, 2/190-193.

36 Keleş, Ahmet, "Cihad-Kılıç-Tebliğ Bağlamında İslâm'ın Yayılışı", *Câhiliyye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Ankara 2007, s. 260-261.

kimse öldürülemez. İnançsızlığı ve kâfirliği sebebiyle hiç kimsenin canına kıyılamaz. Bir insan, yalnız ve yalnız Müslümanlara saldırması sebebiyle öldürülür. Âlimlerin büyük ekseriyeti bu görüştedir. Küfrün savaş sebebi olacağı görüşündeki kimi Şâfiî âlimlerin görüşleri kabul görmemiş ve naslara aykırılığı sebebiyle reddedilmiştir.[37] Buna göre Müslümanlar için herhangi bir savaş durumu olabilmesi için düşman saldırısı, aşırı gitme ve yapılan fiilî bir zulmün olması gerekmektedir. Görüldüğü gibi İslâm'da savaşın sebebi saldırıyı önlemektir. Herhangi bir inancı dayatmak değildir. Esasında barış, Müslümanlar ile diğer insanlar arasındaki ilişkinin temelidir. Ancak Müslümanlar, herhangi bir saldırı ile karşı karşıya kalırlarsa şüphesiz bu durumda savaş kaçınılmaz olur.[38]

Cihad ile ilgili âyetlerin nâzil olmasıyla birlikte Hz. Peygamber (sav) Medine dışına seriyye adı verilen küçük askerî birlikler göndermeye başladı. Bunların devletin varlığını duyurmak, haber toplamak, dine davet, Medine'yi müdafaa, müşrik kervanlarını takip, anlaşmalar çiğnendiğinde karşı tarafı cezalandırmak, vb. görev ve yetkileri vardı. Mekke–Şam ticaret yolunu kontrol altına almak da seriyyelerin önemli vazifeleri arasında yer alıyordu. Zira Kureyş ticaretinin can damarı olan bu güzergâhı kontrol altına almak ve Mekke müşriklerinin kervanlarını engellemek Müslümanlara Kureyş'le mücadelelerinde büyük avantaj sağlayacaktı.[39] Hz. Peygamber (sav) Veddân, Buvât, Aşîr, Sefvân

---

37 Ebû Zehra, Muhammed, *İslâm'da Savaş Kavramı*, (çev. Cemal Karaağaç), İstanbul 1985, s. 40-41. Bu konuda bilgi ve değerlendirmeler için ayrıca bk. Şentürk, Recep, *İnsan Hakları ve İslam*, İstanbul 2007, 21-25, 35.

38 Ebû Zehra, *İslâm'da Savaş Kavramı*, s. 47. Ayrıca bk. Mevlânâ, Şiblî Numânî, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, s. 349-379.

39 İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, s. 116-124. Bu konuda geniş bilgi için bk. Özdemir, Serdar, *Hz. Peygamber'in Seriyyeleri*, İstanbul 2001, s. 15-87.

gazveleri gibi bu tür askerî faaliyetlere bizzat komuta ederken- ki onun katıldığı seriyyelere gazve denilmiştir- bazılarına da Hz. Ubeyde b. Hâris, Hz. Hamza ve Hz. Sa'd b. Ebû Vakkâs gibi Müslümanları komutan olarak görevlendirmiştir.[40]

Hz. Peygamber'in (sav) keşif niyetiyle gönderdiği seriyyelerden birisi de Abdullah b. Cahş komutasında Medine'den hareket etmiştir. Seriyyelerin öncelikli görevleri, gözcülük vazifesi yapmak olduğu halde Abdullah b. Cahş yetkilerini aşarak Kureyş ticaret kervanına saldırmış, kafilede bulunan Amr b. el-Hadramî'yi öldürüp iki kişiyi sağ ele geçirdikten sonra malları da ganimet alarak Medine'ye dönmüştür. Hz. Peygamber (sav) askerlerin yaptıklarından son derece rahatsız oldu ve kendisinin haram ayda savaşmayı emretmediğini hatırlatarak olaya sebebiyet verenleri kınadı. Diğer taraftan Mekke müşrikleri Hz. Peygamber'in (sav) haram ayları dikkate almayarak kan döktüğünü söylemek suretiyle Müslümanlar aleyhine propaganda yapmaya başladılar. Allah Rasûlü (sav) ve Müslümanlar için büyük sıkıntıya neden olan bu durum, nâzil olan âyetlerle açıklığa kavuşmuştur:

> *"Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: "O ayda savaş büyük bir günahtır. Allah'ın yolundan alıkoymak, onu inkâr*

---

40 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 9-19; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 241-252; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 5-10. Belâzürî, *Ensâb*, I, 287, 371. Seriyye faaliyetleri sadece Medine'ye hicretin başlangıcına değil, sonraki dönemlerde de ihtiyaç duyuldukça devam ettirilmiştir. Nitekim Uhud ile Hendek savaşı arasında Hz. Peygamber'in (sav) idaresinde Zâtü'r-Rika ve Dûmetü'l-Cendel gazveleri düzenlenmiştir. (Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 395-404; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 213-220, 224; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 61-63). Benzer şekilde Benî Kureyza gazvesinden sonra da Benî Lihyan ve Zîkarad gazveleri tertip edilmiştir. (İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 292-302; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 74-78).

etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak Allah katında daha büyük günahtır. Zulüm ve baskı ise adam öldürmekten daha büyüktür. Onlar, güç yetirebilseler, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler. Sizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse öylelerin bütün yapıp ettikleri dünyada da, Âhirette de boşa gitmiştir. Bunlar cehennemliklerdir, orada sürekli kalacaklardır".[41] *"Haram ay, haram aya karşılıktır. Hürmetler (saygı gösterilmesi gereken şeyler) kısas kuralına tabidir. O halde kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin). Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir".*[42]

Bu âyetlerin vahyedilmesi üzerine Allah Rasûlü (sav) söz konusu seriyye neticesinde kendisine düşen ganimeti teslim aldı. Ele geçirilen esirleri de fidye karşılığında serbest bıraktı. Buna rağmen Abdullah b. Cahş seriyyesi neticesinde olanlar Mekke müşriklerinin Müslümanlar üzerine Bedir'de gerçekleştirdikleri saldırının mühim gerekçelerinden birini teşkil etmiştir.[43]

1. Bedir Savaşı (H.2/M.624)

Bedir, Medine'den Mekke'ye doğru 80 mil uzaklıkta bulunan bir yerin adıdır.[44] Mekke müşrikleri ile Müslümanların askerî anlamda ilk karşılaşmaları burada gerçekleşmiştir. Bedir savaşının görünen sebeplerinden ilki Amr b. el-Hadramî'nin intikamının alınması, diğeri ise Şam'dan dönen Mekke kervanının Müslü-

---

41 Bakara, 2/ 217.

42 Bakara, 2/194.

43 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 19; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 252-256; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 10-11; Belâzürî, *Ensâb*, I, 371-372.

44 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 13.

manların eline geçme ihtimalidir. Ancak savaşın asıl sebebi Kureyş müşriklerinin Müslümanlara karşı besledikleri düşmanlıkları, onları tamamen yok etme niyetleridir. Zira Mekke önderleri hicretin hemen akabinde Medinelileri muhtemel bir savaşla tehdit etmişlerdir.[45] Kaldı ki, savaşa sebep olacak bu ticaret kervanının nihaî hedefi de Müslümanlara karşı girişilecek olan büyük saldırıyı finanse etmektir. Nitekim bu sebeple, ticaret kervanına Mekkeli bütün aileler ortak olmuş, organizasyonun başına da Kureyş'in mühim simalarından Ebû Süfyan ve Amr b. el-Âs getirilmiştir.[46]

Diğer taraftan Hz. Peygamber (sav) Kureyş kervanının Şam'dan Medine istikametine doğru geldiğini haber alınca ashâbıyla yaptığı istişarenin ardından onların üzerine yürümeye karar verdi.[47] Müslümanlar 12 Ramazan 2 (9 Mart 624) tarihinde Medine'den harekete geçtiler. Aynı anda Müslümanların muhtemel saldırılarından endişelenen Ebû Süfyan yardım çağrısı için Mekkelilere bir haberci gönderdi. Kendisi de bilinen dönüş yolundan farklı bir güzergâh takip ederek kervanını kendileri için tehlike arz eden bölgeden uzaklaştırmaya çalıştı.[48]

Müslümanların kervanı ele geçirmek üzere olduğu haberi Mekke'ye ulaşınca, Ebû Cehil şehir ileri gelenlerini bir araya topladı. Yeterli zamanları olmadığı için çevre kabilelere haber gönderip onların desteğini alma zamanı yoktu. Belki de baştan beri Müslümanları küçük gördükleri için buna ihtiyaç da duymamışlardı. Kısa sürede topladıkları yaklaşık 1000 kişilik grup-

45 Ebû Dâvûd, *Harâc* 23.

46 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 27-28; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 257.

47 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 19-27, 46-52; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 257-258, 263-268; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 12.

48 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 28-31, 41; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 269-270; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 13; Belâzürî, *Ensâb*, I, 290.

la Medine'ye doğru harekete geçtiler.[49] Diğer taraftan kervanın Müslümanların eline geçme ihtimali ortadan kalkınca Ebû Süfyan yeni bir haberci göndererek salimen Mekke'ye ulaşacaklarını, dolayısıyla Medine üzerine yürümenin şu an için gereksiz ve erken olduğunu bildirdi.[50] Anlaşılan Ebû Süfyan, kervanın Mekke'ye varmasından sonra, planlı ve çok katılımlı bir saldırının kendileri açısından daha faydalı olacağını düşünüyordu. Ancak onun çağrı ve uyarıları Ebû Cehil tarafından hiç dikkate alınmadı. Üstelik Ebû Süfyan gibi düşünen başka kabile reisleri Ebû Cehil tarafından korkaklıkta suçlanmak suretiyle savaşa zorlandılar.[51] Bu sebepledir ki, Kureyş önderlerinin tamamı Bedir'e istekli iştirak etmemişlerdir. Ebû Leheb, hastalığı sebebiyle orduda yer alamamış, yerine 4 bin dirhem ücret karşılığında kendi adına savaşması için Âsî b. Hişâm b. Muğîre'yi göndermiştir. Yolculuğu kaldıramayacak kadar yaşlı olan, bu yüzden yerine birini vekil tayin etmek isteyen Kureyş'in Cumah soyu lideri Ümeyye b. Halef de, Ukbe b. Ebû Muayt ve Ebû Cehil'in tahrikiyle savaşa katılmak zorunda kalmıştır.[52] Bu gelişmelerden yola çıkarak Mekke müşriklerinin Müslümanlara saldırma konusunda (en azından saldırının zamanı hususunda) aralarında tam bir görüş birliğine varamadan harekete geçtiklerini ileri sürmek mümkündür. Nitekim Hz. Ömer'in kabilesi Benî Adî'den hiç kimse bu harekete katılmamış, Hz. Peygamber'in (sav) annesinin mensup olduğu Benî Zühre ise yarı yoldan dönerek çarpışmalarda yer almamıştır. Kabilelerin bir kısmı ise orduya çok az kişiyle işti-

---

49 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 31-36.

50 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 43; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 270; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 13.

51 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 43-44.

52 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 36-38; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 260-261, 301; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 14; Belâzürî, *Ensâb*, I, 291-292.

rak etmişlerdir.[53] Ayrıca Bedir'e ulaşıldıktan sonra dahi, önemli sayıdaki Mekkeli savaşın yapılmasını doğru bulmadıklarını bildirmişler, hatta çarpışmaların engellenmesi için hususî gayret sarfetmişlerdir. Mesela Hakîm b. Hizâm, Utbe b. Rebîa gibi müşrik önderleri çarpışmaların hemen öncesinde Abdullah b. Cahş tarafından öldürülmüş olan ve savaşın mühim gerekçelerinden sayılan Amr b. el-Hadramî'nin diyetini ödemeyi taahhüd etmek suretiyle savaşı önlemeye çalışmışlardır. Ancak Ebû Cehil'in tavırları yine belirleyici rol oynamış, onların barış teşebbüsleri sonuçsuz kalmıştır.[54]

Mekkelilerin bu zihnî dağınıklığına karşılık Hz. Peygamber (sav) Medine'den tam bir fikir birliği içinde çıkmış, Ensâr ve Muhâcirûn'u ortak bir hedef etrafında bütünleştirmiştir. Bu şartlarda Medinelilerin kendilerinin üç katı asker sayısına sahip olan ve aynı zamanda da zihni karışık Mekke müşrikleriyle başa çıkmaları zor olmayacaktır.

İslâm ordusu savaş mevkiine müşriklerden önce geldiği için Bedir kuyularına hâkim bir yere karargâh kurmuştu. Ashâbdan Hubâb b. Münzir Hz. Peygamber'e (sav) tercih edilen bu mekânın vahiyle tespit edilip edilmediğini sordu. Allah Rasûlü (sav) kendi reyine göre böyle bir karara vardığını söyleyince, Hubâb, burayı terk ederek daha yüksek yerlere çıkmanın, orada havuzlar yaparak su biriktirmenin, bunun ardından da müşrikleri susuz bırakmak için kuyuları kapatmanın kendileri için daha uygun olacağını söyledi. Hz. Peygamber (sav) bu teklif üzerine ordunun yerini değiştirdi. Bu durumda Müslümanlar daha yük-

---

53 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 44-45; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 271; Belâzürî, *Ensâb*, I, 291.

54 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 63-67; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 274-276; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 16.

şek mevkide karargâh kurdular. Müşriklere kuyuların bulunduğu düz alan kalmış oldu. Savaştan bir gece önce yağan yağmur, Müslümanların bulundukları vadinin tabanını hareket kolaylığı sağlayacak bir şekilde sertleştirirken, müşriklerin toplandıkları alanı ise çamur deryasına çevirdi. Böylece savaş başlamadan önce Müslümanların düşman karşısındaki psikolojik üstünlüklerine, lojistik avantajlar da eklenmiş oldu.[55] Kur'ân'da da bu hususa açık işaretler vardır:

> *"Şüphesiz, karşı karşıya gelen iki topluluktu sizin için bir ibret vardır: Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu. Öteki ise kâfirdi. (Onları) göz bakışıyla kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah da dilediğini yardımıyla destekliyordu. Basireti olanlar için bunda elbette ibret vardır".[56] "Hani (Allah) kendi tarafından bir güvenlik olarak sizi hafif bir uykuya daldırıyor; sizi temizlemek, sizden şeytanın vesvesesini gidermek, kalplerinizi pekiştirmek ve ayaklarınızı sağlam bastırmak için üzerinize gökten yağmur yağdırıyordu".[57] "İşte durum bu: (Allah mü'minleri güzel bir şekilde dener), bir de Allah kâfirlerin tuzağını zayıf düşürendir".[58] "Hani karşılaştığınız zaman onları gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu ki Allah, olacak bir işi gerçekleştirsin. Bütün işler Allah'a döndürülür".[59]*

Bedir savaşı o döneme kadar sadece kabile esaslı gruplaşmaların hâkim olduğu Arap toplumunda asabiyet ile inancın karşı karşıya geldiği ilk mühim hadisedir. Zira bu savaş esnasın-

---

55 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 53-54; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 271-272; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 15; Belâzürî, *Ensâb*, I, 293.

56 Âl-i İmrân, 3/13.

57 Enfâl, 8/11.

58 Enfâl, 8/18.

59 Enfâl, 8/44.

da aynı kabileye, hatta aynı aileye mensup insanlar inanç esaslı olarak farklı taraflarda yer almışlardır. Hz. Peygamber'in (sav) amcalarından Hamza Müslümanlar tarafında iken, diğer amcası Abbâs müşrikler arasındadır.[60] Hz. Ebû Bekir ile oğlu Abdurrahmân[61] karşı karşıya savaşmışlardır. Bunun tersi durum Ebû Huzeyfe ile müşrik babası Utbe b. Rebîa[62] için gerçekleşmiştir. Yine Ebû Huzeyfe, kardeşi Velîd b. Utbe ile ayrı saflarda bulunmuştur. Mus'ab b. Umeyr ile kardeşi Ebû Azîz b. Umeyr[63], Hz. Ali ile ağabeyi Akîl b. Ebû Tâlib[64] birbirlerine karşı kılıç çekmişlerdir. Dolaysıyla Bedir savaşı inanç uğruna babalar ile oğulların, kardeşlerin birbirleriyle çarpışmak üzere bir araya geldikleri Hicaz'daki ilk büyük iç savaş örneğidir. Bu zamana kadar hep kabilesi yoluna kan dökmeyi, ölmeyi ve öldürülmeyi kutsal bir değer olarak gören Araplar, bu defa kabile asabiyetini hiçe sayarcasına bir ideal uğruna babalarıyla, kardeşleriyle savaşmışlardır. Bu karşıtlık o dereceye varmıştır ki, Ebû Huzeyfe, müşrik liderlerinden olan babası Utbe b. Rebîa'yı savaş meydanında teke tek çarpışmaya (mübâreze) davet etmiştir.[65] Benzer şekilde Hz. Ebû Bekir de müşrik oğlu Abdurrahmân'ı bire-bir savaşmaya çağırmış, ancak Hz. Peygamber (sav) babalarla oğulların karşılıklı çarpışmalarına müsaade etmediği için onların hedefleri gerçekleşmemiştir.[66]

Hz. Peygamber (sav) savaş için bütün hazırlıklarını tamamladıktan sonra kendisi için hazırlanan çadırına girerek şu duayı yaptı:

---

60 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 281, 320.
61 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 291.
62 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 281.
63 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 300.
64 İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 3.
65 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 70.
66 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 291.

> *"Ey Allah'ım, işte Kureyş kibir ve gururla geldi. Sana meydan okuyor, peygamberini yalanlıyor. Ey Allah'ım, peygamberlere yardım sözünü, bana da özel olarak zafer va'dini yerine getirmeni talep ediyorum. Eğer şu bir avuç Müslüman helâk olursa, sana ibadet eden hiç kimse bulunmayacaktır".*[67]

Kur'ân-ı Kerîm'de savaşta karşı karşıya gelen iki topluluk şu şekilde tasvir edilir:

> *"Bedir savaşında karşılaşan iki topluluk hakkında şüphesiz sizin için ibret vardır. Onlardan bir topluluk Allah yolunda dövüşüyordu, diğerleri ise kâfirdirler. Kâfirler Müslümanları kendilerinin iki katı olarak görüyorlardı. Allah kimi dilerse onu yardımıyla destekler. Şüphesiz bunda kalb gözleri açık olanlar için bir ibret vardır".*[68]

Arap adetlerine göre savaş başlamadan önce her iki taraftan ortaya çıkan kişiler arasında teke tek çarpışmalar olurdu. Bedir'de Mekke müşriklerinden Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa ve Velîd b. Utbe savaş meydanına çıkarak Müslümanlardan er dilediler. Onların talebine karşılık Ensârdan Avf b. Hâris ve Muavviz b. Hâris kardeşler ile Abdullah b. Revâha öne çıktılar. Ancak Kureyşliler Ensâr'ı kendilerine denk görmediklerini söyleyerek, ancak akrabalarından birileriyle mübâreze yapabileceklerini bildirdiler. Bunun üzere Hz. Peygamber'in (sav) işaretiyle ile Utbe b. Rebîa'nın karşısına Ubeyde b. Hâris, Şeybe b. Rebîa'nın karşısına Hz. Hamza, Velîd b. Utbe'nin karşısına da Hz. Ali çıktılar. Mekke müşriklerini temsilen teke-tek çarpışmaya teşebbüs edenlerin ta-

---

67 Müslim, *Cihad* 58; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 30, 32; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 59, 67, 81.

68 Âl-i İmrân, 3, 13.

mamının Emevî ailesinden, Müslümanlar adına meydana çıkanların ise Hâşimîlerden olması tesadüf değildir. Bu iki sülâle arasında geçmişe dayanan rekabet ve düşmanlık burada da kendini göstermiş ve onlar karşılıklı cephelerde yeni bir hesaplaşmanın içine girmişlerdir.

Çarpışmaların başında gerçekleşen mübârezede Hz. Hamza Şeybe'yi, Hz. Ali Velîd'i kısa sürede öldürdüler, Ubeyde ile Utbe ise karşılıklı olarak birbirlerini yaralamışlardı. Kendi işlerini tamamlayan Hz. Hamza ile Hz. Ali birlikte Utbe'yi de öldürdüler. Müslümanların savaşın ilk çarpışma safhasını kazanmış olmaları, onların kuvve-i maneviyelerini daha da arttırmıştır.[69] Bedir'in başında gerçekleşen bu olay sebebiyle geçmişten beri devam eden Emevî-Hâşimî çekişmesinde kanlı bir safhaya girilmiştir. Bundan sonra mücadele daha da şiddetlenecek ve Bedir'in izleri uzun yıllar Emevîlerin hafızasından silinmeyecektir. Emevîler ile Hâşimîler'in ayrı taraflarda iştirak ettikleri daha büyük savaşlar gerçekleşecek, ancak Bedir, Emevî-Hâşimî çekişmesine her zaman referans olmaya devam edecektir. Nitekim bir kısım Emevî taraftarı yıllar sonra Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da 70 aile efradı ile birlikte öldürülmesini Bedir'in intikamı olarak göreceklerdir.[70]

Bire-bir çarpışmalar tamamlandıktan sonra Müslümanlar ile Müşrikler arasında esas savaş başladı. Kur'ân'da Allah'ın (cc) müşriklere karşı Müslümanları manevî askerler olarak meleklerle desteklediği beyan edilir:[71]

---

69 Buhârî, *Meğâzî* 8; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 68-69; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 277-278; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 17, 23-24.

70 bk. Sarıçam, İbrahim, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, s. 329; Demircan, Adnân, *İslâm Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*, İstanbul 1996, s. 301.

71 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 70-80; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 285-286; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 16.

"Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da, "Ben size ard arda bin melekle yardım ediyorum" diye cevap vermişti. Allah bunu, sadece bir müjde olsun ve onunla kalpleriniz yatışsın diye yapmıştı. Yoksa yardım ancak Allah katındandır. Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. ...Hani Rabbin meleklere, "Ben sizinle beraberim. İman edenlere sebat verin. Ben kâfirlerin kalplerine korku salacağım. Şimdi vurun boyunlarının üstüne. Vurun, onların bütün parmaklarına" diye vahyediyordu".[72]

Diğer taraftan Hz. Peygamber'in (sav) savaş esnasında Hz. Ebû Bekir'e, *"Ey Ebû Bekir! İşte bu Cebrail'dir, atının başını tutmuş, silahlanmış duruyor"* dediği bilgisi de kaynaklarda bulunmaktadır.[73]

Hicretin ikinci yılında 17 Ramazan (13 Mart 624) Cuma günü gerçekleşen ve Medinelilerle Mekke müşriklerinin ilk kez karşı karşıya geldikleri bu savaşta Müslümanlar kesin bir zafer kazanmışlardı. Öyle ki, onlar verdikleri 14 şehide karşılık Mekkelilerden 70 kişiyi esir edip 70 kişiyi de öldürmüşlerdir.[74] Dolayısıyla Bedir savaşı Müslümanların ilk büyük zaferi olmasının yanında, Mekke'de zulme uğramış Müslümanların zalimlerden intikam almalarını temin etmiş, ayrıca bu savaşın sonucu Mekke'nin Araplar nazarındaki itibarını sarsmış, Kureyş'in yenilmezliği efsanesini geçersiz kılmıştır.

Bedir savaşının mühim neticelerinden birisi de Müslümanlara karşı her türlü baskı ve şiddeti organize eden, hicretten sonra

---

72 Âl-i İmrân 3/123-127, Enfâl, 8/9-10, 12.

73 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 81.

74 Buhârî, *Meğâzî* 2, 10; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 128-130, 138-144, 145-147, 147-152; Belâzürî, *Ensâb*, I, 296-306.

da Medine üzerine saldırıyı gerçekleştiren Mekke liderlerinin hemen hepsinin ortadan kalkması, Mekke'nin adeta başsız kalmasıdır. Zira müşrik ordunun komutanı, aynı zamanda Mahzumoğulları kabilesinin reisi Ebû Cehîl, Cumahoğulları lideri Ümeyye b. Halef, Benî Ümeyye reisi Utbe b. Rebîa, Sehmoğulları reisleri Nübeyh ve Münebbih b. Haccâc başta olmak üzere yaklaşık 25 kabile önderi bu savaşta Müslümanlar tarafından öldürülmüştür.[75] Ayrıca esirler arasında bulunan Ukbe b. Ebû Muayt ile Nadr b. Hâris de Mekke'de Hz. Peygamber (sav) ve Müslümanlara yaptıklarına karşılık olarak infaz edilmişlerdir.[76] Bunun neticesi olarak Mekke idaresinde zorunlu değişim meydana gelmiş, daha önce siyasetten ziyade ticaretle meşgul olmayı tercih eden Ebû Süfyan, artık Mekke'nin yeni yöneticisi konumuna gelmiştir. Tebliğin Mekke döneminde Bedir'de öldürülen diğer müşrik ileri gelenlerine nazaran Müslümanlara karşı daha müsamahakâr davranmış olan, en azından onlara işkence uygulamaya kalkışmayan Ebû Süfyan, bu savaştan sonra Ebû Cehîl, Ümeyye b. Halef ve kabiledaşı olan Ukbe b. Ebû Muayt'ın misyonunu üstlenmiştir. Çünkü o, artık Emevî ailesinin sıradan bir mensubu, Mekke idaresinin herhangi bir üyesi değildir. Bundan sonra şahsı adına değil, bütün Mekkeliler adına hareket etmek durumundadır. Bedir savaşının sonucu ayrıca, Ebû Süfyan'a intikam sorumluluğu da yüklemişti. Çünkü savaşta Ümeyye ailesinin reisleri Utbe ve Şeybe kardeşler ile Utbe'nin oğlu Velid öldürülmüşlerdi. Utbe, Ebû Süfyan'ın hanımı Hind'in babası, Şeybe

---

75 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 42; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 300, 365-374; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 17-18.

76 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 113-114; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 298.

amcası, Velîd ise kardeşidir. Savaş esnasında Ebû Süfyan'ın oğlu Hanzala öldürülmüş, diğer oğlu Amr ise esir edilmişti. Bütün bunlardan dolayı Ebû Süfyan hem ailevî intikam duygusu, hem de Mekke reisliğinin yüklediği sorumluluk gereği Müslümanlar aleyhine Mekkeliler tarafından gerçekleştirilecek bütün faaliyetlerin organizatörü ve bizzat uygulayıcısı olmuştur.

Bedir savaşı Mekke müşriklerini hezimete uğratırken, Müslümanlar için muazzam bir başarıdır. Her şeyden önce onlar, bu savaşla Mekke'den kaçmadıklarını, Medine'ye hicret ettiklerini göstermişler, artık Mekkelilerin *"içlerimizden çıkan ayak takımı"* diyerek küçümsedikleri, hafife aldıkları bir topluluk olmadıklarını, Mekke'ye karşı siyasî ve askerî güç haline geldiklerini ispat etmişlerdir. Bu sonuç, müşrik eziyetlerinin mağduru olan, taktik gereği pasif direnişi tercih ettikleri için müşrikler tarafından sinmiş kabul edilen Müslümanların kendilerine güven duymalarını temin etmiş, onlardaki düşmanı yenebilecekleri düşüncesini kuvveden fiile geçirmiştir.

Bedir savaşı sonucunda Hz. Peygamber (sav) ele geçirilen ganimetleri hak sahiplerine taksim ettikten sonra[77], müşrik esirlere nasıl muamele edileceği konusunda ashâbıyla istişare yaptı. Hz. Ömer esirlerin tamamının öldürülmesini teklif etti. Buna karşılık Hz. Ebû Bekir, onların diyet karşılığında serbest bırakılmasının uygun olacağını söyledi. Rasûl-i Ekrem (sav) ikinci görüşü kabul ederek 4 bin dirhem fidye ücreti getirenin serbest bırakılacağını ilan etti.[78] Bunun üzerine Kureyşliler yakınları olan esirleri tes-

---

77 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 99-103.

78 Müslim, *Cihâd* 58; Tirmizî, *Cihâd* 34; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 105-111; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 316.

lim almak için Medine'ye elçiler göndermeye başladılar.[79] Bedir sonrasında müşrik esirler arasında diyet bedelini ödeme imkân bulamayanlar için farklı çözüm yolları bulunmuş; buna göre onlardan bir kısmı maddî imkânsızlıkları sebebiyle bedelsiz olarak serbest bırakılırken[80], bir kısmına da Medineli 10 kişiye okuma-yazma öğretmeleri şartıyla hür kalacakları vadedilmiştir.[81] Gerek İslâm tarihinde, gerekse Dünya tarihinde o zamana kadar ve ondan sonra böyle bir esaret bedeline tesadüf etmek mümkün değildir. Bu uygulama aynı zamanda Hz. Peygamber'in (sav) okumaya, ilme ve öğrenmeye verdiği ehemmiyete açıkça işaret eder.

Hz. Peygamber'in (sav) müşriklerle gerçekleşen bu ilk karşılaşmada gösterdiği tutum ve insanî davranış örnekleri daha sonraki hadiselerde hiç değişmemiş, bu uygulamalar İslâm Savaş Hukuku'nun ana prensiplerini teşkil etmiştir. Savaş alanında düşmana karşı gösterilecek muamele ve tutum, yaralı, esir düşmüş, ölmüş düşman askerlerine tatbik edilecek hükümler, savaş sırasında düşman tarafa ait kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar, hastalar, geri hizmet insanları ile diğer muharip sayılmayan kimselerin durumu, ganimet mallar vs. bu hukuk prensibince ele alınacaktır. İslam Savaş Hukuku'nun bu hüküm ve esasları, asıl gaye olarak insan kanının en az dökülmesini olduğu kadar, malların boş yere ziyan edilerek tahribini önleme hedefini de benimsemiştir.[82]

Bedir savaşına sebep olan ticaret kervanını salimen Mekke'ye ulaştırmakla meşgul olduğundan Bedir savaşına katılamayan

---

79 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 130-131; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 303-304.

80 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 314-315; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 18.

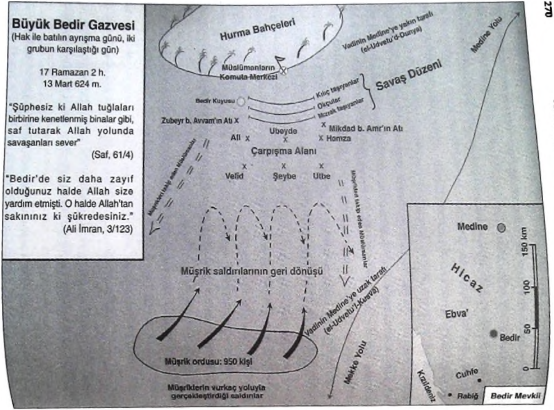
81 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 22.

82 Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I, 227-228.

Ebû Süfyan, Medinelilerden intikam alma amacıyla 200 kişilik askerî birlikle savaşın akabinde Medine topraklarına girdi. Şehirde bulunan Nadîr Yahûdîleri'nden Sellâm b. Mişkem'e misafir olarak ondan Müslümanlar hakkında bazı bilgiler aldı. Ertesi günü de Medine'nin çevresinde bulunan hurma bahçesinde ele geçirdiği iki müslümanı öldürdü. Ardından tarlaları ateşe vererek Mekke'ye doğru kaçmaya başladı. Hadiseyi haber alan Müslümanlar derhal saldırganların peşine düştüler. Daha hızlı hareket edebilmek için Mekkelilerin yanlarında bulunan kavrulmuş un demek olan *"sevik"*i bırakıp kaçmaları sebebiyle bu olaya *"Sevik Gazvesi"* adı verilmiştir.[83] Ebû Süfyan'ın Medine'ye düzenlediği bu taciz saldırısı, Mekkelilerin muhtemel bir büyük hücumunun da habercisi olmuştur ki, bu da Uhud savaşıdır.

---

[83] Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 181-182; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 47-48; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 30; Belâzürî, *Ensâb*, I, 310.

Büyük Bedir Gazvesi
(Hak ile batılın ayrışma günü, iki grubun karşılaştığı gün)
17 Ramazan 2 h.
13 Mart 624 m.
"Şüphesiz ki Allah tuğlaları birbirine kenetlenmiş binalar gibi, saf tutarak Allah yolunda savaşanları sever"
(Saf, 61/4)
"Bedir'de siz daha zayıf olduğunuz halde Allah size yardım etmişti. O halde Allah'tan sakınınız ki şükredesiniz."
(Ali İmran, 3/123)
Hurma Bahçeleri
Müslümanların Komuta Merkezi
Vadinin Medine'ye yakın tarafı (el-Udvetu'd-Dunya)
Medine Yolu
Savaş Düzeni
Kılıç taşıyanlar
Okçular
Mızrak taşıyanlar
Bedir Kuyusu
Zubeyr b. Avvam'ın Atı
Mikdad b. Amr'ın Atı
Ali
Ubeyde
Hamza
Çarpışma Alanı
Velid
Şeybe
Utbe
Müşrikleri takip eden Müslümanlar
Müşrikleri takip eden Müslümanlar
Müşrik saldırılarının geri dönüşü
Müşrik ordusu: 950 kişi
Müşriklerin vurkaç yoluyla gerçekleştirdiği saldırılar
Vadinin Medine'ye uzak tarafı (el-Udvetu'l-Kusva)
Mekke Yolu
Medine
Hicaz
Ebva'
Bedir
Cuhfe
Rabiğ
Kızıldeniz
0
50
100
150 km
Bedir Mevkii

2. Uhud Savaşı (H.3/M.625)

Uhud savaşı Mekke müşriklerinin Bedir savaşının intikamını almak için gerçekleştirdikleri ikinci büyük saldırı harekâtıdır. Esved b. Muttalib, Cübeyr b. Mut'im, Safvân b. Ümeyye, İkrime b. Ebû Cehil gibi Mekke ileri gelenleri Bedir savaşının sebeplerinden biri sayılan ticaret kervanı gelirlerinin yeni ve daha büyük bir saldırı için sarfedilmesini önermişler, Ebû Süfyan da bu teklifi kabul etmiştir. Sonuçta 50 bin dinarı bulan kâr yeni saldırının finansmanına harcanmıştır. Mekkeliler Bedir'e göre daha güçlü çıkmak amacıyla Kureyş dışındaki müşrik kabileleri de dâhil ederek 3000 kişilik bir ordu hazırlamışlardır. Savaşçıların cesaretlerini artırmak ve özellikle de mağlubiyet durumunda firarlarını engellemek için kadınlar da orduya dâhil edilmiştir.[84]

Kureyşlilerin Mekke'den harekete geçtiğini haber alan Hz. Peygamber (sav) onlara karşı nasıl bir savaş stratejisi takip edilmesi gerektiği hususunda ashâbıyla istişare yaptı. Kendisi Medine dışına çıkılmadan şehrin savunulmasını uygun buluyordu. Ancak Hz. Hamza, Sa'd b. Ubâde, Numân b. Mâlik gibi ashâb ileri gelenleri Bedir'de kazanılan savaşın verdiği cesaretle düşmanı şehir dışında karşılamayı teklif ettiler. Allah Rasûlü (sav) yenilgiye uğramalarından endişe duyduğunu bildirmesine rağmen ashâbın çoğunluğunun bu kanaatte olduğunu görünce savunma hattını Medine dışında kurmaya karar verdi.[85] Müslümanlar bütün hazırlıklarını tamamladıktan sonra Uhud istikametine doğru harekete geçtiler. Yolda Veşt denilen mevkie geldiklerinde Abdullah b. Übey ile birlikte hareket eden ve Medinelilerin üçte

---

84 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 199-200, 203-204; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 64-67; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 37; Belâzürî, *Ensâb*, I, 312-313.

85 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 209-214; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 38-39; Belâzürî, *Ensâb*, I, 314-315.

birlik kısmını oluşturan münafıklar orduyu terk ettiler. Bu durumda Müslümanlar 3000 kişilik kuvvete ancak 700 kişiyle karşılık vermek zorunda kaldılar.[86]

Kur'ân'da bu hususa şu şekilde işaret edilmektedir:

> *"İki topluluğun (ordunun) karşılaştığı günde başınıza gelen musibet Allah'ın izniyledir. Bu da mü'minleri ortaya çıkarması ve münafıklık yapanları belli etmesi içindi. Onlara (münafıklara), "Gelin, Allah yolunda savaşın veya savunmaya geçin" denildi de onlar, "Eğer savaşmayı bilseydik, arkanızdan gelirdik" dediler. Onlar o gün, imandan çok küfre yakın idiler. Ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Oysa Allah içlerinde gizledikleri şeyi çok iyi bilmektedir".*[87]

Hz. Peygamber (sav) hazırladığı savaş planında en önemli görevi Abdullah b. Cübeyr komutasındaki okçulara vermiş, onlardan hiç bir durumda bulundukları yeri terk etmemelerini istemişti.[88] Ancak savaşın birinci safhası Müslümanların üstünlüğü ile devam ederken onlar, düşmanın tamamen bozguna uğradığı düşüncesiyle mevzilerini terk ederek ganimet peşine düşerek başlarındaki komutanın ısrarlı uyarılarını dinlemediler. Okçuların yerlerini terk ettiğini gören müşrik ordusu komutanları Hâlid b. Velîd ve Amr b. el-Âs Müslümanları arkadan kuşatmaya başladılar. Çarpışmaların başlangıç aşamasında mağlup olup kaçmaya çalışan müşrik askerler komutanlarının yeni taktiğini fark edince derhal geriye döndüler. Böylece Müslümanlar düşman tarafından çembere alınmış oldu. Dağılma belirtileri bu defa Me-

---

86 Buhârî, *Meğâzî* 17; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 219; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 67-68, 70; Belâzürî, *Ensâb*, I, 315.

87 Âl-i İmrân, 3/166-167.

88 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 219-220, 224-225; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 69-70; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 39-40, 47.

dine ordusu arasında görülmeye başladı. O kadar ki, bozgunun sebep olduğu panikle Hz. Peygamber (sav) düşman için açık bir hedef haline geldi. Kur'ân'da bu hadise *"Peygamber, arkanızdan sizi çağırırken siz durmadan dağa yukarı kaçıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Bundan dolayı Allah, size keder üstüne keder verdi ki, (bu durumlara alışasınız ve daha sonra) elinizden gidene ve başınıza gelene üzülmeyesiniz. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır"*[89] âyetiyle hatırlatılır. Hz. Peygamber'in (sav) çağrısıyla etrafına toplanan ve onu korumak adına canlarını ortaya koyan az sayıdaki mücahidin gayretleri ile düşman birlikleri uzaklaştırıldı. Ancak karşılıklı çarpışmalar esnasında Hz. Peygamber (sav) çeşitli yerlerinden yaralanmış, birkaç dişi kırılmıştı. Bu arada Müslümanların morallerini bozmak için müşrikler Hz. Peygamber'in (sav) öldürüldüğü şayiasını yaymaya başladılar. Bu yalan haber de bir kısım ashâbın maneviyatını zaafa uğrattı. *"Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim gerisin geriye dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır"*[90] âyeti bu konuda tereddüt geçiren Müslümanları uyarmıştır. Ayrıca kısa süre sonra Allah Rasûlü'nün (sav) öldürülmediği haberi alınınca Müslümanların mücadele azmi yeniden canlanmıştır:

> *"Onlar yaralandıktan sonra Allah'ın ve Peygamberinin davetine uyan kimselerdir. Onlardan güzel davranıp iyilik edenlere ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara büyük bir mükâfat vardır. Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, "İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun" dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!" dediler. Bundan dolayı Allah'tan bir nimet ve lütufla kendilerine*

---

[89] Âl-i İmrân, 3/153.

[90] Âl-i İmrân, 3/144.

hiçbir fenalık dokunmadan geri döndüler ve Allah'ın rızasına uydular. Allah, büyük lütuf sahibidir".[91]

Allah Rasulü'nün (sav) çağrısıyla toparlanan ashâb yeniden toparlanarak düşmanla başa baş mücadeleye giriştiler. Karşılıklı çarpışmalara rağmen kesin bir sonuç alınamadan her iki ordu kendi karargâhına çekildi.[92]

Kur'ân-ı Kerim savaştaki gelişmeleri şu şekilde özetler:

"Hani sen mü'minleri (Uhud'da) savaş mevzilerine yerleştirmek için, sabah erken ailenden (evinden) ayrılmıştın. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Hani sizden iki takım (paniğe kapılarak) çözülmeye yüz tutmuştu. Hâlbuki Allah onların yardımcısı idi. Mü'minler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler. Andolsun, siz son derece güçsüz iken Allah size Bedir'de yardım etmişti. O halde Allah'a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız. Hani sen mü'minlere, "Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?" diyordun. Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melekle size yardım eder. Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatışsın diye yaptı. Yardım ve zafer ancak mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah katındadır. Bir de Allah bunu, inkâr edenlerden bir kısmını helak etsin veya perişan etsin de umutsuz olarak dönüp gitsinler diye yaptı. Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. Allah, ya tövbelerini kabul edip onları affeder, ya da zalim olduklarından dolayı onlara azap eder".[93]

---

91 Âl-i İmrân, 3/172-174.

92 Buhârî, *Cihâd ve's-Siyer* 164, *Meğâzî* 17-25; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 229-296; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 84-92; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 40-42, 44-48; Belâzürî, *Ensâb*, I, 318-321.

93 Âl-i İmrân, 3/121-128.

Mekke ordusu komutanı Ebû Süfyan savaşın bitiminde Uhud dağı üzerinden Müslümanlara seslenerek birçok Medine askerini öldürmek suretiyle Bedir'in intikamını aldıklarını söyledi[94] ve bir yıl sonra Bedir'de tekrar karşılaşmak için onlara meydan okudu. Hz. Peygamber (sav) de onun teklifini kabul ettiğini bildirdi.[95] Nitekim bir yıl sonra Allah Rasûlü (sav) ashâbı aynı yerde bir hafta Mekkelileri beklemelerine rağmen onlar savaş yerine gelme cesareti gösterememişlerdir.[96]

Hicretin üçüncü yılında 7 Şevvâl (23 Mart 625) tarihinde gerçekleşen bu savaşta Müslümanlar Mekkeli müşrikler karşısında 70 şehit vermişlerdir.[97] Bunların arasında Hz. Peygamber'in (sav) amcası Hz. Hamza ile onun I. Akabe Biatı'ndan sonra Medinelilere İslâm dinini tebliğ etmek üzere görevlendirdiği Musa'b b. Umeyr de vardır.[98] Ebû Süfyanın hanımı Hind bint. Utbe, Bedir savaşında babası (Utbe b. Rebîa) ve amcasının (Şeybe b. Rebîa) öldürülmesinden sorumlu tuttuğu Hz. Hamza'nın katledilmesi için Vahşi isimli köleyi kiralamış, o da görevini yerine getirmiştir.[99] Bu sebepledir ki, Uhud savaşı hem Mekkeliler, hem de Emevî ailesi için Bedir'in bir intikamı olarak kabul edilmiştir.

Uhud savaşında Müslümanlar beklemedikleri bir netice ile karşılaşmışlardır. Esasında bu sonuç, onların güçsüzlükleri veya düşmanlarının kuvvetinden değil, kendi ihmallerinden kay-

---

94 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 47.

95 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 296-297; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 99-100; Belâzürî, *Ensâb*, I, 327.

96 İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 220; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 59-60.

97 Buhârî, *Meğâzî* 22-25; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 300-307; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 129-134; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 47; Belâzürî, *Ensâb*, I, 328-334.

98 Buhârî, *Cenâiz* 25, 26; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 311; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 77-78.

99 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 285-286; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 74-76; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 42-43.

naklanmıştır. Ancak yine de bu karşılaşma, onlar için bir kayıp, Mekkeliler adına da bir kazanç olarak değerlendirilmiştir. Diğer taraftan Müslümanlar, kendi hataları yüzünden düşmanlarına göre daha fazla kayıp vermiş olsalar da, müşrikler karşısında ezilmemişlerdir. Hatta savaşın sonuna doğru yeniden toparlanarak onlarla mücadele etmişler, kendilerini Uhud'un mutlak galibi ilan eden Mekkelileri arkalarından takip etmişler, Kureyş müşrikleri ise geri dönerek kendileriyle tekrar savaşma cesareti gösterememiştir.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda Uhud savaşının sonucu hakkında kesin bir kanaat izhar etmenin kolay olmadığı anlaşılır. Belki şöyle bir değerlendirme yapılabilir: Bu savaşta her ne kadar Müslümanlar düşmanlarına nazaran çok kayıp vermişlerse de, onlara karşı mutlak olarak mağlup olmamışlardır. Müşrikler ise pek çok müslümanı öldürmek suretiyle Bedir'le ilgili intikam hislerini tatmin etmekle beraber, asıl hedefleri olan Müslümanları tamamen ortadan kaldırmak ve Medine'yi işgal etmek gayelerini yine gerçekleştirememişlerdir. Dolayısıyla Mekke müşriklerini savaşın mutlak galibi görmek doğru olmaz. Hatta Uhud savaşı daha geniş açıdan düşünüldüğünde, Mekke müşriklerinin Müslümanları tamamen imha etmek için gerçekleştirdikleri sistemli harekâtın Bedir'den sonraki ikinci başarısız girişimi sayılabilir. Ancak her iki taraf açısından da Uhud'un neticesi Bedir'den farklı olmuştur. Çünkü Bedir savaşı sonucunda Müslümanlar kesin bir galibiyet alarak şehirlerine dönmüşlerken, Kureyş müşrikleri tartışmasız bir şekilde hezimete uğramışlardır. Uhud'da ise müşrikler nispeten sevinçli bir şekilde Mekke'ye giderlerken, Müslümanlar kaybettiklerinin hüznünü yaşamışlardır. Belki buradan yola çıkarak Uhud savaşını sadece psikolojik anlamda Mekke müşrikleri kazanmıştır demek mümkündür. Ancak bir bütün olarak düşünüldüğünde

kesin bir sonuç vermediği için Uhud muharebesi yarım kalmış bir savaş olarak görülebilir.[100] Kur'ân'da Uhud savaşının kesinleşmeyen sonucuna şu şekilde işaret edilmektedir:

"Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız, şüphesiz o topluluk da (Müşrikler de Bedir'de) benzeri bir yara almıştı. İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz. (Bazen bir topluma iyi ya da kötü günler gösteririz, bazen öbürüne.) Allah, sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar. Allah, zalimleri sevmez".[101]

Uhud'un ardından Hz. Peygamber (sav), Mekkelilerin Müslümanlar üzerine yeni bir baskın düzenleyeceklerine dair bir haber alınca hemen savaşın ertesi günü Kureyş ordusunu takip etmek için Medine'ye 8 mil mesafedeki Hamrâü'l-Esed'e kadar gitti. Allah Rasûlü (sav) burada beş gün kalıp müşriklerin gelmelerini bekledikten sonra 17 Şevval (2 Nisan 625) günü Medine'ye döndü.[102]

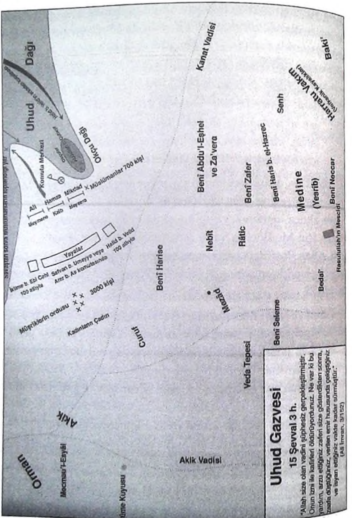
Uhud savaşının sonucu her iki taraf için yakın zamanda yeni bir hesaplaşmaya ihtiyaç hissettirmiştir. Bununla birlikte gerek Mekkeliler, gerekse Müslümanlar bu savaştan bazı neticeler ve dersler çıkardılar. Müşrikler, ellerindeki imkânlarla Müslümanları tamamen yok edemeyeceklerini görmüşler ve güçlerini daha da arttırma gereği duymuşlar, buna karşılık Medineliler de düşmanlarına karşı yeni savunma yöntemleri arayışına girmişlerdir. Planlı olarak yapılan hazırlıklar her iki tarafı Hendek savaşında yeniden karşı karşıya getirmiştir.

---

100 Uhud savaşıyla ilgili âyetler hakkında bk. Âl-i İmrân, 3/121, 122, 140, 144, 153, 154, 155, 165, 166.

101 Âl-i İmrân, 3/140.

102 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 384-389; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 107-110.

Uhud Dağı
Okçu Dağı
Komuta Merkezi
Müslümanlar 700 kişi
Ali
Meymene
Hamza
Kalb
Mikdad
Meysera
Yayalar
İkrime b. Ebî Cehl
100 atlıyla
Safvan b. Ümeyye veya
Amr b. As komutasında
Halid b. Velid
100 atlıyla
Müşriklerin ordusu
3000 kişi
Kadınların Çadırı
Curuf
Benî Harise
Nebît
Mezâd
Râtic
Benî Abdu'l-Eşhel
ve Za'vera
Benî Zafer
Benî Haris b. el-Hazrec
Medine
(Yesrib)
Benî Neccar
Rasulullah'ın Mescidi
Bedai'
Benî Seleme
Veda Tepesi
Kanat Vadisi
Senh
Harratu Vakım
(volkanik kayalıklar)
Baki'
Akik
Akik Vadisi
Orman
Mecmau'l-Esyal
Rûme Kuyusu
Uhud Gazvesi
15 Şevval 3 h.
"Allah size olan vadini şüphesiz gerçekleştirmiştir. Onun izni ile kafirleri öldürüyordunuz. Ne var ki bu yardım, arzu ettiğiniz zaferi size gösterdikten sonra, zaafa düştüğünüz, verilen emir hususunda çekiştiğiniz ve isyan ettiğiniz vakte kadar sürmüştür."
(Âl-i İmran, 3/152)

3. Hendek Savaşı (H.5/M.627)

Hendek savaşı neticesiz kalan Uhud harbinin devamı mahiyetindedir. Mekke müşrikleri Müslümanları tamamen yok etme hedeflerini ilk iki girişimde gerçekleştirememişlerdi. Onlar Uhud savaşında Medinelilere çok kayıp verdirmekle birlikte rakiplerini tamamen yok edemediklerinin farkındaydılar. Dolayısıyla daha kapsamlı ve organize bir saldırıya karar verdiler. Bunun için Müslümanlara karşı Arap Yarımadası'ndaki bütün düşman unsurları bir araya getirmeye ve büyük bir orduyla Medine üzerine yürümeye karar verdiler. Nitekim Hendek savaşına iştirak eden müşrik ordusu Kureyşliler, müşrik Arap kabileleri ile Müslümanlara düşman Yahûdîlerin güç birliğinden meydana gelmiştir.

Hendek savaşının tertibinde Yahûdîlerin rolü gerçekten büyüktür. Çünkü Huyey b. Ahtâb, Kinâne b. Ebu'l-Hukayk, Hevze b. Hukayk gibi Yahûdî önderleri önce Mekke müşriklerine, ardından Gatafan gibi müşrik Arap kabilelerine heyetler göndermek suretiyle onları Medine'ye karşı birleşmeye çağırmışlar, savaşa katılmaları karşılığında onlara Hayber hurmalıklarının bir yıllık hasadını vadetmişlerdi.[103] Nitekim onların maddî katkısı sayesinde Mekke dışında Gatafan, Benî Süleym, Benî Esed, Benî Fezâre, Benî Eşca', Benî Mürre ve Sakîf gibi müşrik Araplar Kureyş ordusuna iştirak ettiler. Bu şekilde Hendek savaşı öncesinde Müslümanlara karşı Kureyşliler, Müşrik Araplar ve Yahûdîler olmak üzere üçlü bir ittifak gerçekleşmiş oldu. Başka bir ifadeyle Kureyşli müşrik Araplar, Yahûdîlerin de destekleriyle Arap Yarımadası'nın bütün güçlerini Müslümanlara karşı birleştir-

---

103 Vâkıdî, *Megâzî*, II, 441-443; Belâzürî, *Ensâb*, I, 343.

mişlerdir. Bundan dolayı Hendek savaşı Ahzâb (Gruplar) Savaşı olarak da anılmıştır. Toplam 10 bin kişiye ulaşan ordunun baş komutanı Uhud'da olduğu gibi Kureyş reisi Ebû Süfyan'dı.[104]

Mekkelilerin daha büyük bir saldırı hazırlığına giriştikleri haberini alan Allah Rasûlü (sav), düşmana karşı geliştirilecek savaş stratejisi hakkında görüş almak üzere ashâbıyla bir araya geldi. Bu kadar büyük bir orduya karşı meydan savaşı yapmak Müslümanlar için çok büyük risk anlamına geliyordu. Yapılan görüşmeler sonucunda Selmân-ı Fârisî'nin tavsiyesi doğrultusunda Arabistan'da ilk kez gerçekleştirilecek olan yeni bir savunma taktiğine karar verildi. Buna göre Medine'nin düşman saldırısına açık olan kuzey yönü boyunca geniş hendekler kazılacaktı.[105] Başta Hz. Peygamber (sav) olmak üzere bütün Müslümanların birlikte gerçekleştirdikleri bu faaliyet müşrikler Medine'ye ulaşmadan tamamlandı.[106]

Yapılan hazırlığa rağmen Müslümanlar düşman saldırısı konusunda büyük bir endişe içindeydiler. Zira Kureyş o zamana kadar toplayabildiği en büyük kuvveti Medine üzerine sevketmişti. Savaş öncesinde Müslümanların hale-i ruhiyesini Kur'ân şu şekilde tasvir eder:

"Hani onlar size hem üst tarafınızdan hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. Hani gözler kaymış ve yürekler ağızlara gelmişti. Siz de Allah'a karşı çeşitli zanlarda bulunuyordunuz. İşte orada mü'minler denendiler ve şiddetli bir şekilde sarsıldılar".[107]

---

104 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 443-444; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 224-226, 230; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 65-66.

105 Buhârî, *Meğâzî* 29; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 444-446; Belâzürî, *Ensâb*, I, 343.

106 Buhârî, *Cihâd ve's-Siyer* 34; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 454; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 226-230, 235; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 99-67.

107 Ahzâb, 33/10-11.

Müttefik kuvvetler Medine'ye geldiklerinde karşılarında aşılmaz hendekleri görünce büyük bir şaşkınlık yaşadılar. Müslümanlar hendeğin özellikle zayıf taraflarını fazla yığınak yaparak geçilmez hale getirmişlerdi.[108] Savaş fiilen başlamış olmakla birlikte aradaki fiziki engel sebebiyle çarpışmalar gerçekleşmiyor, taraflar birbirlerine sadece ok atabiliyorlardı. Hendeği aşmaya teşebbüs eden müşrik süvariler ise derhal ok yağmuruna tutularak geri püskürtülüyordu. Bazı düşman askerleri ise iki defa hendeği aşma teşebbüsünde bulundular. Bunlardan Nevfel b. Abdullah el-Mahzûmî hendeğin içinde yakalanarak Hz. Ali ile Hz. Zübeyr b. el-Avvâm tarafından öldürüldü. Yaklaşık 15-20 günlük bir zaman bu şekilde geçti.[109] Şartlar Müslümanların lehine işliyordu. Çünkü müşriklerin erzakları azalıyor, sabırları tükeniyor, şehri ele geçirme ümitleri kayboluyordu.

Kuşatma esnasında Müslümanlar için de tehlike yok değildi. Her şeyden önce içlerinde bulunan münafıklar ile Yahûdîler Medine'yi zaafa düşürmek için şehirde bulunan münafıklarla Yahûdîler ortaklık yaparak Müslümanların direniş kuvvetlerini kırmaya çalışmışlardır. Kur'ân'da onların komploları şu şekilde deşifre edilmiştir:

> *"Hani onlardan bir grup, "Ey Yesrib (Medine) halkı! Sizin burada durmak imkânınız yok. Haydi geri dönün" demişti. Onlardan bir başka grup da, "Evlerimiz açık (korumasız)" diyerek Peygamberden izin istiyorlardı. Oysa evleri açık (korumasız) değildi. Onlar sadece kaçmak istiyorlardı. Eğer Medine'nin her tarafından üzerlerine gelinse ve orada karışıklık çıkarmaları is-*

---

108 İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 230-231.

109 Vâkıdî, *Meğâzî*, II,464-466, 471-472, 491; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 233, 235; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 67-68.

lenseydi, onu mutlaka yaparlardı; o konuda fazla gecikmezlerdi. Andolsun ki, onlar, daha önce geri dönüp kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz ise sorumluluğu gerektirir. De ki: "Eğer siz ölümden ya da öldürülmekten kaçıyorsanız, kaçmak size asla fayda vermeyecektir. O takdirde bile (hayatın zevklerinden) pek az yararlandırılırsınız. De ki: "Eğer Allah size bir kötülük dilese, sizi Allah'tan koruyacak kimdir? Yahut size bir rahmet dilese buna engel olacak kimdir?" Onlar kendilerine Allah'tan başka hiçbir dost ve hiçbir yardımcı bulamazlar. Şüphesiz Allah içinizden, savaştan alıkoyanları ve kardeşlerine, "Bize gelin" diyenleri biliyor. Size katkıda cimri davranarak savaşa pek az gelirler. Korku geldiğinde ise, üzerine ölüm baygınlığı çökmüş kimse gibi gözleri dönerek sana bakıtıklarını görürsün. Korku gidince de ganimete karşı aşırı düşkünlük göstererek sizi keskin dillerle incitirler. İşte onlar iman etmediler. Allah da onların amellerini boşa çıkardı. Bu Allah'a kolaydır. Düşman birliklerinin gitmediğini sanıyorlar. Düşman birlikleri (bir daha) gelecek olsa, isterler ki, (çölde) bedevilerin arasında bulunsunlar da size dair haberleri (gidip gelenlerden) sorsunlar. İçinizde bulunsalardı da pek az savaşırlardı".[110]

Münafıkların bozgunculukları yanında Medineliler için asıl tehlike hukukî anlamda müttefikleri görünen Benî Kureyza Yahûdîleri'nden geldi. Uhud savaşının ardından Medine'den uzaklaştırıldıklarında Hayber'e sığınmış bulunan Nadîr Yahûdîlelerinin reisi olan Huyey b. Ahtâb'ın girişimleri sonucunda Kureyza kabilesi önderi Ka'b b. Esed Müslümanlarla yaptıkları anlaşmayı bozarak Mekke müşrikleriyle ortak hareket etmeye

110 Ahzâb, 33/13-20

karar verdi.[111] Bu gelişme Müslümanların iki düşman arasında kalması demekti. Zira Kureyzalıların Müslümanlara arkadan saldırması, hendeğin korunmasını zayıflatacağı için Mekkeliler rahatça engeli aşıp şehri işgal edebilirlerdi. Tehlikenin iyice yaklaştığı esnada Müslümanları nazik durumdan kurtaran ve savaşın kaderini değiştiren ilginç bir gelişme yaşandı:

Mekke ordusu içerisinde yer alan Eşca' kabilesinden Nuaym b. Mes'ûd Müslüman muhafızlardan izin alıp Hz. Peygamber'in (sav) yanına gelerek, kendisinin İsâm'ı kabul ettiğini, şayet izin verilirse Medine'yi Yahûdîlerin sebebiyet verdikleri bu sıkıntılı durumdan kurtarmak için yardımcı olabileceğini ifade etti. Nuaym hem Mekke müşrikleri, hem de Yahûdîler tarafından tanınan ve güvenilen bir kabile reisiydi. Ancak adı geçen gruplardan hiç biri onun İslâm'a girdiğinden haberdar değildi. Nuaym b. Mes'ûd Hz. Peygamber'in (sav) olurunu alarak planını uygulamaya başladı. Önce müşriklerle ortak hareket etmeye karar veren Benî Kureyzalıların yanına gitti. Kendilerine Müslümanlarla yaptıkları anlaşmayı bozmakla büyük hata ettiklerini, Mekke'den gelenlerin artık savaştan sıkılmaya başladıkları için yakında geri döneceklerini ve Yahûdîleri Müslümanlarla baş başa bırakacaklarını söyledi. Bu tehlikeli duruma düşmemek ve Mekkelilerin kuşatmayı sürdürmelerini sağlamak için, onlardan bazı önemli kişileri yanlarında rehin olarak tutmalarını tavsiye etti. Muhataplan verdiği bilgiler ve tavsiyeler sebebiyle kendisine teşekkür ettiler. Nuaym planının ikinci aşamasını gerçekleştirmek için bu defa geriye dönerek Ebû Süfyan'a, Yahûdîlerin Hz. Muhammed (sav) ile yaptıkları anlaşmayı bozduklarına pişman olduklarını,

---

111 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 454-456; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 231-233; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 71.

eski anlaşmayı yenilediklerini, hatalarını affettirebilmek için de Mekkelilerden bazı kişileri rehin olarak alıp Müslümanlara teslim edeceklerini bildirerek, onların rehine taleplerinin kesinlikle yerine getirilmemesinin gereğine işaret etti. Nuaym'ın girişimleri ortak harekâta karar veren iki taraf arasında karşılıklı güven bunalımı meydana getirdi. Nitekim Mekkeliler kendilerine ulaşan bilgileri kontrol etmek amacıyla Yahûdîleri Müslümanlara karşı aynı anda saldırıya davet ettiler. Ancak onlar Nuaym'ın da söylediği gibi, girişilecek saldırı karşılığında muhataplarından rehine istediler. Onlardan gelen talep üzerine Kureyşliler Eşca' reisinin doğru söylediğine kanaat getirerek kesinlikle rehine vermeyeceklerini, zamanı geldiğinde de geri döneceklerini ve Kureyzalıları kendi hallerine bırakacaklarını bildirdiler. Mekkelilerin son kararını haber alan Yahûdîler de Nuaym'ın uyarılarının gerçekliğine kesin olarak inandılar. Böylece taraflar tekrar savaşın başladığı pozisyona döndüler.[112] Neticede Müslümanların aleyhine gerçekleşme ihtimali taşıyan Yahûdî ihaneti Nuaym'ın şahsî gayretleriyle boşa çıkarılmış, başlangıçta büyük tehlike oluşturacak girişim Müslümanlar lehine dönmüş oldu.

Nuaym'ın dâhiyane planı neticesinde Mekke müşriklerinin Medine'yi ele geçirme ihtimali tamamen ortadan kalktı. Bu esnada Hendek civarında meydana gelen şiddetli çöl fırtınası müşrik ordusunu tamamen savaşamaz hale getirdi. Rüzgârın etkisiyle çadırlar yıkıldı, yemek kazanları devrildi. Bu kargaşa ortamında müttefik ordu dağıldı. Ahzâb sûresi müşriklerin düştüğü hali şu şekilde tasvir eder:

---

112 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 470-488; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 240-242; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 69.

"Ey İman edenler. Allah'ın üzerinizdeki bunca nimetini hatırlayın. O zaman da Hendek savaşında size düşman orduları saldırmışlardı da, biz onlara karşı rüzgâr ve sizin göremediğiniz ordular göndermiştik. Allah ne işlerseniz hepsini hakkıyla görendir."[113] Aynı sûrede geçen *"Allah o kâfirleri hiç bir zafere eremedikleri halde öfkeleri ile geri çevirdi"*[114] âyetinde de belirtildiği gibi, Mekke müşrikleri bu üçüncü teşebbüslerinde de istedikleri sonucu alamadan geri döndüler.[115]

Hicretin 5. yılı Zilkâde ayında (Nisan 627) gerçekleşen Hendek savaşı, sonuçları itibariyle hem Medineli Müslümanlar, hem de Mekke müşrikleri için bir dönüm noktasıdır. Müttefik orduyu Medine'den uzaklaştırmış olmaları sebebiyle bu sonuç Müslümanlar için büyük bir zafer sayılmalıdır. Mekkeliler açısından bakıldığında ise, Arap Yarımadası'nda Müslümanlara düşman olan bütün tarafları bir araya getirmelerine rağmen onları yok etme hedefine ulaşamadıkları görülür. Dolaysıyla bu üçüncü başarısız teşebbüs, müşriklerin Müslümanları mağlup edeceklerine dair bütün umutlarını söndürmüş, artık bu başarısızlıktan sonra 10 bin kişilik bir orduyu tekrar bir araya getirme imkânı kalmadığı için, Medine üzerine yeni bir saldırı ihtimali tamamen ortadan kalkmıştır. Bu nedenle Hendek savaşı, Kureyş müşriklerinin Medine'ye karşı gerçekleştirdikleri son saldırı harekâtı olmuştur. Nitekim Hz. Peygamber (sav), ashâbına Kureyş'in bundan sonra kendilerine karşı savaş tertip edemeyeceğini, askerî faaliyetlerin artık kendileri tarafından

113 Ahzâb, 33/9.

114 Ahzâb, 33/25.

115 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 488-490; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 243-244; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 69, 71.

gerçekleştirileceğini müjdelemiştir.[116] Dolayısıyla bundan sonra savunmaya çekilenler Mekkeliler olacaktır.

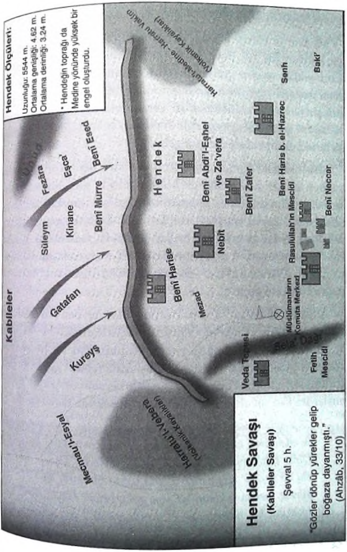
Hendek savaşını kaybeden Mekkeliler hedeflerini gerçekleştirememiş olmanın üzüntüsüyle dolu olarak perişan bir vaziyette yurtlarına dönerlerken, buna karşılık Müslümanlar savaşın sonucundan son derece memnundular. Onlar, her şeyden önce bu döneme kadar Hicaz'da bir araya getirilmiş en büyük orduyla başa çıkmayı başarmışlardı. Böylece Medine'nin güney tarafları güvenlik artık altına alınmış oldu. Mekke cephesini bertaraf eden Hz. Peygamber (sav) için de diğer düşmanları ile daha rahat şartlarda ilgilenme fırsatı doğdu. Bu düşmanların başında ise Kureyza Yahûdîleri geliyordu. Kur'ân'da bu durum şu şekilde tasvir edilir:

> *"Allah inkâr edenleri, hiçbir hayra ulaşmaksızın kin ve öfkeleriyle geri çevirdi. Allah, savaşta mü'minlere kâfi geldi. Allah kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir. Allah kitap ehlinden olup müşriklere yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine büyük bir korku saldı. Siz onların bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir ediyordunuz. Allah sizi onların topraklarına, yurtlarına, mallarına ve henüz ayak basmadığınız topraklara varis kıldı. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir".*[117]

---

116 İbn Hişâm, es-Sîre, III, 266.

117 Ahzâb, 33/25-27.

Hendek Ölçüleri:
Uzunluğu: 5544 m.
Ortalama genişliği: 4.62 m.
Ortalama derinliği: 3.24 m.
* Hendeğin toprağı da Medine yönünde yüksek bir engel oluşturdu.
Harratü'l-Medine - Harratu Vakım
(Volkanik Kayalıklar)
Kabileler
Kureyş
Gatafan
Süleym
Kinane
Beni Murre
Fezâra
Eşca'
Beni Esed
Hendek
Beni Harise
Nebît
Beni Abdi'l-Eşhel ve Za'vera
Beni Zafer
Beni Haris b. el-Hazrec
Şenh
Bakî'
Rasulullah'ın Mescidi
Beni Neccar
Mezad
Müslümanların Komuta Merkezi
Sela' Dağı
Veda Tepesi
Fetih Mescidi
Mecmau'l-Esyal
Harratu'l-Vebera
(Volkanik Kayalıklar)
Hendek Savaşı
(Kabileler Savaşı)
Şevval 5 h.
"Gözler dönüp yürekler gelip boğaza dayanmıştı."
(Ahzâb, 33/10)

4. Hudeybiye Musâlahası (H.6/M.628)

Medine'ye hicret, Mekke'ye dönme hedefi taşıyan planlı bir göç hareketiydi. Hz. Peygamber (sav) görevini Mekke'de sağlıklı bir şekilde yerine getiremediğini, buranın bir tebliğ merkezi olamayacağını görünce Müslümanlarla birlikte Medine'ye göç etmişti. Gerçekten Müslümanlar yeni merkezde büyük bir siyasî ve askerî güç oluşturmuşlardı. Artık onlar için dönüş yolunun ilk adımlarının atılma zamanı gelmişti.

Müslümanlar Hendek savaşından sonra Benî Kureyza'yı tamamen etkisiz hale getirerek Medine'nin iç güvenliğini sağlamışlar, bunun ardından Mustalikoğulları savaşında Medine'ye saldırmak isteyen müşrik Arapları etkisiz hale getirmişlerdi. Kendileri lehine gerçekleşen bu şartlardan istifade etmek isteyen Hz. Peygamber (sav), umre niyetiyle 1400 kişiye ulaşan ashâbıyla birlikte Zilkâde 6 (Mart 628) tarihinde Medine'den Mekke'ye doğru harekete geçti. [118]

Allah Rasûlü (sav) Medine dışında yaşayan bedevîlerden bazılarını da Kâbe'yi ziyaret amacıyla gerçekleştirilen bu faaliyete davet etmişti. Fakat onların çoğu Müslümanlar ile Mekkeliler arasında çatışma çıkacağından ve başlarına felâket geleceğinden korktukları için Hz. Peygamber (sav) ile beraber olmaktan kaçınmışlardır. Kur'ân onların durumlarını şu şekilde tasvir eder:

> *"Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanları sana, "Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu; Allah'tan bizim için af dile" diyecekler. Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler. De ki: "Allah sizin bir zarara uğramanızı dilerse yahut bir yarar elde etmenizi dilerse, ona karşı kimin bir şeye gücü yeter? Hayır, Allah yaptıklarınızdan haberdardır. (Ey münafıklar!) Siz aslında, Pey-*

118 Buhârî, *Meğâzî* 35; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 572-579; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 321-323; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 95.

gamberin ve inananların bir daha ailelerine geri dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu, sizin gönüllerinize güzel gösterildi de kötü zanda bulundunuz ve helâki hak eden bir kavim oldunuz".[119]

Medine'den yola çıkan kafile Mekke'ye yaklaşık 12 km uzaklıkta bulunan Hudeybiye'de konakladı. Allah Rasûlü (sav) savaş amacının olmadığını, sadece Beytullah'ı ziyaret etmek istediğini göstermek için yanında kurbanlık develer getirmiş ve umre için ihrama girmişti. Müslümanların gelişini haber alan Mekke müşriklerî onlara engel olmak için Hâlid b. Velîd kumandasında 200 kişilik bir süvari birliğini bölgeye sevkettiler.[120]

Müslümanlar Hudeybiye'de iken onlarla Mekkeliler arasında elçiler gidip gelmeye başladı. Önce Hz. Peygamber'i (sav) temsilen Huzaa kabilesi reislerinden Büdeyl b. Verkâ başkanlığında bir heyet, daha sonra da aynı kabileden Hırâş b. Ümeyye Mekke'ye gittiler. Buna karşılık Kureyşliler de Hz. Peygamber'e (sav) sırasıyla Mikrez b. Hafs ile Urve b. Mes'ûd es-Sekafî'yi gönderdiler. Hz. Peygamber (sav) hem yolladığı, hem de kendisine gelen elçilere ısrarla savaş niyetlerinin olmadığını, sadece Kâbe'yi ziyaret etmek istediklerini iletiyor, buna karşılık Kureyşliler Müslümanların Mekke'ye girmelerine hiçbir şekilde müsaade etmeyeceklerini tekrarlıyorlardı.[121] Görüşmelerin kilitlenmesi üzerine bu defa Hz. Peygamber (sav) geliş niyetlerini iletmek üzere Hz Osman'ı Kureyşlilere göndermeye karar verdi. Mekke'de bir çok akrabası bulunduğu için diğer ashâba nazaran onun can güvenliği tehlikesi daha azdı.

---

119 Fetih, 48/11-12.

120 Buhârî, *Meğâzî* 35; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 572-579; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 321-323; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 95.

121 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 593-600; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 323-329; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 96.

Hz. Osman'ın görüştüğü Kureyşliler, Medine'den gelenlerin şehre girmelerine izin vermeyeceklerini, ancak kendisi isterse Kâbe'yi tavaf edebileceğini bildirdiler. Ancak Hz. Osman, Allah Rasûlü'nden (sav) önce Kâbe'yi tek başına tavaf etmeyeceğini söyleyince onu hapsettiler. Hz. Osman'ın dönmesi birkaç gün gecikince onun öldürülmüş olduğundan endişelenen Hz. Peygamber (sav) müşriklerle savaşmadan oradan ayrılmayacaklarına dair ashâbıyla sözleşti. Bu ahitleşme altında biat yapılan ağaca nisbetle Rıdvan Biatı olarak anılmıştır.[122] Kur'ân-ı Kerîm'de bu biata şöyle bir atıf vardır:

> *"Sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir".[123] "Şüphesiz Allah, ağaç altında sana bîat ederlerken inananlardan hoşnut olmuştur. Gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur, güven duygusu vermiş ve onlara yakın bir fetih ve elde edecekleri birçok ganimetler nasip etmiştir. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Allah size, elde edeceğiniz birçok ganimetler vaad etmiştir. Şimdilik bunu size hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir. (Allah böyle yaptı) ki, bunlar mü'minler için bir delil olsun, sizi de doğru bir yola iletsin. Henüz elde edemediğiniz, fakat Allah'ın, ilmiyle kuşattığı başka (kazançlar) da vardır. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir".[124]*

Hudeybiye'de Müslümanların savaş için sözleştiklerini haber alan Mekkeliler durumun ciddiyetini fark ederek Hz. Osman'ı serbest bıraktıkları gibi, Allah Rasûlü (sav) ile görüşmeler yap-

---

122 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 600-603; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 329-330.

123 *Fetih, 48/10.*

124 *Fetih, 48/18-21.*

mak üzere Süheyl b. Amr başkanlığında bir heyet gönderdiler. Anlaşılan Hendek savaşında 10 bin kişilik bir ordu toplayan müşrikler, sadece yanlarındaki yolcu kılıçlarıyla yanlarına kadar gelen ve sayıları ancak 1400 kişiyi bulan Müslümanlara saldırmak ve onları bölgeden uzaklaştırmak cesaretini ve gücünü kendilerinde bulamamışlar, onlarla görüşme yapmaya mecbur kalmışlardı.

Heyetler arasındaki görüşmeler sonucunda aşağıdaki şartlarda bir barış antlaşması imzalandı. Buna göre,

1. Müslümanlar bu yıl Mekke'ye girmeyeceklerdir. 2. Ziyaretlerini gelecek yıl yapacaklar, ancak şehirde üç günden fazla kalmayacaklardır. 3. Bu esnada Müslümanların yanında sadece yolcu kılıçları bulunacaktır. 4. Anlaşmadan sonra Mekkelilerden biri Müslümanların yanına sığınırsa geri çevrilecek, fakat Müslümanlardan biri Mekke'ye dönerse, şehirden çıkarılmayacaktır. 5. Başka kabileler istedikleri tarafla ittifak yapabileceklerdir. Nitekim anlaşmaya istinaden Mekke müşrikleri Benî Bekir, Müslümanlar ise Huzaa kabilesi ile anlaşma yapmışlardır.[125]

Hudeybiye Barış Antlaşması'nın imzalandığı esnada Mekkelilerin temsilcisi Süheyl b. Amr'ın oğlu Ebû Cendel toplantı yerine geldi ve kendisinin müslüman olduğunu söyleyerek ashâb arasına katıldı. Fakat Hz. Peygamber (sav), yapılan anlaşmaya uyarak Ebû Cendel'i babasına iade etti.[126] Müslümanlar bu gelişmeden çok rahatsız oldular. Özellikle Hz. Ömer, Hz. Peygamber'e (sav) sitemde bulunarak, İslâm'a girmiş bir kişiyi müşriklere teslim etmelerinin ne kadar doğru olduğunu sorun-

---

125 Buhârî, *Cizye ve'l-Muvâdaa* 19, *Meğâzî* 35; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 603-607, 611-612; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 331-332; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 97-98, 101-102; Belâzürî, *Ensâb*, I, 349-350.

126 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 607-609; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 98.

ca, Allah Rasûlü (sav) yaptığı anlaşmaya uyulmasının gereğine işaret etti. Ebû Cendel'in durumu sadece Hz. Ömer'i değil, diğer Müslümanları da üzmüştü. Bu sebepledir ki, onlar dönüş yolunda Hz. Peygamber'in (sav) sözlerini duymazdan gelerek, üç kere tekrarlamasına rağmen ne yanlarında getirdikleri kurbanları kesmişler, ne de traş olmuşlardır. Bunun üzerine Rasûlüllah'ın (sav) eşlerinden Ümmü Seleme kendi kurbanını kesmesi, traş olması ve ihramdan çıkması tavsiyesinde bulunmuş, bu durumunda Müslümanların da kendisine uyacaklarını söylemiştir. Nitekim kısa süre sonra ashâb Hz. Peygamber'i (sav) takip etmiştir.[127]

Bir taraftan Mekkeliler ile barış yapmanın sevinci, diğer taraftan ise Ebû Cendel'in müşriklere geri verilmesinin üzüntüsü arasında karışık duygular yaşayan Müslümanlar dönüş yolunda nâzil olan Fetih sûresinin müjdesi ile ferahladılar.[128]

> *"Habibim, Biz sana bir fethi mübîn açtık ki, Allah senin günahlarından geçmişini ve geleceğini mağfiret buyurarak üzerindeki nimetini tamamlayacak ve seni doğru bir yola iletecek. Eşsiz bir muzafferiyetle seni aziz ve mansur kılacaktır."*[129]

Hudeybiye Barış Antlaşması ilerleyen zaman içerisinde Müslümanlara çok büyük faydalar sağlamıştır. Her şeyden önce Arap Yarımadası'nda onların en büyük düşmanları olan Mekkelilerin saldırı tehlikesi resmen ortadan kalkmıştır. Medine'nin güney tarafını bu şekilde emniyet altına alan Hz. Peygamber (sav), diğer düşmanları ile daha rahat mücadele fırsatı bulmuştur. Nitekim Medine'den çıkarılan Yahûdîleri himaye eden ve başta Mekke müşrikleri olmak üzere, Yarımada'nın bütün müşrik Araplarını

---

127 Buhârî, *Cizye ve'l-Muvâdea* 18, *Farzu'l-Hums* Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 613.

128 Buhârî, *Tefsiru'l-Kur'ân* 48; Vâkıdî, *Meğâzî*, II,617-624; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 334; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 104-105.

129 Fetih, 48/1-3.

Müslümanlar üzerine kışkırtan Hayber Yahûdîleri Mekkelilerle oluşturulan bu olumlu şartlarda etkisiz hale getirilmiştir.

Hudeybiye Barışı'nın Hz. Peygamber'e (sav) sağladığı ikinci önemli kazanç, Mekke müşriklerinin ilk kez Müslümanları siyasî bir taraf olarak kabul etmeleri, yani onları hukuken tanımış olmalarıdır. Bu döneme kadar Mekkeliler Müslümanları içlerinden çıkan bozguncu ve âsî olarak görmüşler, kendilerini de onları yola getirecek efendiler olarak kabul etmişlerdir. Bu sonuç, Arap Yarımadası'nda Kureyş'in prestijinin sarsılmasına sebep olmuş, artık diğer Arap kabileleri Kureyş liderliğine karşı kendilerini daha bağımsız hissetmeye başlamışlardır. Artık Mekkelilerin Arap kabileleri üzerindeki siyasî nüfuzunun ve tesirinin azalmaya başladığı yeni bir döneme geçilmiştir. Daha önce Kureyş'in baskısından çekinerek Müslümanlarla ilişki kuramayan bazı Arap kabileleri, bu anlaşmayla birlikte Medine ile rahat bir şekilde irtibata geçme cesareti bulmuşlardır. Gelişen olumlu şartlarda Hz. Peygamber (sav) gerek Arap Yarımadası'ndaki kabileleri, gerekse komşu ülke idarecilerini İslâm'a davet etme imkânı yakalamış, bir taraftan onları Müslümanların siyasî varlığından haberdar etmiş, diğer taraftan da risâletine çağırmıştır. Bütün bunların sonucunda Yarımada'da Müslümanların etkisi ve sayısı hızla artmaya başlamıştır. O kadar ki, Hudeybiye Barış Antlaşması'dan Mekke'nin fethine kadar geçen iki yıllık zaman sürecinde İslâm'a girenler, tebliğin başlangıcından o döneme kadar geçen sürede Müslüman olanlardan kat kat fazla sayıya ulaşmıştır. Örnek vermek gerekirse Hicretin 6. (M.628) yılında Kâbe'yi ziyaret için Hz. Peygamber (sav) ile birlikte Mekke'ye gelenlerin sayısı yaklaşık 1400 iken, bundan sadece iki yıl sonra aynı şehri fethe çıkan ordu 10.000 kişiye ulaşmıştır.

Hudeybiye hakkında aktarılan bu bilgiler ve verilen rakamlar İslâm'ın yayılması için nasıl bir sosyal ortama ihtiyaç duyul-

duğunu açıkça ortaya koyar. Buna göre, dinin yayılabilmesi için birinci şart siyasî hâkimiyet, ikincisi ise barış ortamının tesisidir. Müslümanlarla Kureyş arasındaki savaşları sona erdiren Hudeybiye Barış Antlaşması, savaş şartları ve psikolojisini ortadan kaldırdığı için Kureyşliler Müslümanlar ve İslâmiyet hakkında daha sağduyulu, rasyonel düşünme ve değerlendirme yapma fırsatı bulmuşlardır. Özellikle gençler Medine'ye göç etmiş olan akrabaları ile yakın ilişkiler geliştirmişlerdir. Bu ortamda Mekke ile Medine arasında ticarî ve insanî gidiş – gelişler, önyargısız diyaloğa ve hatta kaynaşmaya vesile olmuş, bu da İslâm dininin Kureyşliler arasında hızla yayılmasını temin etmiştir. Bu şartlarda sadece sıradan Mekkeliler değil, Kureyş'in en üst tabasında yer alan Hâlid b. Velîd ile Amr b. el-Âs gibi şahıslar İslâm'a girmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber (sav), huzuruna Müslüman olmak üzere gelen bu şahısları görünce *"Mekke ciğerparelerini kucağımıza atmıştır"* diyerek memnuniyetini izhar etmiştir.[130]

Hudeybiye'de Müslümanlar aleyhine görülen madde bir zaman daha onları rahatsız etmeyi sürdürdü. Çünkü Medineliler kendilerine gelen Mekkeli din kardeşlerini müşriklere geri göndermek zorunda kalıyorlardı. Diğer taraftan Müslüman olup da Mekke'den Medine'ye gelen hanım sahâbîler ise geri gönderilmeyip kocalarına mehirleri verilip Medine'de tutulmuşlardır.[131]

---

130 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 741-750; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 289-291; İbn Abdilberr, *el-İstîâb*, III, 1185; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 244.

131 Müslüman kadınların geri verilip verilmeyeği hususu da iki taraf arasında probleme sebep olmuştu. Mekke müşrikleri anlaşma gereği olarak onların da geri verilmesini istemişlerdir. Rasûlüllah'ın (sav) bu husustaki görüşü ise, kadınların bu şartlara dâhil olmadığı şeklindeydi. Bunun üzerine nâzil olan Mümtehine sûresi 10. âyetinin hükmüne dayanılarak Müslüman kadınların geri gönderilmeleri talepleri geri çevrildi: *"Ey iman edenler! Mü'min kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız,*

Müslüman erkeklerden Ebû Basîr isimli Müslüman anlaşma sebebiyle Mekkelilere teslim edilmişti. Dönüş yolunda kendisini teslim alan müşriklerden birini öldüren, diğerinin de elinden kurtulan Ebû Basîr tekrar Medine'ye dönmeyerek Şam-Mekke yolu üzerinde Kureyş kervanlarının geçtikleri Zilmerve'ye gitti. Daha sonra kendisiyle aynı durumda olan başka Müslümanlar da silahlanıp oraya ulaştılar ve bölgeden geçen Kureyş kervanlarına karşı saldırı düzenlemeye başladılar. Ticaretlerinin engellenmesinden rahatsız olan Mekke müşrikleri en sonunda Hz. Peygamber'e (sav) bir heyet göndererek Hudeybiye Barış Antlaşmasında bulunan ve Mekke'den Medine'ye sığınan Müslümanların geri gönderilmeleri hükmünü taşıyan maddenin iptalini talep ettiler.[132] Böylece Hudeybiye'nin Müslümanlar aleyhine işleyen maddesi bizzat bu şartı anlaşmaya koyduran müşrikler tarafından geçersiz kılınmıştır.

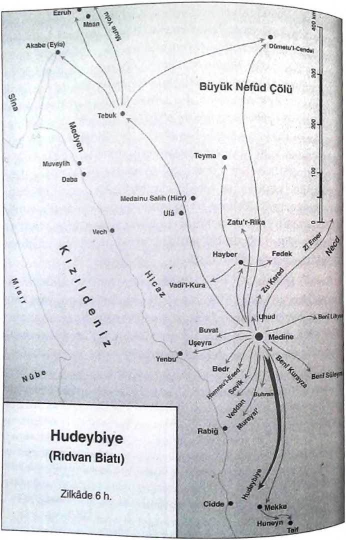
Rasûl-i Ekrem (sav) ve Müslümanlar Hudeybiye Antlaşması gereği bir yıl sonra Mekke'ye giderek umre yapmak suretiyle kullandı. Kaynaklarımızda bu ziyaret Umretü'l-Kaza olarak zikredilmiştir. Allah Rasûlü (sav) umre esnasında Meymûne (rah) validemiz ile evlilik gerçekleştirmiştir.[133]

---

onları kâfirlere geri göndermeyin. Çünkü müslüman hanımlar kâfirlere helâl değillerdir. Kâfirler de müslüman hanımlara helâl olmazlar. Mehir olarak harcadıklarını onlara (kocalarına geri) verin. Mehirlerini verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Müşrik karılarınızın nikâhlarına tutunmayın. (Zira bu nikâhlar ortadan kalkmıştır.) Onlara harcadığınız mehri, (evlendikleri kâfir kocalarından) isteyin. Kâfirler de (İslâm'ı kabul eden ve sizinle evlenen eski hanımlarına) harcamış oldukları mehri (sizden) istesinler. Bu, Allah'ın hükmüdür. O, aranızda hüküm veriyor. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir". (Mümtehine, 60/10).

132 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 624-633; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 338.

133 Buhârî, *Meğâzî* 43; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 731-741; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 12; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 120-123.

Hudeybiye
(Rıdvan Biatı)

Zilkâde 6 h.

5. *Mekke'nin Fethi: Mekke ve Medine'nin Birleştirilmesi (H.8/M.630)*

Hendek savaşı Müslümanların istediği şekilde sonuçlanınca Mekke ile Medine arasındaki güç dengesi değişmeye başladı. Yeni durumda Kureyşliler artık savunma pozisyonuna geçtiler. Bu şartlarda Hz. Peygamber (sav), 1400 kişiden müteşekkil ashâbıyla Mekke'ye gelmiş, burada Müslümanlara silahla karşı koyma cesareti gösteremeyen Mekkelilerle Hudeybiye Barış Antlaşması'nı imzalamıştı. Anlaşmaya göre taraflardan her birinin istediği kabileyle ortaklık yapmasına imkânı vardı. Nitekim buna istinaden Mekkeliler Benî Bekir, Müslümanlar ise Benî Huzaa kabilesi ile ittifak yapmışlardı. Anlaşma uyarınca adı geçen kabilelerden herhangi biri kendi müttefikine karşı yapılacak saldırıya müdahil olma hakkına sahipti.[134]

Benî Bekir ile Benî Huzaa kabileleri İslâm öncesi dönemden beri birbirine düşmandılar.[135] Hudeybiye Barış Antlaşması'ndan yaklaşık iki yıl sonra Bekiroğulları, Müslümanların müttefiki olan Huzaa'ya baskın yaparak 20 kişiyi öldürdüler. Saldırılar esnasında Kureyşliler de saldırgan tarafa yardımcı olmuşlardı. Kaynakların bildirdiğine göre Safvan b. Ümeyye, İkrime b. Ebû Cehil ve Süheyl b. Amr gibi Kureyş ileri gelenleri yüzlerini gizlemek suretiyle baskına katılmışlardı.[136] Bunun üzerine Huzaalılar müttefikleri olan Müslümanlardan yardım istemek amacıyla önce Amr b. Sâlim, ardından da Büdeyl b. Verkâ başkanlığında iki heyeti Medine'ye gönderdiler.[137] Birinci heyetin sözcüsü Amr

---

134 Belâzürî, *Futûhu'l-Buldân*, (thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ-Ömer Enîs et-Tabbâ), Beyrut 1987, s. 49-50; Belâzürî, *Ensâb*, I, 353.

135 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 781; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 31.

136 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 783-784.

137 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 789, İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 31-38; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 134 ;Belâzürî, *Futûh*, s. 50-51.

b. Sâlim Allah Rasûlü'nün (sav) huzurunda şu şiiri okuyarak Müslümanlardan yardım talebinde bulunmuştur:

"Ey Allah'ım... Muhammed'e babası ve bizim babamız arasındaki ittifak anlaşmasını hatırlaması için yalvarırım.

Gerçekte Kureyşliler anlaşmayı bozdular ve senin muhteşem anlaşmanı böylece çözmüş oldular;

Onlar bana Kedâ'da bir pusu kurdular; ve böylece benim kimseden yardım isteyemeyeceğimi sandılar...

Bununla birlikte onların başları öne eğik ve sayıca daha azdılar. Onlar bizi, diz üstü veya secdede iken basıp öldürenlerdir".[138]

Huzaalıların Benî Bekir kabilesine mensup Benî Nüfâse boyunun kendilerine saldırdığını haber vermeleri üzerine Allah Rasûlü (sav) Mekke'ye bir haberci göndererek onlardan ya Huzaa'dan öldürülen kişilerin diyetlerini ödemeleri, ya da Bekir oğullarıyla olan ittifaklarını bozmalarını, aksi takdirde aralarındaki anlaşmanın hükümsüz sayılacağını bildirdi. Mekkeliler Hz. Peygamber'in (sav) elçisine olumsuz cevap verdiler.[139] Ancak kısa süre sonra yaptıklarının yanlışlığını fark ederek Ebû Süfyan'ı anlaşmayı yenilemek üzere Medine'ye göndermeye karar verdiler. Ebû Süfyan önce Rasûlüllah'ın (sav) yanına gitti, fakat kendisinden hiç yüz bulamadı. Ashâb büyükleri nezdinde yaptığı girişimler de sonuçsuz kalınca Hz. Ali'nin tavsiyesi doğrultusunda şehir meydanında tek taraflı olarak anlaşmayı yenilediğini ilân ederek Mekke'ye döndü.[140] Taraflardan her ikisi de kabul etmediği için Ebû Süfyan'ın Medine'de yaptığının hukuken hiçbir geçerliliği yoktu. Böylece on yıl sürmesi planlanan

---

138 İbn Hişam, *es-Sîre*, IV, 36-37

139 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 786-787.

140 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 785, 788, 792-795; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 38-39; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 134; Belâzürî, *Futûh*, s. 51.

anlaşma daha iki yıl geçmeden geçerliliğini yitirmiş oldu. Kureyşliler tarafından Hudeybiye Antlaşması'na karşı gerçekleştirilen bu ihlâl girişimi Müslümanlar için Mekke fethinin hukukî dayanağını teşkil etmiştir. Bu nedenle Hz. Peygamber (sav) vakit kaybetmeden Mekke üzerine sefer hazırlıkları başlattı. Esasında Mekke'nin er ya da geç Müslümanların eline geçeceği hususu Hudeybiye dönüşünde nâzil olan Fetih sûresi ile Müslümanlara müjdelenmişti. Dolaysıyla Mekke müşriklerinin Hudeybiye Barışı'nı geçersiz hale getirmiş olmaları Müslümanlar için hukuki mesned oluşturmanın yanında, fetih tarihinin de belirlenmesini sağlamıştır.

Rasûlüllah (sav) Medine'de sefer hazırlıklarını tamamladıktan sonra Hicrî 8. yılın 10 Ramazan'ında (1 Ocak Miladî 630) yaklaşık 10 bin kişilik bir ordu ile Mekke'ye doğru harekete geçti. Medineliler dışında elsem, Gifâr, Müzeyne, Cüheyne, Eşca' gibi kabileler de onlara katılmışlardı. Müslüman askerler Mekke'ye 16 km mesafedeki Merrüzzahrân'da konakladılar.[141] Burada Hz. Peygamber'in (sav) emriyle binlerce meşale yakılarak Mekke'nin üst kısımlarının aydınlatılması sağlandı. Gelişmeler Kureyşlileri endişelendirmeye başlayınca Ebû Süfyan başkanlığında bir kaç kişi meseleyi öğrenmek amacıyla Müslümanların bulunduğu mevkie doğru yürüdüler. Ancak burada Müslüman gözcüler tarafından yakalanarak Hz. Peygamber'in (sav) huzuruna getirildiler. Allah Rasûlü (sav) onların önünde büyük bir geçit töreni yaptırdı. Bunun amacı kendilerinin ne kadar güçlü olduğunu Mekke liderlerine göstermek ve onların direniş göstermeden teslim olmalarını sağlamaktı. Törenin ardından Hz. Peygamber'in (sav) amcası Abbâs'ın da girişimiyle Ebû Süfyan gönüllü-gönülsüz müslüman olduğunu açıkladı. Bunun üzerine Rasûlüllah

---

141 Buhârî, *Meğâzi* 47;Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 799-802, 806 ; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 135; Belâzürî, *Ensâb*, I, 355.

(sav) *"Ebû Süfyan'ın evine giren emniyettedir. Kâbe'ye sığınan emniyettedir. Kendi evinden çıkmayan güvendedir"* ilânının Mekkelilere ulaştırılmasını söyleyerek yakalananları serbest bıraktı.[142]

Ebû Süfyan şehre geri dönünce Kureyşlilere Müslümanların karşı konulmaz bir güce ulaşmış olduklarını, Mekke halkının canlarını kurtarmak için teslim olmaktan başka çarenin bulunmadığını bildirdi. Liderlerinin ağzından duydukları bu sözler Mekkelilerin bütün direnme ümitlerini kırmış ve onların Müslümanlara karşı koyma teşebbüsünden vaz geçmelerine sebep olmuştur.[143] Bu hareketinden yola çıkarak o zamana kadar Müslümanlar aleyhine gerçekleştirilen pek çok faaliyeti organize eden Ebû Süfyan'ın bu defa onların Mekke'yi kolayca fethetmelerine dolaylı da olsa yardım ettiğini söylemek mümkündür. Gerçi kuşatma esnasında bazı müşrik gruplar Müslümanlarla küçük çaplı sokak çatışmalarına girmişlerdir. Fakat Ebû Süfyan'ın girişiminin, daha çok müşriğin iştirak edebileceği ve karşılıklı olarak her iki tarafta da insan kaybına sebep olabilecek kanlı çatışmaları engellediği unutulmamalıdır. Böyle olduğu içindir ki Müslümanlar Mekke'yi umduklarından daha kolay ele geçirmişlerdir.

Rasûl-i Ekrem (sav) hücuma geçmeden önce ordusunu Zî Tuvâ denilen mevkide Zübeyr b. el-Avvâm, Sa'd b. Ubâde, Hâlid b. Velîd ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın komutanlıklarında dört kola ayırarak her birine Mekke'nin farklı yerlerinden girmeleri emrini verdi. Ayrıca askerlerine mecbur kalmadıkça savaşmamalarını, çarpışmalar sonrasında kaçanları da takip etmemelerini istedi.[144] Ordunun üç grubu herhangi bir direnişle karşılaşmadan

---

142 Buhârî, *Meğâzî* 48; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 814-822; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 39-4?; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 135; Belâzürî, *Ensâb*, I, 355.

143 Vâkıdî, *Meğâzî*, 823; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 47; Belâzürî, *Futûh*, s. 52, 54-55.

144 Buhârî, *Meğâzî* 48; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 825; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 49-51; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 136; Belâzürî, *Futûh*, s. 54.

şehre girdi. Sadece Hâlid b. Velîd'in idare ettiği birlikler İkrime b. Ebû Cehîl, Safvân b. Ümeyye ve Süheyl b. Amr idaresindeki müşriklerin saldırılarına muhatap oldular. Karşılıklı gerçekleşen çarpışmalar sonucunda Medineliler iki kişi kaybetmelerine rağmen, karşı taraftan 20 kişiyi öldürerek saldırganları geri çekilmeye zorladılar.[145] Nihayet Allah Rasûlü (sav) Hicretin 8. yılı 20 Ramazan'ında (11 Ocak 630) Mekke'nin yukarı kısmından Mescid-i Harâm'a girerek Safâ tepesinde bütün birlikleriyle buluştu. Bu şekilde Mekke fethi resmen tamamlanmış oldu.[146]

Mekke Müslümanların kontrolüne geçtikten sonra Hz. Peygamber (sav) Kâbe'ye giderek ilk tavafını gerçekleştirdi. Adından *"Hak geldi batıl zâil oldu, Muhakkak ki batıl zâil olucudur."*[147] âyetini okuyarak içeride bulunan bütün putları parçaladı. Allah Rasûlü (sav) diğer taraftan ashâbına Kâbe'deki resimlerin de silinmesini emretti. Bu faaliyetlerin tamamlanmasından sonra Bilâl-i Habeşî'ye işaret ederek Kâbe üzerinde ezan okumasını istedi.[148] Böylece Kâbe uzun zaman sonra yeniden Tevhid inancının merkezi haline gelmiş oldu. Rasûlüllah (sav) daha sonra Kâbe etrafında toplanmış olan insanlara şu veciz hitabesini sundu:

> *"Allahtan başka ilah yoktur. O'nun eşi ve ortağı yoktur. Allah vaadini yerine getirdi ve kuluna yardım etti. İyi biliniz ki bütün câhiliyye adetleri, bütün mal ve kan davaları ayağımın altındadır. Sadece Kâbe hizmeti (hicâbe) ve hacılara su dağıtılması (sikâye) bunun dışındadır. Ey Kureyşliler, Allah sizden câhiliy-*

---

145 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 825-826; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 48-50; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 136; Belâzürî, *Futûh*, s. 53.

146 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 827-828; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 54.

147 İsrâ, 15/81.

148 Buhârî, *Mezâlim ve'l-Ğasb* 32, *Meğâzî* 48, 49, *Tefsîru'l-Kur'ân* 12; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 832-835; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 56; Belâzürî, *Futûh*, s. 55; Belâzürî, *Ensâb*, I, 355.

ve gururunu, soyla, babayla övünmeyi gidermiştir. Bütün insanlar Âdem'den, Âdem de topraktan yaratılmıştır."[149]

Hz. Peygamber (sav) konuşmasını tamamlamasının ardından kendilerine nasıl muamele edileceği konusunda endişe içinde bekleyen Mekkelilere umûmî af ilânını duyurdu: *"haydi gidiniz, hepiniz serbestsiniz."* Bununla birlikte gerek Mekke, gerekse Medine döneminde Müslümanlar aleyhine faaliyette bulunan ve Hz. Peygamber'e (sav) hakaret eden İbn Hatal, Mikyas b. Sübâbe ve Huveyris b. Nükayz gibi müşrikler bu aftan istisna tutularak ölümle cezalandırılmışlardır.[150] Haklarında idam fermanı bulunan Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh, İkrime b. Ebû Cehil, Süheyl b. Amr, Safvan b. Ümeyye gibi bazı Mekkeliler ise çeşitli vesilelerle affa uğramak suretiyle kısa süre sonra Müslümanlar arasına dâhil olmuşlardır.[151]

Yukarıda adı geçen şahıslar Mekke adına Müslümanlara karşı düzenlenen faaliyetlerin öncülük yapmışlar ve öldürülmeyi hak etmişlerdi. Kendileri de bunun farkındaydılar. Ancak Allah Rasûlü'nün (sav) öncelikli hedefi suçluları cezalandırmak değil, gönülleri, hatta düşmanları kazanmaktı. Eğer şehrin önderi konumunda olan bu insanları ölümle cezalandırsaydı, Mekke ile Medine halklarının bir araya gelmesi hedefini gerçekleştirmesi oldukça zorlaşırdı. Üstelik bu şahıslar Medine'ye hicret eden pek çok Müslümanın da yakın akrabalarıydılar. Dolayısıyla onlar da yakınlarının öldürülmesinden ziyadesiyle rahatsızlık duyacak-

149 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 835-837; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 54-55, 59; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 136-137, 143.

150 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 857-862; Belâzürî, *Futûh*, s. 55-56.

151 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 846-857; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 51-53, 60-61; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 136, 141; Belâzürî, *Ensâb*, I, 357-364.

lardı. Bu sebeple onların affedilmesi Kureyşli Müslümanları da memnun etmiştir.[152]

Hz. Peygamber'in (sav) Mekke'nin fethinden sonra İbn Hatal, Mikyas b. Sübâbe gibi şahısları cezalandırıp, Süheyl, Safvan, İkrime gibi Kureyş ileri gelenlerini affetmesi zihne Allah Rasûlü'nün (sav) adaleti ile ilgili olarak bir takım şüpheleri getirebilir, başka bir ifadeyle onun ileri gelen insanları affedip Müslümanlara zarar veren sıradan şahısları cezalandırdığı iddia edilebilir. Hadiseye salt hukuk ve ceza yönünden bakılırsa bu düşünceler belki destek bulabilir. Ancak burada Allah Rasûlü'nün (sav) yüksek siyaset uyguladığı ve asıl hedefinin suçluları cezalandırmak değil, Müslümanların birliğini temin olduğu dikkatten uzak tutulmamalıdır. Hz. Peygamber'in (sav) öldürülmesini istediği 11 erkek ve 6 kadın için hukukî karar verilmişti. Bununla birlikte devlet başkanı sıfatıyla Hz. Peygamber (sav), Müslümanların maslahatı gereğince siyasî yetkisini kullanarak bir kısmının cezasını kaldırmıştır. Onun buradaki hedefi, suçlular arasında bir ayrım ve haksızlık yapmak değil, hadiseyi Müslümanlar için en az zarar ile sonuçlandırmaktır. Nitekim yukarıda da belirtildiği gibi, şayet bu şahıslar ölümle cezalandırılsaydı bunların ailelerinin, hatta kabilelerinin Müslümanlarla sağlıklı bir diyalog kurmaları mümkün olmayabilirdi. Hâlbuki fethin hedefi Mekke ile Medine'yi birleştirmekti. Şayet bu birlik sağlanamamış olsaydı, kısa süre sonra gerçekleşecek olan Huneyn savaşında Müslümanlar Hevâzin kabileleriyle Kureyş arasında kalabilirlerdi. Mekke ileri gelenlerinin affedilmeleri aynı zamanda onların ve

---

152 Örnek vermek gerekirse hakkında idam kararı verilen Mekkelilerden Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh, süt kardeşi olan Hz. Osman'ın özel ricası sayesinde cezadan kurtulmuş, bu netice her ikisinin de mensubu olduğu Mekke'nin en büyük kabilelerinden olan Benî Ümmeye'yi ziyadesiyle memnun etmiştir. (Abdilberr, *el-İstiâb*, III, 918; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 259)

kabilelerinin Hz. Peygamber'e (sav) karşı minnet duymalarına sebep olmuş, kalplerinin İslâm ve Müslümanlara ısınmaları sağlanmıştır. Affedilmelerinden kısa süre sonra bu şahısların Müslüman olduklarını ilân etmiş olmaları da bu durumu destekler mahiyettedir.

Hz. Peygamber (sav) şehrin kontrolünü tamamen sağladıktan ve genel af ilan ettikten sonra Müslüman olan Mekkelilerden biat almaya başladı. Mekkeliler de Hz. Peygamber'e (sav) ve İslâm'a teslim olunca, Mekke-Medine bütünlüğü resmen temin edilmiş oldu.

Mekke'nin fethiyle birlikte Kureyş müşriklerinin Hz. Peygamber (sav) ve Müslümanlara karşı açık direnişi sona ermiş, Arap Yarımadası'nın Hicaz bölgesinde İslâm hâkimiyetinin önündeki engeller tamamen ortadan kalkmış, Medine-Mekke birliği sağlanmıştır. Mekkeliler, Müslüman idareye boyun eğince, bu kabileye geçmişten beri bağlı olan başka Arap soyları da artık Kureyş'in ve Hicaz'ın yeni lideri olan Hz. Peygamber'e (sav) itaat etmeye başlamışlardır. Bunun tabiî neticesi olarak İslâm dini kısa sürede Arap Yarımadası'nın diğer bölgelerine de yayılmaya başlamıştır.[153]

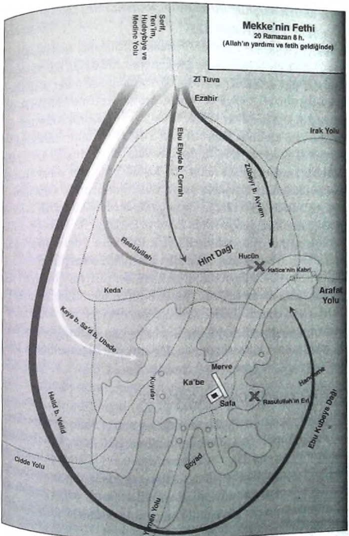
Hz. Peygamber (sav) Mekke'yi fethedince onun doğduğu şehirde kalıp Medine'ye geri dönmeyeceğini düşünen Ensâr endişelerini kendisine ilettiklerinde şu cevabı almışlardır: *"Öyle bir şeyden Allah'a sığınırım. Benim hayatım sizin hayatınızdır, Benim ölümüm sizin ölümünüzdür"*.[154] Bu sözleriyle Hz. Peygamber'in (sav) Mekke'de kalmayacağı kesinleşmiştir. Nitekim o, 19 gün daha kaldıktan sonra dönüş hazırlıklarına başlamıştır.[155]

---

153 Özel, Ahmet, "Muhammed", *DİA*, XXX, 435.

154 İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 59.

155 Buhârî, *Meğâzî* 52.

Mekke'nin Fethi
20 Ramazan 8 h.
(Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde)
Serif, Ten'im, Hudeybiye ve Medine Yolu
Zî Tuva
Ezahir
Irak Yolu
Ebu Ebyde b. Cerrah
Zübeyr b. Avvam
Rasulullah
Hint Dağı
Hucûn
Hatice'nin Kabri
Keda'
Arafat Yolu
Kays b. Sa'd b. Ubade
Merve
Ka'be
Safa
Rasulullah'ın Evi
Kuyular
Halid b. Velid
Ebu Kubeys Dağı
Cidde Yolu
Ecyad
Yemen Yolu

B. DİĞER MÜŞRİK ARAPLARLA MÜNASEBETLER

1. Raci' Olayı (H.4/M.625)

Hicrî 4. yılın Safer ayında (Temmuz 625) Adal ve Karre kabilelerinden bir heyet Medine'ye gelerek Rasûlüllah'tan (sav) kendilerine Kur'ân'ı ve İslâm esaslarını öğretecek muallimler gönderilmesini talep etti. Hz. Peygamber (sav) bunun üzerine Mersed b. Ebû Mersed liderliğinde on kişilik heyeti yola çıkardı. Müslümanlar Mekke yolu üzerinde bulunan Raci' suyu yakınında konakladılar. Bu sırada bölgenin hâkimi durumunda olan Hüzeyl kabilesine mensup Lihyânoğulları'ndan 100 kişilik bir grup onlar üzerine baskın düzenledi. Karşılıklı çarpışmalar sonucunda sahâbeden 7 kişi şehit edildi. Esir olarak ele geçirilenlerden Abdullah b. Târık yolda öldürüldü, geriye kalan Zeyd b. Desinne ile Hubeyb b. Adî ise köle olarak Kureyş müşriklerine satıldılar. Mekkeliler onları Müslümanlar tarafından öldürülen yakınlarına karşılık öldürmek istiyorlardı. Ebû Süfyan dinini terk etmesi şartıyla Hubeyb'i serbest bırakacaklarını söyledi. Ancak o ölüm tehdidine rağmen bu teklifi kabul etmedi. Sadece ölmeden önce iki rek'at namaz kılmalarına müsaade etmelerini istedi. Hubeyb'in öldürülmeden önce iki rekât namaz kılması, sonraki dönemlerde idam edilecek Müslümanlar için bir örnek teşkil etmiştir.[156]

2. Bi'ru Maûne Olayı (H.5/M.625)

Uhud savaşından yaklaşık dört ay sonra Safer ayında (Temmuz 625) Âmir b. Sa'saa kabilesinin reisi Ebû Berâ Âmir b. Mâlik Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'den (sav) İslâmiyet hakkında bilgi aldı ve kabilesine İslâm'ı anlatacak kişilerin gönderilmesinin faydalı olacağını söyledi. Rasûlüllah (sav), bölgeye gidecek Müslümanların can güvenliği konusunda ondan kesin söz aldık-

---

156 Buhârî, *Cihâd ve's-Siyer* 170, *Meğâzî* 10, 28; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 354-362; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 170-182; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 55-56.

tan sonra, çoğu Ensârdan müteşekkil 70 kişilik bir grubu Münzir b. Amr başkanlığında yola çıkardı.[157]

Hz. Peygamber'in (sav) görevlendirdiği tebliğ heyeti Medine-Mekke yolu üzerindeki Bi'ru Maûne'ye gelince aralarından Harâm b. Milhân'ı Hz. Peygamber'in (sav) davet mektubuyla birlikte Benî Âmir reislerinden ve Ebû Berâ'nın yeğeni Âmir b. Tufeyl'e gönderdiler. İbn Tufeyl gelen mektubu okumadan elçinin üzerine saldırarak onu öldürdü. Ardından da Benî Âmir'den Müslümanlara hücum etmelerini istedi. Ancak onlar, bu sırada Necid taraflarında bulunan Ebû Berâ'nın Hz. Peygamber'e (sav) verdiği söze sadık kalacaklarını bildirerek İbn Tufeyl'in çağrısına iştirak etmediler. Bunun üzerine Âmir, bölgede yaşayan müşrik Benî Süleym kabilelerinden topladığı askerlerle Müslümanlara saldırı düzenledi. Karşılıklı çarpışmalar neticesinde Ka'b b. Zeyd, Amr b. Ümeyye ed-Damrî ve Münzir b. Muhammed dışında tebliğ heyetinin tamamı şehit edildi.[158] Bu hadiseyi vahiy yoluyla öğrenen Rasûlüllah (sav), hiçbir felâket karşısında olmadığı derecede üzülmüş ve faciaya yol açanlara bir ay süreyle sabah namazlarında beddua etmiştir.[159]

Hz. Peygamber (sav) Bi'ru Maûne cinâyetini gerçekleştiren Benî Âmir üzerine Hicrî 8. yılın Rabîülevvel ayında (Temmuz 629) Şücâ' b. Vehb kumandasında bir kuvvet göndermiş; gerçekleştirilen baskında pek çok ganimet alınmış, onların kadın ve çocukları esir edilmiştir. Ancak kadınlar ile onları almaya gelen kabile mensupları İslâmiyet'i kabul ettiklerini bildirince Allah Rasûlü (sav) esirleri serbest bırakmıştır.[160]

---

157 Buhârî, *Meğâzî* 28; Vâkıdî, *Meğâzî*, I; 346-347; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 51-52.

158 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 347-349, 352-353; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 193-196; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 51-53.

159 Buhârî, *Meğâzî* 28; Müslim, *Mesâcid* 297; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 349-350; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 53-54.

160 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 753-754; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 127.

3. Müreysi (Mustalikoğulları) Gazvesi ve İfk Hadisesi (H.5/M.627)

Bu gazve, yapılan savaşın yeri sebebiyle Müreysi, kendileriyle savaşılan kabileden dolayı ise Mustalikoğulları adıyla bilinir. Müreysi harekâtı, Benî Kureyza seferinden sonra gerçekleştirilmiştir.

Hz. Peygamber (sav) Mekke'den gelen büyük Kureyş ordusunu geri püskürttükten ve Medine'de kalan son Yahûdi kabileyi de etkisiz hale getirdikten sonra Medine civarındaki düşman Araplarla ilgilenme fırsatı bulmuştu. Diğer taraftan bölgedeki müşrik Araplar da Müslümanların rakiplerini sırasıyla mağlup ettiklerini görerek, aynı akıbetin kendileri için de gerçekleşeceğinden endişe etmeye başlamışlardı. Bunun için Medine üzerine ânî bir baskın tertip etmeyi düşündüler. Benî Mustalik kabilesi reisi Hâris b. Ebû Dırâr çevrede yaşayan diğer müşrik Arap boylarını bir araya getirerek Medine üzerine saldırı planladı.[161] Hz. Peygamber (sav) bu faaliyeti haber alınca Şaban-Ramazan 5 (Ocak-Şubat 627) tarihinde bu kabile ve müttefikleri üzerine yaklaşık 700 kişiden oluşan bir orduyla harekete geçti. Müslümanların kendilerine doğru geldiklerini haber alan diğer kabileler dağılınca yalnız kalan Mustalikoğulları Müslümanların ani hücumu karşısında tutunamayıp mağlup oldular.[162]

Savaş neticesinde Müslümanlar 5000 koyun ve 2000 kadar deve ele geçirmişlerdi ki, bu onlar için şimdiye kadar kazanılan en büyük savaş ganimetiydi. Ayrıca kabilenin bütün mensupları çarpışmalar sonucunda Müslümanların eline esir düşmüştü. Esirler arasından bulunan Mustalikoğulları reisinin kızı Cüveyriye Hz. Peygamber'e (sav) başvurmak suretiyle fidye karşılığın-

---

161 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 404-405.

162 Buhârî, *Meğâzî* 32; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 405-408; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 302; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 63-64; Belâzürî, *Ensâb*, I, 343.

da kendisinin serbest bırakılmasını talep etti. Allah Rasûlü (sav) onun fidye bedelini ödeyerek serbest bıraktı, ardından da kendisine evlenme teklifinde bulundu.[163] Bu evlilik Hz. Peygamber'in (sav) Mustalik kabilesiyle akraba olması sonucunu getirdiği için, ashâbın büyük çoğunluğu ellerinde bulunan esirleri serbest bıraktılar. Yapılan uygulamayı gören Mustalikoğulları toplu bir şekilde Müslüman olduklarını ilân ettiler. Böylece Müslümanları yok etmek amacıyla harekete geçen bu müşrik Arap kabilesi savaştan kısa süre sonra Müslümanlar arasına katılmış oldu. Dolayısıyla Benî Mustalik gazvesi hem maddî, hem de manevî açıdan Müslümanlar için çok semereli bir askerî harekât kabul edilir.[164]

Müreysi gazvesi neticesinde meydana gelen ve bu savaşla birlikte anılan diğer bir hadise Hz. Âişe ile ilgili gerçekleşen İfk olayıdır. Hz. Peygamber (sav) sefer için Medine'den ayrılırken Âişe'yi de yanında götürmüştü. Savaş tamamlandıktan sonra ordunun dönüşü esnasındaki mola yerinde kaybettiği gerdanlığını aramak amacıyla devenin üzerinde bulunan tahtırevanı terkeden Hz. Âişe, geri döndüğünde askerlerin bölgeden ayrıldıklarını anlamış, bunun üzerine onların kendisini bulmaları ümidiyle orada beklemeye başlamıştı. Nitekim Müslümanlar'dan Safvân b. Muattal ordudan arta kalan eşyaları toplamak için kamp yerine geldiğinde Hz. Âişe'yi tek başına beklerken bulmuş ve onu kendi devesine bindirerek Hz. Peygamber'e (sav) ulaştırmıştır.[165] Başlangıçta kimsenin dikkatini çekmeyen bu hadise Abdullah b. Übey ve diğer münafıkların dedikodusu yüzünden Hz. Âişe aleyhine bir iftira faaliyetine dönüşmüştür. Gerek Hz. Âişe'ye,

---

163 Vâkıdî, *Meğâzî*, 408-411; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 295; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 64; Belâzürî, *Ensâb*, I, 343.

164 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 411-413; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 306-308; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 64.

165 Buhârî, *Meğâzî* 34; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I-V, Beyrut ts., IV, 195.

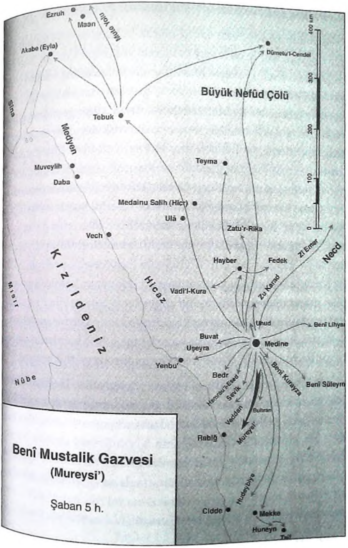
gerekse Hz. Peygamber'e (sav) büyük manevî sıkıntı çektiren iftira olayı, Hz. Âişe'nin iffetini teyid eden Nûr sûresi 11-19 âyetleri ile açıklığa kavuşturulmuş ve münafıklar bir kez daha Kur'ân tarafından mahcup edilmişlerdir.[166]

> *"(Hz. Âişe hakkında) o iftira haberini getirenler, içinizden (münafık olan) bir zümredir. O iftirayı, Allah katında sizin için bir kötülük sanmayın. Bilakis o, hakkınızda bir hayırdır. İftiracılardan her kişiye, kazandığı günah kadar ceza vardır. Onlardan günahın büyüğünü yüklenen için büyük bir azap vardır. Keşke onu (Hz. Âişe'ye iftirayı) işittiğiniz zaman, erkek ve kadın müminler, kendi kardeşlerine iyi bir zanda bulunup da "bu apaçık bir iftiradır" deselerdi".*[167]

Hz. Peygamber'in (sav) İfk hadisesi sebebiyle çok sıkıntı çektiğini gören Hz. Ali, *"Âişe'den başka kadınlar da vardır"* demek suretiyle eşini boşamasını îmâ etmiştir.[168] Hz. Ali bu sözünü Hz. Âişe'nin iffetinden duyduğu şüphe sebebiyle değil, Hz. Peygamber'in (sav) rahatsızlığını gidermek gayesiyle sarfetmiştir. Hz. Ali'nin kendi hakkındaki sözünden dolayı çok kırılan Hz. Âişe'nin bundan sonra kendisine husumet beslediği, hatta onun halîfeliğini kabul etmeyerek yönetim muhaliflerini bir araya getirmek suretiyle Cemel savaşına sebep olduğu zikredilir. Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye karşı rahatsızlığı[169] bilinmekle birlikte İslâm tarihinde izah edilmesi en zor hadiselerden biri olan Cemel savaşını sadece Hz. Âişe ile Hz. Ali arasındaki şahsî husumete bağlayarak izah etmek kanaatimizce doğru olmaz.

---

166 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 426-435; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 310-315.
167 Nûr, 24/11-12. Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'ân* 6.
168 Buhârî, *Meğâzî* 34; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 313.
169 İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 298.

Benî Mustalik Gazvesi
(Mureysi')
Şaban 5 h.

4. Huneyn Savaşı ve Taif Muhasarası (H.8/M.630)

Günümüzde eş-Şerâi vadisi olarak bilinen ve Mekke'nin kuzey doğusu, Taif'in de kuzey batısında yer alan Huneyn vadisinde gerçekleşen bu savaşta Müslümanların karşısına çıkan Hevâzin kabilesidir. Mekke fethinden 16 gün sonrasında gerçekleşen savaşın sebebi Mekke'nin Müslümanların eline geçtiğini gören Hevâzin ve Sakîf kabilelerinin sıranın artık kendilerine geleceğini fark ederek, fetih bayramını kutlamakta olan Müslümanlar üzerine anî bir saldırı düzenleme hazırlığı içinde olduklarının haber alınmasıdır. Gerçekten de Hevâzinliler Mekke fethedildikten sonra Kureyş'in müşrik Araplara liderlik yapma özelliğini kaybettiğini, hatta Mekkelilerin önemli bir kısmının da müslüman olduğunu duyduklarında kendi akıbetleriyle ilgili olarak endişeye kapılmışlar, bütün güçlerini toplamak suretiyle Mekke üzerine saldırıya niyetlenmişlerdir. Hevâzin kabilesinin reisi olan maceraperest Mâlik b. Avf diğer tecrübeli kabile önderlerinin ikazlarını da dinlemeyerek saldırıya karar vermiş, üstelik askerlerini ölüm-kalım savaşına hazırlamak adına kabilenin kadınlarını, çocuklarını ve bütün varlıklarını bir araya toplamıştır.[170]

Hz. Peygamber (sav) casusları vasıtasıyla Hevâzinlilerin Mekke'ye saldıracakları haberini alınca derhal sefer hazırlıklarına başladı. Mekke'yi fetheden İslâm ordusuna, Mekkeliler'den de 2 bin kişi katıldı. Ordu Hicretin 8. yılı Şevvâl ayında (Ocak-Şubat 630) yola çıktı.[171] Müslümanlar ilk kez bu kadar büyük bir askerî güce, düşmanlarından daha fazla savaşçı sayısına ulaş-

170 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 885-889, 897; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 80-82, İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 149-150; Belâzürî, *Ensâb*, I, 3 364-365.

171 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 889-891; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 82-83; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 150.

muşlardı. Bu durum onlarda aşırı bir güven ve düşmanı küçük görme hissini ortaya çıkardı. Müslüman askerlerin Hevâzinlileri hafife alarak daha başlangıçta savaşın sonucu hakkında kesin kanaate sahip olmaları Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde ifade edilir:

> *"Andolsun, Allah birçok yerde ve Huneyn savaşı gününde size yardım etmiştir. Hani, çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat (bu çokluk) size hiçbir yarar sağlamamış, yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti. Nihayet (bozularak) gerisin geriye dönüp kaçmıştınız. Sonra Allah, Rasûlü ile mü'minler üzerine kendi katından güven duygusu ve huzur indirdi. Bir de sizin göremediğiniz ordular indirdi ve inkâr edenlere azap verdi. İşte bu, inkârcıların cezasıdır. Sonra Allah, bunun ardından yine dilediği kimsenin tövbesini kabul eder. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir".*[172]

Müslümanlar savaşın neticesinden neredeyse emin olarak Mekke'den ayrılmışlardı. Diğer taraftan Hevâzinliler Huneyn vadisinin iki tarafını okçularla tahkim etmiş hazır vaziyette bekliyorlardı. Savaşın başlangıcı esnasında gerçekleşen yoğun ok atışı Müslümanların öncü birliklerini bozguna uğrattı. Daha sonra bu dağılma ordunun geri kalan kısımlarına da sirâyet etti. O kadar ki, askerlerden bazıları savaş meydanını terkedip kaçmaya başladılar. İşte bu esnada başta Hz. Peygamber (sav) olmak üzere yanında yer alan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Abbas, Üsâme b. Zeyd başta olmak üzere yaklaşık 100 kişilik bir topluluk, büyük gayretle ordunun tamamen dağılmasını önleyerek Müslümanları tekrar cesaretlendirdiler. Bunun sonucunda yeniden toparlanan Müslümanlar savaşın ilk safhasını kazanan

---

172 Tevbe, 9/25-26.

ve galibiyetin kendilerine yakın olduğunu düşünen Hevâzinliler üzerine yeni bir hücum başlattılar. Kısa süre sonra savaş Müslümanların zaferiyle sonuçlandı.[173] Çarpışmaların ardından kaçarak Evtas'da toplanan Hevâzinliler Allah Rasûlü'ün (sav) görevlendirdiği Ebû Mûsâ el-Eşarî komutasındaki birlikler tarafından tekrar mağlup edilince Taif'e sığındılar.[174]

Huneyn zaferi daha yakın zamanda müslüman olan Mekke müşriklerinin karışık duygular yaşamasına sebep olmuştur. Mekke fethi esnasında müslüman olan Ebû Süfyan, savaşın başlangıcındaki durumu haber alınca *"bu bozgunun sonu denize kadar ulaşır"* diyerek memnuniyetini dile getirmiştir. Aynı şekilde Kelede (Cebele) b. Hanbel isimli Mekkeli de *"artık büyü bozuldu"* demek suretiyle Müslümanların mağlubiyetini sevinçle karşılamıştır. Onun sözüne anne bir kardeşi olan Safvân b. Ümeyye şöyle cevap vermiştir: *"Ağzın toprak dolsun, Hevâzin'den birine göre Kureyş'ten bir adamın beni terbiye etmesi benim için daha hayırlıdır"*.[175] Bu ifadeler o dönemde kabilecilik anlayışının inanç birliğine tercih edildiğinin açık bir işaretidir. Safvân b. Ümeyye düne kadar putperestlik üzerine ittifak yaptıkları Hevâzinlileri değil, putları Kâbe'den atan ancak kendisiyle Kureyş soyunda birleşen Hz. Peygamber'in (sav) galip gelmesini tercih ve temenni etmiştir.

Huneyn savaşıyla ilgili olarak Ebû Cehil'in oğlu İkrime'nin ifadeleri de anlamlıdır. O, *"Muhammed ve ashâbı bir daha kendine gelip savaşamaz"* diyerek sevincini ortaya koyan arkadaşı Sü-

---

173 Buhârî, *Meğâzi* 54; Vâkıdî, *Meğâzi*, III, 897-909; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 65-92; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II,150-151; Belâzürî, *Ensâb*, I, 365.

174 Buhârî, *Meğâzi* 55; Vâkıdî, *Meğâzi*, III, 914-917; Belâzürî, *Ensâb*, I, 365.

175 Vâkıdî, *Meğâzi*, III, 910; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 86.

heyl b. Amr'a *"Muhammed'in elinde bir şey yok. İşlerin ipi Allah'ın elindedir. Bu gün vaziyet Muhammed'in aleyhine olsa da, yarın lehine dönecektir"* cevabını vermiştir. İkrime'nin *"daha önce böyle konuşmazdın. Sana ne oldu"* sözlerine verdiği cevap daha anlamlıdır: *"Ey Süheyl! Biz daha önce akıl ve mantık dışı şeylerle meşgul olduk. Biz hiç bir fayda ve zarar vermeye gücü yetmeyen putlara tapmakla uğraşmışız".*[176]

Huneyn savaşında Müslümanlara karşı ordu toplayan kabilelerden biri de Taif'te bulunan Sakîflilerdi. Onlar savaşta bozguna uğrayınca surlarla çevrili olan kalelerine çekilerek savunma vaziyeti aldılar. Hz. Peygamber (sav) de Mekke için tehlike oluşturan Taif'in kontrol altına alınmasını gerekli gördüğü için ordusunu buraya doğru harekete geçirdi. Yaklaşık 20 gün süren muhasaraya rağmen Müslümanlar surları aşıp şehri ele geçirmeyi başaramadılar. Üstelik kalelerden atılan oklar on iki askerin ölümüne sebep oldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) ashâbıyla yaptığı istişareden sonra Taif kuşatmasını kaldırmaya karar verdi.[177]

Allah Rasûlü (sav) Taif'ten döndükten sonra Huneyn savaşı neticesinde elde edilen ganimetlerin toplandığı Mekke'nin 24 km. kuzeydoğusunda bulunan Cirâne'ye geldi. Müslümanlar bu savaş sonucunda çok fazla sayıda esire ve ganimete sahip olmuşlar; 6 bin esir, 24 bin deve, 40 bin koyun ve çok miktarda altın ve gümüş ele geçirmişlerdi.[178] Esirler arasında Benî Sa'd kabilesin-

---

176 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 910-911.

177 Buhârî, *Meğâzî* 56, *Tevhîd* 31; Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 923-938; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 121-129; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 158-159; Belâzürî, *Futûh*, s. 74-75.

178 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 939-943; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 130-131; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 152.

den Hz. Peygamber (sav) süt kardeşi olan Şeymâ da bulunuyordu. Allah Rasûlü (sav) ona, isterse kendi yanında kalabileceğini, isterse de hür olarak yurduna dönebileceğini söyledi. Şeymâ memleketini tercih etti.[179]

Huneyn'e iştirak edenler arasında özellikle İslâm'a yeni girmiş olanlar, Hz. Peygamber'den (sav) ısrarla ganimetleri dağıtmasını istiyorlardı. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (sav) ele geçirilmiş olan malları taksime başladı. Ganimetlerden kendilerine en çok pay verilenler İslâm'a yeni giren müşrik kabile liderleriydi. Hz. Peygamber (sav) bunlar arasında yer alan Ebû Süfyan'a, onun oğulları Yezid ve Muaviye'ye 100'er deve vermiştir.[180] Aynı şekilde kabile reisleri Akra b. Hâbis ile Uyeyne b. Hısn da 100 deve aldılar.[181] Bu uygulama Hz. Peygamber'in (sav) ilk *"Müellife-i Kulûb"* tatbikatı kabul edilir. Bunun amacı yeni müslüman olanlara dünya nimetleri vermek suretiyle onları dine ısındırmaktır. Bu faaliyetle aynı zamanda müslüman gibi görünen, fakat gerçekte iman ettiği şüpheli olan, dolayısıyla Müslümanlara zarar verme ihtimali bulunan kabile reisi konumundaki itibarlı kişilerin para ile etkisiz hale getirilmesi ve o şahısların kendilerini Müslümanlara borçlu hissetmelerinin sağlanması hedeflenmiştir. Din sebebiyle dünyalık elde edenler İslâm adına gönülden gayret sarf etmeseler de, en azından onların Müslümanlara zarar vermeleri engellenmiştir. Bu hususta ilk akla gelen örnek Ebû Süfyan'dır. O, Huneyn savaşının başlangıç safhasında Müslümanların bozguna uğramalarına sevinmiş, ancak onların galip

---

179 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 913-914; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 100-101.

180 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 944-945; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 134-137; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 152-153.

181 Buhârî, *Meğâzî* 56; İbn Habîb, *Kitabu'l-Muhabber*, s. 473-474.

gelmesiyle aile olarak 300 develik bir servete kavuşmuştur. Bu nedenle sonraki savaşlarda Ebû Süfyan, daha fazla dünyalık kazanmak için tabiî ki Müslümanların galip gelmesini isteyecek, hatta bu konuda kendisi de gayret gösterecektir.

Hz. Peygamber'in (sav) İslâm'a yeni giren kabile reislerine çok miktarda ganimet ihsan etmesi, özellikle Medineli gençler arasında hissedilir bir rahatsızlığa sebep olmuş, onlar Allah Rasûlü'nün (sav) düne kadar savaştıkları akrabasına bol bol ganimet verdiğini, kendilerini ise bundan mahrum ettiğini dillendirmeye başlamışlardır. Bu gelişmeden haberdar olan Hz. Peygamber (sav) Ensâr'ı toplamış ve kendilerine şöyle hitap etmiştir:

> *"Kureyş'ten bazı kimselere dünyalık verdiğim doğrudur. Fakat bunlar küfür ve şirkten yeni çıktıkları için ben bu mallarla onları dine çekmek istedim. Ey Ensâr herkes develerle, koyunlarla evine dönerken, siz Peygamberle dönmek istemez misiniz? Allaha yemin ederim ki, sizin Medine'ye Peygamber ile birlikte dönmeniz, onların ganimetlerle dönmelerinden daha hayırlıdır.*[182] *Ey Ensâr! Eğer hicret etmek bir şeref bir fazilet olmasaydı, muhakkak ben Ensâr'dan bir kişi olmak isterdim. İnsanlar açık bir araziye giderken, Ensâr ise dar bir dağ yoluna gitse, ben Ensâr'ın gittiği yolu takip ederdim".*[183]

Allah Rasûlü (sav) bu sözleriyle ganimet dağıtımındaki niyetini açıklamış ve Ensâr'a verdiği değeri de bu vesileyle bir kez daha dile getirmiştir. Gerçek yurdunun, doğduğu ve akrabasının büyük kısmının bulunduğu yer olan Mekke değil, Medine ol-

---

182 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 154.

183 Buhârî, *Farzu'l-Humus* 19, *Menâkıbu'l-Ensâr* 1, *Meğâzî* 56; Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 956-958; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 141-143.

duğunu söylemekle Ensârı onurlandırmıştır. Bu sözlerden sonra Medinelilerin Hz. Peygamber'in (sav) Mekke fethinin ardından kendilerini terk edeceği şeklindeki endişeleri tamamen ortadan kalkmıştır.

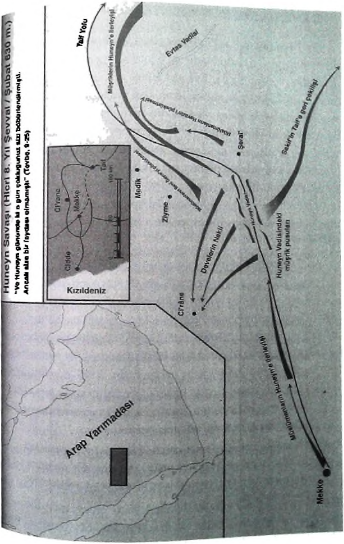
Huneyn ganimetlerinin dağıtılması esnasında Hevâzinlilerden gelen bir heyet Hz. Peygamber'e (sav) Halîme'nin kendi kabilelerinden olması sebebiyle onunla sütkardeşi sayılacaklarını, üstelik İslâm'a girdiklerini hatırlatarak, esirlerin ve mallarının kendilerine iade edilmesini istediler. Allah Rasûlü (sav) onlardan esirleriyle malları arasında tercih yapmalarını isteyince, gelenler esirlerini istediklerini bildirdiler. Fakat daha önce esirler hak sahiplerine dağıtılmıştı. Bunun üzerine Rasûlüllah (sav) kendisinin ve Abdülmuttalib oğullarının esirlerini bırakacağını, diğer Müslümanlara da bu hususta çağrı yapacağını bildirdi. Müslümanların büyük çoğunluğu esirleri serbest bırakma sözü verdiler. Böylece aynen Mustalikoğulları gazvesinde olduğu gibi, Huneyn savaşından sonra da Müslümanlar hem çok büyük miktarda ganimet, hem de yeni din kardeşleri kazanmış oldular.[184]

Hz. Peygamber (sav) Huneyn ganimetlerinin taksiminden sonra Hicrî 8. yılının Zilkâde ayında (Şubat 630) Umre yaptı. Attâb b. Esîd'i Mekke'ye vali, Muâz b. Cebel'i de yeni müslüman olanlara dini öğretmesi için muallim tayin ettikten sonra Medine'ye geri döndü.[185]

---

184 Buhârî, *Farzu'l-Hums* 15; Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 949-956; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 131-133; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 153-154, 155-156.

185 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 958-960; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 143-144; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 154.

Huneyn Savaşı (Hicri 8. Yıl Şevval / Şubat 630 m.)
Kızıldeniz
Cidde
Mekke
Ci'rane
Taif
Arap Yarımadası
Taif Yolu
Evtas Vadisi
Müşriklerin Huneyn'e ilerleyişi
Şerai
Sakif'in Taif'e geri çekilişi
Medik
Ziyme
Develerin Nakli
Huneyn Vadisindeki müşrik pusuları
Müslümanların Huneyn'e ilerleyişi
Ci'râne
Mekke

C. YAHUDİLERLE MÜNASEBETLER

Hz. Peygamber (sav)'in hicret ettiği Medine'de Araplar dışında Benî Kaynuka, Benî Nadîr ve Benî Kureyza Yahûdî kabileleri de bulunuyordu. Bunlar Evs ve Hazrec arasında süregelen düşmanlıkları kışkırtmak suretiyle onların güçlerini kaybetmelerini temin etmişler, böylece Medine'nin hem siyasî hem de iktisadî hayata hâkim olmuşlardır. Hz. Peygamber (sav) Medine'ye hicretinin akabinde Evs ile Hazreç, ardından da Ensâr ile Muhâcir arasında kardeşlik tesis etmiş, bu şekilde şehirdeki Arapları birleştirerek Yahûdiler karşısında güçlü hale getirmiştir. Dolayısıyla Medineli Yahûdîler şehirdeki İslâm davetinden iyi rahatsız olmuşlardır. Kur'ân-ı Kerîm onların bu halini şu şekilde tasvir eder:

> *"Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nîmeti hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size verdiğim sözü yerine getireyim. Yalnız benden korkun. Elinizdeki Tevrat'ı tasdik edici olarak indirdiğimize (Kur'ân'a) iman edin. Onu inkâr edenlerin ilki olmayın. Âyetlerimi az bir karşılığa değişmeyin ve bana karşı gelmekten sakının. Hakkı bâtılla karıştırıp da bile bile hakkı gizlemeyin. Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin. Siz Kitabı (Tevrat'ı) okuyup durduğunuz halde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz? (Yaptığınızın çirkinliğini) anlamıyor musunuz?".*[186]

Medineli Yahûdîler her şeyden önce kendilerinden olmayan bir peygamberin varlığına tahammül edememişlerdir. Çünkü onlar, Allah'ın peygamberliği sadece İsrailoğulları'na has kıldığını, kendilerinden başka hiçbir kavme peygamberlik verilmediğini iddia ediyorlardı. Onlara göre Hz. Muhammed (sav)

---

186 Bakara, 2/40-44.

İsrailoğulları'ndan değildi, o halde onun peygamber olarak gönderilmiş olması da kabul edilemezdi. Kur'ân'da Yahûdilerin bu bencil ve kibirli düşüncesi şu şekilde tenkit edilir:

> *"De ki: "Ey Yahûdî akidesini benimseyenler! Bütün insanlar değil de, yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunu iddia ediyorsanız, (bunda da) samimi iseniz haydi ölümü isteyin!".*[187] *"(Bir de) Yahûdîler ve hıristiyanlar, "Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız" dediler. De ki: "Öyleyse (Allah) size neden günahlarınız sebebiyle azap ediyor? Hayır, siz de onun yarattıklarından bir beşersiniz." (Allah) dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Göklerin, yerin ve bunların arasında bulunanların da hükümranlığı Allah'ındır. Dönüş de ancak O'nadır".*[188]

Medine Yahûdîlerinin Rasûl-i Ekrem'e (sav) karşı faaliyetlerinden biri de Mekke müşriklerinin yaptığı gibi, münazara ve münakaşaya girmek, ondan gerçekleşmesi mümkün olmayan isteklerde bulunmak olmuştur. Onlar Hz. Peygamber'den (sav) aynen Hz. Mûsâ'ya gök yüzünden inen levhalar gibi kitap indirmesini istemişler, ayrıca kendisine Zülkarneyn hakkında soru sormuşlardır.[189] Kur'ân onların bu taleplerine Hz. Mûsâ ile İsrailoğulları arasında geçen hadiseleri hatırlatmak suretiyle cevap vermiştir:

> *"Kitap ehli, senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar. (Buna şaşma!) Mûsâ'dan, bundan daha büyüğünü istemişler ve "Allah'ı bize açıkça göster" demişlerdi. Böylece zulümleri sebebiyle onları yıldırım çarptı. Sonra kendilerine apaçık deliller gelmesinin ardından (tuttular) buzağıyı tanrı edindiler. Biz bunu da affettik ve Mûsâ'ya apaçık bir güç ve yetki verdik.*

---

187 Cuma, 62/2-6.

188 Mâide, 5/18.

189 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 219-220.

Verdikleri sağlam söz(ü yerine getirmemeleri) sebebiyle "Tûr"u üzerlerine kaldırdık ve onlara, "Tevazu ile kapıdan girin" dedik. Yine onlara, "Cumartesi (yasakları) konusunda haddi aşmayın" dedik ve onlardan sağlam bir söz aldık. Verdikleri sağlam sözü bozmalarından, Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden, peygamberleri haksız yere öldürmelerinden ve "kalplerimiz muhafazalıdır" demelerinden dolayı (başlarına türlü belalar verdik. Onların kalpleri muhafazalı değildir), tam aksine inkârları sebebiyle Allah onların kalplerini mühürlemiştir. Artık onlar inanmazlar. Bir de inkârlarından ve Meryem'e büyük bir iftira atmalarından ve "Biz Allah'ın peygamberi Meryemoğlu İsa Mesih'i öldürdük" demelerinden dolayı kalplerini mühürledik. Oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat onlara öyle gibi gösterildi. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, bu konuda kesin bir şüphe içindedirler. O hususta hiçbir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Onu kesin olarak öldürmediler. Fakat Allah onu kendisine yükseltmiştir. Allah üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir. Kitab ehlinden hiç kimse yoktur ki ölümünden önce, ona (İsa'ya) iman edecek olmasın. Kıyamet günü o (İsa) onların aleyhine şahit olacaktır. Yahûdîlerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu halde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helal kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık. İçlerinden inkâr edenlere de acı bir azap hazırladık. Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene inanan ederler. O namazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve Âhiret gününe inananlar var ya, işte onlara büyük bir mükâfat vereceğiz".[190]

190 Nisâ, 4/153-162.

Yahûdîlerin bu istekleri karşısında bunalan Allah Rasûlü'ne (sav) teselli sadedinde şu âyetler nâzil olmuştur:

"Ey Peygamber! Kalpten inanmadıkları halde ağızlarıyla "İnandık" diyenler (münafıklar) ile Yahûdîlerden küfürde yarışanlar seni üzmesin. Onlar, (Yahûdîler) yalan uydurmak için (seni) dinlerler, sana gelmeyen bir topluluk hesabına dinlerler. Kelimelerin (ifade içindeki) yerlerini bildikten sonra yerlerini değiştirir ve şöyle derler: "Eğer size şu hüküm verilirse onu tutun. O verilmezse sakının." Allah kimin azaba uğramasını istemişse artık sen onun için asla Allah'a karşı hiçbir şey yapamazsın. Onlar, Allah'ın kalplerini temizlemeyi istemediği kimselerdir. Onlara dünyada bir rüsvalık, Âhirette ise yine onlara büyük bir azap vardır. Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirecek olursan sana asla hiçbir zarar veremezler. Eğer hükmedecek olursan aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah âdil davrananları sever. Yanlarında içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat varken nasıl oluyor da seni hakem yapıyorlar, sonra bunun ardından verdiğin hükümden yüz çeviriyorlar? İşte onlar (kendi kitaplarına da, sana da) inanmış değillerdir".[191]

Yahûdîler Hz. Peygamber'in (sav) risâletini kabul etmeyen, onu küçük gören ve alaya alan ifadeler kullanıyorlardı.

"Yahûdîlerden öyleleri var ki, (kelimeleri yerlerinden kaydırıp) tahrif ederek onları anlamlarından uzaklaştırırlar. Dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak "İşittik, karşı geldik", "İşit, işitmez olası!" "Râ'inâ" derler. Hâlbuki onlar, "İşittik ve itaat ettik; dinle ve bize bak" deselerdi bu kendileri için daha hayırlı olurdu. Fakat Allah, küfürleri yüzünden kendilerini lânetlemiştir. Bu yüzden pek az iman ederler".[192]

---

191 Mâide, 5/41-43.

192 Nisâ, 4/46

Bu âyet, Yahûdîlerin Rasûlüllah (sav) ile alay ettiklerine işaret etmektedir. Onlar *"Râinâ"* (bizi gözet) kelimesiyle ilgili olarak dillerini bükerek bu kelimenin yerine sövmek anlamında *"ruûnet"* kelimesini kullanıyorlardı. Onlar Arapça'da kullanılan *"işittik ve itaat ettik"* cümlesi yerine *"işittik ve isyan ettik"* diyorlardı. Ona karşı *"dinliyorum, duymadım"*, ya da *"duyuyorum, kabul etmiyorum"* şeklinde mukabelede bulunuyorlardı. Bütün bunlarla Allah Rasûlü'nün (sav) mesajını ve kişiliğini küçümsemek, karalamak amacı güdüyorlardı.[193]

Hz. Peygamber'in (sav) hazırladığı ve Medine Anayasası olarak bilinen hukukî belgenin 27. maddesi Yahûdîlerle ilgiliydi. Burada Müslümanlarla Yahûdîlerin karşılıklı ortaklık içinde bulunacaklarına, her iki tarafın dinî inanış ve yaşayışlarında serbest kalacaklarına, Medine herhangi bir hücuma uğradığında birlikte savunacaklarına, savaşa, barışa ve diyet ödemeye birlikte dâhil olacaklarına işaret ediliyordu. Kendilerinin de onayladıkları bu anlaşmaya uydukları müddetçe Hz. Peygamber (sav) onlarla iyi ilişkilerini devam ettirdi. Onun müsbet tavrı bazı Yahûdîler üzerinde olumlu etki yaptı. Nitekim Benî Kaynukâ kabilesinden Abdullah b. Selâm ailesiyle birlikte müslüman oldu.[194] Ancak genel anlamda Medine Yahûdîleri Rasûlüllah'ın (sav) peygamberliğini kabul etmemişlerdir. Üstelik onlar Müslümanları dinlerinden döndürmek için çeşitli faaliyetlere girişmişler, Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'le (sav) alaya kalkışmışlar, onun birleştirdiği Evs ve Hazrec kabileleri arasında da fitne çıkarmaya çalışmışlardır.[195] Ayrıca Müslümanların en büyük düşmanları olan Kureyş müşriklerine de dinlerinden vazgeçmemeleri, zira

193 Derveze, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, III, 136-137.
194 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 163-164.
195 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 160-164, 204-205.

inançlarının Muhammed'in (sav) dininden daha üstün olduğu telkininde bulunmuşlardır.[196]

> *"Kendilerine Kitap'tan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar "cibt"e ve "tâğut"a inanıyorlar. İnkâr edenler için de, "Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadır" diyorlar. Onlar, Allah'ın lanet ettiği kimselerdir. Allah kime lanet ederse, artık ona asla bir yardımcı bulamazsın".*[197]

Yahûdîlerin Müslümanlar aleyhine tutumlarından biri de Müslümanlara karşı münafıklarla işbirliği içine girmiş olmalarıdır.[198] Bunu gerçekleştirmek için onlardan bazıları Müslüman olmuş gibi görünmek suretiyle münafıklarla daha yakın ilişkiler geliştirmek istemişlerdir.[199]

> *"İman edenlerle karşılaştıkları zaman, "İnandık" derler. Fakat şeytanlarıyla (münafık dostlarıyla) yalnız kaldıkları zaman, "Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay ediyoruz" derler."*[200] *"Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinenleri görmez misin? Onlar ne sizdendirler, ne de onlardan.Onlar bile bile yalan yere yemin ederler".*[201]

Yahûdîlerden bazıları zaman zaman Rasûlüllah'a (sav) gelerek sorular sormuşlar, kendilerine cevap verildiği takdirde inanacaklarını ifade etmişler, fakat istedikleri cevabı almala-

---

196 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 210.

197 Nisâ, 51-52.

198 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 166-174. Bu konuda örnekler ve değerlendirmeler için bk. Sezikli, Ahmet, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, Ankara 1994, s. 52-60.

199 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 174-177.

200 Bakara, 2/14.

201 Mücâdele, 58/14.

rına rağmen sözlerinde durmamışlardır.[202] Cenâb-ı Hakk, Hz. Peygamber'e (sav) Yahûdîlerle ilgili olarak nasıl bir tavır takınması gerektiğini şu âyetlerde ortaya koymuştur:

> *"Ey Peygamber! Kalpten inanmadıkları halde ağızlarıyla "İnandık" diyenler (münafıklar) ile Yahûdîlerden küfürde yarışanlar seni üzmesin. Onlar, (Yahûdîler) yalan uydurmak için (seni) dinlerler, sana gelmeyen bir topluluk hesabına dinlerler. Kelimelerin (ifade içindeki) yerlerini bildikten sonra yerlerini değiştirir ve şöyle derler: "Eğer size şu hüküm verilirse onu tutun. O verilmezse sakının." Allah kimin azaba uğramasını istemişse artık sen onun için asla Allah'a karşı hiçbir şey yapamazsın. Onlar, Allah'ın kalplerini temizlemeyi istemediği kimselerdir. Onlara dünyada bir rüsvalık, Âhirette ise yine onlara büyük bir azap vardır. Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirecek olursan sana asla hiçbir zarar veremezler. Eğer hükmedecek olursan aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah, âdil davrananları sever. Yanlarında içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat varken nasıl oluyor da seni hakem yapıyorlar, sonra bunun ardından verdiğin hükümden yüz çeviriyorlar? İşte onlar (kendi kitaplarına da, sana da) inanmış değillerdir. Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik. İçinde bir hidayet, bir nur vardır. (Allah'a) teslim olmuş nebiler onunla Yahûdîlere hüküm verirlerdi. Kendilerini Rabb'e adamış kimseler ile âlimler de öylece hükmederlerdi. Çünkü bunlar Allah'ın kitabını korumakla görevlendirilmişlerdi. Onlar Tevrat'ın hak olduğuna da şahit idiler. Şu halde siz de insanlardan korkmayın, benden korkun ve âyetlerimi az bir karşılığa değişmeyin. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta*

---

202 Buhârî, *İlim* 47; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 191-192, 213-218.

kendileridir. Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir. Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için keffaret olur. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler zalimlerin ta kendileridir".[203]

Kısacası Yahûdiler Medine döneminde Hz. Muhammed'e (sav) ve Müslümanlara karşı sürekli art niyetli davranış içinde olmuşlar, onunla anlaşma imzalamış olmalarına rağmen fırsat buldukça bu anlaşmayı ihlâl etmekten geri durmamışlardır. Bunun sonucunda da bizzat kendi hataları yüzünden Hz. Peygamber (sav) Medine Anayasası'nın kendisine verdiği yetkiyle onları sırasıyla şehirden uzaklaştırmıştır. Bu faaliyet üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Her aşamanın konusu ise Yahûdîlerden bir gruptur. Bu da, cezalandırma eyleminin ancak zaruret ölçüsünde gerçekleştiğini, kesin olan zararı ve tehlikeyi önlemek amacıyla yürürlüğe konulduğunu gösterir. Başka bir ifadeyle Yahûdilerden sadece düşmanlık izhar eden grup cezalandırılmış, toplu bir Yahûdî cezalandırmasına gidilmemiştir. Onlardan herhangi bir grubun cezalandırılması esnasında diğerlerinin bu hadiseye müdahil olmadıkları da görülmüştür. Dolayısıyla Medine'de Müslüman-Yahûdî ilişkilerinde bir ortak Yahûdî dayanışmasından bahsetmek mümkün olmaz. İslâm öncesi dönemde onlardan bir kısmı Evs, diğer kısmı da Hazrec ile antlaşma yapmak suretiyle karşılıklı olarak savaşlara girişmişlerdi. Nitekim Bakara suresinde geçen 84 ve 85. ayetlerde Yahûdîlerin kendi yasalarına aykırı düştükleri, birbirleriyle savaştıkları, karşılıklı olarak esir aldıklarına işaret edilmiştir:

"Hani, "Birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacaksınız" diye de sizden kesin söz almıştık.

---

203 Mâide, 5/41-45.

Sonra bunu böylece kabul etmiştiniz. Kendiniz de buna hâlâ şahitlik etmektesiniz. Ama siz, birbirinizi öldüren, içinizden bir kesime karşı kötülük ve zulümde yardımlaşarak; size haram olduğu halde onları yurtlarından çıkaran, size esir olarak geldiklerinde ise, fidye verip kendilerini kurtaran kimselersiniz. Yoksa siz Kitab'ın (Tevrat'ın) bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Artık sizden bunu yapanın cezası, dünya hayatında rezil olmaktan başka bir şey değildir. Kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine uğratılırlar. Çünkü Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir".[204]

Âyette de ifade edildiği gibi Medine'deki Yahûdî kabileler arasında geçmişe dayalı düşmanlığın bulunması, Hz. Peygamber'in (sav) şehirde hem siyasî hâkimiyet kurmasında, hem de Yahûdî kabilelere karşı üstünlük sağlamasında büyük bir avantaj teşkil etmiştir.

Burada sonuç olarak Yahûdîlerin Medine'deki davete karşı tavırlarını şu şekilde özetlemek mümkündür: Yahûdîler Hz. Peygamber'e (sav) karşı sürekli olarak çaresiz bırakma, meydan okuma, ona karşı büyüklenme, mücadele ve alay etme tavırları sergilemişlerdir. Onlardan büyük bir kısım ise risâleti inkâr etmeye, daveti etkisiz hale getirmeye, risâleti ve misyonu hakkında Müslümanları şüpheye düşürmeye çalışmışlardır. Bu tavırlarına karşı Kur'ân âyetleri onların tutumlarıyla ilgili yumuşak yaklaşımlara yer vermiş; bazen tartışma, bazen eleştirme, bazen delillerini çürütme, bazen öğüt verme, hatırlatma, korkutma ve müjdeleme, bazen de azgınlıklarını azaltma ve uyum içinde tevbe etme çağrısında bulunmuştur. Allah Rasûlü (sav) de onlara karşı son derece müsamahalı davranmıştır. Her şeyden önce onları dinlerinde, ekonomik işlerde, bireysel, siyasal ve sosyal

204 Bakara, 2/84-85.

ilişkilerini yürütmede serbest bırakmıştı. Onlar bu imkânlardan ziyadesiyle istifade ettiler. Hz. Peygamber (sav) sınırları aşmadıkları, antlaşmaları ihlâl etmedikleri, Müslümanlara karşı hainlik sergilenmedikleri sürece onlara herhangi bir ceza yaptırımı uygulamadı. Aynı şekilde Yahûdîleri toptan cezalandırmak yerine, sadece sorumluların cezalandırılması uygulamasını tercih etti.[205]

1. Benî Kaynuka Gazvesi (H.2/624)

Hz. Peygamber'in (sav) Medine'den uzaklaştırdığı ilk Yahûdî grup Benî Kaynuka'dır. Bunun sebebi onların Müslümanları küçümsemeleri ve onlara karşı düşmanca tavır takınmalarıdır. Yahûdîler Ashâbın müşrik Mekkelilere karşı kazandıkları Bedir savaşının sonucunu hafife almışlar, "Siz elde ettiğine aldanmayı, zira savaş bilmeyen bir milletle savaştınız. Onların zaafından faydalandınız. Allah'a yemin olsun ki, eğer biz seninle savaşırsak, bizim nasıl adamlar olduğumuzu görürsünüz" sözleriyle kendilerinin Araplara benzemediğini, isterlerse Müslümanları rahatlıkla yenebileceklerini dile getirmişler, açıkça Allah Rasûlü'nü (sav) tehdit etmişlerdir. Bu meydan okumaya ilâhi cevap gecikmemiştir:

> *"İnkâr edenlere de ki: "Siz mutlaka yenilgiye uğrayacak ve toplanıp cehenneme doldurulacaksınız. Orası ne fena yataktır! Şüphesiz, karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır: Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu. Öteki ise kâfirdi. (Onları) göz bakışıyla kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah da dilediğini yardımıyla destekliyordu. Basireti olanlar için bunda elbette ibret vardır".*[206]

---

205 Derveze, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, III, 176.

206 Âl-i İmrân, 3/12-13.

Karşılıklı meydan okumalar sonucunda Medine'de Müslümanlar ile Benî Kaynuka arasında güvensizlik, hatta husumet ortamı oluştu. Kaynuka Gazvesi'nin asıl sebebi budur. Kur'ân-ı Kerîm bu hususu ve Allah Rasûlü'ne (sav) Yahûdîler hakkında harekete geçme ruhsatını şu âyetle ortaya koyar:

> *"Eğer bir topluluğun antlaşmaya hıyanet etmesinden korkarsan, sen de onlara karşı aynı şekilde davran".*[207]

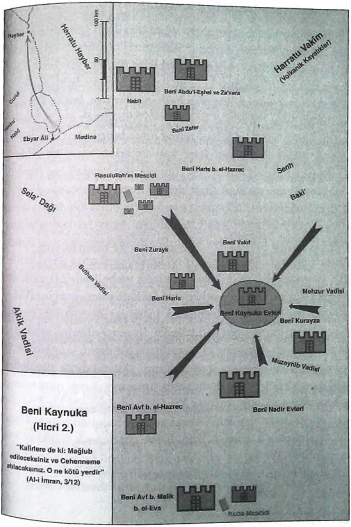
Kaynukalılarla Müslümanları çatışmaya götüren zahiri sebep ise bir grup Yahûdînin çarşılarında alış-veriş yapan bir müslüman kadına karşı gerçekleştirdikleri taciz saldırısıdır. Onların yaptıklarını gören bir sahâbînin bunu gerçekleştirenlerden birini öldürmesi, kendisinin de orada bulunan Kaynukalı Yahûdiler tarafından şehit edilmesi savaşı gündeme getirmiştir.[208] Hz. Peygamber (sav) bu amaçla Hicretin ikinci yılının Şevvâl ayında (Mart-Nisan 624) Beni Kaynuka üzerine harekete geçerek onları muhasara altına aldı. Müslümanlara karşı direnemeyeceklerini anlayan Yahûdiler 15 gün süren kuşatma sonunda teslim olmak zorunda kaldılar. Hz. Peygamber (sav) silah ve mallarını ganimet olarak Müslümanların hazinesine dâhil ettikten sonra Benî Kaynuka Yahûdîlerini Medine'den sürdü. Kaynukalıların daha ağır bir ceza almamalarında onların eski müttefiki Hazrec liderlerinden Abdullah b. Übey'in Hz. Peygamber'den (sav) ricaları etkili olmuştur.[209]

---

207 Enfâl, 8/58.

208 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 176-177; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 50-51; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 29; Belâzürî, *Ensâb*, I, 308-309.

209 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 177-180; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 51-53; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 29-30.

Hayber
Herratu Hayber
100 km
50
Curuf
Yenbu' Nakb
Ebyar Ali
Medine
Harratu Vakîm
(Volkanik Kayalıklar)
Nebit
Beni Abdu'l-Eşhel ve Za'vera
Beni Zafer
Beni Haris b. el-Hazrec
Senh
Baki'
Rasulullah'ın Mescidi
Sela' Dağı
Beni Zurayk
Beni Vakıf
Buthan Vadisi
Beni Haris
Beni Kaynuka Evleri
Mehzur Vadisi
Beni Kurayza
Akik Vadisi
Muzeynib Vadisi
Beni Nadir Evleri
Beni Avf b. el-Hazrec
Beni Kaynuka
(Hicri 2.)
"Kafirlere de ki: Mağlub edileceksiniz ve Cehenneme atılacaksınız. O ne kötü yerdir"
(Al-i İmran, 3/12)
Beni Avf b. Malik
b. el-Evs
Kuba Mescidi

2. Benî Nadîr Gazvesi (H.4/M.625)

Bu gazve Uhud savaşından sonra meydana gelmiştir. Sebebi ise Nadîroğullarının Medine Sözleşmesi'nin kendileriyle ilgili maddesini ihlâl etmeleri ve akabinde Hz. Peygamber'e (sav) karşı suikast girişiminde bulunmalarıdır. Medine Sözleşmesi gereğince şayet şehirde yaşayan herhangi bir kişi, başka bir kabileden bir şahsı öldürürse, onun diyeti Müslüman olsun, Yahûdi olsun bütün Medinelilerin üzerine ortak borç kabul ediliyordu. Ancak Nadîr Yahûdileri Raci' katliamından kurtulan Amr b. Ümeyye ed-Damrî'nin dönüş yolunda Hz. Peygamber (sav) ile anlaşması bulunan Benî Âmir'den iki kişiyi öldürmesi sebebiyle onların yakınlarına ödenmesi gereken diyetten kendi paylarına düşeni ödemediler.[210] Allah Rasûlü'nün (sav) bu hususta gönderdiği elçileri kabul eden Yahûdîler diyet ödemeye razı olduklarını bildirerek Rasûlüllah'ı (sav) kendi yurtlarına davet ettiler. Hz. Peygamber (sav) ashâbıyla onların mahallinde bir evin duvarının kenarında dinlenirken ona suikast planı yaptılar. Vahiy yoluyla Yahûdîlerin girişiminden haberdar olan Allah Rasûlü (sav) derhal bulunduğu yeri terk etti. Bunun ardından ashâbdan Muhammed b. Mesleme'yi Nadîrlilere göndererek onlardan 10 gün içerisinde şehirden ayrılmalarını, aksi takdirde üzerlerine yürüyeceklerini haber verdi. Müslümanlara karşı mukavemet gösteremeyeceklerini anlayan Yahûdîler başlangıçta Medine'den ayrılmaya karar verdiler.[211] Ancak şehirde bulunan münafıkların lideri Abdullah b. Ubey b. Selûl haber göndererek sabretmelerini, kendilerinin onlara yardıma geleceklerini bildirdi. Kur'ân-ı Kerîm'de bu durum şöyle dile getirilir:

---

210 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 363-164; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 53; Belâzürî, *Ensâb*, I, 339.

211 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 364-368.

"Kitap ehlinden O inkâr eden kardeşlerine, ***"Yemin ederiz ki, siz*** *(Medine'den) çıkarılırsanız,* ***muhakkak biz de sizinle beraber çıkarız.*** *Sizin hakkınızda asla kimseye boyun* ***eğmeyiz. Eğer size*** *karşı savaşılırsa size mutlaka* ***yardım ederiz" diyerek münafıklık*** *yapanlara bakmaz mısın?* ***Hâlbuki Allah onların kesinlikle*** *yalancı olduklarına şahitlik eder.* ***Andolsun, eğer (kardeşleri*** *Medine'den) çıkarılırsa,* ***onlarla beraber çıkmazlar. Kendilerine*** *karşı savaşılırsa, onlara* ***yardım etmezler. Yardım edecek olsalar*** *bile, andolsun* ***mutlaka arkalarını dönüp kaçarlar, sonra kendilerine de yardım edilmez. Onların kalplerinde size karşı duydukları*** *korku,* ***Allah'a karşı duydukları korkudan daha baskındır. Bu*** *onların* ***anlamaz bir toplum olmaları sebebiyledir. Onlar müstahkem kaleler içinde veya duvarlar arkasında olmadan sizinle*** *toplu* ***halde savaşmazlar. Kendi aralarındaki çekişmeleri şiddetlidir.*** *Sen onları* ***toplu sanırsın. Hâlbuki kalpleri darmadağınıktır.*** *Bu, onların akılları ermez* ***bir topluluk olmalarındandır. Onların*** *durumu, kendilerinden az öncekilerin* ***(Mekkeli müşriklerin) durumu*** *gibidir. Onlar* ***(Bedir'de)*** *yaptıklarının cezasını tatmışlardır. Onlara (Âhirette de)* ***elem dolu bir azap*** *vardır. Münafıkların durumu ise tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana, "İnkâr et" der; insan* ***inkâr*** *edince de, "Şüphesiz ben senden uzağım. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım" der. Nihayet ikisinin de (azdıranın da azanın da) akıbeti, ebediyen ateşte kalmaları olmuştur. İşte zalimlerin cezası budur".*[212]

Abdullah b. Ubey'in yardım vaadini haber alan Yahûdîler yurtlarını terketmekten vazgeçtiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) 18 Rabîülevvel 4 (28 Ağustos 625) tarihinde onların kalelerini muhasara etti. Kur'ân onların halini şu şekilde tasvir eder:

---

212 Haşr, 59/11-17.

"O, kitap ehlinden inkâr edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü'minlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey basiret sahipleri ibret alın".[213]

Müslümanların muhasasına karşı direnen Yahûdîler yaklaşık 15 gün devam eden kuşatma sonunda kendilerine herhangi bir yardımın gelmediğini görünce Müslümanlara teslim olmaktan başka çare bulamadılar. Hz. Peygamber (sav) Benî Kaynukalılarda olduğu gibi, yanlarına sadece develerle taşıyabilecekleri malları almalarına müsaade ederek Nadîr oğullarının Medine'yi terk etmelerine izin verdi.[214] Onlardan bir kısmı Şam'a giderken, geri kalanları ise Hayber'e sığındılar.[215]

Rasûlüllah (sav) Nadîrlilerin mallarını Ensâr'dan iki fakir Müslüman istisna olmak üzere Muhâcirûna taksim etti.[216] Bu şekilde Uhud savaşının ardından ikinci Yahûdî kabile de şehirden uzaklaştırılmış oldu. Müslümanlar da bu sayede hem Medine'deki tehlikeli düşmanlarından birini daha bertaraf etmişler, hem de onların bıraktıkları mallarla maddî sıkıntılarını bir nebze de olsa gidermişlerdir.

---

213 Haşr, 59/2.

214 *"Eğer Allah, onlar hakkında sürülmeye hükmetmemiş olsaydı, muhakkak kendilerine dünyada azap edecekti. Âhirette ise, onlar için cehennem azabı vardır".* (Haşr, 59/3)

215 Buhârî, *Meğâzî* 14; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 368-380; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 199-201; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 57-58.

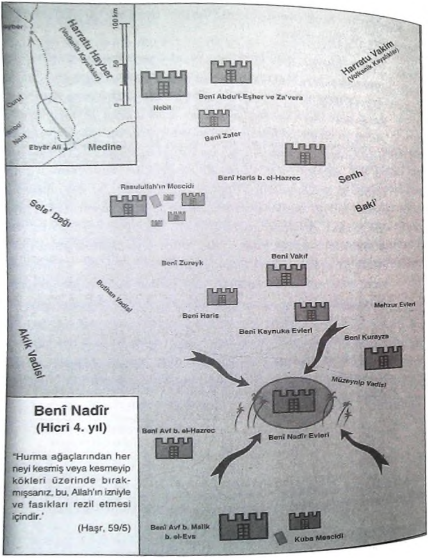
216 Belâzürî, *Futûh*, s. 27-31; Belâzürî, *Ensâb*, I, 518.

Kur'ân'da Benî Nadîr Yahûdîlerinin durumu ve akıbetleri şu âyetlerde özetlenmiştir:

"Eğer Allah, onlar hakkında sürülmeye hükmetmemiş olsaydı, muhakkak kendilerine dünyada azap edecekti. Âhirette ise, onlar için cehennem azabı vardır. Bu, onların Allah'a ve Rasûlü'ne karşı gelmeleri sebebiyledir. Kim Allah'a karşı gelirse bilsin ki, Allah'ın azabı şiddetlidir. Savaş gereği,) hurma ağaçlarından her neyi kestiniz yahut (kesmeyip) kökleri üzerinde dikili bıraktınızsa hep Allah'ın izniyledir. Bu da fasıkları rezil etmesi içindir. Onların mallarından Allah'ın, savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar için siz, at ya da deve koşturmuş değilsiniz. Fakat Allah, peygamberlerini, dilediği kimselerin üzerine salıp onlara üstün kılar. Allah'ın her şeye hakkıyla gücü yeter. Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) haline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir). Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir".[217]

---

217 Haşr, 59/3-7.

Benî Nadîr
(Hicri 4. yıl)

"Hurma ağaçlarından her neyi kesmiş veya kesmeyip kökleri üzerinde bırakmışsanız, bu, Allah'ın izniyle ve fasıkları rezil etmesi içindir."

(Haşr, 59/5)

3. Benî Kureyza Gazvesi (H.5/M.627)

Hz. Peygamber'in (sav) Medine'de anlaşma yaptığı Yahûdî kabilelerden Benî Kaynuka ve Benî Nadîr sözleşmeye aykırı davrandıkları için cezalandırılarak Medine'den uzaklaştırılmışlar, şehirde sadece Kureyza Yahûdîleri kalmıştı. Onlar da yapmış oldukları anlaşmaya bağlı kalacaklarını beyan etmelerine rağmen gizli bir şekilde gerek Hayber Yahûdîleri, gerekse Mekke müşrikleri ile irtibat kurmak suretiyle Müslümanlar aleyhine her türlü faaliyeti teşvik etmeyi ve desteklemeyi sürdürmüşlerdir. Bu husustaki son adımları ise Hendek savaşı esnasında Müslümanlara ihanet etmeleridir.

Kureyzalılar Hayber Yahûdîlerine sığınmış olan Benî Nadîr reisi Huyey b. Ahtâb'ın girişimleri sonucunda Müslümanlarla yaptıkları sulhu Hendek savaşı devam ederken bozdular. Hâlbuki Medine Antlaşması'na göre, onların şehre saldıranlara karşı Müslümanlarla birlikte hareket etmeleri gerekiyordu. Buna karşılık onlar sorumluluklarını yerine getirmek bir tarafa şehre hücum eden düşmanla Müslümanlar aleyhine işbirliği yapmaya yeltendiler. Hz. Peygamber (sav) gelişmeyi haber alınca meseleyi tetkik etmek için Ensâr'dan Sa'd b. Muâz başkanlığındaki bir heyeti kendilerine gönderdi. Onun yaptığı görüşmeler sonucunda Kureyzalıların anlaşmayı bozdukları kesin bir şekilde anlaşılmış oldu.[218] Müslümanlar, Hendek savaşı sırasında bütün güçlerini Mekke'den gelen müşrik ordusunu engellemeye sarf etmeleri sebebiyle, ailelerini savunmasız bir halde bırakmışlardı. Yahûdîler saldırıya açık durumda kalan Müslüman mahallerine saldırarak Medine'yi tamamen işgal edebilirlerdi. İşte bu kritik ortamda

218 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 458-460; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 231-233.

gerek Nuaym b. Mes'ûd'un Müşrik-Yahûdî ittifakını boşa çıkaran faaliyetleri, gerekse savaşın son günü esen çöl fırtınasının Mekkelileri savaşamayacak hale getirmesi Kureyzalıların Müslümanlara karşı girişimlerini geçersiz kılmıştır. Mekkeliler hedeflerine ulaşamadan geri dönünce, Hz. Peygamber (sav) en büyük düşmanlarını bertaraf etmenin rahatlığıyla, savaş sırasında kendilerine ihanet eden Benî Kureyza ile ilgilenme fırsatı buldu. Hendek savaşı biter bitmez Allah Rasûlü (sav) Benî Kureyza yurduna doğru hareket emri verdi. Kureyzalılar bunun üzerine kale kapılarını kapatarak savunmaya çekildiler. Yaklaşık 15 gün süren kuşatma sonucunda Yahûdîler Müslümanlarla başa çıkamayacaklarını görerek Hz. Peygamber'e (sav) teslim oldular. Evsliler Rasûlüllah (sav) nezdinde girişimde bulunarak, eski müttefikleri olan bu kabileyi hafif bir ceza ile kurtarmak istediler. Zira daha önce Hazrecliler Abdullah b. Übey vasıtasıyla Benî Kaynukalılar adına Hz. Peygamber'den (sav) ricacı olmuşlar ve istediklerini almışlardı.[219] Evslilerin de benzer bir taleple kendisine geldiklerini gören Allah Rasûlü (sav), Kureyzalılar hakkında Evs reislerinden Sa'd b. Muâz'ın hüküm vermesi teklifinde bulundu. Hem Evsliler, hem de Kureyzalılar bu karardan memnun oldular ve onun hakemliğini kabul edeceklerini bildirdiler. Sa'd b. Muâz, Kureyza Yahûdîleri hakkında şu kararı verdi: Savaşacak gücü bulunanların tamamı öldürülecek, kadın ve çocuklar esir, malları da ganimet sayılacak.[220] Kur'ân-ı Kerîm'de Benî Kureyza'nın akıbetine şu şekilde işaret edilir:

---

219 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 497-510; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 29.

220 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 510-515; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 249-251; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 74-75; Belâzürî, *Futûh*, s. 32-33.

"Kitap ehlinden olup da Mekke müşriklerine yardımda bulunan Yahûdîleri kalplerine korku düşürerek kalelerinden indirdi. Bir kısmını öldürüyordunuz, bir kısmını da esir ediyordunuz. Onların yerlerine, yurtlarına, mallarına ve henüz ayak basmadığınız diğer araziye de sizi mirasçı yaptık. Allah her şeye kadirdir"[221].

Sa'd b. Muâz'ın verdiği bu kararın Tevrat'ın hükümlerine de uygun olduğu Yahûdîler tarafından da beyan edilmiştir.[222] Üstelik onlar hakkında eski müttefikleri olan bir kabilenin reisi tarafından hüküm verildiği için Kureyzalılar karara herhangi bir itirazda bulunamamışlardır. Neticede Müslümanlara karşı kılıçla mukavemet gösteren başta reisleri Nadîrli Huyey b. Ahtâb ile Hayberli Ka'b b. Esed olmak üzere sayıları 900'e ulaşan Yahûdî erkek öldürülmüştür. Ayrıca savaş esnasında Müslümanlardan birinin şehil edilmesine sebep olan Yahûdî bir kadına da kısas uygulanmıştır.[223] Kureyzalılardan geriye kalan kadın ve çocuklar esir kabul edilmiş, bütün malları, eşyaları, arazileri de Müslümanların mülkiyetine geçmiştir.[224]

---

221 Ahzâb, 33/26-27.

222 Bu konuyla ilgili Tevrat'taki hüküm şu şekildedir: "Bir şehre karşı cenk etmek için yaklaştığın zaman, onu barışa çağıracaksın. Eğer sana sulh cevabı verirse ve kapılarını sana açarsa, içinde bulunan bütün kavim sana angaryacı olacaklar ve kulluk edecekler. Eğer seninle musalaha etmeyip cenk etmek isterse, o zaman onu muhasara edeceksin. Rab onu senin eline verdiği zaman, onun her erkeğini kılıçtan geçireceksin. Kadın ve çocukları, hayvanları, şehirde olan her şeyi, bütün malını kendin için çapul edeceksin. Allah Rabbi'nin sana verdiği düşmanlarının malını yiyeceksin". (Tesniye, XX/13-14)

223 Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 12, *Meğâzî* 14, 30; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 251-253.

224 İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 255-256.

Hz. Peygamber'in (sav) Kureyza Yahûdîlerine karşı uygulaması batılı doğu bilimcilerin dikkatini çekmiş, onlardan bir çoğu bu hususta Müslümanların Yahûdîlere zalimce davrandığını, haksız yere pek çok insanın kanının döküldüğünü iddia etmişlerdir. Bu görüşleri dile getiren araştırmacılar hadisenin sadece sonucu ile ilgilenmişler, sebepleri üzerinde durmamışlardır. Üstelik onlar Medineli diğer Yahûdî topluluklara yapılanlarla bu hadiseyi mukayese etme gereği duymamışlardır.[225] Bununla birlikte sayıları az da olsa bazı batılı araştırmacılar hadisenin esasına girerek Kureyzalı Yahûdîlere yapılanın hak edilmiş bir ceza olduğunu, Hz. Peygamber'in (sav) bu hususta gayr-i hukukî bir tasarrufunun olmadığını dile getirmişlerdir. Nitekim İslâm Ansiklopedisi'nde "Kurayza" maddesinin yazarı Vacca, Kureyzaoğulları'nın Hz. Peygamber'e (sav) başlangıcından itibaren takındığı tavrın diğer Yahûdîlerinki gibi düşmanca olduğunu, Kureyş ve Gatafan kabilesiyle Medine'ye karşı bir hücum planı hazırladıklarını, ancak bunda başarısız olduklarını, bunun üzerine Sa'd b. Muaz'ın verdiği kararla onların diğer Yahûdîlere nazaran sert bir şekilde cezalandırıldıklarını dile getirir.[226] Diğer bir müsteşrik Wensick de benzer kanaatler taşır. Ona göre hangisi olursa olsun, en medenî milletler bile Benî Kureyza'ya tesliminden sonra verilen cezanın aynısını tatbik ederlerdi. Hz. Peygamber (sav) daha önce gerek Nadîr, gerekse Kaynukalılara af ve hoşgörülü davranmış, fakat onlar buna müthiş Hendek kuşatmasını organize etmekle karşılık vermişlerdi. Aynı af ve

225 Bu konda bilgi ve değerlendirmeler için bk. Atçeken, İsmail Hakkı, "Batı Oryantalistlere Göre Asr-ı Saadet'te Yahûdîler", *İSTEM*, yıl. 2, sy. 4, Konya 2004, s. 120-128.

226 Vacca, V, "Kurayza", *İA*, VI, 1012-1013.

hoşgörüyü şimdi Benî Kureyza'ya göstermek doğrusu büyük tehlikelerle karşı karşıya kalmak demekti.[227] Bu konuda kendisi de bir Yahûdî olan İsrâel Welfelson'un değerlendirmeleri ise ayrı bir önem taşır:

"Medine'den sürgün edilen Yahûdîlerin kendi topraklarına dönmek için uğraşmaları kınanacak bir durum değildir. Ancak Yahûdîlerin ayıplandıkları husus, bir grup Yahûdî ile Kureyş müşrikleri arasında vukû bulan konuşma ve anlaşmalardır. Yahûdîlerin böylesine çirkin bir hata işlememeleri gerekirdi. Kureyza Yahûdîleri puta taparlarla birlikte savaşmışlar ve Tevrat'ta putperestlere nefretle bakmayı tavsiye eden, onlara düşmanca davranmayı emreden hükümlere zıt hareket etmişlerdir".[228]

Benî Kureyza hadisesine dikkatle bakıldığında Hz. Peygamber'in (sav) onlara Medine'deki diğer Yahûdîlerden farklı muamelede bulunduğu görülür. Kaynukalılar ve Nadîrlilere taşıyabilecekleri mallarını alarak şehri terk etmelerine müsaade edilmişti. Hâlbuki Kureyzalıların tamamı kılıçtan geçirilmiştir. Bu uygulama farklılığının en önemli sebebi Kureyzalıların Müslümanlara ihanet ederek onların düşmanları ile iş birliği yapmış olmalarıdır. Esasında bu tür hareketlerin cezası neredeyse evrensel bir hukuk kuralı olarak ölümdür. Nitekim müsteşrik Hodgson, Kureyza'ya verilen cezanın ilk olmayıp, bir çok eski milletlerde ve Arap geleneklerinde mevcut bulunduğunu dile getirir.[229]

---

227 Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, I, 587'den naklen.

228 Tabbâra, *el-Yehûd fi'l-Kur'ân*, Beyrut 1966, s. 73-74.

229 Hodgson, M.G.S., *İslâm'ın Serüveni*, (çev. Komisyon), I-III, İstanbul 1995, s. 131.

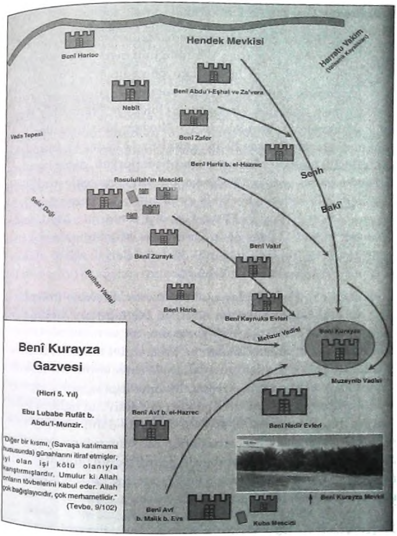
Kureyza Yahûdîleri diğer Yahûdîlerden farklı olarak Müslümanlara silahla karşılık vermişlerdir. Yani onlar için sulh hukuku değil, savaş hukuku geçerlidir. Buna göre galip gelenlerin ellerindeki esirleri öldürmeye hakları vardır. Ancak Hz. Peygamber'in (sav) bu hakkı kullanmasındaki asıl amil, onların silahla karşı koymaları değil, Müslümanlara karşı gerçekleştirdikleri ihanettir. Zira Hz. Peygamber (sav) bundan önce ve sonraki başka savaşlarda da kendisine kılıçla karşılık veren pek çok düşman askerini esir almış ve hiç bir zaman bunları Kureyzalılarda olduğu gibi toplan cezalandırmamış, Müslüman olanlarını affetmiş, olmayanları diyet karşılığında serbest bırakmıştır. Meselâ Allah Rasûlü (sav) Kureyza gazvesine göre çok daha şiddetli çarpışmalara sahne olan Hayber savaşı sonrasında ele geçen esirlere Kureyzalılar gibi muamelede bulunmamıştır.

Kureyza gazvesinin hemen ardından Müslümanlar, Hz. Peygamber'in (sav) de izniyle Kureyş'i ve müttefiklerini Medine'ye saldırı düzenlemeleri için en fazla teşvik eden Hayber Yahûdîlerinden Sellâm b. Ebi'l-Hukayk'ı düzenledikleri bir suikast girişimiyle öldürmüşlerdir.[230] Daha önce de Mekke müşriklerini Müslümanlar aleyhine kışkırtması, Bedir'de öldürülmüş olan müşrik liderleri için ağıt yakması, Hz. Peygamber'i (sav) şiirleriyle hicvetmesi, nihayet iffetli Müslüman kadınlarla ilgili olarak çirkin şiirler söylemesi sebebiyle Yahûdî şair Ka'b b. Eşref de benzer bir akıbete uğramıştı.[231]

---

230 İbn Hişâm, *es-Sire*, III, 286-288.

231 Buhârî, *Rehn* 3, *Meğâzî* 15; Ebû Dâvûd, *Harâc* 22; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 184-193; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 31-34; Belâzürî, *Ensâb*, I, 374.

Benî Kurayza Gazvesi

(Hicri 5. Yıl)

Ebu Lubabe Rufât b. Abdu'l-Munzir.

"Diğer bir kısmı, (Savaşa katılmama hususunda) günahlarını itiraf etmişler, iyi olan işi kötü olanıyla karıştırmışlardır. Umulur ki Allah onların tövbelerini kabul eder. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir."
(Tevbe, 9/102)

4. Hayber Gazvesi (H.7/M.628)

Hayber, Medine-Şam yolu üzerinde Medine'ye 150 km. uzaklıkta bir şehir olup, Arabistan Yahûdîliğinin merkezi ve Hicaz'ın en verimli topraklarının bulunduğu bölgedir. Hz. Peygamber (sav) Medine'de meskûn Yahûdî kabileleri sırayla şehirden uzaklaştırınca onlardan bir kısmı özellikle de Nadîrliler Hayber'e sığınmışlardı. Bundan dolayı Hayber Müslümanlar için tekin olmayan bir merkez haline gelmiştir. O kadar ki, buradaki Yahûdiler bir taraftan Medine'yi tehdit ederlerken, diğer taraftan da Mekke müşriklerinin Müslümanlara karşı gerçekleştirdikleri düşmanca hareketlerin, özellikle de Hendek savaşının teşvikçileri olmuşlardır.[232] Ayrıca Hendek savaşı esnasında Medine'de kalan tek Yahûdî kabile Benî Kureyza'yı Müslümanlara karşı kışkırtan ve onların anlaşmalarını ihlal etmelerine sebep olanlar da yine Hayber'de bulunan Yahûdîlerdir.

Hayberliler Hendek savaşından sonra da Müslümanlara karşı düşmanlıklarına devam etmişler, bir taraftan Medine'de bulunan münafıklarla işbirliği yaparken, diğer taraftan da Medine civarında bulunan Gatafan ve Fezâre gibi müşrik Arapları Müslümanlar üzerine saldırmaya teşvik etmişlerdir. Bu kışkırtmalar neticesinde müşrik Araplar, Medine topraklarına girmişler ve burada ele geçirdikleri Ebû Zerr el-Gifârî'nin oğlunu şehit etmişler, Hz. Peygamber'in (sav) develeri de dâhil olmak üzere buldukları hayvanları gaspetmişlerdir. Müslümanların peşlerine düşmeleri sebebiyle saldırganlar ele geçirdiklerini bırakarak kaçmışlardır. Yaşanan bu gelişme, Hayber üzerine bir seferi kaçınılmaz hale getirmiştir.[233]

232 Buhârî, Meğâzî 16; Belâzürî, *Ensâb*, I, 343.

233 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 80-84.

Hz. Peygamber (sav) Hudeybiye Musâlahası'nın ardından Medine şehir devletini tehdit eden Hayberlileri tamamen etkisiz hale getirmek amacıyla hazırladığı 1500 kişilik kuvvetle Hicretin 7. yılın Muharrem sonunda (Haziran 628) Medine'den hareket etti. İlk önce Müslümanlara saldırı düzenlemiş olan Gatafan ve Fezâre gibi müşrik kabileler etkisiz hale getirildi.[234] Rasûl-i Ekrem (sav) bundan sonra Hayber kalesini muhasara altına aldı. Kuşatma devam ederken Simak adındaki bir Yahûdî kendisine eman verilmesi karşılığında Müslümanlara kalenin zayıf tarafları hakkında bilgi verdi. Yaklaşık 20 gün süren kuşatma sonunda Hayber'in kaleleri tek tek fethedildi. (Muharrem-Safer 7/Mayıs-Haziran 628). Bu savaşta bilhassa Hz. Ali'nin büyük gayret ve katkıları olmuştur.[235] Hayber esirleri arasında Benî Nadîr reisinin kızı, aynı zamanda Hayber Yahûdîlerinden Kinâne b. Rebi'in karısı olan Safiye bint. Huyey b. Ahtâb da bulunuyordu. Hz. Peygamber (sav) savaştan sonra bu hanımla evlenmiştir.[236]

Hayber savaşında mağlup olan Yahûdîler Hz. Peygamber'e (sav) gelerek kendilerini buradan sürmemesi karşılığında, topraklarını işlemeye devam ederek istihsal ettikleri ürünün yarısını Müslümanlara vermeyi teklif ettiler. Bu şekilde toprağın mülkiyeti Müslümanlar'da olacak, Yahûdîler ise elde edilen ürünün yarısı karşılığında orada kiracı (yarıcı) olarak çalışacaklardı. Hz. Peygamber (sav) bu kararı kabul ettikten sonra Hayber arazisinin mülkiyet hakkını fatih gazilere dağıttı.[237]

---

234 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 638-643; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 344.

235 Buhârî, *Cihâd ve's-Siyer* 122, 143, *Fedâilü's-Sahâbe* 9, Salâtu'l-Havf 6, *Meğâzî* 40; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 653-670; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 349-350; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 106-107, 111-112.

236 Buhârî, *Meğâzî* 38;Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 673-675; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 344-345, 350-351, IV, 296; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 108.

237 Buhârî, *İcâre* 22, *el-Hars ve Müzâraa* 17, *Farzu'l-Humus* 19; Vâkıdî, *Meğâzî*, II,

Hayber fethinden sonra bu kalenin civarında yaşayan Fedek Yahûdîleri de Hz. Peygamber'e (sav) müracaat ederek kendilerinin de Hayber Yahûdîleri gibi yarıcı olarak topraklarında kalmak üzere barış yapmak istediklerini bildirdiler. Hz. Peygamber (sav) bu teklifi de kabul etti. Fedek arazisi savaş yapılmaksızın Müslümanların hâkimiyetine girdiği için bu topraklar askerlere dağıtılmayıp tamamen Beytülmâl'e bırakıldı.[238] Dolayısıyla buranın mülkiyeti Hayber'dekinden farklı olarak şahıslara değil, bütün Müslümanlara geçmiş oldu. Hayber'e yakın bir bölgede bulunan Vâdi'l-Kurâ'da yaşayan Yahûdîler Müslümanlara kılıçla mukâbelede bulundular. Fakat birkaç gün süren kuşatmadan sonra onlar da mağlup oldular. Allah Rasûlü (sav) aynen Hayber'de olduğu gibi Müslümanlara savaş açan Vâdi'l-Kurâ halkının mallarını ganimet olarak aldı. Sonra da onlarla elde ettikleri mahsulün yarısını Müslümanlara vermeleri şartıyla anlaşma imzaladı.[239]

Vâdil'l-Kurâ'nın akıbetinden haberdar olan Teymâ Yahûdîleri ise Fedekliler gibi, Müslümanlarla savaşmak yerine cizye karşılığında anlaşmak için Hz. Peygamber'e (sav) geldiler.[240] Buna göre Hayber ve Vâdi'l-Kurâ toprakları gaziler için ganimet kabul edilirken, Fedek arazisi ise Müslümanların ortak mülkiyeti (fey) sayılmıştır. Gerek savaşla fethedilen Hayber ve Vâdi'l-Kurâ, gerekse anlaşmayla teslim alınan Fedek ve Teymâ toprakları bun-

690-691; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 113-114; Belâzürî, *Futûh*, s.33-41; Belâzürî, *Ensâb*, I, 352.

238 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 706-707; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 351-352, 368; Belâzürî, *Futûh*, s. 41-47; Belâzürî, *Ensâb*, I, 352.

239 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 709-711; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 353; Belâzürî, *Futûh*, s. 47; Belâzürî, *Ensâb*, I, 352-353.

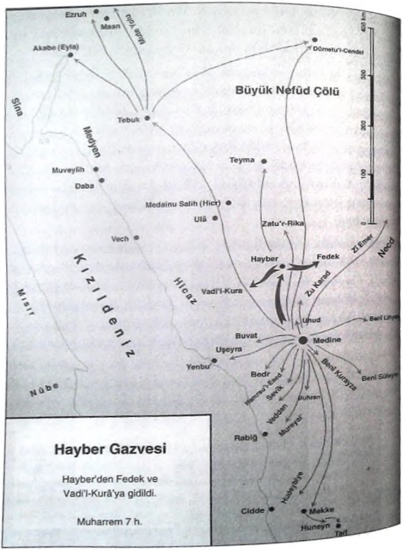
240 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 71; Belâzürî, *Futûh*, s. 48.

dan sonraki İslâm tarihi sürecinde Müslümanların sulhen (barış yoluyla) veya anveten (kılıçla) fethedecekleri topraklar için uygulanacak muamelenin ilk hukukî örneklerini teşkil eder.[241]

Hayber'in fethiyle birlikte Müslümanlar Hicret'ten itibaren Medine'yi kuzeyden tehdit eden en büyük düşmanı ve şer odağını tesirsiz hale getirmiş oldular. Bu sonuçla birlikte Yahûdîlerin Arap Yarımadası'nda siyasî güç olmaları fiilen ortadan kaldırıldı. Bunun neticesinde de Müslümanlar için Şam cihetine doğru fetih yolu tamamen açılmış oldu. Hayber'in kuzeyindeki topraklar Bizans'ın kontrolünde olduğu için Müslümanlar yakın zamanda kaçınılmaz olarak bu büyük güçle hesaplaşmak durumunda kalacaklardır.

Diğer taraftan Yahûdîlerle yapılan savaşlarda elde edilen ganimetler Müslümanlar için büyük iktisadî rahatlama meydana getirdi. Hayber ve Vâdi'l-Kurâ arazileri Muhâcirlere dağıtılmak suretiyle onların ekonomik sıkıntıları giderildi. Bu şekilde onların Medineli kardeşlerine maddî açıdan yük olmaları ortadan kalkmış, üstelik bu sayede Medine'nin iktisadî hayatı da canlanmıştır.

241 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 710-711; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 363-367; Belâzürî, *Futûh*, s. 33-49. Medine döneminde Hz. Peygamber'in (sav) Yahûdîlerle münasebetleri hakkında geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. Özkuyumcu, Nadir, "Asr-ı Saadette Yahûdîlerle İlişkiler", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam* (ed. Vecdi Akyüz), I-V, İstanbul 1994, II, 417-493; Atçeken, İsmail Hakkı, *Asr-ı Saadette Yahûdîlerle İlişkiler*, İstanbul 1996; Mevlânâ, Şiblî Numânî, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, s. 253-263, 275-278, 298-315; Baş, Eyüp, *İslâm'ın İlk Döneminde Müslüman Yahûdî İlişkileri*, İstanbul 2004, s. 31-79. Ayrıca bk. Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I, 546-616.

Hayber Gazvesi

Hayber'den Fedek ve Vadi'l-Kurâ'ya gidildi.

Muharrem 7 h.

Hayber savaşının neticesi, o dönemde Müslümanlarla barış anlaşmaları devam eden Mekke müşriklerine de dolaylı bir mesaj olmuştur. Her şeyden önce bu zafer, onların Müslümanları yok etme hayallerini suya düşürmüştür. Müşrikler Müslümanlara karşı en büyük müttefiklerini bu savaş sonucunda kaybettikleri için Medineliler karşısında yalnız kaldıklarını anlamışlar, Müslümanlar üzerine harekât konusundaki son ümitlerini de yitirmişlerdir. Kureyşliler için artık Mekke'nin Müslümanlar eline geçmesini beklemekten başka yapılabilecek bir şey kalmamıştır.

D. HIRİSTİYANLARLA MÜNASEBETLER

1. Mûte Savaşı (H.8/M.629)

Hz. Peygamber (sav) Mekkelilerle gerçekleştirdiği Hudeybiye Musâlahası sonrasında elde edilen barış ortamından istifade ederek tebliğ faaliyetlerini uluslararası boyuta taşımaya karar verdi. Bunun için Arabistan'a komşu devlet başkanlarına ve büyük kabile reislerine elçiler göndermek suretiyle bir taraftan İslâm dinine daveti gerçekleştirirken, diğer taraftan da onlarla diplomatik münasebetler kurmaya çalıştı. Bu faaliyetiyle Allah Rasûlü (sav), peygamberlik vazifesiyle devlet başkanlığı sorumluluğunu birlikte îfâ etmiştir. Arap kabilelerinden ve komşu devlet idarecilerden bir kısmı Medine'den gelen elçilere güzel muamelede bulunurlarken, -hatta Amr b. el-Âs'ın elçi olarak gittiği Umân'da kabile yöneticileri müslüman olmuşlar ve onun idareciliğini kabul etmişlerdir[242]- bir kısmı ise Müslümanlara düşman-

---

242 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 262-263; Belâzürî, *Futûh*, s. 104.

lığı sebebiyle gelenlere ilgisiz davranmışlar, hatta onlardan birisini öldürmüşlerdir. Elçiyi öldürmek evrensel bir hukuk ihlâli ve savaş sebebidir. İşte Mûte savaşı da böyle bir olay neticesinde meydana gelmiştir.

Hz. Peygamber (sav), Hicrî 8. yılın başında (M. 629) Hâris b. Umeyr el-Ezdî'yi İslâm'a davet mektubuyla birlikte Busra valisine elçi olarak göndermişti. Bizans İmparatorluğu'na bağlı olarak görev yapan Gassânî Emîri Şürahbil b. Amr, Hâris'i kendi kontrolündeki bölgeden geçerken yakalayıp öldürdü.[243] Hz. Peygamber (sav), geleneksel elçilik hukukunu hiçe sayan ve Müslümanlara alenî düşmanlık işareti olarak gördüğü bu hareketi karşılıksız bırakmamak için Zeyd b. Hârise komutasında bir orduyu Şam'a doğru harekete geçirdi. Askerî birliğin ikinci komutanlığına Cafer b. Ebû Tâlib, üçüncü komutanlığa da Abdullah b. Revâha getirildi. Allah Rasûlü (sav) komutanlara gittikleri bölge halklarını önce İslâm'a davet etmelerini, düşmanlarına bile verdikleri sözlerinde durmalarını, çocuklara, kadınlara, yaşlılara ve manastırlara çekilmiş insanlara zarar vermemelerini, ziraat alanlarına dokunmayıp ağaçları kesmemelerini ve insanların evlerini de yıkmamalarını emretti.[244] Bu talimatlar daha sonraki dönemlerde Müslümanlar için İslâm savaş hukukunun en önemli prensipleri olarak kabul edilmiştir.

Diğer taraftan elçiyi öldüren Gassânî Emîri Şürahbil Müslümanların kendi bölgesine doğru yürümekte olduklarını haber alınca durumu Bizans İmparatoru'na bildirdi. Bunun üzerine bölgede bulunan Lahm, Cüzâm, Behrâ, Belî gibi Arap kabilelerinin dâhil olmalarıyla birlikte 100 bin kişilik bir Bizans ordusu hazır-

243 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 755-756; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 128.

244 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 757-258.

landı. Taraflar Belkâ şehrine bağlı Mûte bölgesinde karşı karşıya geldiler. Cemâziyelevvel 8 (Eylül 629) tarihinde gerçekleşen savaşı Medine'de bulunan Hz. Peygamber (sav) göz yaşları içinde ashâba aktarmış, tayin ettiği komutanların sırayla şehit düştüklerini, nihayet Hâlid b. Velîd'in idareyi ele alarak başarılı bir ric'at hareketiyle Müslümanları hezimetten kurtardığını haber vermiştir.[245]

Hâlid b. Velîd savaş esnasında ordunun sağ tarafında olan askerleri sol tarafa, sol taraftakileri sağ tarafa kaydırmak, öndeki askerleri arkaya, arkadaki savaşçıları da öne almak suretiyle takviye birlikler geldiği izlenimi verdirerek düşmanı şaşırtmış, bundan istifadeyle başarılı bir geri dönüş manevrası sonucunda ordusunu geri çekmeye muvaffak olmuştur. Onun bu taktiği bazı Müslümanlar tarafından savaştan kaçmak olarak değerlendirilmiş, ancak Hz. Peygamber (sav) bu ordudaki askerlerin çarpışmalardan kaçan değil, tekrar tekrar Allah adına savaşan mücahidler olduklarını ifade etmiştir. 3 bin kişilik bir topluluğun, sayılarının 100 bin askere ulaştığı rivayet edilen Rum müttefik ordusu karşısında savaşma cesareti göstermesi ve sadece 15 kayıpla savaş meydanından ayrılması Müslümanlar için sembolik anlamda da olsa bir başarıdır. Hz. Peygamber (sav) Mescid-i Nebî'de ashâbına savaşın cereyan tarzını anlattıktan sonra sözlerini *"fetih mücahidlere müyesser oldu"* ifadeleriyle tamamlamış olması bu başarının işaretidir.[246]

Hz. Peygamber'in (sav) Rumlar üzerine düzenlediği bu sefer herşeyden önce hedefine ulaşmış bir askerî faaliyet kabul

---

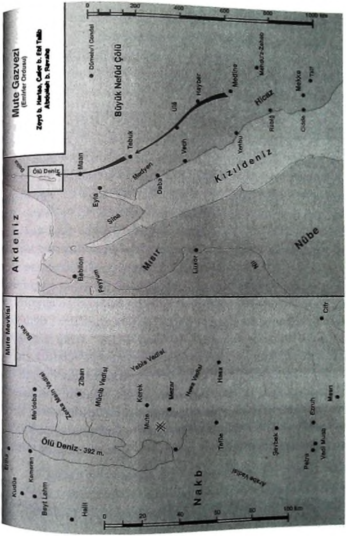
245 Buhârî, *Cenâiz* 4,*Cihâd ve's-Siyer* 7, 183, *Fedâilü's-Sahâbe* 25, *Meğâzî* 44; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 756-763; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 22-23; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 128-129.

246 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 763-765; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 21-24; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 129-130.

edilir. Öncelikli olarak bu girişimle Müslümanların bir elçisinin katledilmesi cevapsız bırakılmamıştır. Ayrıca Müslümanlar bu kadar büyük bir Rum ordusu ile az sayıdaki askerle dahi savaşabilecek cesarette olduklarını hem Rumlara hem de muhtemel başka düşmanlarına göstermişlerdir. Bu savaş aynı zamanda Müslümanların Arap Yarımadası dışına doğru daha sonra tertip edecekleri fetih hareketlerinin de ilk adımı olmuştur. Artık onlar için yeni hedef Arabistan'ın kuzeyinde yer alan Şam toprakları, yani Doğu Roma'nın hâkimiyet sahasıdır. Böyle olduğu içindir ki Mûte harbinin üzerinden daha bir ay geçmeden Allah Rasûlü (sav) Rumlarla siyasî müttefik olan Kudaa kabilesi üzerine Amr b. el-Âs komutasında bir ordu göndermiştir. Amr'ın ardından yola çıkan Ebû Ubeyde b. Cerrâh idaresindeki takviye orduyla birlikte Zâtu's-Selâsil denilen bölgesinde düşmanı mağlup etmiş, bu sayede Müslümanlar hem Mûte'nin intikamını almışlar, hem de topraklarına girmek suretiyle Bizans'a yeniden meydan okumuşlardır.[247] Bu sebeple Şam bölgesinde her iki taraf için de yeni bir hesaplaşma kaçınılmaz hale gelmiştir.

---

247 Buhârî, *Fedâilu's-Sahâbe* 5, *Meğâzî* 63; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 770-771; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 131.

Mute Gazvezi
(Emirler Ordusu)
Zeyd b. Harise, Cafer b. Ebî Tâlib
Abdullah b. Revaha
Büyük Nefûd Çölü
Dûmetu'l Cendel
Tebuk
Hayber
Medine
Mekke
Tâif
Cidde
Râbiğ
Yenbu
Hicaz
Maan
Ölü Deniz
Medyen
Vech
Daba
Kızıldeniz
Eyla
Sina
Akdeniz
Babilon
Feyyum
Mısır
Luksor
Nil
Nûbe
Mute Mevkisi
Ma'deba
Zîban
Mûcib Vadisi
Yebis Vadisi
Kerek
Mute
Mezar
Hesa
Ölü Deniz - 392 m.
Kudüs
Kameren
Beyt Lehm
Halil
Tafile
Şevbek
Petra
Vadi Musa
Ezruh
Maan
Cifr
Nakb
Arabe Vadisi

2. Tebük Seferi (H.9/M.630)

Tebük, Hicaz'ın kuzeyinde ve Medine ile Şam arasında bulunan bir yerleşim mekânıdır. Veda haccından önce gerçekleştirilen bu harekât, aynı zamanda Hz. Peygamber'in (sav) iştirak ettiği son askerî faaliyettir. Seferin asıl sebebi yakın zamanda Fars İmparatorluğu'nu mağlup eden Bizans devletinin Şam'da bulunan ve kendisine bağlı hareket eden Arap kabilelerini de yanına almak suretiyle kuzeyden Hicaz topraklarına doğru büyük bir saldırı düzenleyeceği haberinin alınmasıdır. Esasında yakın zamanda Rumların Müslümanlar üzerine bir saldırı gerçekleştireceğini tahmin eden Hz. Peygamber (sav), bu tür haberlerin de duyulması üzerine derhal sefer hazırlıklarına başlama emri verdi. Bu dönem, Arap Yarımadası'nda sıcağın ve kuraklığın en yoğun hissedildiği, üstelik hurma hasadının da yapıldığı bir mevsimdi.[248] Dolayısı ile bu askerî faaliyet Müslümanlar için hem hazırlık safhası, hem de gerçekleşmesi itibariyle en şiddetli ve en sıkıntılı harekât olmuştur. Nitekim Müslümanlar zorluğu sebebiyle bu sefere *"Saatü'l-Usre"*[249], *"Gazvetül-Usre"* demişler, faaliyete iştirak eden orduya da *"Ceyşül-Usre"* adını vermişler, her anlamda bu seferi *"usre=zorluk"* kelimesiyle telaffuz etmişlerdir.[250] Görüleceği üzere Tebük seferi aynı zamanda Müslümanların iman, ihlâs ve Hz. Peygamber'e (sav) sadakat imtihanına dönüşmüştür. Nitekim Müslümanlardan bir kısmı sefere katılma konusunda tereddüde düşmüşlerdir. Onların halini Kur'ân şu âyetlerle ortaya koyar:

---

248 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 990-991; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 159; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 165.

249 Tevbe, 9/117.

250 Buhârî, *Meğâzî* 78; Belâzürî, *Ensâb*, I, 368.

"Ey inananlar!. Ne oldu size? Allah yolunda savaşa çıkın denilince yere yığılıp kaldınız. Âhiret yerine dünya hayatına mı razı oluyorsunuz? Oysa dünya hayatının geçimliliği Âhirete göre pek azdır. Eğer savaşa çıkmazsanız, Allah sizi elem verici bir azap ile cezalandırır ve yerinize sizden başka bir kavim getirir. Siz savaşa çıkmamakla ona hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye kadirdir. Eğer siz Muhammed'e yardım etmezseniz, bilin ki inkâr edenler onu, iki kişinin ikincisi olarak yurdundan çıkardıklarında, Allah ona yardım etmiştir. Hani o, mağarada arkadaşına 'Üzülme Allah bizimledir' diyordu. Bunun üzerine Allah ona emniyetini indirdi. Görmediğiniz askerlerle onu destekledi ve inkâr edenlerin sözünü alçalttı. Allah'ın sözü en üstündür. Allah yücedir, bilendir. Haydi hafifiyle, ağırıyla hepiniz yola koyulun ve Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla cihad edin. Eğer bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır".[251] *"Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele".*[252]

Hz. Peygamber'e (sav) sadakat sınavını ilk kaybedenler beklenildiği gibi münafıklar olmuştur. Onlardan bir kısmı çeşitli mazeretler ileri sürerek seferden aflarını istemişler, Hz. Peygamber (sav) de asıl durumlarını bilmesine rağmen, hiçbir araştırmaya girmeden onların mazeretlerini kabul etmiştir. Nitekim inen âyet onların yalanlarını açıkça yüzlerine vurmakta gecikmemiştir:

"Eğer yakın bir dünya malı ve kolay bir yolculuk olsaydı, sana uyup peşinden gelirlerdi. Fakat meşakkatli bir hedef onlara uzak göründü, bir de 'gücümüz yetseydi sizinle beraber çıkardık' diye

---

251 Tevbe, 9/38-41.

252 Bakara, 2/155.

Allah'a yemin ederek kendilerini helak ediyorlar. Hâlbuki Allah onların yalan söylediklerini biliyor. Allah seni affetsin! Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancıları bilinceye kadar beklemeden niçin onlara izin verdin?. Allah'a ve âhiret gününe iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihad etmekten geri kalmak için senden izin istemezler. Allah kendine karşı gelmekten sakınanları çok iyi bilendir. Ancak Allah'a ve Âhiret gününe inanmayan, kalpleri şüpheye düşüp kendileri de o şüphelerinin içinde bocalayan kimseler senden izin isterler. Onlar eğer savaşa çıkmak isteselerdi, elbette bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların harekete geçmelerini istemedi de onları geri bıraktı ve onlara, "Oturun oturan acizlerle beraber" denildi. Eğer onlar da sizin içinizde (sefere) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmayacak ve sizi fitneye düşürmek için aranızda koşuşturacaklardı. Aranızda onları dinleyecek kişiler de vardı. Allah zalimleri hakkıyla bilendir. Andolsun bunlar daha önce de fitne çıkarmak istemişler ve sana karşı türlü türlü işler çevirmişlerdi. Nihayet hak geldi ve onlar istemedikleri halde Allah'ın dini galip geldi. Onlardan "Bana izin ver, beni fitneye (isyana) sevketme" diyen de vardır. Bilesiniz ki onlar (böyle diyerek) fitnenin ta içine düştüler. Şüphesiz ki cehennem kâfirleri elbette kuşatacaktır".[253]

Allah Rasûlü'nün (sav) çağrısına Medine civarında yaşayan bedevî kabilelerden bazıları da olumsuz cevap vermişlerdir. Kur'ân onların hallerini de şu şekilde ortaya koyar:

---

253 Tevbe, 9/42-49.

"Bedevîlerden mazeret ileri sürenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah'a ve Rasûlü'ne yalan söyleyenler ise (mazeret bile belirtmeden) oturup kaldılar. Onlardan kâfir olanlara elem dolu bir azap isabet edecektir".[254] *"Bedevîlerden öyleleri vardır ki, (Allah yolunda) harcayacakları şeyi bir zarar sayar ve (bundan kurtulmak için) size belalar gelmesini beklerler. Kötü belâlar kendi başlarına olsun. Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Bedevîlerden kimileri de vardır ki, Allah'a ve Âhiret gününe inanır. Harcayacaklarını, Allah katında yakınlığa ve Peygamberin dualarını almağa vesile sayarlar. Bilesiniz ki bu, (Allah katında) onlar için yakınlıktır. Allah onları rahmetine sokacaktır. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir".*[255] *"Çevrenizdeki bedevîlerden birtakım münafıklar vardır. Medine halkından da münafıklıkta direnenler var ki sen onları bilmezsin. Biz onları biliriz. Onlara iki defa azap edeceğiz. Sonra da büyük bir azaba itileceklerdir".*[256] *"Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevîlere, Allah'ın Rasûlünden geri kalmak, kendi canlarını onun canından üstün tutmak yaraşmaz. Çünkü onların, Allah yolunda çektikleri susuzluk, yorgunluk, açlık, kâfirleri öfkelendirmek üzere bir yere adım atmaları ve düşmana karşı herhangi bir başarı kazanmaları gibi hiçbir olay yoktur ki karşılığında kendilerine iyi bir amel (in sevabı) yazılmış olmasın. Şüphesiz Allah iyilik yapanların mükâfatını elbette zayi etmez".*[257]

---

254 Tevbe, 9/90.
255 Tevbe, 9/98-99.
256 Tevbe, 9/101.
257 Tevbe, 9/120.

Tebük seferi sebebiyle imtihanda başarısız olan gruplardan biri de esasında samimi anlamda Müslüman olan, üstelik sefere çıkabilecek güce sahip bulunmakla birlikte yolculuğun zorluğunu göze alamayıp keyfî mazeretlerle geri kalanlardır. Bu şahıslar Ka'b b. Mâlik, Mürâre b. Rebi' ve Hilâl b. Ümeyye'dir. Onlar seferin tamamlanmasından sonra pişmanlıklarını ifade etmişler ve affa uğramışlardır.[258] Müslümanlar arasında başka bir grup daha vardır ki, onlar imkânları bulunduğu halde orduya katılmamışlar, fakat hatalarını anlayıp daha sonra Hz. Peygamber'e (sav) ulaşmışlardır. Ebû Heyseme bu gruba örnek olarak verilebilir.[259] Ashâb-ı Kirâm arasında imanları sağlam, bedenleri sağlıklı olmasına rağmen bineği, yol azığı bulunmaması sebebiyle seferde yer alamayan başka bir topluluk daha vardır ki, bunlara Bukkâûn (Ağlayanlar) adı verilmiştir.[260]

> *"Kendilerini bindirip (cepheye) sevk edesin diye sana geldikleri zaman, senin, "Sizi bindirebileceğim bir şey bulamıyorum" dediğin; bu uğurda harcayacakları bir şey bulamadıklarından dolayı üzüntüden gözleri yaş döke döke geri dönen kimselere de bir sorumluluk yoktur".*[261]

---

258 *"Savaştan geri kalan üç kişinin de tevbelerini kabul etti. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları da kendilerini sıktıkça sıkmış, böylece Allah'ın azabın)dan yine ona sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hallerine) dönsünler diye, onların tövbelerini de kabul etti. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul eden ve çok merhamet edendir".* (Tevbe, 9/118); Buhârî, *Meğâzî* 79, *Tefsîru'l-Kur'ân* 14; Müslim, *Tevbe* 35; Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 996-999; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 162; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 166; İbn Habîb, *Kitabu'l-Muhabber*, s. 284-285.

259 İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 163-164.

260 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 993-994; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 161-162; İbn Habîb, *Kitabu'l-Muhabber*, s. 281.

261 Tevbe, 9/92.

Gerek tabiî şartların zorluğu, gerekse münafıkların girişimlerine rağmen Müslümanların büyük çoğunluğu Hz. Peygamber'in (sav) çağırısına cevap vermek suretiyle onunla birlikte bu meşakkatli yolculuğa iştirak etmişlerdir. Kur'ân onları şu ifadelerle takdir eder:

> *"İslâm'ı ilk önce kabul eden Muhâcirler ve Ensâr ile iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Allah onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır".*[262]

Bedenen sefere iştirak eden Müslümanların yanında ordunun techizinde özellikler müslüman zenginlerin büyük yardım ve desteği görülmüştür. Bunlar arasında 1000 deve, 70 at, 200 deve yükü elbise ve gıda, 1000 altın ve 1000 dirhem gümüş ile Hz. Osman başta gelir. Hz. Ebû Bekir ise 4000 dirhem miktarındaki parasının tamamını, Hz. Ömer ise mal varlığının yarısını orduya bağışlamıştır.[263]

Allah Rasûlü (sav) sefer için bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra Muhammed b. Mesleme veya Siba' b. Urfuta'yı Medine'de kendi yerine vekil tayin ederek Hicretin 9. yılı Receb ayında (Ekim 630) yaklaşık 30 bin kişiye ulaşan bir orduyla harekete geçti. Abdullah b. Übey başta olmak üzere münafıkların bir kısmı Medine'de kalmışlardı.[264] Diğer taraftan Hz. Peygamber (sav), Hz. Ali'yi Ehl-i beytin başında kalması için Medine'de bırakmıştı. Münafıklar sefere iştirak edememiş olmasını Hz. Ali

---

262 Tevbe, 9/100.

263 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 991; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 161.

264 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1002; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 162.

için alay konusu yapmışlar, Allah Râsulü'nün (sav) onu kadın ve çocuklara bekçi olarak bıraktığını söylemişlerdir. Bu sözlerden oldukça rahatsız olan Hz. Ali derhal harekete geçerek orduya yetişmiştir. Hz. Ali'den Medine'yi niçin terk ettiğini öğrenen Hz. Peygamber (sav) *"bana nisbetle sen Mûsâ'ya nisbetle Hârûn derecesinde olmak istemez misin?"* sözleriyle ona iltifat etmiş ve tekrar Medine'ye dönmesini sağlamıştır.[265]

Müslümanlar sıkıntılı yolculuk sonunda önemli bir problem yaşamadan Medine'ye 700 km uzaklıktaki Tebük'e kadar ilerleyip burada karargâh kurdu. Hz. Peygamber (sav) burada 20 gün beklemesine rağmen ne Rumlardan ne de onlara tabi olan Hıristiyan Araplardan herhangi bir grupla karşılaşmadı.[266] Bu sürede İslâmiyet'e davet amacıyla Cerbâ, Eyle Limanı, Ezruh, Maknâ ve Maan'a birlikler gönderildi. Adı geçen kabile temsilcileri sırasıyla gelerek cizye ödemek şartıyla barış yapmayı ve Müslümanların tebeası olmayı kabul ettiler. Allah Rasûlü (sav) Tebük'te konaklaması esnasında Hâlid b. Velîd kumandasındaki bir orduyu buraya yakın bir mevkide bulunan Dûmetü'l-Cendel üzerine sevketti. Bölge sakini Araplar da Müslümanların hâkimiyetini kabul ettiler.[267] Rasûl-i Ekrem (sav) Şam topraklarındaki bütün faaliyetlerini tamamladıktan sonra geri dönme kararı aldı.[268]

Tebük seferi Hz. Peygamber'in (sav) Sâsânî İmparatorluğu ile birlikte o dönemin iki büyük devletinden biri olan Doğu Roma

265 Buhârî, *Meğâzî* 78; Tirmizî, *Menâkıb*, 21; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 163.

266 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1015.

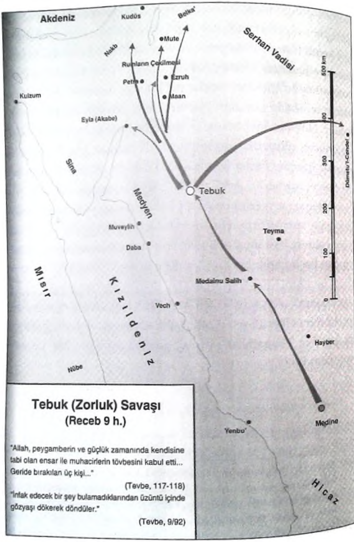
267 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1025-1047; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 169-170; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 166; Belâzürî, *Futûh*, s. 79-85.

268 İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 170.

İmparatorluğu'na açıkça meydan okuma faaliyetidir. Büyük bir orduyla Arap Yarımadası'nı işgal edeceklerini söyleyen Rumların, kendi topraklarına giren ve burada 20 gün bekleyen Müslümanlara karşı çıkamamış olması, Bizans'ın doğu sınırının daha batıya kaydırıldığının, başka bir ifadeyle onların Arabistan'ın kuzey tarafında yer alan bölgeleri terk ettiklerinin açık bir işaretidir. Nitekim bu hadiseden sonra ne Bizanslılar, ne de bölgede onların müttefiki durumundaki Hıristiyan Araplar, Müslümanlar üzerine herhangi bir askerî faaliyet düzenleme cesareti gösterememişlerdir. Artık yakın gelecekte Araplar ile Bizans'ın hesaplaşma merkezinin Şam toprakları olacağı belli olmuş, Müslümanlar için hücum, Hıristiyanlar için ise savunma ve geri çekilme süreci başlamıştır. Bu sebeple Arap Yarımadası'nın kuzeyinden başlayarak bir taraftan Küçük Asya (Anadolu) içlerine, diğer taraftan Atlas Okyanusu'na, oradan da Fransa içlerine kadar ulaşacak olan Müslüman Arap fetih harekâtının esas başlangıç adımının Tebük seferi olduğunu söylemek, dolayısıyla bunu ilk kez Hz. Peygamber'in (sav) gerçekleştirdiğini ileri sürmek mümkündür.[269]

---

269 Ayrıca Hz. Peygamber'in (sav) defalarca Kayser'in ve Kisra'nın mülkünün fethedileceği, onların hazinelerinin Müslümanların eline geçeceğini de müjdelediği, bu konuda ashâbını teşvik ettiği de unutulmamalıdır. (bk. Buhârî, *İmân ve'n-Nüzür* 3). Rasûlüllah'ın (sav) Medine döneminde Hıristiyanlar'la ilişkileri hususunda geniş bilgi için bk. Ağarı, Murat, *Hz. Muhammed'in Hıristiyanlarla Mücadele Stratejisi*, İstanbul 2003, s. 100-131. Ayrıca bk. Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I, 617-646.

Tebuk (Zorluk) Savaşı
(Receb 9 h.)

"Allah, peygamberin ve güçlük zamanında kendisine tabi olan ensar ile muhacirlerin tövbesini kabul etti... Geride bırakılan üç kişi..."

(Tevbe, 117-118)

"İnfak edecek bir şey bulamadıklarından üzüntü içinde gözyaşı dökerek döndüler."

(Tevbe, 9/92)

E. DAHİLÎ DÜŞMAN MÜNAFIKLARLA MÜNASEBETLER

Rasûl-i Ekrem'in (sav) Medine'de karşılaştığı büyük problemlerden biri de nifak hareketiydi. Münafıkların Medine'de ortaya çıkışları tabiî bir durumdur. Müslümanlar Mekke'de bir kuvvet ve otoriteye sahip değillerdi ki, insanlardan bir grup münafıkların yaptıkları gibi Müslümanlardan korksun ya da onlardan bir menfaat beklesin, görünürde onlara yakınlık kurmaya çalışsın, gizliden gizliye onlara karşı komplo ve tuzaklar hazırlasın. Mekke'deki müşrikler bu sebeple gerek Allah Rasûlü'ne (sav) gerekse diğer Müslümanlara açıkça tavır koyuyorlar, istedikleri gibi düşmanlıklarını gösteriyorlardı. Medine'de ise durum bundan çok farklıydı. Burada Müslümanlar hâkim durumdaydılar. Azınlıkta kalan müşriklerin Allah Rasûlü'ne (sav) ve diğer Müslümanlara inkârlarını ve açık düşmanlarını göstermeleri mümkün değildi. Onların bu tavırlarında akrabalık bağlarının da mutlaka etkisi vardı. Zira Evs ve Hazrec ileri gelenleri Rasûlüllah'ı (sav) desteklemişler, savunma ve yardım konusunda onunla ittifak yapmışlardı. Sonunda Medine'deki Arapların büyük çoğunluğu gerçek anlamda Müslüman olmuş, Allah Rasûlü'nü (sav) en büyük liderleri olduğunu kabul etmişlerdi. İşte bu ortamda şirk inancıyla bağını koparmayanların Müslümanlara karşı düşmanlıklarını açıkça ortaya koymaları kolay olamazdı. Bu sebeple şehirde bulunan bir kısım Araplar gerçekte İslâm'a inanmadıkları halde toplumdaki mevkilerini korumak, bazı maddî menfaatler elde etmek gibi farklı gerekçelerle inanmış gibi görünmeyi tercih etmişlerdir. Bununla birlikte onlar aynen Mekke müşriklerinin yaptığı gibi Hz. Peygamber'e (sav) karşı alay etmekten, suikast düzenlemeye kadar çeşitli şekillerde düşmanlıklarını göstermişler, özetle Müslümanlar arasında birliği bozma adına da her türlü faaliyetin içinde yer almışlardır. Onların müşriklerden

farkı, düşmanlıklarını gizli olarak yapmış olmalarıdır. Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok yerinde bilhassa da Haşr, Bakara ve Tevbe sûrelerinde münafıkların özelliklerinden ve faaliyetlerinden çokça bahsedilmiştir. Ayrıca Kur'ân'da Münafıkûn isminde bir sûre de bulunmaktadır. Nitekim adı geçen sûrede onların hususiyelleri şu şekilde ortaya konulur:

> *"(Ey Muhammed!) Münafıklar sana geldiklerinde, "Senin, elbette Allah'ın peygamberi olduğuna şahitlik ederiz" derler. Allah senin, elbette kendisinin peygamberi olduğunu biliyor. (Fakat) Allah o münafıkların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder. Yeminlerini kalkan yaptılar da insanları Allah'ın yolundan çevirdiler. Gerçekten onların yaptıkları şey ne kötüdür! Bu, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleri, bu yüzden de kalplerine mühür vurulması sebebiyledir. Artık onlar anlamazlar".*[270]

Benzer şeklide Nûr sûresinde geçen âyetler onların bütün hallerini özetler mahiyettedir:

> ***"(Münâfıklar), "Allah'a ve peygambere inandık ve itaat ettik" derler. Sonra da onların bir kısmı bunun ardından yüz çevirirler. Hâlbuki onlar inanmış değillerdir. Aralarında hüküm vermesi için Allah'a (Kur'ân'a) ve peygambere çağrıldıkları zaman, bir de bakarsın ki içlerinden bir grup yüz çevirmektedir. Ama gerçek (verilen hüküm) kendi lehlerinde ise, boyun eğerek ona gelirler. Kalplerinde bir hastalık mı var, yoksa şüphe ve tereddüde mi düştüler? Yoksa Allah ve Rasûlünün kendilerine karşı zulüm ve haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır, işte onlar asıl zalimlerdir".***[271]

---

270 Münâfikûn, 63/1-3.

271 Nûr, 24/47-50.

İnançsızlıklarını açıkça ortaya koyamayan Medine'deki münafıkların önünde İslâm'a girmiş, dinin emirlerini yerine getiriyormuş gibi görünmekten, kabileleri ile dayanışma içine girmekten, planlarını, tuzaklarını ve oyunlarını ise sinsi, gizli ve komplesk yöntemlerle yürürlüğe koymaktan başka yol yoktu. Onların Müslümanlara karşı nifak, tuzak ve komploları Allah Rasûlü (sav) tarafından biliniyordu. Ayrıca Kur'ân âyetleri onları defalarca eleştiriyor, gizli planlarını açıklıyordu.[272]

> *"İnsanlardan, inanmadıkları halde, "Allah'a ve Âhiret gününe inandık" diyenler de vardır. Bunlar Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değillerdir. Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır. Söyledikleri yalana karşılık da onlara elem dolu bir azap vardır. Bunlara, "Yeryüzünde fesat çıkarmayın" denildiğinde, "Biz ancak ıslah edicileriz!" derler. İyi bilin ki, onlar bozguncuların ta kendileridir. Fakat farkında değillerdir. Onlara, "İnsanların inandıkları gibi siz de inanın" denildiğinde ise, "Biz de akılsızlar gibi iman mı edelim?" derler. İyi bilin ki, asıl akılsızlar kendileridir, fakat bilmezler. İman edenlerle karşılaştıkları zaman, "İnandık" derler. Fakat şeytanlarıyla (münafık dostlarıyla) yalnız kaldıkları zaman, "Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay ediyoruz" derler. Gerçekte Allah onlarla alay eder (alaylarından dolayı onları cezalandırır); azgınlıkları içinde bocalayıp dururlarken onlara mühlet verir. İşte onlar, hidayete karşılık sapıklığı satın almış kimselerdir. Bu yüzden alışverişleri onlara kâr getirmemiş ve (sonuçta) doğru yolu bulamamışlardır".*[273]

---

272 Derveze, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, III, 76.

273 Bakara, 2/8-18.

"İman edip sonra inkâr eden, sonra inanıp tekrar inkâr eden, sonra da inkârlarında ileri gidenler var ya; Allah onları bağışlayacak da değildir, doğru yola iletecek de değildir. Münafıklara, kendileri için elem dolu bir azap olduğunu müjdele".[274] *"Onlar sizi gözetleyip duran kimselerdir. Eğer Allah tarafından size bir fetih (zafer) nasip olursa, "Biz sizinle beraber değil miydik?" derler. Şayet kâfirlerin (zaferden) bir payı olursa, "Size üstünlük sağlayıp sizi mü'minlerden korumadık mı?" derler. Allah, kıyamet günü aranızda hükmünü verecektir. Allah, mü'minlerin aleyhine kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir. Münafıklar, Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir. Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı pek az anarlar. Onlar küfür ile iman arasında bocalayıp dururlar. Ne bunlara (mü'minlere) ne de şunlara (kâfirlere) bağlanırlar. Allah kimi saptırırsa ona asla bir çıkar yol bulamazsın".*[275]

"Kesinlikle sizden olduklarına dair Allah'a yemin ederler. Oysa onlar sizden değillerdir. Fakat onlar korkudan ödleri patlayan bir topluluktur. Eğer sığınacak bir yer veya (gizlenecek) mağaralar yahut girilecek bir delik bulsalardı, hemen koşarak oraya kaçarlardı".[276] *"Sizi razı etmek için, Allah'a yemin ederler. Eğer gerçekten mü'min iseler (bilsinler ki), Allah ve Rasûlü'nü razı etmeleri daha önceliklidir. Allah'a ve Rasûlü'ne karşı gelen kimseye, içinde ebedî kalacağı cehennem ateşinin olduğunu bilmediler mi? İşte bu, büyük bir rezilliktir".*[277]

---

274 Nisâ, 4/137-138.

275 Nisâ, 4/141-143.

276 Tevbe, 9/56-57.

277 Tevbe, 9/62-63.

"Ey Muhammed!) Münafıklar sana geldiklerinde, "Senin, elbette Allah'ın peygamberi olduğuna şahitlik ederiz" derler. Allah senin, elbette kendisinin peygamberi olduğunu biliyor. (Fakat) Allah o münafıkların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder. Yeminlerini kalkan yaptılar da insanları Allah'ın yolundan çevirdiler. Gerçekten onların yaptıkları şey ne kötüdür! Bu, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleri, bu yüzden de kalplerine mühür vurulması sebebiyledir. Artık onlar anlamazlar. Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider. Konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin. Onlar sanki elbise giydirilmiş kereste gibidirler. Her kuvvetli sesi kendi aleyhlerine sanırlar. Onlar düşmandır, onlardan sakın! Allah onları kahretsin! Nasıl da (haktan) çevriliyorlar!".[278]

Medine'deki nifak hareketinin başında bulunan Abdullah b. Übey b. Selûl şehrin idaresini üstlenmek üzereyken Hz. Peygamber'in (sav) hicreti sebebiyle reisliği gerçekleşmediği için ona ve diğer Müslümanlara düşmanlık beslemiş, etrafında topladığı münafıklar ile ashâb aleyhine her türlü faaliyetin içinde yer almıştır.[279] Onun idaresindeki münafıklar Medine'de kurulmaya çalışılan Müslüman toplumu hedef alan bütün düşman unsurlarla işbirliği içinde olmuşlar; bir taraftan onları Müslümanlara karşı kışkırtmışlar, diğer taraftan da Müslümanların zayıf yönlerini düşmanlarına haber vermişlerdir. Gerek Mekke müşriklerini, gerek Medine içinde veya dışında yaşayan Yahûdîleri, gerekse Medine çevresinde bulunan müşrik Arapları Müslümanlara karşı tahrik ve teşvik etmişlerdir. Şüphesiz faaliyetlerinde onların en büyük ortakları Medineli Yahûdîlerdir. Onlar Müslümanlara

---

278 Münâfikûn, 63/1-4.

279 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 234-235; Medine'deki münafıklar hakkında bk. Belâzürî, *Ensâb*, I, 274-287.

karşı koyma, tezgâhlar hazırlama konusunda dayanışma içine girmişler. Hatta denilebilir ki, münafıkların güçlenmesi, direnmesi, hile ve tuzaklar peşinde olmaları, ancak Yahûdîlerden gördükleri destek, onlarla aralarında gerçekleşen dayanışma ve yardımlaşma sayesinde olmuştur.[280]

Münafıkları Müslümanlar için asıl tehlikeli hale getiren husus bizzat Medine'de ve ashâbın arasında bulunmaları ve her birinin şehirde yaşayan Evs ve Hazrec kabilesine mensup olmalarıdır. Bu sebeple onlara karşı herhangi bir cezalandırma girişimi neredeyse imkânsızdır. Hz. Peygamber (sav) de bunun bilincinde olarak bu gizli düşmanla mücadelede son derece dikkatli davranmış, onlara karşı özel siyasî bir taktik uygulamış, böylece Medine'deki bütünlüğü tehdit eden bu dâhilî düşmanla sabırlı ve dengeli bir şekilde mücadele gerçekleştirmiştir. Gerçekten de bu noktada Hz. Peygamber'in (sav) münafıkları savaşılması gereken düşmanlar saydığına, onların öldürülmesini emrettiğine ya da onların ileri gelenlerinin salt nifakları nedeniyle ezici bir karşı hareketle engellediğine dair bir nakil yoktur. Gizliden gizliye günah, düşmanlık, Müslümanlara karşı gelme, cihattan alıkoyma, savaşta Müslümanları aldatma, kinleri ve düşmanlıkları körükleme, Müslümanlar arasında çirkin şeyleri ve korkuları yaymaya çalışma, onların rahatsızlıklarını körükleme, İslâm düşmanlarıyla dayanışma içine girme, onlarla dost olma, imanlarından sonra küfürlerinin peşine düşme gibi davranışlar sergilemelerine rağmen münafıklara karşı şiddetle muamelede bulunulmamıştır. Allah Rasûlü (sav) onlara karşı müsamaha, yumuşaklık ve sabırla muameleyi uygun görmüştür. Çünkü münafıklarla samimi Müslümanlar arasında yakın akrabalık bağları, hısımlık ilişkileri bulunuyordu. Hz. Peygamber (sav) münafıklara karşı girişilecek

---

280 Derveze, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, III, 77-78.

bir hareketin müminlerin safında büyük gedikler açacağını, içten içi krizlere neden olacağını biliyordu. Bunun için münafık problemini zamana yaymaya ve onları bu şekilde etkisiz hale getirmeye çalıştı. Nitekim Medine döneminin ikinci yarısının başlarında Yahûdilerin güçlerinin kırılmasından sonra münafıkların seslerinin alçalmaya başladığını, faaliyetlerinin güç kaybettiğini, Müslümanlara karşı şirin görünmelerinin arttığını, sayılarının azaldığını herkes müşahade etmeye başladı. Bu gelişmeler Allah Rasûlü'nün (sav) münafıklara karşı siyasetinin ne kadar isabetli olduğunu açıkça ortaya koyar.[281]

Medine'deki münafıkların Müslümanlar aleyhindeki faaliyetlerini hicretin hemen ardından başlattıkları görülür. Nitekim onların lideri olan Abdullah b. Übey, Hz. Peygamber'in (sav) Ensâr'ın bulunduğu bir toplantı yerinde Kur'ân okuduğuna, onlara dinin hükümlerini anlattığına şahit olduğu zaman, onun yanına giderek evinde oturmasını, ancak yanına gelenlere anlatmasını, dışarıya çıkarak başkalarını rahatsız etmemesini söylemek suretiyle Medine'de gerçekleştirilen tebliğ faaliyetlerinden rahatsızlığını açıkça ifade etmiştir.[282] İbn Übey başka bir gün merkebe binmiş halde yanına gelen Allah Rasûlü'ne (sav) *"benden uzak dur, vallahi merkebinin kokusu beni rahatsız etti"* demek suretiyle onun gelişinden duyduğu memnuniyetsizliği dile getirmiştir.[283]

Münafıkların Medine'de Müslümanlar için oluşturdukları tehlike, onların özellikle şehirde bulunan Yahûdilerle ortak hareket etmeye başlamalarıyla daha da artmıştır. Şehirde boz-

---

281 Derveze, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, III, 79-81.

282 Buhârî, *Merdâ* 15, *Edeb* 115, *Tefsîru'l-Kur'ân* 15; Müslim, *Cihâd* 116; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 236-237.

283 Buhârî, *Sulh* 1, *Edeb* 115; Müslim, *Cihâd* 117.

gunculuk yapma hususunda bu iki topluluk sürekli olarak birbirlerine destek olmuşlardır. Meselâ Bedir savaşının ardından gerçekleşen Kaynuka Gazvesi sonucunda münafıkların reisi Abdullah b. Übey, Hz. Peygamber'den (sav) onlar adına eman istemiştir.[284] Abdullah b. Übey, Uhud savaşından sonra muhasara altına alınan Nadîr Yahûdîleri'ne yardım edecekleri vadiyle Müslümanlara karşı direnmeleri tavsiyesinde bulunarak onların Müslümanlar'a teslim olmalarını geciktirmiştir.[285]

Ashâb ile birlikte yaşayan münafıklar, hukukî anlamda Müslüman bilinmekle birlikte, bilhassa zor şartlarda onları terk etmekten ve zaafa düşürmekten geri durmamışlardır. Onlar Uhud savaşı öncesinde orduda yer almalarına rağmen, Medine ile Uhud arasındaki Veşt mevkiine gelindiğinde Abdullah b. Übey idaresinde yaklaşık 300 kişiyle Müslüman ordusunu terk etmişler ve hemşehrilerini sayıları 3000 kişiye ulaşan müşrikler karşısında yardımsız bırakmışlardır.[286] Uhud savaşı sonrasında Müslümanların fazla kayıp vermelerini kendilerini dinlemeyip meydan savaşına girişmelerine bağlamışlar, onların kuvve-i maneviyelerini zaafa uğratmaya çalışmışlardır:

> *"Ey iman edenler! Kardeşleri sefere veya savaşa çıktığında onlar hakkında, "Onlar bizim yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi" diyen inkârcılar gibi olmayın. Allah bunu (bu düşünceyi) onların kalplerine bir hasret (yarası) olarak koydu. Allah yaşatır ve öldürür. Allah, yaptıklarınızı görmektedir".*[287]

---

284 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 497-510; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 29.

285 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 368-380; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 199-201; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 57-58. Medine'de Münafık-Yahûdî ittifakı hakkında değerlendirmeler için bk, Sezikli, Ahmet, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, s. 52-60.

286 İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 67-68, 70.

287 Âl-i İmrân, 3/156.

Münafıklar Mekke müşriklerine karşı nihaî savunma savaşından önce gerçekleştirilen hendek kazma faaliyetine gönülsüz iştirak etmişler, Hz. Peygamber (sav) başta olmak üzere diğer ashâb gece gündüz çalışırlarken, onlar bir taraftan işi yavaşlatmaya çalışmışlar, diğer taraftan da Allah Rasûlü'nün (sav) izni olmadan görev yerini terk edip evlerine gitmişlerdir.[288] Ahzâb sûresinde Hendek savaşı öncesi ve münafıkların durumu şu şekilde ortaya konulur:

> *"Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani (düşman) ordular üzerinize gelmişti de biz onların üzerine bir rüzgâr ve göremediğiniz ordular göndermiştik. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir. Hani onlar size hem üst tarafınızdan hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. Hani gözler kaymış ve yürekler ağızlara gelmişti. Siz de Allah'a karşı çeşitli zanlarda bulunuyordunuz. İşte orada mü'minler denendiler ve şiddetli bir şekilde sarsıldılar. Hani münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlar, "Allah ve Resûlü bize, ancak aldatmak için vaadde bulunmuşlar" diyorlardı. Hani onlardan bir grup, "Ey Yesrib (Medine) halkı! Sizin burada durmak imkânınız yok. Haydi geri dönün" demişti. Onlardan bir başka grup da, "Evlerimiz açık (korumasız)" diyerek Peygamberden izin istiyorlardı. Oysa evleri açık (korumasız) değildi. Onlar sadece kaçmak istiyorlardı. Eğer Medine'nin her tarafından üzerlerine gelinse ve orada karışıklık çıkarmaları istenseydi, onu mutlaka yaparlardı; o konuda fazla gecikmezlerdi. Andolsun ki, onlar, daha önce geri dönüp kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz ise sorumluluğu gerektirir".*[289]

---

288 İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 226.

289 Ahzâb, 33/9-15.

Münafıkların ashâb arasında fitne çıkarma teşebbüslerinin yoğun olduğu hadiselerden biri de Müreysi Gazvesi'dir. Hz. Peygamber (sav), Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra Ensâr ile Muhâcirûn'u kardeş ilan ederek kabilevî ortaklık yerine akidevî birliği temin etmiş, hangi kabileye mensup olursa olsun bütün Müslümanları din kardeşliği paydasında bir araya getirmişti. Onun teşkil ettiği bu güçlü topluluk hiç bir zaman dağılmamış, bunun neticesi olarak Müslümanlar düşmanlarına karşı daima üstünlük sağlamışlardır. Ancak, geçmişten gelen kabilecilik duygu ve davranışlarının zaman zaman gün yüzüne çıkmasına da engel olunamamıştır. Müslüman toplumda çıkan bu tür problemleri daha da derinleştirmeye çalışanlar ise Abdullah b. Übey liderliğindeki münafıklar olmuştur. Nitekim Müreysi seferi sırasında biri Ensâr, diğeri de Muhâcirler adına su temin etmekle görevli olan iki şahıs arasında kuyudan önce kimin su alacağı tartışması sebebiyle taraflar derhal çatışma ortamına girmişlerdir. Hadiseden haberdar olan Hz. Peygamber (sav) derhal olay yerine gelerek bu yapılanların câhiliyye davası peşinde olmak manasına geldiğini, benzeri davranışların kişiyi Cehennem'e götüreceğini bildirerek olaya iştirak edenleri uyarmış ve tarafları yatıştırmaya çalışmıştır. Ancak meydana gelen bu olay, Müslümanlarla birlikte gazveye iştirak eden münafıklar tarafından istismar edilmiş ve ashâb arasındaki basit tartışma büyütülmeye çalışılmıştır. Nitekim Abdullah b. Übey hemşehrilerine Mekke'den gelenleri kabul etmekle onların emrine girdiklerini ve başlarına belâ aldıklarını söylemiş, ardından Medinelileri şehre döner dönmez Muhâcirleri yurtlarından çıkarmaya çağırmıştır.[290] Münafık liderinin bu tür faaliyetleri Müslümanların

---

290 *"Onlar, 'Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır" diyorlardı. Hâlbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamberinin ve mü'minlerindir. Fakat münafıklar (bunu) bilmezler"*. (Munâfikûn, 63/8). Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'ân* 63; Müslim, *Tefsîr* 64.

rahatsızlığına sebep olmuş, bunun üzerine ashâb ileri gelenleri Hz. Peygamber'e (sav) Abdullah b. Übey'in ortadan kaldırılmasını teklif etmeye başlamışlardır. Allah Rasûlü (sav) onlara, *"olmaz böyle bir şey. İşin iç yüzünü bilmeyen halk, Muhammed ashâbını öldürüyor diye konuşmaya başlarsa durum nice olur"* cevabıyla sorumlunun kesinlikle öldürülmeyeceğini bildirmiştir.[291] Diğer taraftan babasının öldürüleceğine dair haberler duyan Abdullah b. Übey'in oğlu Abdullah da, eğer böyle bir karar alınmışsa bunu bizzat kendisinin gerçekleştirmek istediğini Allah Rasûlü'ne (sav) iletmiştir. Ancak Hz. Peygamber (sav) ona da böyle bir düşüncesinin olmadığını ifade etmiştir.[292]

Allah Rasûlü'nün (sav) Abdullah b. Übey ile ilgili olarak bir yaptırım uygulamamasının sebebi onun cezayı hak etmemesi değil, Ensâr ile Muhâcir ve özellikle de Ensâr içinde Evs ile Hazrec arasındaki hassas dengeyi ve bütünlüğü koruma endişesidir. O, Müslümanların tamamının selameti uğruna Abdullah b. Übey'in yaptıklarına müsamaha göstermiş, onun durumunu hukukî değil, siyasî açıdan değerlendirmiştir. Abdullah b. Übey Ensâr'ın büyük kolunu teşkil eden Hazrec'in önemli şahıslarından olduğu için her ne kadar hak etmiş olsa da kendisine karşı gerçekleştirilecek bir yaptırım veya bu amaçla atılacak bir adımın özelde Hazrec, genelde de Ensâr'ın rahatsızlığına ve hatta tepkisine sebep olabilirdi.[293] Bu da Allah Rasûlü'nün (sav) üstüne titrediği

---

291 İbn Hişâm, *es-Sîre,* III, 303.

292 Vâkıdî, *Meğâzî,* II, 415-419; İbn Hişâm, *es-Sîre,* III, 305.

293 Nitekim bu duruma benzer bir hadise kısa süre sonra ilk Halife seçimi esnasında yaşanacaktır. Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesine karşı çıkan ve ona biat etmeyen Sa'd b. Ubâde'ye baskı yapılacağına dair duyumlar alan Hazrecli Beşîr b. Sa'd'ın, Hz. Ebû Bekir'i şu şekilde ikaz etmiştir: "O inat ederek biatı kabul etmemiştir. Öldürülünceye kadar da size biat etmeyecektir. Beraberinde çocukları, ailesi ve aşiretinden bir grup öldürülünceye kadar

Medine'deki Müslüman bütünlüğünü tehlikeye düşürebilirdi. Dolayısıyla Hz. Peygamber (sav) Hazrec'i ve Ensâr'ı tedirgin edebilecek böyle bir girişime kesinlikle teşebbüs etmemiştir ki, bu esasında onun münafıklara karşı takip ettiği genel siyasetin bir tezahürüdür.[294]

Allah Rasûlü'nün (sav) Abdullah b. Übey hakkında takip ettiği metodun yerindeliği ve gerçekliği Müreysi gazvesi sırasında gerçekleşen ve Abdullah b. Übey'in başrol oynadığı İfk hadisesinde açıkça görülmüştür. Hz. Âişe'ye zina iftirasında bulunanlara karşı yardım talebinde bulunan Hz. Peygamber'e (sav) Evs reislerinden Üseyd b. Hudayr, *"biz sana yardım ederiz, şayet bu iftirayı çıkaran Evs kabilesinden ise onu derhal cezalandırırız. Hazrec'den ise sen ne emredersen yerine getiririz"* sözleriyle destek vermiş, onun ifadelerine Hazrec önderlerinden Sa'd b. Ubâde sert bir şekilde cevap vererek hiç kimsenin Abdullah b. Übey'i öldürmeye güç yetiremeyeceğini açıkça beyan etmiştir. Bunun üzerine Üseyd b. Hudayr elbette onu öldürmeye güçlerinin yeteceğini tekrarlamış ve Hazrec reisi Sa'd b. Ubâde'yi münafıklıkla suçlamıştır. Bizzat reislerin başlattığı bu tartışmalar kabilecilik hislerini harekete geçirmiş, taraflar derhal çatışma vaziyeti almışlardır. Hadisenin ciddiyetini fark eden Hz. Peygamber (sav) onları yatıştırmak suretiyle meselenin daha da büyümesini engellemiştir.[295] Gerçekleşen bu olay, Allah Rasûlü'ün (sav) Abdullah b. Übey ve diğer

---

da o, öldürülemeyecektir. Bütün Hazrec öldürülmedikçe, onları öldüremeyeceksiniz. Evs'i öldürmedikçe de Hazrec'i öldüremeyeceksiniz. Artık yolunda giden bu işi bozmayın. O halde onu kendi başına bırakın. Onu bu şekilde terk etmeniz size zarar vermez. O sadece tek bir kişidir". (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 616).

294 Allah Rasûlü'nün (sav) münafıklara karşı uyguladığı siyaset hakkında bk. Sezikli, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, s. 173-214.

295 Buhârî, *Meğâzî* 34, *Tefsîru Sûreti'n-Nûr* 6, 11; Müslim, *Tevbe* 56; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 431-432; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 312-313.

münafıklarla ilgili olarak takip ettiği stratejinin doğruluğunu açıkça ortaya koyar.

Medine'de münafıkların bozgunculuklarını en üst düzeye çıkardıkları ve Hz. Peygamber'e (sav) ve Müslümanlara karşı düşmanlıklarını en açık biçimde gösterdikleri diğer önemli hadise Tebük seferidir. Onlar seferin başlangıcından nihayetine kadar bozgunculuklarını sergilemişlerdir. Her şeyden önce harekâtın hazırlık safhasında Abdullah b. Übey başta olmak üzere yaklaşık 80 kişiden fazla münafık grubu geçersiz mazeretler ileri sürerek Müslümanlara katılmamışlardır.[296]

> *"Eğer yakın bir dünya menfaati ve kolay bir yolculuk olsaydı, (sefere katılmayan münafıklar da) mutlaka sana uyarlardı. Fakat meşakkatli yol, onlara uzak geldi. Gerçi onlar, "Eğer gücümüz yetseydi, elbette sizinle beraber çıkardık" diye Allah'a yemin edeceklerdir. Onlar kendilerini helâke sürüklüyorlar. Allah biliyor ki onlar kesinlikle yalancıdırlar. Allah seni affetsin! Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancıları bilinceye kadar beklemeden niçin onlara izin verdin? Allah'a ve âhiret gününe iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihad etmekten geri kalmak için senden izin istemezler. Allah kendine karşı gelmekten sakınanları çok iyi bilendir. Ancak Allah'a ve Âhiret gününe inanmayan, kalpleri şüpheye düşüp kendileri de o şüphelerinin içinde bocalayan kimseler senden izin isterler. Onlar eğer savaşa çıkmak isteselerdi, elbette bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların harekete geçmelerini istemedi de onları geri bıraktı ve onlara, "Oturun oturan acizlerle beraber" denildi. Eğer onlar da sizin içinizde (sefere) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmayacak ve sizi fitneye düşürmek için ara-*

296 İbn Hişâm, *es-Sîre*, 159-160.

> *nızda koşuşturacaklardı. Aranızda onları dinleyecek kişiler de vardı. Allah zalimleri hakkıyla bilendir. Andolsun bunlar daha önce de fitne çıkarmak istemişler ve sana karşı türlü türlü işler çevirmişlerdi. Nihayet hak geldi ve onlar istemedikleri halde Allah'ın dini galip geldi".*[297]

Sefere iştirak etmeyen münafıklar bir taraftan da Rumların diğer düşmanlara benzemediğini söylemek suretiyle orduya katılan ashâbı psikolojik olarak zaafa uğratmaya ve onları faaliyete iştirakten men etmeye çalışmışlardır.[298] Münafıklar bir taraftan mü'minleri savaşa gitmekten vazgeçirmeye çalışırlarken, diğer taraftan da orduya maddî yardımda bulunanları engellemeye çalışmışlar[299], çok az yardım yapabilen Ebû Âkil gibi Müslümanlarla da *"Allah'ın bu kadarcık yardıma ihtiyacı mı var?"* diyerek alay etmeye kalkışmışlardır.[300] Fakat Kur'ân-ı Kerîm, münafıkların bu faaliyetlerine anında cevap vermek suretiyle Müslümanların kararlarında sabit kalmalarını temin etmiş, onların maneviyatlarını canlı tutmuştur:

> *"Tebük seferine katılmayıp geri kalan münafıklar, RasûIüllah'a muhalefet ederek oturup kalmaları ile sevindiler. Allah yolunda malları ve canları ile mücadele etmeyi çirkin gördüler ve bu sıcakta savaşa çıkmayın dediler. De ki Cehennem ateşi daha sıcaktır. Fakat gideceği yeri bir bilseler".*[301]

Müslümanlar arasında sefere iştirak eden münafıklar ise yol boyunca sürekli olarak endişeye sevkedici düşünceler yayarak

---

297 Tevbe, 9/48.

298 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 995-996; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 165.

299 İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 159-160.

300 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I-XXX, Mısır 1968, X, 196-197.

301 Tevbe, 9/81.

savaşçıların morallerini bozmaya çalışmışlardır.[302] Ayrıca onlar, Hz. Peygamber'in (sav) bu seferini maceracılık olarak değerlendirmişler, gıyabında onunla alay etmeye kalkışmışlar[303], söyledikleri ve yaptıkları Allah Rasûlü'ne (sav) ulaştırıldığı zaman da sözlerini inkâra yeltenmişlerdir.[304] Ancak nâzil olan âyetler onları sürekli olarak mahcup etmiştir:

> *"Münafıklar kalplerinde olan küfrü yüzlerine vuracak bir sûrenin üzerlerine indirilmesinden hem çekinirler, hem de alay ederler. De ki eğlenin bakalım. Allah sizin o korktuğunuz şeyleri meydana çıkaracaktır. Ey Rasûlüm! Kendilerine niçin böyle dediniz diye sorarsan, biz ancak şakalaşıyorduk derler. Sen de ki, Allah'la, onun âyetleri ve onun Peygamberi ile mi eğleniyorsunuz? Siz iman ettiğinizi söyledikten sonra içinizdeki küfrü açığa çıkardınız. İçinizden bir kısmını bağışlasak bile, diğer bir kısmını suçlarında ısrar ettikleri için azaba uğratacağız".*[305]

Tebük seferi esnasında münafıkların bozguncu davranışlarından biri de onların Allah Rasûlü'nün (sav) emir ve tavsiyelerine itaat etmemeleri, hatta zaman zaman kendilerine emredilenlerin tersini yapmaları olmuştur. Bu sebeple onlar gerek gidiş, gerekse dönüş yolunda Müslümanları zor durumlarla karşı karşıya bırakmışlardır.[306] Tebük mevkiinden dönüşleri esnasında sebep oldukları sıkıntıları daha da artırmışlar[307], nihayet işi Allah'ın Rasûlü'ne (sav) suikast düzenlemeye kadar vardırmışlardır. Hz.

---

302 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1003-1005; Belâzürî, *Ensâb*, I, 275.
303 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1004.
304 İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 166-169.
305 Tevbe, 9/64-66.
306 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1005-1012.
307 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1039.

Peygamber (sav) bu hadiseden vahiyle haberdar edilmiş[308] böylece münafıkların planı boşa çıkarılmıştır.[309] Münafıkların suikast girişimlerinin duyulması üzerine bazı ashâb ileri gelenleri olaya adı karışanların öldürülmesini teklif etmişler ancak o, *"ben insanların, müşriklerle arasındaki savaş sona erince Muhammed ashâbını öldürmeye el attı demelerinden hoşlanmam"* sözleriyle bu tür istekleri kabul etmemiş, Üseyd b. Hudayr'ın, onların ashâb olmadığını söylemesini de *"onlar açıktan Allah'ın birliğine, benim de onun rasûlü olduğuma şehadet etmiyorlar mı? Bana bunları öldürmek yasaklandı"* ifadeleriyle reddetmiştir.[310]

Münafıklar Tebük seferi öncesinde yağmurlu havalarda uzak yerlerde oturan Müslümanların Mescid-i Nebî'ye ulaşamadıkları gerekçesiyle yeni bir mescid yaptırmışlar, açılışına da Hz. Peygamber'i (sav) çağırmışlardı. Ancak Allah Rasûlü (sav) sefer hazırlıklarıyla meşgul olması sebebiyle onların mescidini ziyaret etmeyi erteledi. Onların asıl gayesi, yeni bir ibadet mahallinin temininden ziyade Mescid-i Nebî'ye alternatif ve de bozgunculuklarını kamufle edebilecekleri bir merkez oluşturmak, Hz. Peygamberi (sav) davet etmek suretiyle de buraya meşrûiyet kazandırmaktı. Ancak Tebük seferi dönüşünde inen *"o kimseler ki, müminlerin arasını ayırmak, küfürlerini kuvvetlendirmek, zarar yapmak için ve daha önce Allah'a ve Rasûlü'ne karşı harp eden kimseye yatak hazırlayıp beklemek için bir mescid edindiler: İyilikten başka bir şey murad etmedik diye de yemin edecekler. Fakat Allah şahid ki, bunlar gerçekten yalancıdır. Ey Rasûlüm, orada ebebiyyen namaz kılma. İlk günden beri temelleri takva üzerine kurulan Mescidde (Kuba mesci-*

---

308 Tevbe, 9/74.

309 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 453.

310 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1042-1044.

di) namaza durman daha layıktır. Orada günahlardan ve pisliklerden temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da böyle çok temizlenenleri sever"[311] âyetlerinde bu mescidin Müslümanlar aleyhine faaliyet merkezi olarak tasarlandığı ifade edilip Hz. Peygamber'e (sav) buraya girmemesi emredilince, ashâbtan Mâlik b. Duhşum ile Ma'n b. Adî ve Âsım b. Adî kardeşler görevlendirilerek Kur'ân'da Dırâr mescidi olarak zikredilen bu binanın yıkılması sağlandı.[312]

Hz. Peygamber (sav) İfk hadisesinde olduğu gibi Tebük seferinin başlangıç ve sonundaki olaylarda sorumluluğu bulunan Abdullah b. Übey'e karşı herhangi bir yaptırım uygulamamış, ashâbın onun cezalandırılması taleplerini geri çevirmiştir. Rasûlüllah (sav) onu en ufak bir şekilde cezalandırma yoluna gitmediği gibi, ashâbından da ona karşı iyi davranmalarını istemiş[313], kendisi de ölünceye kadar İbn Übey'le alâkasını kesmemiş, onunla konuşmayı ve ilgilenmeyi sürdürmüştür.[314] Hz. Peygamber'in (sav) bu konudaki hassasiyeti o dereceye ulaşmıştır ki, münafıkların reisi olmasına rağmen -oğlu Abdullah'ın da ricasıyla- öldüğünde hırkasının onun üzerine örtülmesine müsaade etmiş[315], Hz. Ömer'in ısrarlı itirazlarını dikkate almayarak cenaze namazını da kıldırmıştır.[316] Bu ve benzeri kişilerin kesinlikle af edilme-

---

311 Tevbe, 9/107-108.

312 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1048-1049; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 173-174.

313 Koçyiğit, Talat, "Abdullah b. Übey b. Selûl", *DİA*, I, 140.

314 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1057; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 65.

315 Buhârî, *Libâs* 8; Müslim, *Sıfatü'l-Münâfıkîn* 3; İbn Mâce, *Cenâiz* 31; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 18; Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1057.

316 Buhârî, *Cenâiz* 22, 84, *Tefsîru Sûreti't-Tevbe* 12, 13; Tirmizî, *Tefsîr* 10; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 196-197.

yeceği[317] ve namazlarının da kılınmaması gerektiği hususunda âyetlerin[318] nâzil olmasından sonra başka bir münafığın namazını kıldırmamıştır.[319] Dolayısıyla Allah Rasûlü'nün (sav) İbn Übey ve onun gibi şahıslar hakkındaki müsamahakâr tavrının temelinde, Medine'de Evs-Hazrec arasındaki asabiyet çekişmesinin tekrar canlanması endişesinin yattığı anlaşılmaktadır. Yoksa onların Hz. Peygamber (sav) nezdinde en küçük bir saygınlık ve itibarlarının olmadığı açıktır. Nitekim Allah Rasûlü (sav) onların reisini kastederek *"gömleğim ve onun üzerine kıldığım namazım, kendisini Allah'tan gelecek azaptan kurtarmayacaktır. Fakat ben, bu sayede onun kavminden bir kişinin müslüman olmasını ve nifaktan kurtulmasını umuyorum"*[320] demek suretiyle davranışlarındaki asıl niyetini ortaya koymuştur. Hz. Peygamber (sav) İbn Übey'in cenaze namazını kıldırarak hem onun samimi Müslüman olan oğlunu memnun etmiş, hem de taraftarlarından ve kabilesinden o zamana kadar Müslüman olmayanların dine girmelerini sağlamıştır. Diğer taraftan Hz. Peygamber'in (sav) haklarında bir işlem yapmamasına rağmen İbn Übey ve diğer münafıklarla ilgili olarak nâzil olan âyetler, onların gerek Medine içinde, gerekse kendi kabileleri arasında yavaş yavaş itibar kaybetmelerine se-

---

317 *"Onlar için ister bağışlanma dile ister dileme (farketmez.) Onlar için yetmiş kez bağışlanma dilesen de, Allah onları asla affetmeyecektir. Bu, onların Allah ve Rasûlünü inkâr etmiş olmaları sebebiyledir. Allah fasık topluluğu doğru yola iletmez".* (Tevbe, 9/80)

318 *"Onlardan ölen kimsenin namazını asla kılma, mezarı başında da durma. Çünkü onlar Allah'ı ve onun elçisini inkâra yeltendiler ve bu günah içinde öldüler".* (Tevbe, 9/84).

319 Buhârî, *Cenâiz* 22, 84, *Tefsîru'l-Kur'ân* 11, 12, 13 ; Vâkıdî, *Meğâzî*, Meğâzî, III, 1057-1058; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 196-197.

320 Taberi, *Câmi'u'l-Beyân*, X, 206.

bep olmuş, bu durum onların Müslümanlara karşı zararlarını en alt düzeye indirmiştir. Böyle olduğu içindir ki, Abdullah b. Übey, Hz. Peygamber'in (sav) kendisine bunca hoşgörülü tavrı sebebiyle, bizzat kendi oğlunun ve kabilesinin tenkidine ve azarlamasına muhatap olmaya başlamıştır.[321] Onunla ilgili gelişmelerin farkında olan Allah Rasûlü (sav), daha önce kendisine ısrarla İbn Übey'i öldürmesi tavsiyesinde bulunan Hz. Ömer'e *"eğer sen dediğin zaman, ben onu öldürseydim, onun için Medine'de nerin yürekler titrerdi. Bugün ise onun öldürülmesini emretsem bizzat bunu kendileri yaparlar"* demek suretiyle bu münafık hakkındaki uygulamasının isabetine işaret etmiştir.[322] Bunun üzerine Hz. Ömer de İbn Übey'in cenaze namazı öncesinde Hz. Peygamber'e (sav) karşı sergilediği sabırsız tavrından dolayı pişman olmuş ve kendisinin bu hususta hatalı olduğunu itiraf etmiştir. Gerçekten Abdullah b. Übey'in ölümüyle Müslümanlar onun ve diğer münafıkların doğrudan veya dolaylı bozgunculuklarından kurtulmuşlardır.[323]

F. HZ. PEYGAMBER'İN (SAV) DİPLOMATİK MÜNASEBETLERİ

Hz. Peygamber (sav) Hudeybiye Barış Antlaşması'nın imzalanmasının hemen ardından Arap Yarımadası'nda bulunan kabi-

---

321 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 65.

322 İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 305.

323 Tirmizî, *Tefsîr* 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 18; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 197. Hz. Peygamber'in Medine'deki münafıklarla ilgili uygulamaları hakkında geniş bilgi için bk. Sezikli, Ahmet, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, s. 25-155; Demircan, Adnan, *Hz. Peygamber Devrinde Münafıklar*, Konya 1996, s. 41-131; Yıldız, Abdullah, *Hz. Peygamber ve Gizli Düşmanları*, İstanbul 2000, s. 187-217.

lelere ve komşu devletlere İslâm'a davet mektupları göndermeye başladı. Buna göre Dihye b. Halîfe el-Kelbî Rum kralına; Abdullah b. Ebû Huzafe İran Kisrâsı'na; Amr b. Ümeyye ed-Damrî Habeş kralı Necâşî'ye; Hâtıb b. Ebû'l-Beltea İskenderiye meliki Mukavkıs'a; Amr b. el-Âs Umân melikleri Ceyfer b. Cülende ve İyâz b. Cülende el-Ezdî kardeşlere; Selît b. Amr Yemâme melikleri olan Sümâme b. Usâl ile Hevze b. Ali el-Hanefî'ye; Alâ b. Hadramî Bahreyn meliki Münzir b. Sâvâ el-Abdî'ye; Şüca' b. Vehb el-Esedî Şam sınırlarına hâkim olan Hâris b. Şimr el-Gassânî'ye veya Cebele b. Eyhem el-Gassânî'ye; Muhâcir b. Ümeyye el-Mahzûmî de Yemen meliki Hâris b. Abdikülâl el-Himyerî'ye gönderildi.[324]

Allah Rasûlü (sav) mektuplarda muhataplarına güven ve himaye sözü vererek, elleri altında bulunan toprakların ve hazinelerin, vergilerin, imar edilmiş yerlerin kendilerine ait kalacağını garanti etmiştir. Namazı ikame edip zekâtı verdikleri sürece bu haklarının korunacağını, dinden dönmeleri halinde ise artık güvencelerini kaybedeceklerini bildirmiştir.[325]

İbn Sad'a göre ilk mektup Amr b. Ümeyye ed-Damrî ile Habeş Necâşîsi Ashame'ye gönderildi. Necâşî mektubu aldıktan sonra hürmetle tahtından inerek yere oturmuş ve şehadet getirerek Müslüman olduğunu ilân etmiştir. Kral gelen elçiye takdim ettiği cevabî mektubunda da Allah Rasûlü'ne (sav) İslâm'a girdiğini bildirmiştir. Necâşî ayrıca Hz. Peygamber'in (sav) talebi üzerine ülkesinde bulunan Ebû Süfyan'ın kızı Ümmü Habîbe'yi Allah Rasûlü'ne (sav) nikâhlamış daha sonra da Muhâcirlerin güvenli

---

324 İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 254-255; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 259-291; İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, s. 75-77.

325 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 259-291.

bir şekilde Medine'ye ulaşmalarına yardımcı olmuştur.[326]

Hz. Peygamber'in (sav) emriyle Şam tarafına hareket eden Dıhye b. Halîfe el-Kelbî bu esnada Hıms'ta bulunan Bizans kralına davet mektubunu takdim etmiştir. Ona iyi davranan ve Müslüman olma temayülü gösteren kral, etrafındakilerin bundan rahatsız olduklarını fark etmesi üzerine iktidarı kaybetme endişesiyle Hz. Peygamber'e (sav) tabi olmayacağını açıklamıştır.[327]

Abdullah b. Huzâfe tarafından Sâsânî Hükümdarı Kisrâ II. Hüsrev Pervîz'e götürülen mektup kralı öfkelendirmiş, mektubu yırtan Hüsrev San'a'daki valisi Bâzân'dan Hz. Muhammed (sav) hakkında bilgi vermesini istemiştir. Davet mektubunun yırtıldığını haber alan Rasûlüllah (sav), bu saygısız davranışından dolayı onun cezalandırılmasını Cenâb-ı Hak'tan niyaz etmiştir. Diğer taraftan Yemen valisi Bâzân kraldan emir aldıktan sonra iki adamını Medine'ye yollamış, Hz. Peygamber (sav) de gelen elçilere Hüsrev Pervîz'in kendi oğlu tarafından öldürüldüğünü haber vermiş, ayrıca Bâzân'a müslüman olduğu takdirde valilik görevinde bırakılacağını bildirmelerini söylemiştir. Elçiler ülkelerine geldiklerinde Allah Rasûlü'nün (sav) İran'daki yönetim değişikliğiyle ilgili verdiği bilgilerin doğruluğunu anlamışlar ve valilerine Hz. Peygamber'in (sav) teklifini iletmişlerdir. Kısa süre sonra da Bâzân pek çok Yemenli'yle birlikte Müslüman olduğunu ilân etmiştir.[328]

Hz. Peygamber (sav) Hâtıb b. Ebû Beltea'yı davet mektu-

---

326 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 258-259.

327 Buhârî, *Bedü'l-Vahy* 5, *Cihâd ve's-Siyer* 101, *Meğâzî* 82, *Tefsîru'l-Kur'ân* 4; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 295.

328 Buhârî, *Cihâd ve's-Siyer* 101, Buhârî, *Meğâzî* 82; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 259-260. Ayrıca bk. Fayda, Mustafa, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, s. 66-76.

buyla birlikte Mısır hâkimi Mukavkıs'a göndermişti. Mukavkıs Müslüman olmamış, ancak gelen elçiye iyi davranmış, Hz. Peygamber'e (sav) de bazı hediyeler göndermiştir. Hediyelerden birisi de Allah Rasûlü'nün (sav) son çocuğu İbrahim'in annesi Mısırlı Mariye'dir.[329]

Gassânî Kralı Hâris b. Ebû Şemir'e davet mektubunu götüren Şücâ' b. Vehb onun sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Kral gelen mektubu okuduktan sonra yere atmış, üstelik Müslümanlar üzerine saldırı tehdidinde bulunmuştur. Medine üzerine yürümek için hazırlık başlatan Hâris, Rum Kayseri'nden gerekli izni alamayınca amacını gerçekleştirememiştir.[330]

Selît b. Amr el-Âmirî'nin elçi olarak gittiği Hevze b. Ali el-Hanefî *ise* Hz. Muhammed'in (sav) mektubunu okuduktan sonra onun elçisine iyi davranmış ve hediyeler takdim etmiştir. Hevze, Allah Rasûlü'ne (sav) yazdığı cevabî mektubunda ondan Müslüman olması karşılığında bazı görevler talep etmiş, ancak bu isteği kabul edilmemiştir.[331]

Allah Rasûlü'nün (sav) Umân'a elçi olarak gönderdiği Amr b. el-Âs'ın gayretleriyle Ceyfer ve Abd kardeşler Müslüman olmuşlardır. Amr da Hz. Peygamber'in (sav) emriyle bölgenin idareciliğini yapmış ve bu görevini Hz. Ebû Bekir'in hilafet görevini üstlenmesine kadar devam ettirmiştir.[332]

Alâ b. Hadramî'nin elçi olarak gittiği Bahreyn meliki Münzir b. Sâvâ el-Abdî de diğer Umân kralları gibi Müslümanlığını ilan etmiş, üstelik Hz. Peygamber'e (sav) yazdığı mektupta Hecerli-

---

329 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 260; Belâzürî, *Ensâb*, I, 448-449.

330 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 261.

331 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 262.

332 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 262-263. Bu konuda bk. Apak, Adem, *İslâm Siyasî Geleneğinde Amr b. el-Âs*, Ankara 2001, s. 69-72.

lere de daveti duyurduğunu, onlardan bir kısmının Müslüman olduğunu, bir kısmının ise tebliği reddettiğini bildirmiş, ayrıca ülkesinde bulunan Mecûsî ve Yahûdîlere nasıl muamele yapması gerektiğini sormuştur. Bunun üzerine Allah Rasûlü (sav), gönderdiği emirnamede kendisini görevinde bıraktığını, ülkesinde yaşayıp da eski dinlerinde kalmak isteyenlerden cizye alması gerektiğini bildirmiştir.[333]

Gassân emirlerinden Cebele b. Eyhem kendisine gelen elçiyi kabul edip Müslüman olduğunu açıkladıktan sonra, onu hediyelerle birlikte bir mektupla geri göndermiştir.[334] Hz. Peygamber (sav) burada zikredilenlerden başka pek çok Arap kabilesine davet mektubu göndermiş, bunların büyük bölümü İslâm'a girdiklerini belirtmişler Yahûdîlik, Hıristiyanlık veya Mecusîlik üzerine kalmak isteyenler de cizye karşılığında Medine'nin siyasî hâkimiyetini kabul etmişlerdir.[335]

Hz. Peygamber (sav) Hicrî 8. yılın başında (M. 629) Hâris b. Umeyr el-Ezdî'yi Bizans'a bağlı Busra valisine İslâm'a davet mektubuyla göndermiş, ancak Gassânî emirlerinden Şürahbil b. Amr kendi topraklarından geçen Hâris'i hedefine ulaşamadan katletmiştir. O, Rasûl-i Ekrem'in (sav) öldürülen tek elçisidir. Nitekim bu gelişme üzerine Allah Rasûlü (sav) Gassânîler üzerine Mûte seferini tertip etmiştir.[336]

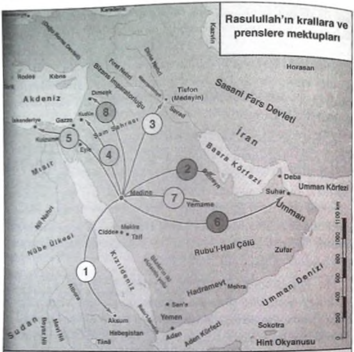

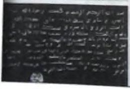
333 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 263; Belâzürî, *Futûh*, s. 107-109

334 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 265.

335 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 265-291.

336 İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 15-31; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 128-131. Hz. Peygamber'in (sav) yakın devlet başkanlarına gönderdiği davet mektupları, metinleri ve açıklamaları hakkında geniş bilgi için bk. Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, I, 308-427; Nedvî, Ebu'l-Hasen Ali, *Rahmet Peygamberi*, s. 251-271.

Rasulullah (s.a.v.)in Münzir b. Sava'ya Mektubu

No	Mektubu Götüren	Gittiği Yer	Mektup Gönderilen Kişi
1	Amr b. Umeyye ed-Damerî	Habeşistan	Necaşî
2	A'la b. el-Hadremî	Bahreyn	Munzir b. Sâvâ
3	Abdullah b. Huzafe es-Sehmî	Tisfon (Medayin)	Fars Kisrası
4	Dihye el-Kelbî	Kudûs	Rum Kayseri Herakllius
5	Hâtıb b. Ebi Beltea	İskenderiye	Mısır Kralı Mukavkıs
6	Amr b. As	Umman	Cülendî'nin iki oğlu Ceyfer ve Abd
7	Suleyt b. Amr el-Amirî	Yemame	Hûza b. Ali
8	Şuca' b. Vehb el-Esedî	Dımeşk	Hâris b. Ebi Şemir el-Gassanî

III. ARAP YARIMADASINDA SİYASÎ BİRLİĞİN SAĞLANMASI: ELÇİLER YILI

Medine'de bulunan Yahûdîlerin şehirden uzaklaştırılması, Mekke'nin Müslümanlar tarafından fethedilmesi, dolayısıyla Kureyş'in itaat altına alınması, Hayber'in fethiyle yarımadadaki Yahûdîlerin etkisiz hale getirilmesi, Mustalikoğulları Gazvesi ve Huneyn savaşında Mekke ve Medine dışındaki müşrik Arapların mağlup edilmeleri gibi hadiseler Müslümanları Arap Yarımadası'nın en büyük gücü, Medine'yi de Hicaz'ın yeni siyasî merkezi haline getirmişti. Bu şartlarda daha önce Mekke'de Kureyş'in, Taif'te Sakîf'in, Hayber'de Yahûdîlerin, Umân'da Sâsânîlerin, Şam sınırında da Bizans devletinin siyasî nüfuzu altında kalan Arap toplulukları hem kendilerini eski efendilerine karşı bağımsız hissetmeye, hem de Medine'deki Müslümanlara boyun eğmeyi gündemlerine almaya başladılar. Çünkü bu topluluklarından hiç biri Müslümanlar karşısında müstakil hareket edebilecek güce sahip değildi. Bundan dolayıdır ki onların kimi gönüllü, kimi de politik nedenlerle Medine'nin otoritesini tanımak ve Hz. Peygamber'e (sav) biat etmek amacıyla Hicrî 9. yıldan (M.630-631) itibaren başkente heyetler göndermeye başladılar. İbn Sa'd'ın rivayetine göre bu süreçte Arabistan'ın çeşitli bölgelerinden Medine'ye yetmiş bir heyet gelmiştir.[337] Dolayısıyla bu yıla Senetü'l-Vüfûd (Elçiler Yılı) adı verilmiştir.[338]

Gelen heyetler bir taraftan kabilelerinin Medine'ye siyasî bağlılıklarını bildirmişler, diğer taraftan da Hz. Muhammed'i (sav) peygamber olarak kabul etmişler, Müslüman olmuşlardır. Allah Rasûlü (sav) kabile temsilcilerini Medine'de birkaç gün misafir

337 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 291-364.

338 Buhârî, *Meğâzî* 67, 68, 69, 73, 74, 75, 76; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 205.

etmiş, onlara Kur'ân'ı, dinin esaslarını ve ahlâk kurallarını öğretmiştir. Siyasî hâkimiyetin bir sembolü olarak da dönüşleri esnasında kendilerine su kuyuları ve bazı toprak tahsislerinin yapıldığı bildirilmiş, ayrıca onlara hediyeler takdim edilmiştir. Rasûlüllah (sav) gelen heyetle birlikte veya onların başkenti terk etmesinden sonra dini talim edecek öğretmenler de göndermiştir.[339] Bu heyetlerin neredeyse tamamına yakını Müslüman olduğunu ilan etmiş, sadece Necranlılar[340] ile Benî Tağlib Arap kabilesi[341] Hıristiyanlık dini üzerine kalmayı tercih ettiklerini, cizye vermek suretiyle Müslümanların siyasî hâkimiyetini tanıyacaklarını bildirmişlerdir. Hz. Peygamber (sav) bu talepleri kabul etmiş, üstelik Medine'ye geldikleri zaman onların Mescid-i Nebî'de kendi inançlarına göre ibadet yapmalarına müsaade etmiştir.[342]

Elçiler yılında Medine'ye gelen kabile heyetlerinden bir kısmının Hz. Peygamber'e (sav) karşı saygısız davranışlarına şahit olunmuştur. Kur'ân'ın da işaret ettiği bu davranışlar, bir yönüyle Allah Rasûlü'nün (sav) tebliğine muhatap olan insanları tanıma noktasında da ilginç örnekler vermektedir. Bu kabilelerden olan Benî Esed, Uhud Gazvesi'nden sonra Müslümanların güç kaybettikleri düşüncesine kapılarak Medine'ye karşı ânî bir saldırı tasarlamış, Hendek savaşı esnasında düşman gruplar ittifakı içinde yer almıştı. Olaylar onların bekledikleri gibi gerçekleşmeyince çaresiz bir şekilde Medine'ye gelerek Müslüman olduklarını açıklamak zorunda kalmışlardı. Onların Hz. Peygamber (sav)

---

339 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 291-364.

340 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 356-357; Belâzürî, *Futûh*, s. 85-89. Bu konuda ayrıca bk. Fayda, Mustafa, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, s. 24-34.

341 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 316.

342 İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 206-232, 243-246; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 357.

ile görüşmeleri sırasında sergiledikleri saygısız hareketler, esasında iman etmediklerinin, sadece Müslüman olmuş gibi davrandıklarının açık işaretidir. Bu kabilenin hareketlerine Kur'ân-ı Kerîm'de hemen cevap verilmiştir:

> *"Ey Rasûlüm bedevilere de ki: Siz dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz. (sadece inandık demekle mümin mi oluyorsunuz?). Allah, göktekileri ve yerdekileri bilir. Allah her şeyi bilendir. Bedevîler (Benî Esed kabilesi), biz Müslüman olduk, bize ikram et, bize yiyecek ver diye İslâm'a girdiklerini senin başına kakıyorlar. Onlara de ki: İslâm oluşunuzu benim başıma kakmayın. Doğrusu size hidayet verdiğinden dolayı Allah sizin başınıza kakar (sizi minnet altında bulundurur), eğer siz (imanınızda) sadık kişiler iseniz. Muhakkak ki, Allah göklerin ve yerin gaybını bilir. Allah bütün yaptıklarınızı da görür".*[343]

Esed kabilesinin tavırlarına benzer şekilde Benî Temîm heyeti de Medine'ye geldikleri zaman Rasûlüllah'a (sav) saygısız bir şekilde hitap etmişler, kendisinden dinlerini öğrenmek yerine yanlarında getirdikleri şairle onun şairini yarıştırmaya kalkışmışlardır.[344] Bu davranışları üzerine Hucurât sûresinin ilk âyetleri nâzil olmuştur:

> *"Ey iman edenler! Allah'ın ve Peygamberinin önüne geçmeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider. Allah'ın elçisinin hu-*

343 Hucurât, 49/16-18; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 292-293.

344 Buhârî, *Meğâzî* 68, 69; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 206-213; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 295.

zurunda seslerini kısanlar, Allah'ın, gönüllerini takvâ (Allah'a karşı gelmekten sakınma) konusunda sınadığı kimselerdir. Onlar için bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır. (Ey Muhammed!) Odaların arkasından sana bağıranların çoğu aklı ermeyen kimselerdir. Onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir".[345]

Elçiler yılında Medine'ye gelen heyetlerden biri de Hz. Peygamber'in (sav) Huneyn savaşından sonra kalelerini muhasara altına aldığı, fakat fethine muvaffak olamadığı Taiflilerdir. Onlar kuşatma esnasında şehirlerini Müslümanlara karşı korumuş olmakla birlikte, en sonunda Medine'ye bizzat gelerek Allah Rasûlü'ne (sav) bağlılıklarını bildirmekten başka çare bulamamışlardır. Sakîfliler müslüman olmaları karşılığında belli bir süre putlara ibadet etmek, şarap içmek, zina ve faiz gibi dinen yasak sayılan fiilleri sürdürmek için kendisinden izin istemişlerdir. Rasûlüllah (sav) onların kabul edilemez tekliflerini dikkate almadığı gibi, kendisi de Sakîfli olan Muğîre b. Şu'be'yi Taif'e göndermek suretiyle onların taptıkları Tağıye (Lât) isimli putun yıktırılmasını sağlamıştır.[346]

Arap Yarımadası'nın çeşitli bölgelerindeki kabileler Medine'ye gelip Müslümanlara boyun eğdiklerini ilân ettikten sonra Hz. Peygamber (sav) buralara gerek zekât, gerekse cizye tahsili için amiller göndermeye başladı. Bu amaçla görevlendirilenlerden biri de Necran Hıristiyanlarının cizyelerini Medine'ye ulaştıran Hz. Ali'dir.[347]

---

345 Hucurât, 49/1-5.

346 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 966-970; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 182-186; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 312-313.

347 İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 246-247.

Elçiler yılında çok sayıda Arap kabilesinin müslüman olduğunu ilan etmesine rağmen, başta Hanîfe ve Esed olmak üzere bazı bedevî kabileler arasında İslâmiyet'in gerçek anlamda yerleşmiş olduğunu söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla onların durumlarını bir İslâmlaşmadan ziyade, zorunlu olarak Medine'nin siyasî otoritesini kabul etme hali olarak değerlendirmek daha doğru olur. Nitekim çöl Araplarının (bedevîler) sûreta iman etmiş oldukları hususu Kur'ân-ı Kerîm'de açık bir şekilde dile getirilmiştir:

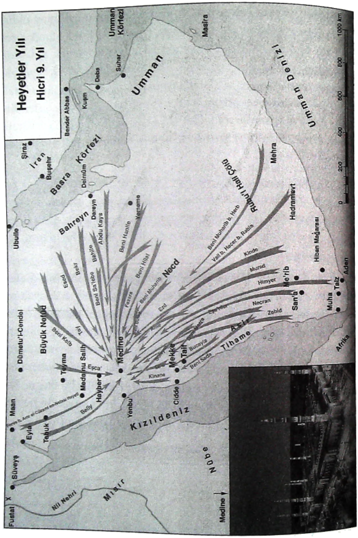
"Bedevîler, inandık dediler. De ki: Siz iman etmediniz, o zaman boyun eğdik deyin. Zira Henüz iman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah'a ve elçisine itaat ederseniz, Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir".[348]

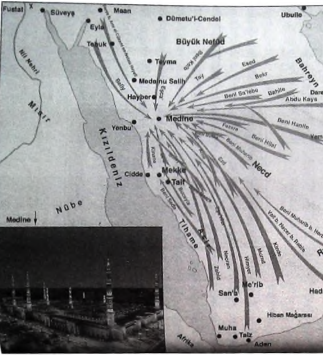
Burada sonuç olarak ifade etmek gerekirse, özellikle Elçiler yılında toplu bir şekilde müslüman olduklarını açıklayan ve merkezden çok uzak bölgelerde yaşayan bedevî kabileler, İslâm dinini özümsemek ve inançlarını sağlamlaştırmak için yeterli zaman bulamadıkları gibi, eski inanış ve geleneklerini de terk edememişler, açıkçası câhiliyye dönemi alışkanlıklarından vazgeçememişlerdir. Bundan dolayı onların büyük bir kısmı Hz. Peygamber'in (sav) vefatıyla birlikte Müslümanlıklarını hemen unutarak yalancı peygamberlerin peşine düşmüşlerdir.[349]

---

348 Hucurât, 49/14.

349 Bu konuda geniş bilgi için bk. Üçok, Bayriye *İslâm'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*, İstanbul 1982, s. 38-118; Arı, M. Salih, *Hz. Ebû Bekir ve Ridde Savaşları*, İstanbul 1996, s. 90-94; Apak, Adem, *Asabiyet*, s. 112-122.

Heyetler Yılı
Hicri 9. Yıl
Umman Körfezi
Umman
Umman Denizi
Basra Körfezi
İran
Şiraz
Buşehr
Bender Abbas
Suhar
Masira
Bahreyn
Yemame
Ubulle
Necd
Büyük Nefud
Dûmetu'l-Cendel
Teyma
Medainu Salih
Hayber
Medine
Yenbu
Cidde
Mekke
Taif
Tihame
Asir
Kızıldeniz
Tebuk
Eyle
Maan
Süveyş
Fustat
Nil Nehri
Mısır
Nûbe
Afrika
Rub'u'l-Hali Çölü
Mehra
Hadramevt
Hısn Mağarası
Aden
Taiz
Muha
San'a
Me'rib
Kinde
Murad
Himyer
Necran
Zebid
Kinane
Beni Kelb
Esed
Tay
Bekr
Bahile
Abdu Kays
Beni Hanife
Beni Hilal
Beni Muharib
Fezara
Ezd
Beni Sa'd
Beni Sa'lebe
Belliy
Eşca'
Medine

Fustat
Süveyş
Maan
Eyla
Tebuk
Nil Nehri
Mısır
Dûmetu'l-Cendel
Büyük Nefûd
Teyma
Medainu Salih
Hayber
Eşca'
Beliy
Ubulle
Bahreyn
Esed
Tay
Bekr
Beni Sa'lebe
Bahile
Abdu Kays
Medine
Yenbu'
Kızıldeniz
Beni Hanife
Fezara
Beni Hilal
Beni Muharib
Necd
Kinane
Cidde
Mekke
Taif
Beni Sada
Bucayla
Nûbe
Tihame
Asir
Zebid
Necran
Himyer
Murad
Kinde
Beni Muharib b. Hers
Vail b. Hacer b. Rabia
Me'rib
San'a
Hiban Mağarası
Muha
Taiz
Aden
Afrika
Medine

IV. VEDA HACCI VE HZ. PEYGAMBER'İN (SAV) VEFATI

A. VEDA HACCI VE HUTBESİ (H.10/M.632)

Hz. Peygamber (sav) Hicretin 9. yılındaki (M. 631) hac mevsiminde kendisi Medine'de kalırken Hz. Ebû Bekir'i hac emiri olarak yaklaşık 300 kadar sahâbî ile birlikte Mekke'ye gönderdi. Onların Medine'den ayrılmalarının akabinde müşriklerin konumu ve onlarla yapılan antlaşmalar hakkında Tevbe sûresinin ilk yirmi sekiz âyeti nâzil olunca bu hükümlerin insanlara açıklanması için de Hz. Ali'yi de yola çıkardı.[350] Hz. Ali, bayramın birinci günü Mina'da toplanan halka Tevbe sûresinin ilk âyetlerini okudu:

"Allah ve Rasûlünden kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere bir ültimatomdur: Yeryüzünde dört ay daha dolaşın. Şunu bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz; Allah ise, inkârcıları perişan edecektir. Hacc-ı ekber gününde, Allah ve Rasûlünden bütün insanlara bir bildiridir: Allah ve Rasûlü, Allah'a ortak koşanlardan uzaktır. Eğer tevbe ederseniz, bu sizin için hayırlıdır. Ama yüz çevirirseniz, şunu iyi bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakabilecek değilsiniz. İnkârcılara, elem dolu bir azabı müjdele! Ancak Allah'a ortak koşanlardan, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz, sonra da antlaşmalarında size karşı hiçbir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinize hiç kimseye yardım etmemiş olanlar, bu hükmün dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayın. Şüphesiz Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları sever. Haram aylar çıkınca Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözet-

---

350 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1077.

leyin. Eğer tevbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir. Eğer Allah'a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah'ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı. Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır. Bu, onların bilmeyen bir kavim olmaları sebebiyledir. Allah'a ortak koşanların Allah katında ve Rasûlü yanında bir ahdi nasıl olabilir? Ancak Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız başkadır. Bunlar size karşı dürüst davrandığı sürece, siz de onlara dürüst davranın. Çünkü Allah kendine karşı gelmekten sakınanları sever".

Âyetlerde ortaya konan hükümlere göre bu yıldan sonra müşrikler Mescid-i Harâm'a giremeyeceklerdi. Hz. Peygamber (sav) ile antlaşmaları bulunanlar, antlaşmanın süresi nihayete erinceye kadar haklarını kullanabilecekler, daha sonra müslüman olmadıkları takdirde onların can güvenlikleri kalkacaktı.[351]

Allah Rasûlü (sav) bu hadiseden bir yıl sonra bizzat hac yapmak üzere hazırlığa başladı. Bütün beldelere haber göndererek Müslümanların hacca iştirakini talep etti. 26 Zilkâde 10 (23 Şubat 632) tarihinde yanında hanımları ve kızı Fâtıma olduğu halde diğer Müslümanlarla birlikte Medine'den harekete geçti. Zülhuleyfe'de ihrama girdikten sonra Zilhiccenin 4. günü Mekke'ye ulaştı.[352]

---

351 Tevbe, 9/1-28; Buhârî, *Cizye ve'l-Muvâdaa* 16, *Salât*, 2, 10, *Hac*, 67, *Meğâzî*, 66, *Tefsîru Sûreti't-Tevbe* 2, 3, 4, Cizye, 16; Müslim, *Hac* 435; Tirmizî, *Hac* 44; Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1078-1079; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 188-192; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 168-169. Müşriklere verilen ültimatom ve sonuçları hakkında bk. Kapar, M. Ali, *Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti*, s. 270-285.

352 Buhârî, *Meğâzî* 77; Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1089-1091; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 248-249; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 172-173.

Hz. Peygamber (sav) Kâbe ziyaretini tamamladıktan sonra Zilhicce ayının 8. günü Mekke'den ayrılarak Mina'ya gitti. Ertesi gün güneş doğduktan sonra Müzdelife yoluyla Arafat'a yöneldi, burada toplanan ve sayıları 120 bini bulan Müslümanlara Veda hutbesi olarak bilinen hutbesini îrâd etti.[353]

"Hamd ve şükür Allah'a mahsustur. Biz O'na hamdeder, ondan yardım ister, affımızı O'ndan diler ve O'na yöneliriz. Nefislerimizin şerrinden, fiillerimizin kötülüğünden O'na sığınırız. Allah kimi doğru yola iletirse, artık o kimse için sapıklık olmaz, kimi de sapıklığa sevk ederse, o kimse doğru yola bir daha ulaşamaz. Allah'tan başka ilah olmadığına, O'nun tekliğine ve bir denginin bulunmadığına şehadet ederim. Yine ben şehadet ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve elçisidir.

Ey Allah'ın kulları! Sizlere Allah'tan korkmanızı tavsiye ve sizi O'na itaatte bulunmayı teşvik ederim. Bu suretle en iyiy ve hayırlı olan bir şey ile sözlerimi başlamak istiyorum.

Ey insanlar! Size açıkladığım şeyleri dinleyin. Zira bilmiyorum, bu yıldan sonra bulunduğum bu yerde belki de sizlerle tekrar buluşamayacağım.

Ey insanlar! Kanlarınız, mallarınız, haysiyet ve şerefleriniz Rabbinizle buluşacağınız güne kadar, bu yerde (Mekke), bu ayda (Zilhicce), bu günün mukaddes olması gibi mukaddestir. Dikkat edin tebliğ ettim mi? Ey Allah'ım sen şahit ol.

Emanet olarak eli altında bir şey bulunduran kimse, onu kendisine emanet etmiş olan şahsa iade etmelidir. Artık câhiliyye devrinde mevcut olan faiz kaldırılmıştır. Ancak borç olarak verdiğiniz sermayeleriniz sizindir. Bu suretle siz ne zulmedecek,

353 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1096-1102.

ne de zulme uğrayacaksınız. Allah bundan böyle faizin geçerli olmayacağına hükmetti. Kaldırdığım ilk faiz uygulaması ise amcam Abbas'ın faizidir.

Artık câhiliyye döneminin kan davaları da kaldırılmıştır. Kaldıracağım ilk kan davası ise yeğenim Âmir b. Rebîa b. Hâris'in kan davasıdır. Yine câhiliyye dönemi Mekke şehri ile ilgili vazifeler de lağvedilmiştir. Kâbe muhafızlığı (sidâne) ve hacıların su ihtiyacını karşılama görevi (sikâye) bunlardan istisnadır.

Kasten adam öldürmenin cezası kısastır. Taş ve sopa ile öldürmek gibi, şüpheli kasıt hallerinde yüz deve kan diyeti vardır. Daha fazlasını isteye kimse, câhiliyye devri insanıdır. Dikkat edin, tebliğ ettim mi? Allah'ım sen şahit ol.

Ey insanlar! Gerçekten şeytan, sizin bu ülkenizde kendisine tapılmaktan ümidini kesmiş bulunuyor. ***Fakat o, bunun dışındaki iş ve davranışlarınızdan önemsiz saydıklarınızda kendisine tabi olmanızdan memnuniyet duyacaktır.***

Ey insanlar! Nesi usulünü (Haram aylarda olan mukaddes aylara bunun dışından bir ay ilave uygulamasını) tatbik etmek küfürde aşırı gitmektir. Kâfirler bununla sapıtmışlardır. Onlar bu bir aylık (zamanı) bir sene kutsiyetsiz (yani haram aylar dışı, alelade bir ay) diğer bir sene de haram (yani Haram aylara dâhil, *mukades bir ay) sayarlar, gayeleri Allah'ın Haram Aylar'dan saydığı (ayların) biriri arkasına akışını görünüşte muhafaza etmek ve Allah'ın Haram Aylar dışı saydığı ayları bunun içinde (yani mukaddes) gibi göstermektir. Bu suretle onlar, Allah'ın helâl ettiği şeyi haram hale getirmiş oluyorlar. Şimdi* ***zaman*** *(yani takvim) Allah'ın yeri ve* ***semavatı yarattığı gündeki durumuna dönmüş bulunuyor. (Yani nesi tatbik edilen sene ile*** *nesisiz* ***aylar birbiri üzerine çakışmış, diğer bir ifade ile kameri***

takvim, nesi ameliyesine ihtiyaç göstermeksizin o yıl tam güneş takvimindeki aylar üzerine intibak edip oturmuştu). "Gerçekte Allah nazarında, yeri ve semavatı yarattığı günde takdir ettiğine göre, ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü Haram aylardır. Bu dördün üçü birbiri arkasında gelir: Zilkade, Zilhicce, Muharrem, dördüncüsü Mudar kabilesinin Recep ayıdır ki, bu ay Cemaziyelahir ile Şaban arasında bulunur. Buna dikkat edin. Tebliğ ettim mi? Allah'ım sen şahit ol.

Ey insanlar! Hanımlarınız sizin üzerinizde hakkı bulunduğu gibi sizin de onlar üzerinde hakkınız vardır. Sizin onlar üzerindeki hakkınız, sizden başka bir erkeğe döşeklerini çiğnetmemeleri ve sizin hoşlanmadığınız herhagi bir kimseyi izniniz olması müstesna evinize sokmalarıdır. Kadınlara en iyi bir tarzda muamelede bulununuz, çünkü onlar sizin himaye ve muhafazanız altına girmiş kimselerdir. Sizler onları Allah'ın bir emaneti olarak almış bulunuyorsunuz. Onlara "Allah'ın adıyla" helalinden yaklaşın. Kadınlar hususunda Allah'tan korkup çekinin ve onlara karşı en iyi bir tarzda davranın. Dikkat edin. Tebliğ ettim mi? Allah'ım sen şahit ol.

Benden sonra küfre sapıp birbirinizi boğazlar hale gelmeyin. Ey insanlar! Rabbiniz bir, atanız birdir. Hepinin Âdem'den türediniz. Âdem ise topraktan yaratılmıştır. Allah nazarında en makbul olanınız O'ndan hakkıyla korkanınızdır. Bir Arabın Arap olmayana üstünlüğü yoktur; varsa bu da ancak takva yönündendir. Tebliğ ettim mi? Allah'ım sen şahit ol.

Burada bulunanlar bulunmayanlara bu sözlerimi ulaştırsın. Allah muhakkak ki her varisin mirastan olan hissesini tayin ve tespit etmiştir. O halde vaziyet, herhangi bir varis lehine olmak üzere, diğer varislerin mahfuz hisse sınırlarını aşamaz. Mirasçılardan başkası için yapılan bir vasiyet, miras olarak kalan mallar

toplamının üçte birinden fazla olamaz. Çocuk kimin döşeğinde doğmuşsa oraya aittir. Babasından başka bir kimseye mensubiyet iddiasında bulunan, yahut (kendisini himaye altına almış olan) efendisinden başkasını efendi edinenin üzerine Allah'ın, meleklerin ve bütün insanları lâneti olsun. Böyle bir insanın ne nafile ibadetleri, ne de farz ibadetleri kabul olunacaktır. Allah'ın selamı üzerinize olsun".[354]

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (sav) Âdem peygamberin soyundan gelen bütün insanların eşit olduğunu ifade ederek başladığı hutbesinde genel olarak Allah'a iman, insan haklarına saygı, özellikle kadın haklarının gözetilmesi, inanç bağlarının güçlendirilerek din kardeşliğinin korunması ve nihayet Kur'ân'a ve Sünnet'e sarılmanın önemi gibi dinin temel, insanlığın evrensel konuları üzerinde durmuştur.

Hz. Peygamber (sav) Arafat'ta gerçekleştirdiği bu konuşmasından sonra Müzdelife'ye indi. Oradan da Mina'ya geldi. Şeytan taşladı, kurban kesti. Bütün hac menâsikini Müslümanlara gösterdi.[355] Ardından Mekke'ye dönüp veda tavafını yaptıktan sonra Medine'ye doğru hareket geçi.[356]

B. HZ. PEYGAMBER'İN (SAV) VEFATI (H.11/M.632)

Hz. Peygamber (sav) Veda hutbesinde *"ey insanlar! Sözlerimi dikkatle dinleyiniz. Çünkü bu seneden sonra bir daha sizinle tekrar burada buluşup buluşamayacağımı bilmiyorum"* ifadesini kullanmıştı. Onun sözleri ashâb arasında vefatının yaklaştığına bir işaret ola-

354 Buhârî, *Meğâzî* 77, *Hudûd* 9; Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1103; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 250-252; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 184-186.

355 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1108-1115; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 174-184.

356 İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 252-253.

rak kabul edilmiştir. Ayrıca vefatına yakın zamanda nâzil olan Nasr sûresi[357] ve Mâide sûresinin 3. âyeti[358] de onun dünyadan ayrılma vaktinin geldiği şeklinde anlaşılmıştır.[359] Bunlara ilave olarak, Hicretin 10. yılı Ramazan ayında (Aralık 631) Cebrail'in Kur'ân-ı Kerîm'i Hz. Peygamber'e (sav) iki defa tilâvet ettirmesi[360], ayrıca Allah Rasûlü'nün (sav) daha önceleri 10 gün süren itikâfını 20 güne çıkarmış olması da onun dünyadaki vazifesini tamamladığına hamledilmiştir.[361] Hz. Peygamber'in (sav) vefatına yakın dönemde sık sık şehitlerin bulundukları mezarlıkları ziyaret ettiği[362] ve tesbih ile istiğfarı son dönemlerinde iyice artırdığı da kaynaklarda zikredilir.[363]

Hicrî 11. yılın Safer ayının 19'una tesadüf eden Çarşamba günü Hz. Peygamber (sav) kendisini rahatsız hissetmeye başladı.[364] Artık Mescid-i Nebî'ye yardım alarak gidebiliyordu. Bu dönemde minbere çıktığı bir gün Allah'ın, kuluna dünya hayatı ile kendi yanı arasında tercih hakkı verdiğini, kulun ise Allah'ı

---

357 *"Allah'ın yardımı ve fetih (Mekke fethi) geldiğinde ve insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde, Rabbine hamd ederek tespihte bulun ve O'ndan bağışlama dile. Çünkü O tövbeleri çok kabul edendir"*. (Nasr, 110/1-3).

358 *"Bugün kâfirler dininizden (onu yok etmekten) ümitlerini kestiler. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim. Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram ellerden) yerse şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir"*. (Mâide, 5/3).

359 Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'ân* 109; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 192.

360 Buhârî, *Bedü'l-Vahy* 5, *Menâkıb* 25, *İsti'zân* 43; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 194-195.

361 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 194-196.

362 İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 291-292; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 203-205.

363 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 192-193.

364 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 205-206.

seçtiğini ifade edince, bu sözlerinden onun ölümünü îmâ ettiğini anlayan Hz. Ebû Bekir ağlamaya başlamıştır.[365]

Rasûl-i Ekrem (sav) hastalığının daha da ağırlaşması sebebiyle mescide çıkamayınca, bu sürede namazları Hz. Ebû Bekir'in kıldırmasını emretti.[366] Bu andan vefatına kadar geçen günlerini diğer hanımlarının da rızasını almak suretiyle Hz. Ebû Bekir'in kızı Hz. Âişe'nin evinde tamamladı.[367] Hz. Peygamber (sav) kendisini iyi hissettiği bir gün mescide çıkmaya karar verdi. Namaz kıldırmakta olan Hz. Ebû Bekir onu görünce geri çekilip mihrabı asıl sahibine terk etmek istediyse de, Allah Rasûlü (sav) devam etmesi için ona işarette bulundu ve onun yanında namazını tamamladı. Hz. Ebû Bekir bu şekilde Mescid-i Nebî'de Hz. Peygamber (sav) hayatta iken 17 vakit namaz kıldırmıştır.[368]

Allah Rasûlü'nün (sav) vefat ettiği günün sabah namazından sonra Hz. Ebû Bekir kendisini ziyaret ettiğinde onun hastalığının hafiflediğini görünce evine gitti.[369] Ancak Hz. Peygamber'in (sav) durumu onun ayrılmasından sonra ciddileşti ve Hz. Âişe'nin kolları arasında *"ma'a'r-refîki'l-a'lâ"* (en yüce dosta) sözleriyle hastalığının 13. gününde (13 Rebîülevvel 11 /8 Haziran 632 Pazartesi) 63 yaşında Rabb'ine kavuştu.[370]

---

365 Buhârî, *Fedâilu's-Sahâbe* 3; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 298-299; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 228-231; Belâzürî, *Ensâb*, I, 546-547.

366 Buhârî, *Ezân* 39, 46, 68, 70.

367 Buhârî, *Farzu'l-Humus* 4; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 292; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 231-233.

368 İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 301-303; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 215-224; Belâzürî, *Ensâb*, I, 554-561.

369 İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 302, 304.

370 Buhârî, *Menâkıb* 19, Buhârî, *Meğâzî* 84, 85, 86; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 305; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 260-262, 272-274; Belâzürî, *Ensâb*, I, 548-549.

Hz. Peygamber'in (sav) irtihali bütün Müslümanları derinden sarsmış, bu hadisenin teessüründen dolayı Hz. Ömer şaşkınlık içinde onun ölmediğini ileri sürmeye başlamıştır. Hadisenin Müslümanlar üzerindeki vahametini fark eden Ebû Bekir ise *"Ey insanlar! Muhammed'e tapan varsa bilsin ki Muhammed ölmüştür, Allah'a tapanlar ise O'nun ölümsüz olduğunu unutmasınlar. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: Muhammed sadece bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. O ölür veya öldürülürse gerisin geriye mi döneceksiniz? Şunu bilin ki geriye dönecek kimse Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır. Allah, takdirine rıza gösterenlerin mükâfatını verir"*[371] sözleriyle başta Hz. Ömer olmak üzere insanların kendilerine gelmelerini sağlamıştır.[372]

Rasûlüllah'ın (sav) cenazesi amcası Abbâs, onun oğulları Fazl ve Kusem, Üsâme b. Zeyd ve Hz. Peygamber'in (sav) azatlı kölesi (mevlâ) Şukrân'ın yardımıyla Hz. Ali tarafından yıkandı ve kefenlendi.[373] Ensâr'dan Evs b. Havlî de Hz. Ali'den aldığı müsaadeyle bu faaliyetlere iştirak etmiştir.[374] Hz. Peygamber'in (sav) cenaze namazını hiç kimse kıldırmamış, önce erkekler, ardından kadın ve çocuklar olmak üzere gruplar halinde herkes imam olmaksızın namazı ferdî olarak îfâ etmiştir. Bu sebeple cenazenin defnedilmesi gecikmiş, Rasûl-i Ekrem (sav) ancak salıyı çarşambaya bağlayan gece yarısından sonra toprağa verilebilmiştir. Techiz ve tekfiniyle görevli olanlar, onun kabre konulmasını da

---

371 Âl-i İmrân 3/144.

372 Buhârî, *Cenâiz* 3; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 305-306, 316; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 266-272; Belâzürî, *Ensâb*, I, 565-566.

373 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 263, 275-281; Belâzürî, *Ensâb*, I, 569-571.

374 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 281-287; Belâzürî, *Ensâb*, I, 571-572.

gerçekleştirmişlerdir. Hz. Peygamber'in (sav) defnedildiği yer, vefat ettiği mekân olan Hz. Âişe'nin odasıdır.[375]

Sade bir hayat yaşayan, elde ettiği maddî imkânları Allah yolunda harcayan Rásûl-i Ekrem'den (sav) geriye son derece mütevazı bir miras kalmıştır. Zaten kendisi de, *"biz peygamberler miras bırakmayız; bizim geride bıraktığımız her türlü servet sadakadır"* buyurmuştur.[376]

Rivayetlere göre Rasûlüllah (sav) vefatından hemen önce vasiyyet yazdırmak için kağıt-kalem getirilmesini istemiş, buna karşılık Hz. Ömer, hastalığının ağırlaştığını ileri sürerek buna karşı çıkmıştır. Bu sebeple yüksek sesli bir münakaşa gerçekleşmiştir. Yanında tartışma yapılmasından rahatsız olan Allah Rasûlü (sav) kendisinin yalnız bırakmasını istemiş ve vasiyetini yazdırmamıştır.[377] Kaynaklarda *"Kırtas hadisesi"* olarak bilinen bu olay, daha sonraki İslâm tarihi sürecinde ortaya çıkan siyasî-itikadî fırkalar arasında en fazla tartışılan hadiselerden biri olmuştur. Nitekim Şiilerin Hz. Ali'nin hilafette hak sahibi olduğu iddiasını dayandırdıkları delillerden biri de bu olaydır. Onlara göre şayet Hz. Peygamber'e (sav) vasiyetini yazdırma imkânı verilseydi o kendisinden sonra Müslümanların başına Hz. Ali'nin geçmesini emredecekti. Bu sebeple Şiiler bunun gerçekleşmesine engel olduğu gerekçesiyle Hz. Ömer'i, Hz. Ali'nin ilk Halife olmasını engellemekle suçlamışlardır.

---

375 İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 312-315; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 288-305; Belâzürî, *Ensâb*, I, 573-574, 577-578.

376 Buhârî, *Humus* 1, *Nafakât* 3, *Tıbb* 17; Müslim, *Cihâd*, 49, 56; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 314-317; Belâzürî, *Ensâb*, I, 519.

377 Buhârî, *el-İ'tisâm bi'l-Kitâb ve's-Sünne* 26; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 242-245.

SONUÇ

Hz. Peygamber (sav) dünyanın her tarafında siyasî, ictimaî ve dinî kaos ve kargaşanın hakim olduğu M. VII. asırda dünyayı teşrif etmiştir. Onun geldiği dönemde insanlardan bir kısmı materyalist bir anlayışla dünyanın peşine düşmüşlerken, başka bir kısmı ise bunun tersi olarak saadeti dünyadan tamamen el-etek çekmede aramışlardır. Allah Rasûlü (sav) insanlığın düştüğü bu *ifrat ve tefrit* ortamından *kurtarılması için, hem insanlığı sosyal* düzene kavuşturacak, hem de dinî problemleri ortadan kaldıracak bir rehber olarak gönderilmiştir.

Allah'ın Rasûlü (sav) Fil vakasından 50 gün sonra Rabîuevvel ayında (20 Nisan 571) dünyaya geldi. Doğumundan birkaç ay önce babası Abdullah vefat etmişti. Altı yaşına kadar annesinin, onun vefatından sonra sekiz yaşına kadar da dedesi Abdülmuttalib'in gözetimi altında büyüdü. Bundan sonra peygamberlik döneminin on yıllık kısmı da dâhil olmak üzere amcası Ebû Talib'in desteği ve himayesinde kaldı.

Rasûlüllah'ın (sav) ataları Kusay b. Kilâb'dan itibaren kendi yaşadıkları dönemlerde Mekke idaresinin en önemli simaları olmuşlardı. Bu silsilenin en sonuncusu Abdülmuttalib'dir. Onun

vefatından sonra Hâşimoğulları Kureyş içindeki etkinliklerini kaybetmeye başlamışlardır. O kadar ki, babasının yerine kabilesinin yönetimini üstlenen Ebû Tâlib zamanla fakir düşerek kendi çocuklarına dahi bakamayacak duruma gelmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in (sav) risâletini ilan ettiği tarih Hâşimoğullarının Mekke siyasî ve sosyal hayatındaki en zayıf konumda oldukları döneme tekabül eder.

Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliğine kadar geçen 40 yıllık hayatı hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Bu hususta kaynaklarda zikredilenler sütanneye verilişi, Şam yolculuğu, Ficâr savaşlarına katılması, Hilfu'l-Fudûl'e iştiraki, evlenmesi ve Kâbe hakemliği ile sınırlıdır. Ancak daha sonraki dönemlerde onun hayatına özellikle mucize kabilinden yeni bilgiler eklenmiştir. Bunların bir kısmı Rasûl-i Ekrem'e (sav) duyulan sevginin bir belirtisi olarak aşırı övgüler sebebiyle iyi niyetle, bir kısmı ise başka dinlerden olanlarla yapılan peygamber tartışmalarında rekabet hissiyle dile getirilmiş ve bunlar sonraki dönem kaynaklara ise asıl bilgi olarak girmiştir. Bu rivayetler Hz. Peygamber'in (sav) risâletini doğumuyla, hatta daha da öncesinden başlatmış görünmektedirler. Ancak açıkça bilinmektedir ki, onun risâleti 40 yaşında iken ve Rabb'inden *"oku"* emrini almasıyla başlamıştır. Bilinen başka bir husus da Hz. Muhammed'in (sav), peygamberliğine kadar geçen dönemde siyasî ve dinî fikirleri ve faaliyetleri bulunmayan, kendi halinde mütevazı bir Mekkeli olması ve yaşadığı dönemin Arap toplumunda bir liderde bulunması zarurî kabul edilen hususiyetlere sahip olmamasıdır. Bu nedenledir ki, peygamberliğini ilan ettikten sonra gerek Mekkeli, gerekse Taifli müşrik Araplar onun risâletini kabul etmemişler, bu görevin Muhammed (sav) gibi bir kişiye değil, kendi içlerindeki reislerden birine verilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Allah Rasûlü'nün

(sav) peygamberlikten önce Mekkeliler arasında bilinen en bâriz özellikleri ise ise asil bir aile olan Hâşimoğullarına mensup olması, tavır ve davranışlarıyla bütün Mekkeliler tarafından Emin olarak tanınmasıdır. Hz. Muhammed (sav), peygamberliğine kadar geçen süreçte câhiliyye döneminin yaygın kötülüklerinin hiçbirine bulaşmamış, iffeti, mertliği, merhameti ve hak severliği ile örnek sayılmıştır.

Hz. Muhammed (sav) 40 yaşına ulaştığında Hira'da bulunduğu M.610 yılı Ramazan ayında Cebrail vasıtasıyla ilk vahiyle muhatap oldu. Bundan sonra vahyin kesintiye uğradığı bir dönem yaşanmışsa da Cebrail daha sonra ilahî emirleri ona tekrar ulaştırmaya başladı.

Allah Rasûlü (sav) risaletinin başlangıcında yaklaşık üç yıl süreyle ailesi ve yakın dostlarını dine çağırdı. Daha sonra açık davet emrini almasıyla birlikte önce yakın akrabasını, ardından da Kureyşlileri davete başladı. Ancak atalarının dinini kendileri için mutlak doğru kabul eden, dinî ve iktisadî kaygılarla putları terk etmekten kaçınan ve Haşimoğulları ile siyasî rekabet içinde olan Kureyş reisleri Allah Rasûlü'nün (sav) çağrısına icabet etmedikleri gibi gerek kendisini, gerekse ona inananları her türlü baskı ve işkenceye tabi tutmuşlardır. Ancak tüm baskılara rağmen hemen her kabileden ve her toplum kesiminde Mekkeli müslüman olmuştur.

Mekke'de ilk Müslümanlara karşı gerçekleştirilen baskıların dayanılmaz hale gelmesi onların can güvenliği endişesiyle şehri terk edip Habeşistan'a sığınmaları sonucunu getirmiştir. Bu ülkeye gidenler güvenlik içinde hayatlarını devam ettirirlerken, Mekke'de kalanlar ise Hicret'e kadar zor şartlar altında varlıklarını sürdürmeye çalışmışlardır. Hz. Peygamber (sav) ise bir taraftan Mekke'de kalan müminlerini bir arada tutmaya çalışır-

ken, diğer taraftan onlar için emniyetli bir sığınak, kendisi adına güçlü siyasî destek, tebliği için de esaslı bir merkez bulmak amacıyla hac ve ticaret gayesiyle Mekke'ye gelen Arap kabileleri ile görüşmeler yapmıştır. Taif'e gerçekleştirdiği başarısız girişimin ardından Akabe'de Evs ve Hazrec Araplarıyla yaptığı görüşmeler sonucunda Müslümanlar için hicret yurdu olarak Yesrib'i belirlemiş, bunun üzerine Kureyşli Müslümanlar peş peşe seçilen merkeze göç etmeye başlamışlardır. Allah Rasûlü'nün (sav) de gelmesiyle Medine'ye hicret tamamlanmıştır.

Hz. Peygamber'in (sav) ve Müslümanların Medine'deki hayatları da Mekke'deki gibi büyük mücadele içinde geçmiştir. Üstelik onlar burada pek çok düşmanla baş etmek zorunda kalmışlardır. Her şeyden önce Kureyşli müşrikler onların peşlerini hiç bırakmamış, Medine'de birlikte yaşamak durumunda kaldıkları Yahûdîler ise aralarında anlaşma olmakla birlikte kendilerine hiçbir zaman güven vermemiştir. Diğer taraftan şehirdeki münafıklar Müslüman toplumunun en büyük iç problemi olmuşlardır. Onlar bir taraftan Müslümanların açık düşmanlarıyla gizli ortaklıklar kurarken, diğer taraftan da Allah Rasûlü'nün (sav) titizlikle korumaya çalıştığı Evs-Hazrec ve Ensâr-Muhâcir bütünlüğünü ve dengesini sarsmak ve dâhilî çatışma meydana getirmek için her türlü yola tevessül etmişlerdir. Ancak gerek Hz. Peygamber'in (sav) aldığı tedbirler, gerekse Müslümanların çoğunluğunun teenni ile hareket etmeleri, münafıkların hemen bütün girişimlerini boşa çıkartmıştır. Bu süreçte Allah Rasûlü (sav) hem içeride hem de dışarıda uyguladığı tutarlı ve dengeli siyaset sayesinde Medine'de kurmaya çalıştığı Müslüman toplumu tehdit eden bütün düşmanları zamanı geldiğinde sırasıyla bertaraf etmeyi başarmıştır.

Mekke'nin fethi Yahûdîlerin etkisiz hale getirilmesi, müşrik Arapların itaat altına alınması, nihayet Tebük'de Bizans İmparatorluğu'na açıkça meydan okunması gibi hadiseler, zamanla Müslümanları Arap Yarımadası'nın en büyük siyasî gücü, Hz. Peygamber'i (sav) de bölgenin tartışmasız lideri haline getirmiştir. Bu sebeple Arabistan'daki kabileler bir taraftan onun risâletini tanımaya, diğer taraftan da Medine'nin siyasî hâkimiyetine boyun eğmeye başlamışlardır. Allah Rasûlü (sav) bu sayede o zamana kadar kabile sınırlarını aşan bir organizasyon gerçekleştiremeyen Arapları tarihte ilk kez inanç merkezinde birleştirmiş, başka bir ifadeyle Arap toplumunda sosyal bir mucize gerçekleştirmiştir. Onun bu faaliyetleri aynı zamanda yakın dönemde gerçekleşecek olan fetihlerin ve Çin sınırından Atlas Okyanusu'na kadar yayılacak İslâm Medeniyeti'nin de ilk adımlarını teşkil etmiştir.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse Hz. Peygamber (sav) risâlet görevini tamamladıktan sonra Rabb'ine kavuşmuş, Müslümanlara ve tüm insanlığa hidâyet rehberi olarak Allah'ın kitabı Kur'ân-ı Kerîm'i ve sahih sünnetini bırakmıştır. Bundan sonraki süreçte Müslümanlar ve insanlık onun bıraktıkları emanete sahip çıktıkları derecede kurtuluşa ereceklerdir. Allah şefaatine nâil eylesin. (Âmîn).

BİBLİYOGRAFYA

AĞARI, Murat, *Hz. Muhammed'in Hıristiyanlarla Mücadele Stratejisi*, İstanbul 2003.

AĞIRAKÇA, Ahmet, "Gassânîler", *DİA*, XII, 397-398.

AHATLI, Erdinç, *Peygamberlik ve Hz. Peygamber'in Peygamberliği*, İstanbul 2002.

AHMED B. HANBEL, Ebû Abdullah, (281/855), *Müsned*, I-V, Beyrut ts.

AKSEKİ, Ahmed Hamid, "Hâtemü'l-Enbiyâ Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi", (sad. M. Hayri Kırbaşoğlu), *İslâmî Araştırmalar*, Ankara 1992, c.I V, sy. 2, s. 125-141, sy. 3. s. 199-207.

AKYÜZ, Vecdi, "Devlet Başkanı, Hukuk Adamı ve Bir Medeniyet Kurucusu Olarak Hz. Muhammed (sav)", *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara 2007, s. 187-238.

ALGÜL, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, I-IV, İstanbul 1986.

___, "Emin", *DİA*, XI, 111.

___, "Ficâr", *DİA*, XIII, 52.

ALİ MAZHAR, *el-Asabiyye 'İnde'l-Arab*, Mısır 1923.

ALİ ŞERİATİ, *İslâm Sosyolojisi Üzerine*, İstanbul 1980.

___, *Muhammed'i Tanıyalım*, (çev. Ali Seyyidoğlu), Ankara 1995.

ALTINTAŞ, Ramazan, *Bütün Yönleriyle Câhiliyye*, Konya 1996.

ÂLÛSÎ, Mahmud Şükrü (1270/1853), *Bulûğu'l-Ereb fî Marifeti Ahvâli'l-Arab*, I-III, Beyrut ts. (Dâru'ş-Şarki'l-Arabî).

APAK, Âdem, *İslâm Siyaset Geleneğinde Amr b. el-Âs*, Ankara 2001.

___, "Mısır'ın Müslümanlar Tarafından Fethi ve Fetih Sonrası Ülkede Sosyal ve Dinî Alanda Meydana Gelen Değişimler Üzerine Değerlendirmeler", *UÜİFD*, c. 10, sy. 2, Bursa 2001, s. 146-154.

———, *Asabiyet ve Erken Dönem İslâm Siyasî Tarihindeki Etkileri*, İstanbul 2004.

———, "Hz. Peygamber'in (sav) Hicret Sonrası Medine'de Örnek Toplum Oluşturma Adımları Üzerine", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu Bildiler Kitabı*, Çorum 2007, s. 315-325.

ARENDOK, C.V., "Hilf", *İA*, V (I), 486.

ARI, M. Salih, *Hz. Ebû Bekir ve Ridde Savaşları*, İstanbul 1996.

ARPAGUŞ, Hatice Kelpetin, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslâm Anlayışı ve Kaynakları*, İstanbul 2001.

ATÇEKEN, İsmail Hakkı, *Asr-ı Saadette Yahudilerle İlişkiler*, İstanbul 1996.

———, "Bazı Oryantalistlere Göre Asr-ı Saadet'te Yahudiler", *İSTEM*, yıl. 2, sy. 4, Konya 2004, s. 120-128.

AVCI, Casim-Recep Şentürk "Kabile", *DİA*, XXIV, 30.

AVCI, Casim, *Muhammedü'l-Emin*, İstanbul 2008.

AZİMLİ, Mehmet, "Olağanüstü Anlatımlar Arasında Hz. Peygamber'i Anlamak", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, Çorum 2007, s. 56.

AYDIN, M. Akif, "Aile", *DİA*, II, 197-198.

BAĞCI, H.Musa, *Hz. Peygamber'in Beşeri Yönü*, AÜSBE, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1999.

BAĞDÂDÎ, Abdülkadir, *Usûlü'd-Dîn*, İstanbul 1928.

BAHADOR, Seyyid Ahmed Han, *Life of Mohammed*, Lahor 1979.

BAKTIR, Mustafa, *İslâm'da İlk Eğitim Müessesesi Ashab-ı Suffa*, İstanbul 1990.

BARDAKOĞLU, Ali, "Diyet", *DİA*, IX, 474.

BAŞ, Eyüp, *İslâm'ın İlk Döneminde Müslüman Yahudi İlişkileri*, İstanbul 2004.

BAUSANİ, Alessandro, "İslâm Öncesi İran Düşüncesi", (çev. Kürşat Demirci), *İslâm Düşüncesi Tarihi*,(ed. Mustafa Armağan), I-IV, İstanbul 1990, I, 77-97.

BELÂZÜRÎ, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (279/892), *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, (thk. Muhammed Hamidullah), Jerusalem, 1963.

———, *Futûhu'l-Buldân*, (thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ-Ömer Enîs et-Tabbâ), Beyrut 1987.

BOZKURT, Nebi-Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Medine", *DİA*, XXVIII, 305-306.

BROCKELMANN, Carl., *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, (çev. Neş'et Çağatay), Ankara 1964.

BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî (256/870), *Sahîh-i Buhârî*, I-VIII, İstanbul 1979.

BUHL, Fr., "Medine", *İA*, VII, 459.

BULUT, H. İbrahim, *Kur'ân Işığında Mucize ve Peygamber*, İstanbul 2002.

BÜYÜKCOŞKUN, Kudret, "Arabistan", *DİA*, III, 248-251.

CÂBİRÎ, Muhammed Âbid, *Fikru İbn Haldûn el-Asabiyye ve'd-Devle*, ? 1984, (Dâru'l-Beyzâ).

CERRÂHOĞLU, İsmail, "Garânîk Meselesinin İstismarcıları", *AÜİFD*, c.XXIV, Ankara 1981.

___, "Garânîk", *DİA*, XIII, 361-366.

CEVAD ALİ, *el-Mufassal fî Tarihi'-Arab Kable'l-İslâm*, I-X, Beyrut 1993.

ÇAĞATAY, Neşet, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara 1957.

___, Yemende İran Hakimiyeti, *İran Şehinşahlığının 2500. Kuruluş Yıldönümüne Armağan*, Ankara 1971, s. 91-102.

ÇAĞRICI, Mustafa, "Arap", *DİA*, III, 319.

___, "Asabiyet", *DİA*, III, 453.

ÇANDARLIOĞLU, Gülçin, "Çin", *DİA*, VIII, 321-322.

ÇELİKKOL, Yaşar, *İslâm Öncesi Mekke*, Ankara 2003.

ÇETİN, Nihat, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973.

ÇUBUKÇU, Asri, "Buas", *DİA*, VI, 340.

DEMİRAYAK, Kenan-Ahmet Savran, *Arap Edebiyatı Tarihi Cahiliye Dönemi*, Erzurum 1996.

DEMİRCAN, Adnân, *İslâm Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*, İstanbul 1996.

___, *Hz. Peygamber Devrinde Münafıklar*, Konya 1996.

___, *Nebevi Direniş Hicret*, İstanbul 2000.

___, "Son Peygamber'in Geldiği Coğrafya ve Toplum: Hicaz Bölgesi ve Câhiliye Arapları", *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, Ankara 2007, s. 60-75.

DEMİRKENT, Işın, "Bizans", *DİA*, VI, 230-233.

DERVEZE, İzzet, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, (çev. Mehmet Yolcu), I-III, İstanbul 1998.

DIDSBURY, D. Howard, "İslâm Öncesi Çin Düşüncesi", (çev. Kürşat Demirci), *İslâm Düşüncesi Tarihi*, (ed. Mustafa Armağan), I-IV, İstanbul 1990, I, 65-77.

DOĞRUL, Ömer Rıza, *İslamiyetin Geliştirdiği Tasavvuf*, İstanbul 1984.

EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eş'as, *Sünen*, (275/888), İstanbul 1981.

EBÛ HALİL, Şevki, Siyer Atlası, (çev. Enver Arpa), Ankara 2007.

EBÛ NUAYM, Ahmed b. Abdullah İsfahânî (430/1038), *Hilyetü'l-Evliyâ*, I-II, Beyrut 1967.

EBÛ ZEHRA, Muhammed, *İslâm'da Savaş Kavramı*, (çev. Cemal Karaağaç), İstanbul 1985.

EFGÂNÎ, Sa'îd, *Esvâku'l-Arab fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, Dımaşk 1960.

ERUL, Bünyamin, "Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmi Dergi Hazreti Muhammed Özel Sayısı*, Ankara 2003, s. 38-44.

EZRAKÎ, Ebu'l-Velid Muhammed b. Abdillah b. Ahmed (223/837), *Ahbâru Mekke*, (thk. Rüşdi Salih Melhas), I-II, Beyrut 1969.

FAYDA, Mustafa, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara 1982.

___, "Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları", *Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu*, İzmir, 1985.

___, "Bahîra", *DİA*, IV, 486-487.

___, "Bedevî", *DİA*, V, 314.

___, "Câhiliyye", *DİA*, VII, 17-19.

FİLİBELİ AHMED HİLMİ, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1982.

FİRUZÂBÂDÎ, Ebu't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed (817/1415), *Kâmûsu'l-Muhît*, I-IV, Libya ts.

GOTTHEIL, R.J.H., *Bir Hıristiyan Bahira Efsanesi*, (çev. Fatımatüz Zehra Kamacı), İstanbul 2008.

GÜNALTAY, Şemseddin, *Tarih ve Müverrihler*, (haz. Yüksel Kanar), İstanbul 1991.

___, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, (sad. M. Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli), Ankara 1997.

GÜNDÜZ, Şinasi, *Sâbiîler-Son Gnostikler*, Ankara 1999.

GÜNER, Osman, *Rasûlüllah'ın Ehl-i Kitap'la Münasebetleri*, Ankara 1997.

HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), I-II, İstanbul 1990-1991.

___, "el-İlâf veya İslâm'dan önce Mekke'nin İktisadî-Diplomatik Münasebetleri", (çev. İsmail Cerrâhoğlu), *AÜİFD*, IX, Ankara 1961, s. 213-222.

___, "Hz. Peygamber'in İslâm Öncesi Seyahatleri", (çev. Abdullah Aydınlı), *EAÜİFD*, sy. IV, Ankara 1980, 327-342.

HÂKİM, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nisâbûrî ((405/1014), *el-Müstedrek 'Ale's-Sahihayn*, I-IV, Haydarabad ts.

HASEN HÂLİD, *Müctemau'l-Medine Kable'l-Hicre ve Ba'dehâ*, Beyrut 1986.

HATİBOĞLU, M. Said, "Hz. Peygamber'i Yanlış Yorumlama Tezahürleri", *İslâmî Araştırmalar*, sy. 2, Ankara 1986, s. 5-12.

___, *Müslüman Kültürü Üzerine*, Ankara 2004.

HITTI, Philip, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, (çev. Salih Tuğ), I-V, İstanbul 1980.

HİZMETLİ, Sabri, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, Ankara 1991.

HODGSON, M.G.S., *İslâm'ın Serüveni*, (çev. Komisyon), I-III, İstanbul 1995.

HOROVİTZ, Josef, *İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu*, (çev. Ramazan Altınay-Ramazan Özmen), Ankara 2002.

İBN ABDİLBERR, İbn Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed (463/1071), *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, I-VI, Kahire ts, (Dâru Nehdati Mısr).

İBN ABDİRABBİH, Ebû Ömer b. Ahmed b. Muhammed (327/939), *Kitabu İkdi'l-Ferîd*, I-VII, Kahire 1965.

İBN HABÎB, Ebû Ca'fer Muhammed (245/859), *Kitabu'l-Muhabber*, (thk. Eliza Lichtenstadter), Beyrut ts. (Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde).

___, *Münammak fî Ahbâri Kureyş*, (thk. Hurşid Ahmed Faruk), Beyrut 1985.

İBN HALDÛN, Abdurrahman b. Muhammed (808/1405-1406), *Mukaddime*, Lübnan ts.

İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed (456/1064), *Cemheretü Ensâbi'l-Arab*, Beyrut 1998.

İBN HİŞAM, Ebû Muhammed Abdülmelik el-Himyerî (218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (thk. Mustafa es-Sakkâ-İbrahim el-Ebyârî-Abdülhâfız Şelebî), I-IV, Beyrut ts.

İBN İSHÂK, Ebû Bekir b. Muhammed (151/768), *Sîretü İbn İshâk*, (thk. Muhammed Hamidullah), Konya, 1981.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (276/889), *eş-Şi'r ve'ş-Şuarâ*, Leiden 1902.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (273/887), *Sünen*, (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), I-II, Kahire 1953.

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükrim (771/1369), *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Beyrut ts. (Dârus-Sâdır).

İBN SA'D, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, Beyrut ts. (Dâru Sâdır).

İBNÜ'L-ESÎR, İzzüddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/1232), *Üsdü'l-Gâbe*, (thk. Muhammed İbrahim-Muhammed Ahmed Aşûr), I-VII, ? 1970 (Kitabü'ş-Şi'b).

İBNÜ'L-CEVZÎ, Cemalûddin Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali (597/1201), *el-Vefâ bi Ahbâri'l-Mustafa*, Mısır 1966.

İBNÜ'L-KELBÎ, Ebu'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Saib (204/819), *Putlar Kitabı*, (çev. Beyza Düşüngen), Ankara 1969.

İMÂDÜDDÎN HALÎL, *Muhammed Aleyhisselam*, (çev. İsmail Hakkı Sezer), Konya 2003.

İSFAHÂNÎ, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillah b. İshâk (430/1038), *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakatü'l-Asfiya* I-II, Beyrut 1967.

İSLAMOĞLU, Mustafa, *Üç Muhammed*, İstanbul 2004.

KÂDI İYÂZ, Ebu'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî (544/1149), *eş-Şifâ*, İstanbul 1304.

KADİR, C.A., "İslâm Öncesi Hint Düşüncesi", (çev. Kürşat Demirci), *İslâm Düşüncesi Tarihi*, (ed. Mustafa Armağan), I-IV, İstanbul 1990, I, 33-63.

KANDEMİR, M. Yaşar, "Hatice", *DİA*, XVI, 465.

KAPAR, M. Ali, *Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti*, İstanbul 1987.

___, "Hz. Peygamber'in Güvenilirliği", *İSTEM*, Yıl:1, sy.1, Konya 22003, s. 41-50.

KARADAŞ, Cağfer, "İsbat-ı Nübüvvet ve Peygamberlik ve Hz. Peygamber'in Peygamberliği Adlı Eser Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, sy. 1, İstanbul 2003, s. 152-156.

___, "Büyü ve Din", *Usûl*, c.1, sy.1, İstanbul 2004, s. 111-135.

KÂŞİF, Seyide İsmail, *İslâm Tarihinin Kaynakları ve Araştırma Metodları*, (çev. Mehmet Şeker-Rıza Savaş-Ramazan Şimşek), İzmir 1997.

KAZANCI, A. Lütfi, "Câhiliyye Döneminde Müsbet Davranışlar", *UÜİFD*, c.1, sy. 1, Bursa 1986, s. 103-111.

KELEŞ, Ahmet, "Cihad-Kılıç-Tebliğ Bağlamında İslâm'ın Yayılışı", *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Ankara 2007, s. 260-261.

KILIÇ, Ünal, "Peygamberimizin Risâlet Öncesi Geçim Durum", *İSTEM*, yıl. 2, sayı. 4, Konya 2004, s. 189-200.

KISTER, M. J., "et-Tehannüs: Kelime Anlamı Üzerine Bir Araştırma", (çev. Ali Aksu), *Tasavvuf Dergisi*, y.2, sy.4, Eylül 200, s. 215-230.

KOÇYİĞİT, Talat, "Abdullah b. Übey b. Selûl", *DİA*, I, 140.

KÖTEN, Akif, "Asr-ı Saadette Suffe Ashâbı", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, (ed. Vecdi Akyüz), I-V, İstanbul 1994, IV, 381-416.

KUTLU, Sönmez, "Hz. Peygamber'i Anlamada Tarihsel Muhammed İle Menkıbevî Muhammed'i Birbirinden Ayırmanın Önemi", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Çorum 2007, s. 33-45.

KUZGUN, Şaban, *İslâm Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Haniflik*, Ankara 1985.

___, "Hanîf", *DİA*, XVI, 33-39.

KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, "Hicaz", *DİA*, XVII, 433.

KÜÇÜKÇOPUR, Hasan, *İslâm Tarihinde Hanifler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk ÜSBE, Konya 1988.

MAKRÎZÎ, Takiyyüddin Ahmed b. Ali (845/1444), *en-Nizâ ve't-Tehâsüm Fimâ Beyne Benî Ümeyye ve Benî Hâşim*, (thk. Hüseyin Munis), Kâhire 1988.

___, *İmtâü'l-Esmâ*, (thk. Mahmûd Muhammed Şâkir), ? ?.

MEVDÛDÎ, Ebu'l-Alâ, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber*, (çev. N. Ahmed Asrar), I-II, Ankara 1984.

MEVLÂNA, Şiblî Numânî, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, (çev. Yusuf Karaca), İstanbul 2002.

MÜSLİM, İmam Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kureşî en-Nisâbûrî (261/874), *Sahîh-i Müslim*, (thk.Muhammed Fuad Abdulbâki), I-V, Beyrut 1972.

NASKALI, Esko, "İran", *DİA*, XXII, 394-395.

NASRÎ, Hâni Yahyâ, *Asabiye Lâ Tâifiyye*, Beyrut 1983.

NASS, İhsan, *el-Asabiyyetü'l-Kabeliyye ve Eseruhâ fi'ş-Şi'ri'l-Emeviyye*, Beyrut 1964.

NEDVÎ, Ebu'l-Hasen Ali, *Rahmet Peygamberi*, (çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul 2005.

NÜVEYRÎ, Şihabüddin Ahmed b. Abdülvahhab (733/1332), *Nihayetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, I-XXVII, Kâhire ts., (Dâru'l-Kütüb).

OKİÇ, M. Tayyib, "İslâmiyette İlk Nüfus Sayımı", *AÜİFD*, Ankara 1960, sy. VII, s. 11-20.

ORTAKAYA, Mehmet, *İslâm Öncesi Hicaz Araplarının Din Anlayışları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara ÜSBE, Ankara 1995.

OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1995.

ÖMER FERRUH, *Tarihu Sadri'l-İslâm ve'd-Devleti'l-Ümeviyye*, Beyrut 1976.

ÖNKAL, Ahmet, "Hz. Peygamber'in Ümmiliği", *SÜİFD*, s.2, Konya 1986, s. 249-260.

___, "İslâm Tarihçiliği'nde Tarafsızlık Problemi", *İslâmî Araştırmalar* c. VI, sy. 3, Ankara 1992, s. 189-197.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Arap", *DİA*, III, 321.

ÖZCAN, Azmi, "Hindistan", *DİA*, XVIII, 75-76.

ÖZDEMİR, Mehmet, "Peygamberlik Öncesinde Bir İnsan Olarak Muhammed b. Abdillah", *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara 2007, s. 133.

ÖZDEMİR, Serdar, *Hz. Peygamber'in Seriyyeleri*, İstanbul 2001.

ÖZEL, Ahmet, "Muhammed", *DİA*, XXX, 435.

ÖZKUYUMCU Nadir, "Asr-ı Saadette Yahudilerle İlişkiler", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam* (ed. Vecdi Akyüz), I-V, İstanbul 1994.

___, "Hilf", *DİA*, XVIII, 29.

ÖZLEM, Doğan, *Tarih Felsefesi*, İstanbul 1996.

ÖZTÜRK, Levent, "Etiopya", *DİA*, XI, 491-492.

SÂBÛNÎ, Nureddin Ahmed b. Mahmûd, *Matüridiyye Akaidi*, (çev. Bekir Topaloğlu), Ankara 1979.

SARICIK, Murat, *İslam Öncesi Dönem Cahiliye Kültürü*, Isparta 2002.

SARIÇAM, İbrahim, *Emevî-Hâşimi İlişkileri*, Ankara 1997.

___, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara 2004.

SARIKÇIOĞLU, Ekrem, "Kur'an'a Göre Müşrikler ve Putperestler", *İslâmî Araştırmalar*, sy. 1, Ankara 1986, s. 26-32.

SARMIŞ, İbrahim, *Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak*, I-II, Konya 2005.

SAVAŞ, Rıza, "Mekke'de İslamiyet'in Yayılmasında Akrabalık Açısından Bir Bakış", *İSTEM*, yıl. 2, sy. 4, Konya 2004, s. 35-52.

SCHLEIFER, J., "Gassânîler", *İA*, IV, 718.

SEHÂVÎ, Ebu'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Abudrrahman (902/1497), *el-İ'lân bi't-Tevbîh Limen Zemme't-Târîh*, Beyrut 1983.

SEZİKLİ, Ahmet, *İslâm Toplumunun Teşekkülünde Medine Döneminde Hz. Muhammed'in Karşılaştığı Engeller*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ ÜSBE, Bursa 1984.

___, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, Ankara 1994.

SÖYLEMEZ, M. Mahfuz, Hz. Peygamber Döneminde Mecusiler, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Çorum 2007, s. 383-393.

SÜHEYLÎ, Abdurrahman (581/1189), *Ravdu'l-Unuf*, (thk. Abdurrahman Vekil), I-VIII, Kahire 1967.

SÜHREVERDÎ, Ebu'n-Necib (563/1168), *Adâbü'l-Mürîdîn*, Kahire ts., (Dâru'l-Vatani'l-Arabî).

ŞENTÜRK, Recep, *İnsan Hakları ve İslam*, İstanbul 2007.

ŞEŞEN, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998.

Siyer ve İslâm Tarihi, (Sor Yayıncılık), Ankara 1991.

ŞEVKİ DAYF, *el-Asru'l-Câhilî*, Kahire 1960.

SEZİKLİ, Ahmet, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, Ankara 1994.

ŞİMŞEK, Sait, "Garânik Rivâyetinin Tarihi Değeri", *Bilgi ve Hikmet*, sy.2, İstanbul 1993, 147-162.

TABBÂRA, *el-Yehûd fi'l-Kur'ân*, Beyrut 1966.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), I-XI, Beyrut ts. (Dâru's-Süveydân).

___, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, I-XXX, Mısır 1968.

TERZİ, Mustafa Zeki, *İlk Siyer – Meğazi Yazarları ve Eserleri*, Samsun 1990.

___, *İslâm Tarih Yazarları ve Eserleri*, Samsun, 1995.

THOMSON, David, *Tarihin Amacı*, (çev. Salih Özbaran), İzmir 1983.

TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ b. Serve (279/892), *Sünen*, I-V, İstanbul 1981.

TOPÇU, Hasan, *En'âm Sûresi Işığında Câhiliye*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel ÜSBE, Isparta 1999.

TUĞ, Salih, *İslâm Ülkelerinde Anayasa Hareketleri*, İstanbul 1969.

TÜLÜCÜ, Süleyman, "Câhiliye Kelimesinin Mana ve Menşe'i", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 4, Erzurum 1980, s. 279-281.

UMERÎ, Ekrem Ziyâ, "Ehlü's-Suffe", *Mecelletü Külliyyeti'd-Dirâseti'l-İslâmiyye*, sy. 2, Bağdat 1968.

UYAR, Gülgün, *Hz. Muhammed'in Risâlet Öncesi Hayatına Dair Bazı Rivâyet Farklılıklarının Tespiti*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜSBE, İstanbul 1993.

ÜÇOK, Bayriye *İslâm'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*, İstanbul 1982.

VACCA, V, "Kurayza", *İA*, VI, 1012-1013.

VÂKIDÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer (207/823), *Kitabu'l-Meğâzî*, (thk. Marsden Jones), I-III, Beyrut 1984.

VATANDAŞ, Celaleddin, İnsanlığın Model İhtiyacı ve Hz. Peygamber'in Örnekliği Üzerine, *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyum Bildiri Kitabı*, Ankara 2007.

VEŞLÎ, Abdullah Kâsım, *el-Mesâcid ve Neşâtühü'l-İctimâî Alâ Medâri't-Târih*, Beyrut 1990.

WATT, W. Montgomery, *Muhammed Mekke'de*, (çev. M. Rami Ayas-Azmi Yüksel), Ankara 1986.

___, *Hz. Muhammed'in Mekkesi*, (çev. Akif Ersin), Ankara 1995.

___, *Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed*, (çev.Ünal Çağlar), İstanbul 2001.

___, *İslâm'da Siyasal Düşüncenin Oluşumu*, (çev. .Murat Kılavuz), İstanbul 2001.

WIESEHOFER, Josef, *Antik Pers Tarihi*, (çev. Mehmet Ali İnci), İstanbul 2003.

YENİCE, Ali Rıza, *Câhiliye Döneminde Kabilelerarası Kan Davaları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Ünivesitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1994.

YENİÇERİ, Celal, "Peygamber Ailesinin Gelirleri ve Geçimi", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, (ed. Vecdi Akyüz), I-V, İstanbul 1994, I, 313-323.

___, *Hz. Muhammed ve Yaşadığı Hayat*, İstanbul 2002.

YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-X, İstanbul ts.

YENİCE, Ali Rıza, *Câhiliye Döneminde Kabilelerarası Kan Davaları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1994.

YILDIRIM, Ahmet, "Hadislerde Yaratılış Problemi", *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler)*, 19-20 Nisan 2001, Isparta 2002, s. 199-207.

YILDIRIM, Enbiya, *Hadis Problemleri*, İstanbul 2001.

YILDIZ, Abdullah, *Tarih Bilinci*, İstanbul 1994.

___, *Hz. Peygamber ve Gizli Düşmanları*, İstanbul 2000.
YILDIZ, Hakkı Dursun, "Arabistan", *DİA*, III, 253-254.
YILMAZ, H. Kâmil, "Tasavvufî Açıdan Ashâb-ı Suffa", *Tasavvuf*, yıl.3, sy.7, Ankara 2001.
YÜKSEL, Ahmet Turan, *İslâm'ın İlk Döneminde Ticari Hayat*, İstanbul 1999.
___, "Bir Tacir Olarak Hz. Peygamber", *Diyanet İlim Dergi Peygamberimiz Hz. Muhammed Özel Sayısı*, Ankara 2000, s. 137-148.
ZEBİDÎ, Seyyid Muhammed Murtaza (1205/1790), *Tâcü'l-Arûs*, I-X, Beyrut ts., (Dâru Sâdır).
ZEYDAN, Corci, *el-Arab Kable'l-İslâm*, (thk. Hüseyin Munis), Kahire ts.
___, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, (çev. Zeki Meğamiz), I-IV, İstanbul 1970.

EK

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ KRONOLOJİSİ[1]

MEKKE DÖNEMİ

571. Hz. Muhammed'in doğumu (hicretten önce 12 Rebîülevvel 53/17 Haziran 569 Pazartesi veya hicretten önce 9 Rabîülevvel 51/20 Nisan 571 Pazartesi).

Sütannesi Halîme'ye verilmesi.

574. Sütannesi tarafından Mekke'ye getirilerek annesi Âmine'ye teslim edilmesi.

575. Annesi Âmine'nin Ebvâ'da vefatı üzerine dadısı Ümmü Eymen tarafından Mekke'ye getirilip dedesi Abdülmuttalib'e teslim edilmesi.

577. Dedesi Adülmuttalib'in vefatı ve amcası Ebû Tâlib'e emanet edilmesi.

578. Amcası Ebû Tâlib ile yaptığı Suriye seyahati.

589. Ficâr Savaşı'na katılması;

Hilfü'l-Fudûl Antlaşması'na iştirak etmesi.

594. Hatice'ye ait ticaret kervanının yöneticisi olarak Busrâ şehrine gitmesi.

- Hatice ile evlenmesi.

605. Hacerülesved'in yerine konulması hususunda hakemlik yapması.

---

1 'Bu Kronoloji Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'ndeki "Muhammed" maddesinde yer alan kronolojiden istifade edilerek hazırlanmıştır. (c. XXX, s. 479-481)

610. Hira mağarasında ilk vahyi alması (27 Ramazan).

613. Açık davetle emrolunması üzerine yakın akrabasını İslâm'a davet etmesi.

614. Müşriklerin Müslümanlara eziyet etmeye başlaması.

614. Habeşistan'a ilk hicret.

615. Habeşistan'a ikinci hicret

- Hz. Hamza'nın müslüman olması.
- Hz. Ömer'in İslâm'a girmesi; Hz. Peygamber'in ve Müslümanların Dârü'l-Erkam'dan çıkmaları.
- Hâşimoğulları ve Muttaliboğulları'nın Hz. Peygamber'i korumak amacıyla Ebû Tâlib mahallesinde toplanması ve müşriklerin bunlara karşı sosyal ve ekonomik boykot uygulamaya başlaması.

619. Hâşimoğullarına boykotun sona ermesi.

620. Ebû Tâlib'in ve Hz. Hatice'nin vefatı (hüzün yılı).

- Hz. Peygamber'in Tâif'e gitmesi ve Mut'im b. Adî'nin himayesinde Mekke'ye dönmesi (Şevval).
- Hac mevsiminde Hazrecli bir grubun Akabe'de Hz. Peygamber'le ilk kez görüşmeleri (Zilhicce).

621. İsrâ ve Mi'rac hadisesinin gerçekleşmesi (27 Receb).

- Birinci Akabe Biatı ve ardından Hz. Peygamber'in İslâmiyet'i öğretmesi için Mus'ab b. Umeyr'i Medine'ye göndermesi (Zilhicce).

622. İkinci Akabe Biatı (Zilhicce).

MEDİNE DÖNEMİ

1/622. Medine'ye hicretin başlaması (Muharrem/Temmuz).

- Müşriklerin Dârünnedve'de toplanıp Hz. Peygamber'e suikast kararı alması (26 Safer/9 Eylül).
- Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'le birlikte Sevr mağarasına sığınmaları (26 Safer/9 Eylül).
- Sevr mağarasından Medine'ye doğru yola çıkmaları (1 Rebîülevvel/13 Eylül).
- Kubâ'ya varış (8 Rebîülevvel/20 Eylül).
- Kubâ Mescidi'nin inşası (Rebîülevvel/Eylül).

- Hz. Peygamber'in Kubâ'dan ayrılması ve Rânûnâ vadisinde ilk cuma namazını kıldırması
- Medine'ye ulaşması ve Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evine yerleşmesi (12 Rebîülevvel/24 Eylül).
- Mescid-i Nebevî'nin inşasına başlanması (Rebîülevvel/Eylül).

1/623. Muhacirlerle Ensâr arasında kardeşlik tesis edilmesi (muâhât) (Receb/Ocak).

- Medine vesikasının tanzimi (Ramazan/Mart).
- Savaşa izin verilmesi.
- Seriyyelerin başlaması (Hz. Hamza'nın Îs (Sîfülbahr) Seriyyesi (Ramazan/Mart))
- Mescid-i Nebevî'nin inşasının tamamlanması (Şevval/Nisan).
- Mescid-i Nebevî'de Suffe'nin teşekkülü.

2/623. İlk Bedir (Sefevân) Gazvesi (Rebîülevvel/Eylül).

2/624. Abdullah b. Cahş'ın kumandasındaki Batn-ı Nahle Seriyyesi (Receb/Ocak).

- Kıblenin Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'dan Mekke'deki Mescid-i Harâm'a (Kâbe) çevrilmesi (Receb/Ocak).
- Bedir Gazvesi (17 Ramazan/13 Mart).
- Hz. Peygamber'in kızı Rukıyye'nin vefatı (Ramazan/Mart).
- Hz. Peygamber'in Hz. Âişe ile evlenmesi (Şevval/Nisan).
- Benî Kaynuka' Gazvesi (Şevval/Nisan).
- Hz. Ali ile Fâtıma'nın evlenmesi (Zilkade/Mayıs veya Zilhicce/Haziran).
- Sevîk Gazvesi (5 Zilhicce/29 Mayıs).

3/624. Hz. Osman'ın Resûl i Ekrem'in kızı Ümmü Külsûm ile evlenmesi (Rebîülevvel/Ağustos-Eylül).

- Kâ'b b. Eşref'in öldürülmesi (14 Rebîülevvel/4 Eylül).

3/625. Hz. Peygamber'in Hafsa ile evlenmesi (Şâban/Ocak).

- Hz. Hasan'ın doğumu (Şâban/Ocak-Şubat veya 15 Ramazan/1 Mart).
- Hz. Peygamber'in Zeyneb bint Huzeyme ile evlenmesi (Ramazan/Şubat-Mart).

- Uhud Gazvesi (7 veya 11 Şevval/23 veya 27 Mart).

4/625. Recî' Vak'ası (Mersed b. Ebû Mersed Seriyyesi) (Safer/Temmuz).

- Bi'rimaûne Vak'ası (Safer/Temmuz).
- Benî Nadîr Gazvesi (Rebîülevvel/Ağustos).
- Hz. Peygamber'in hanımı Zeyneb bint Huzeyme'nin vefatı (Rebîülâhir/Ekim).

4/626. Hz. Hüseyin'in doğumu *(5 Şâban/10 Ocak).*

- Hz. Peygamber'in Ümmü Seleme ile evlenmesi (Şevval/Mart-Nisan).
- Bedrü'l-mev'id Gazvesi (Zilkade/Nisan).

5/626. Zâtürrika' Gazvesi (10 Muharrem/11 Haziran).

- Dûmetülcendel Gazvesi (25 Rebîülevvel/24 Ağustos).
- Müslüman olan 400 kişilik Müzeyne heyetinin Medine'ye gelmesi (Receb/Aralık).

5/627. *Benî Mustalik (Müreysi')* Gazvesi (Şâban-Ramazan/Ocak-Şubat).

- İfk hadisesi.
- Hz. Peygamber'in Cüveyriye bint Hâris ile evlenmesi.
- Hendek (Ahzâb) Gazvesi (Zilkade/Nisan).
- Hz. Peygamber'in Zeyneb bint Cahş ile evlenmesi (Zilkade/Nisan).
- Benî Kureyza Gazvesi (Zilkade sonu/Nisan).

6/627. Benî Lihyân Gazvesi (Rebîülevvel/Temmuz).

- Muhammed b. Mesleme'nin I. Zülkassa Seriyyesi (Rebîülâhir/Ağustos).
- Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın II. Zülkassa Seriyyesi (Rebîülâhir sonu/Eylül).
- Zeyd b. Hârise'nin Tarîf Seriyyesi (Cemâziyelâhir/Ekim-Kasım).
- Zeyd b. Hârise'nin Vâdilkurâ Seriyyesi (Receb/Kasım-Aralık).

6/628. Hz. Peygamber'in Abdurrahman b. Avf'ı Dûmetülcendel'e göndermesi (Şâban 6/Aralık 627-Ocak 628).

- Zeyd b. Hârise'nin Medyen Seriyyesi (Şâban 6/Aralık 627-Ocak 628).
- Hz. Ali'nin Fedek Seriyyesi (Şâban 6/Aralık 627-Ocak 628).

- Zeyd b. Hârise'nin II. Vâdilkurâ Seriyyesi (Ramazan/Ocak-Şubat).
- Umre seferi (Zilkade/Mart).
- **Hudeybiye'de Kureyş'e elçi olarak gönderilen Hz. Osman'ın hapsedilmesi üzerine Bey'atü'r-Rıdvân'ın yapılması** (Zilkade/Mart-Nisan).
- Hudeybiye Antlaşmasının İmzalanması (Zilhicce/Nisan).
- **Fetih sûresinin nâzil olması.**

7/628. **Hz. Peygamber'in, Bizans ve Sâsânî imparatorları başta olmak üzere civar ülke yöneticilerine ve kabile reislerine elçiler** ve İslâm'a davet mektupları göndermesi (Muharrem/Mayıs).

- Habeş Necâşisi Ashame'nin müslüman olması.
- Mısır Mukavkısının çeşitli hediyelerle birlikte Mâriye'yi Hz. Peygamber'e göndermesi.
- Hayber Seferi (Muharrem-Safer/Mayıs-Haziran).
- Hz. Peygamber'in Safiyye bint Huyey ile evlenmesi.
- Yemen Valisi Bâzân'ın **müslüman olması (Cemâziyelevvel/Eylül).**
- **Vâdilkurâ Gazvesi (Cemâziyelâhir/Ekim).**
- **Teymâ Yahudileriyle antlaşma yapılması.**
- **Hz. Ömer'in Türebe Seriyyesi (Şâban/Aralık).**
- **Hz. Ebû** Bekir'in Necid **Seriyyesi (Şâban/Aralık).**

7/629. Umretü'l-kazâ (Zilkade/Mart).

- Peygamber'in Ümmü Habîbe bint Ebû Süfyân ile evlenmesi.
- Hz. Peygamber'in Meymûne bint Hâris ile evlenmesi (Zilkade/Mart).

8/629. **Hâlid** b. Velîd, Amr b. Âs ve Osman b. Talha'nın müslüman olması (1 Safer/31 Mayıs).

- **Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb'in vefatı (Safer/Haziran).**
- **Mûte Savaşı (Cemâziyelevvel/Eylül).**
- Amr b. Âs'ın **Zâtüsselâsil Seriyyesi (Cemâziyelâhir/Ekim).**
- Benî Süleym ve Benî Gıfâr kabilelerinin müslüman olması ve Hâlid b. Velîd kumandasında Mekke fethine katılmaları.
- **Kureyşli müşriklerin Hudeybiye Antlaşması'nı ihlâl etmesi üzerine Ebû Süfyân'ın barışın devamını sağlama girişiminde bulunması.**

8/630. Hz. Peygamber'in Mekke fethi için yola çıkması (13 Ramazan/4 Ocak).

- Mekke'nin fethi (20 Ramazan/11 Ocak).
- Hişâm b. Âs'ın Yelemlem tarafına, Hâlid b. Saîd'in Urene tarafına, Hâlid b. Velîd'in Nahle'deki Uzzâ putunu, Sa'd b. Zeyd el-Eşhelî'nin Müşellel'deki Menât putunu, Amr b. Âs'ın Benî Hüzeyl'in Ruhât'taki Süvâ' putunu, Tufeyl b. Amr ed-Devsî'nin Amr b.Hümeme'nin Zülkefeyn putunu yıkmaya gönderilmesi (Ramazan/Ocak).
- Huneyn Gazvesi (11 Şevval/1 Şubat).
- Tâif Gazvesi (Şevval/Şubat).
- Hz. Peygamber'in Ci'râne'de Huneyn ganimetlerini taksim etmesi (Zilkade/Şubat).
- Hz. Peygamber'in, yanlarından ayrıldıktan sonra ilk defa süt kız kardeşi Şeymâ ile görüşmesi.
- Hz. Peygamber'in umre yapması (19 Zilkade/10 Mart).
- Amr b. Âs'ın Uman yöneticileri Ceyfer ve Abd b. Cülendâ kardeşlere elçi olarak gönderilmesi (Zilkade/Mart).
- Alâ b. Hadramî'nin Ebû Hüreyre ile birlikte Bahreyn yöneticisi Münzir b. Sâvâ'ya elçi olarak gönderilmesi.
- Hz. Peygamber'in oğlu İbrâhim'in doğumu (Zilhicce/Mart-Nisan).
- Benî Sa'lebe, Benî Sudâ', Benî Bâhile, Benî Sümâle, Benî Cerm, Ehâbîş, Benî Ak ve Benî Hüzeyl heyetlerinin Medine'ye gelip müslüman olmaları.

9/630. Hz. Peygamber'in bazı şehir ve kabilelere zekât âmilleri göndermesi (Muharrem/Nisan-Mayıs).

- Abbâd b. Bişr'in Benî Süleym ve Benî Müzeyne'ye, Râfi' b. Mekîs el-Cühenî'nin Benî Cüheyne'ye, Dahhâk b. Süfyân el-Kilâbî'nin Benî Kilâb'a, Büsr b. Süfyân el-Kâ'bî'nin Benî Kâ'b'a, İbnü'l-Lütbiyye el-Ezdî'nin Benî Zübyân'a, Mâlik b. Nüveyre'nin Benî Hanzale b. Mâlik'e, Amr b. Âs'ın Fezâre'ye, Velîd b. Ukbe'nin Benî Müstalik'a zekat toplamak üzere gönderilmesi.
- Uyeyne b. Hısn'ın Benî Temîm Seriyyesi ve Benî Temîm kabilesinin Medine'ye gelip müslüman olması (Muharrem/Mayıs).

- Benî Esed'den bir heyetin Medine'ye gelip müslüman olması.
- Alkame b. Mücezziz kumandasında ilk deniz seferinin düzenlenmesi (Rebîülâhir/Temmuz-Ağustos).
- Hz. Peygamber'in, Habeş Necâşîsi Ashame'nin vefatını haber verip gıyabî cenaze namazını kıldırması (Receb/Ekim).
- Tebük Gazvesi (Receb/Ekim).
- Hâlid b. Velîd'in Dûmetülcendel lideri Ükeydir b. Abdülmelik'e karşı seriyyesi ve Hz. Peygamber'in Ükeydir ile antlaşma yapması.
- Cerbâ, Ezruh, Maknâ, Eyle (Akabe) ve Tebük halkını temsilen heyetlerin Hz Peygamber'e gelip barış yapması.
- Hz. Peygamber'in, Tebük'ten Dihye b. Halîfe'yi Bizans İmparatoru Herakleios'a ikinci defa İslâm'a davet mektubuyla göndermesi.
- Hz. Peygamber'in kızı Ümmü Külsûm'un vefatı.
- Benî Ukayl, Benî Kelb, Benî Kilâb, Benî Tücîb, Benî Gatafân, Benî Hanzale b. Mâlik, Benî Kudâa, Belî ve Benî Behrâ'dan heyetlerin Medine'ye gelip müslüman olması.
- Hıristiyan Benî Tağlib'in Medine'ye gelip antlaşma yapması.
- Şair Kâ'b b. Züheyr'in müslüman olması ve Hz. Peygamber'in hırkasını ona hediye etmesi.
- Benî Cüzâm heyetinin Medine'ye gelip müslüman olması.
- Hz. Peygamber'in münafıklara ait Mescid-i Dırâr'ı yıktırması.
- Himyer krallarının İslâm'a davet edilmesi ve onları Müslümanlığı benimsemeleri.
- Benî Hemdân, Benî Fezâre, Benî Mürre'den ve Tâif'teki Sakîf kabilesinden bir heyetin Medine'ye gelip müslüman olması.
- Hz. Peygamber'in Ebû Süfyân ile Muğîre b. Şu'be'yi Lât putunu kırmaya göndermesi.

  9/631. Münafıkların reisi Abdullah b. Übeyy b. Selûl'ün ölümü (Zilkade/Şubat).
- Hz. Ebû Bekir'in emîr-i hac tayin edilmesi (Zilkade- Zilhicce/ Mart).
- Tevbe sûresinin hükümlerini bildirmek üzere Hz. Ali'nin

Mekke'ye gönderilmesi (Zilhicce/Mart).

- Necran Hıristiyanlarından bir heyetin Medine'ye gelmesi ve Hz. Peygamber'le mübâhle yapmayı reddedip antlaşmaya varması (Zilhicce/Nisan)

10/631. Hâlid b. Velîd'in Necran Seriyyesi ve Benî Hâris'ten bir heyetin Medine'ye gelip müslüman olması (Rebîülâhir/Temmuz).

- Hz. Ali'nin Yemen Seriyyesi ve Benî Mezhic'in müslüman olması (Ramazan/Aralık).
- Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm'i Cebrâil'e iki defa arzetmesi ve yirmi gün itikâfta kalması (Ramazan/Aralık).
- Benî Ezd, Ebnâ, Benî Tay, Benî Âmir b. Sa'saa, Benî Kinde, Benî Tücîb, Benî, Rehaviyyîn, Benî Gafik, Benî Mehre, Benî Hanîfe, Benî Ans, Benî Murâd, Benî Abdülkays, Benî Hilâl, Benî Ruhâ ve Benî Zübeyde'den heyetlerin Medine'ye gelip müslüman olmaları.
- Müseylime'nin peygamberlik iddiasında bulunması.

10/632. Hz. Peygamber'in oğlu İbrâhim'in vefatı (29 Şevval/28 Ocak).

- **Vedâ haccı için Hz. Peygamber'in Medine'den ayrılışı (26 Zilkade/23 Şubat).**
- **Vedâ hutbesi (9 Zilhicce/7 Mart).**
- **Vedâ tavafı (14 Zilhicce/12 Mart Perşembe).**
- **Nasr sûresinin nâzil olması (Zilhicce/Mart).**

11/632. Medine'ye en son gelen Benî Neha'dan bir heyetin müslüman olması (15 Muharrem/12 Nisan).

- Üsâme b. Zeyd'in Suriye'ye gidecek orduya kumandan tayin edilmesi (Mayıs).
- Hz. Peygamber'in hastalığa yakalanması (27 Safer/24 Mayıs Pazar).
- Peygamberlik iddiasında bulunan Esved el-Ansî'nin öldürülmesi (8 Rebîülevvel/3 Haziran).
- **Hz. Peygamber'in vefatı (13 Rebîülevvel/8 Haziran Pazartesi).**
- **Hz. Peygamber'in defnedilmesi (14 Rebîülevvel/9 Haziran Salı).**

İNDEKS

Bu çalışmanın hedef kitlesi her şeyden önce genelde ilimle ve İslâmî ilimlerle, özelde de tarih ve İslâm tarihiyle ilgilenen ve "okuyan" kişilerdir. Ayrıca İslâm tarihi dışındaki dinî ve sosyal bilimlerle meşgul olan okurların siyasî tarihi bilmeden doğru değerlendirmeler yapmaları zordur. Zira içtimaî, ilmî, iktisadî hayatın, siyasî hayattan doğrudan etkilendiği ve bu ilimlerin siyasî hadiselerden bağımsız olarak gelişmedikleri kabul edilen bir gerçektir. Dolayısıyla Tefsir, Kelâm, Fıkıh, Tasavvuf ve Felsefe gibi disiplinlerde okumalar yapanların, inceledikleri dönemlerin siyasî hayatını bilmeleri gerekmektedir.

ISBN: 978-605-9223-19-5
9 786059 223195

www.ensarnesriyat.com.tr
siparis@ensarnesriyat.com.tr